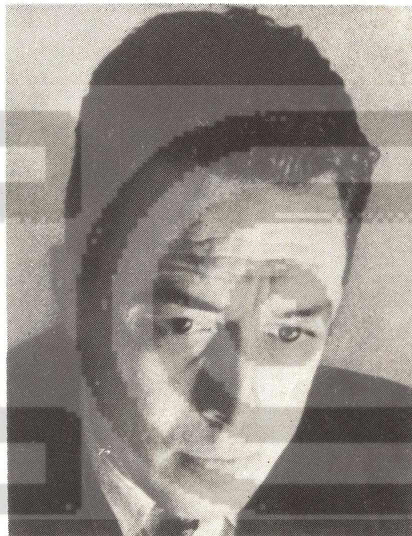
camus

Lei 5

editura pentru literatură

«Camus a luptat nu numai împotriva lenei de a gîndi (opera sa este ca o beție a lucidității), ci mai cu seamă s-a împotrivit lenei de a simți. N-a obosit niciodată luptînd, fiindcă n-a obosit niciodată iubind.»

JEAN GRENIER

462

camus

camus

exilul şi împărăţia

Coperta: *Damian Petrescu*

albert camus

exilul și împărăția

ESEURI ȘI NUVELE

TRADUCERE ȘI PREFAȚĂ DE
IRINA MAVRODIN

1968
EDITURA PENTRU LITERATURĂ

PREFAȚĂ

Gîndirea fundamentală a lui Camus — ne vom feri să utilizăm termenul de filozofie pe care scriitorul însuşi îl refuză cînd vorbeşte de propria sa operă, în măsura în care îl socotește asimilabil aceluia de sistem filozofic, căci meditația lui Camus nu se vrea sistematică, ci urmărind fluctuațiile și „evidențele“ unei experiențe trăite — este o eternă pendulare („balancement“, spune Camus) între da și nu (unul din eseurile din *L'Envers et l'Endroit* poartă chiar titlul *Entre oui et non)*, sau, mai curînd, este da și nu în același timp, căci ea încearcă, într-o căutare tragică, să împace contrariile, aspirînd neîncetat către un echilibru, către o „unitate“, către un „acord“ al conştiinţei cu sine însăși și cu lumea, niciodată pe deplin atinse. Meditația lui Camus este o neîntreruptă întrebare a omului în fața destinului său — acea pendulare între da și nu, ce tinde către o sinteză superioară, nu trebuie înțeleasă în sensul unei nonangajări — întrebare patetică ce va rămîne pînă la urmă fără răspuns, dar care va da naştere unei opere ce va constitui o mărturie capitală despre o anumită sensibilitate şi problematică a epocii noastre.

Conştiinţa scriitorului este sfîșiată de tendințe contradictorii în egală măsură de puternice: gustul pentru acțiune și totodată pentru contemplare, detașarea şi pa-

siunea, nevoia logică de a merge pînă la ultimele concluzii ale unor premise teoretice și teama de a depăși „măsura“ (în sensul pe care vechii greci îl dădeau acestui cuvînt), dragostea de viață și obsesia morții, o senzualitate arzătoare dar și o înaltă spiritualitate, atracția pentru solitudine dar și pentru solidaritate, absurdul și revolta, sensul istoriei și refuzul istoriei.

Aceste atitudini antinomice, pe care însă se constituie profunda unitate a creației lui Camus, sînt rezultatul unei experiențe interioare în necontenită mișcare, o experiență simultană a „exilului“ și a „împărăției“, experiență care este lumină și totodată umbră, atît de bine exprimată în acea imagine a „soarelui negru“. Ele ne dau, credem noi, cheia acestei opere, ajutîndu-ne să pătrundem în mecanismul ei cel mai intim; ele sînt totodată expresia acelei „onestități“ care, în concepția scriitorului, are un sens particular: pentru Camus „a fi onest“ înseamnă, înainte de toate, „a nu eluda“ acel adevăr care se impune conștiinței ca o „evidență“ — pentru Camus prima evidență o constituie lumea *aceasta*, prezentă, concretă — și, pornind de la el, a stabili, cu cea mai mare rigoare, acele cîteva „adevăruri limită“ — pentru Camus absurdul, revolta — ce urmează a constitui criteriul gîndirii și acțiunii atît a scriitorului, cît și a omului. A fi onest înseamnă așadar „a fi de acord cu tine însuți“, acord care, pentru Camus, poate da singur sensul unei vieți și poate singur constitui o garanție de fericire.

Ca și Descartes, la care însuși scriitorul se referă în cîteva rînduri cînd încearcă a-și preciza metoda, Camus pune la baza activității sale creatoare tocmai căutarea acestor adevăruri limită. Demersul camusian s-a izbit însă, perpetuu, de o tragică dificultate, peste care scriitorul nu a putut niciodată trece cu adevărat: el nu poate adera profund la aceste „adevăruri“ dezvoltate în toate consecințele lor, decît dacă adeziunea intelectuală este dublată

de o adeziune morală (la baza căreia stă întotdeauna, la el, o adeziune afectivă), dar e vorba de o adeziune morală raportată la un absolut, adică plasată în afara oricărei istoricităţi (în ciuda afirmaţiilor repetate ale scriitorului, care se vrea şi se socoteşte mereu prezent în actualitate) şi respingînd orice formă de violenţă.

În cazul acestui scriitor, filozoful cedează pasul moralistului. Nu sînt un filozof, ne spune Camus, vreau doar să definesc un comportament, acela al omului care nu crede nici în Dumnezeu, nici în raţiune (ambele elemente care dau unitate şi sens realităţii). Pentru a o înţelege cu adevărat, cititorul nu trebuie, aşadar, să uite nici o clipă că semnificaţia propriu-zis estetică a acestei opere este permanent dublată de o semnificaţie etică.

Cele ce urmează nu-şi propun să discute creaţia lui Albert Camus în întregimea ei, ci doar primele şi ultimele opere literare ale scriitorului francez, grupate — după o logică pe care vom încerca s-o arătăm mai jos — în prezentul volum. E vorba de cele două opere de primă tinereţe, *L'Envers et l'Endroit* şi *Noces*, şi de ultimele două, *La Chute* şi *L'Exil et le Royaume*, scrise şi publicate în plină maturitate, puţin înaintea morţii scriitorului. Caracterul marcat literar al micilor eseuri din primele două volume (însuşi Camus, vorbind de ele, sublinia că utilizează termenul cu sensul lui primar, considerînd, de fapt, acele pagini drept nişte „încercări“ literare ale unui foarte tînăr autor), justifică asocierea lor, într-unul şi acelaşi volum, cu opere propriu-zis literare, ca *La Chute* sau *L'Exil et le Royaume*. Dar, de fapt, justificarea acestei asocieri a fost, în intenţia noastră, de o cu totul altă natură. Opera lui Camus, mai mult poate decît altele, permite o grupare pe etape şi pe „cicluri“. Sugestia e dată chiar de către Camus care, în *Carnetele* sale, face o precizare în acest sens : „Am terminat prima versiune a *Omului revoltat*. Această carte încheie primele mele două

cicluri. Am 39 de ani." (martie 1951). În proiectele nerealizate de către scriitor din pricina morţii sale premature, figurează, de asemenea, schiţa unui nou „ciclu", grupat, probabil, în jurul ideii de definire a limitelor condiţiei umane.

Toţi exegeţii camusieni stabilesc, cu o precizie aproape supărătoare, două mari etape în creaţia scriitorului : o primă etapă în care autorul constată şi asumă absurdul existenţei şi în care se afirmă totodată reflexul revoltei individuale, şi o a doua, esenţial influenţată de evenimentele celui de al doilea război mondial şi de Rezistenţă, în care revolta, concepută ca o relaţie indisolubilă cu o comunitate umană şi ca o certitudine liminară a condiţiei umane — e vorba de o „revoltă metafizică" — devine valoarea pe care se întemeiază o solidaritate activă, profesată în spiritul unui „eroism fără speranţă" şi al unei „sfinţenii laice". Această ordonare a creaţiei camusiene în jurul a doi poli — absurdul asumat, conceput ca un raport dintre conştiinţa umană „dornică de claritate" şi „realitatea incomprehensibilă", şi revolta solidară — pune în lumină existenţa şi semnificaţia a încă două etape, cea a începuturilor *(L'Envers et l'Endroit* şi *Noces)*, în care se pun premisele operei de maturitate, şi ultima *(La Chute* şi *L'Exil et le Royaume)*, care urmează unei tăceri literare mult discutate şi felurit interpretate, şi în care majoritatea criticilor văd un fel de bilanţ dureros şi nesatisfăcut, pornit dintr-o dorinţă de reînnoire şi sugerînd deschideri către o nouă etapă — rămasă pentru totdeauna doar în stare de proiect. Or, această reînnoire, la care însuşi Camus face aluzie, scriitorul o vedea cu putinţă doar printr-o „întoarcere la izvoare". Iar izvorul, „unicul izvor („l'unique source"), se află pentru el — după cum arată într-o prefaţă publicată în 1958 cu prilejul reeditării primului său volum, text esenţial, în care Camus se explică pe sine însuşi şi creaţia sa, adevărat testament literar — în acea primă cărţulie scrisă neîndemînatec de

un tînăr de 23 de ani: „În ceea ce mă privește, știu că izvorul meu este în *L'Envers et l'Endroit*, în acea lume de sărăcie și de lumină în care am trăit multă vreme... Din vremea în care aceste pagini au fost scrise, am îmbătrînit și am trecut prin multe. Dar în ceea ce privește viața, nu știu mai mult decît ceea ce este spus, cu stîngăcie, în *L'Envers et l'Endroit*... În aceste pagini neîndemînatece există mai multă dragoste decît în toate cele care au urmat... Dacă, în ciuda atîtor eforturi pentru a construi un limbaj și a da viață unor mituri, nu voi ajunge într-o zi să rescriu *L'Envers et l'Endroit*, nu voi fi ajuns niciodată la nimic, iată convingerea mea obscură."

În mod uimitor, prefața aceasta are un pandant într-un text scris cu 20 de ani în urmă în legătură cu volumul *L'Envers et l'Endroit*, recent apărut: „Mai tîrziu voi scrie o carte care va fi o operă de artă. Prin asta vreau să spun că va fi o adevărată creație. Dar voi spune aceleași lucruri, și mă tem că tot progresul meu nu va fi decît în privința formei — pe care o vreau mai exterioară. Restul va fi o cursă de la mine însumi la mine însumi" (Scrisoare către Jean de Maisonseul din 8 iulie 1937). (Observăm că termenul de creație apare adeseori la Camus în opoziție cu acela de „mărturie", iar *L'Envers et l'Endroit* este pentru el tocmai o asemenea fundamentală „mărturie".)

Poate că *La Chute* și *L'Exil et le Royaume* răspund tocmai acestei vechi și obsesive dorințe, realizînd-o. Căci ele „spun aceleași lucruri", reluînd și reexaminînd, cu mai mare detașare și scepticism, toate ideile și temele din operele anterioare, fiind, într-un anume sens, o adevărată „sumă" a acestora. Camus atinge în aceste ultime opere, în care virtuozitatea stilistică este parcă afișată, perfecțiunea formală. La această perfecțiune Camus a ajuns, după cum singur mărturisește, punîndu-și „în artă stavili". „Gide m-a învățat asta, spune scriitorul. Concepția

sa despre clasicism considerat ca un romantism potolit (un romantisme dompté) este și a mea."

Perfecta simetrie a titlurilor primului și ultimului volum, titluri simbolice care se echivalează, pare că vrea să marcheze tocmai această rotundă epuizare, atît pe planul expresiei cît și pe planul conținutului, a unui mare ciclu, încheierea unui bilanț.

Opera de început a lui Camus — și, într-un sens, poate întreaga operă — stă, așa cum singur autorul ei o mărturisește, sub semnul „conjuncției Gide-Malraux". În anii în care foarte tînărul Camus începe să-și elaboreze prima carte, generația strălucită de scriitori esteți ce se afirmase în Franța în ajunul primului război mondial și în anii imediat următori, și care număra nume prestigioase ca Proust, Gide, Valéry, își vede disputată întîietatea de o nouă generație, așa numita „generație etică a anilor '30". Totuși, Gide continuă să exercite o adevărată fascinație asupra tinerilor, contribuind la formarea unui anume tip de comportament, profund definitoriu pentru sensibilitatea epocii. Literatura devine, cu el, o modalitate de investigare psihologică și morală care exaltă eul disponibil, afirmînd un adevărat cult al sincerității absolute, o sinceritate pe care se fondează gratuitatea și imoralismul actului, devenit, la Montherlant, un „serviciu inutil" (s-ar putea observa că acest „imoralism" este de fapt o tentativă de a pregăti terenul pentru fondarea unei noi morale.)

Această nouă literatură, care începe să se afirme cu precădere în jurul anului 1930 — luăm ca dată semnificativă anul 1933, în care apare *Condiția umană* — vehiculează un nou tip de sensibilitate, opus celui dintîi. Atee sau catolică, ea se definește prin faptul că în centrul ei stă acel „sentiment tragic al existenței" de care vorbea Unamuno încă din 1911. O dată cu Malraux, și mult înainte de o literatură existențialistă propriu-zisă în Franța, literatura franceză devine o literatură a „condi-

ției umane“, „angajată“ și care tinde să afirme „un stil de viață“, o literatură „problematică“. (Problematicul înseamnă în acest caz necesitatea punerii în fața subiectului cunoscător a tuturor laturilor și aspectelor necunoscutului ; cunoașterea totală nefiind niciodată posibilă, rămîne importantă tentativa de abordare exhaustivă a acestui necunoscut.)

Personajele create de această literatură își înfruntă eroic destinul, exercitîndu-și voința (pe linia aceasta, un precursor ar fi Stendhal, și nu întîmplător epigraful la *Noces* este un text din acest scriitor, dar și Barrès, citat de Camus) în actul individual sau solidar. Ele realizează astfel acea autodepășire care singură poate da un sens existenței lor.

Această nouă tendință a romanului, și a literaturii în general, de a deveni confruntare a omului cu destinul său — care va duce și la modificări importante în tehnica romanescă — se afirmă și în zona romanului tradițional, care continuă pe de altă parte acea permanență a tradițiilor raționaliste, considerate altădată ca definitorii pentru Franța — adică la un Jules Romains, Duhamel, Romain Rolland, Roger Martin du Gard și, mai cu seamă, la un Mauriac.

Trebuie însă făcută precizarea importantă că, undeva, cele două tendințe, nonangajată și angajată, afirmînd mîntuirea individului fie prin artă, concepută ca un anti-destin, fie prin trăirea eroică sau religioasă, se întîlnesc, și, anume, în aceeași neliniște și punere în discuție a valorilor tradiționale, legate de perioada triumfului gîndirii raționaliste.

Febra etică de care e străbătută opera lui Camus și acel univers al unei fraternități eroice și virile tipic pentru creația sa îl înrudește îndeaproape cu „generația etică“ a lui Malraux și Saint-Exupéry — de ultimul apropiindu-l și o anume latură „cotidiană“ a acestui eroism (cf. Grand din ***La Peste)***. Înrudirea cu Sartre va fi, credem, mai pu-

ţin importantă căci, spre deosebire de Sartre, la Camus nu acţiunea este cea care dă sens subiectului, ci subiectul dă sens acţiunii, sens care, după Camus, rezidă în însuşi specificul naturii umane.

Dar creaţia sa stă, poate, nu într-o mai mică măsură, mai cu seamă la începuturile ei, sub semnul senzualităţii şi al afirmării orgolioase a eului din opera unui Gide sau Montherlant. Lectura cărţii *Les Nourritures terrestres* (a doua lectură, căci prima, făcută la şaptesprezece ani, l-a lăsat indiferent) înseamnă pentru Camus, după cum singur o spune, acel „şoc hotărîtor" care a declanşat meditaţia din primele sale încercări literare. Nu mai puţin hotărîtoare a fost lectura romanului lui André Richaud, *La Douleur*, carte scumpă inimii lui Camus, care află, citind-o, că literatura nu e făcută numai pentru „a răspîndi în suflete uitarea şi distracţia".

Dar Camus, în aceşti ani de ucenicie intelectuală şi literară, în care îi citeşte cu frenezie şi în chip fructuos pentru opera sa pe Rimbaud, Lautréamont, Vigny, Musset, Dostoievski, Nietzsche, Pascal, Epictet, Kierkegaard, *Biblia*, *Jurnalul* lui Katherine Mansfield, pe Tolstoi, pe Malraux, mai are un magister, a cărui lecţie îi va marca în profunzime gîndirea : pe filozoful Jean Grenier, profesorul său, căruia tînărul elev îi dedică *L'Envers et l'Endroit*. Printre altele, scrierile lui Grenier îi oferă sugestii în sensul adoptării unui gen de eseu filozofico-poetic, adecvat dispoziţiilor sale temperamentale şi intelectuale (arătam mai sus că spiritul filozofic sistematic îi repugnă, ceea ce ne îndreptăţeşte să nu vedem în el un „filozof", dar ceea ce, pe de altă parte, îl apropie foarte mult — deşi Camus a respins întotdeauna această apropiere — de maniera nesistematică în care existenţialiştii, în principiu, cel puţin, înţeleg să facă filozofie, sprijinindu-se pe experienţa trăită, pe datul existenţial).

În cele cîteva texte ale lui Camus — articole de critică literară şi filozofică, mici eseuri literare, un poem închi-

nat mitului mediteranean foarte influențat de *Cimitirul marin* al lui Valéry — compuse și, în parte, publicate înainte de apariția volumului *L'Envers et l'Endroit*, recunoaștem acel timbru specific, exaltat și fervent, pe care îl vom întîlni în fiecare pagină scrisă de acest autor. Fulgurațiile lirice, expresia hiperbolică și exasperată (pe care Camus se va strădui să o domine în operele următoare) amintesc aici de Lautréamont și de Rimbaud. Mai importantă însă decît influența acestora este influența lui Vigny din *La mort du loup*, al cărui crez stoic va deveni crezul eroului camusian. Se remarcă, tot în aceste texte, influența lui Musset din *Les Nuits*, mai cu seamă în ceea ce privește tehnica dialogului interior care încearcă să concilieze, să „unifice", ceea ce în realitate este opoziție (opoziție pe care va fi structurată, în general, imaginea camusiană).

E surprinzător cum în toate aceste exerciții literare ale adolescentului întîlnim, sub o formă mai mult sau mai puțin explicită, cea mai mare parte dintre atitudinile majore exprimate în operele de maturitate. Am putea chiar spune că, înainte chiar de a fi scris *L'Envers et l'Endroit*, Camus descoperise ceea ce va constitui propria sa formulă pentru eseu : o meditație filozofică profund subiectivă, exprimată la modul liric (așa va fi scris atît *Mitul lui Sisif* cît și *Omul revoltat*, în ciuda unor aparențe mai „obiective"), avînd drept scop căutarea unui adevăr esențial, sau, pentru a vorbi în termeni camusieni, căutarea „Unității" (Camus scrie adeseori acest termen cu majusculă). Este vorba de o „unitate cu lumea", temă eternă a sensibilității mediteraneene și eternă „chemare de dragoste".

Primul nucleu al volumului *L'Envers et l'Endroit* îl constituie un text intitulat *Voix du quartier pauvre* — prima versiune a acestui text e scrisă în decembrie 1934, Camus are deci 21 de ani — reprezentînd o „mărturie" despre viața din cartierul cel mai sărac al Algerului,

Belcourt, unde Camus și-a petrecut copilăria și adolescența între o mamă infirmă, care lucrează cu ziua, și o bunică excesiv de autoritară. Ca toate operele literare ale lui Camus, și textul acesta necesită o lectură pe mai multe planuri : avem, în primul rînd, de-a face cu un studiu detailat și realist al sărăciei și al infirmităților, morale și fizice, ale locuitorilor unui cartier mizerabil, situat foarte concret (această situare concretă, acest „realism" care se constituie în simbol e prezent și în *L'Étranger, La Peste, La Chute*, în nuvelele din *L'Exil et le Royaume*, în teatru). Dar mizeria materială nu e descrisă pentru ceea ce înseamnă ea în sine, ci devine simbolul mizeriei spirituale a omului în general, confruntat cu limitele condiției sale (singurătatea, bătrînețea, boala, moartea). În centrul acestei „experiențe" despre care scriitorul vrea să depună mărturie cu cea mai mare onestitate, stă figura mamei (un plan din 1935 al cărții se organiza în jurul temei mamei), simbol al acelei trăiri esențiale.

Pe același caiet pe care figurează planul din 1935, sînt notate și cîteva fraze care constituie esențiale indicații pentru felul cum trebuie citit acest volum, și care sînt tot atîtea formule demne să figureze ca epigraf la întreaga creație a lui Camus : „Să pun față în față disperarea ascunsă și dragostea de viață... Absurd. Absurd... Nu vreau să aleg... Împărăția noastră se află pe acest pămînt." Concluzia la care ajung cele cinci texte, și pe care Camus o exprimă într-o scrisoare către prietenul său Max-Pol Fouchet (sfîrșitul lui 1934), e că experiența este „o perpetuă înfrîngere", fizică și spirituală. Dragostea, arta sau religia, ambițiile de tot felul și realizarea lor, nu sînt decît niște „prețioase jucării", niște „divertismente" care-l ajută pe om să uite esențialul, adică nesfîrșita mizerie a condiției sale și moartea (se vede în aceste considerații o importantă influență a lui Pascal). O apărare ar fi ironia (cf. *L'Ironie*). Tînărul erou al eseului cu acest titlu, (de fapt Camus însuși, deși aceste scrieri fac un efort vădit

de a depăși relatarea autobiografică, străduindu-se să atingă acel ton neutru al cronicarului anonim, cu o mai mare putere de generalizare, la care scriitorul va fi foarte atent mai cu seamă cînd va scrie *La Peste*), descoperă că nimeni nu poate nimic pentru nimeni, că tinerețea e crudă în fața bătrîneței, și că destinele nu pot comunica între ele. Oamenii sînt ca niște „insule" izolate unele de altele, spusese Jean Grenier — la același mod ironic și poetic, totodată grav și sceptic — în cartea sa importantă *Les Îles*. Oamenii încearcă să se agațe unii de alții, primul gest către o solidaritate în suferință și în fața morții e făcut, dar în zadar (cf. bătrîna infirmă părăsită de către tinerii ce pleacă la cinema, bătrînul căruia îi place să-și povestească amintirile din tinerețe, dar pe care nu-l mai ascultă nimeni etc.) Textele conțin, totuși, și numeroase sugestii în sensul unei solidarități posibile și mereu prezente, opusă singurătății și revers necesar al acesteia. Camus crede mai cu seamă în acea comunicare care se poate lipsi de cuvinte și care se întemeiază pe „evidențele" inimii, evidențe care rămîn neformulate de către intelect (cf. scenele dintre mamă și fiu). E o idee căreia Camus îi acordă o mare importanță și care va reveni în multe pagini din *La Peste*.

Singurătatea, boala, bătrînețea, moartea ; iată „reversul" existenței, „exilul", ținutul de umbră. Dar există și „împărăția", „fața" de lumină a vieții. Aici omul regăsește bucuriile simple și directe ale trupului tînăr și sănătos care gustă fericirea unei zile însorite petrecute la malul mării sub cerul nemărginit și albastru. Și tot „împărăția" este și acel paradis al copilăriei, căci copilul e un inițiat la marele mister, pentru copil toate adevărurile fiind „evidențe". Dar acest paradis nu poate fi atins decît în memorie, cu conștiința tristă a pierderii lui. Căci Camus, spre deosebire de Sartre, care în *Les Mots* afirmă că își detestă „copilăria și tot ce mai supraviețuiește din ea", își iubește profund copilăria săracă. Acel „izvor unic" de

care vorbește scriitorul cu doi ani înaintea morții sale este de fapt constituit din cele cîteva imagini, adevărate și simple, rămase pentru totdeauna întipărite în conștiința copilului. „Adevărata viață" era aici, spune Camus în *Carnetele* sale, în această „sărăcie pierdută", în acest „sentiment bizar pe care fiul îl are față de mama sa". Dar copilul nu știe că „împărăția" e aici ; nu descoperă lucrul acesta decît cînd, la rîndul său, va deveni adult, adică „exilat".

Pentru Camus, *L'Envers et l'Endroit* a pus, îndată după apariție, problema unui *malentendu* între el și cititori, sau, poate, mai curînd, între el și critici (cu majoritatea cărților lui Camus s-a întîmplat la fel) : „Primirea ce li s-a făcut acestor pagini este nesperată. Dar citeam peste tot mereu aceleași fraze: amărăciune, pesimism etc. N-au înțeles — și-mi spun uneori că eu n-am știut să mă fac înțeles. Dacă n-am izbutit să spun cît de mult iubesc viața, cîtă poftă am să mă adap la ea din plin, dacă n-am izbutit să spun că însăși moartea și durerea nu fac decît să exaspereze în mine această voință de a trăi, atunci n-am izbutit să spun nimic. Și, la urma urmei, n-am de ce să mă plîng, de vreme ce îmi rămîne totul de spus... Nu-i oare minunat, Jean, că viața e un lucru atît de pasionant și de dureros ?" (Scrisoare către Jean de Maisonseul).

L'Envers et l'Endroit trebuie, deci, citit (și Camus nu va înceta să facă precizări în acest sens — exasperat de faptul că paginile sale sînt atît de rău înțelese — și cu privire la *Mitul lui Sisif, Străinul, Caligula* sau *Neînțelegerea)* ca o lecție de viață și de sinceritate, de solidaritate și de demnitate umană. „Mă simt legat de lume prin toate gesturile mele, de oameni prin toată recunoștința mea", notează scriitorul în 1936.

În raport cu *L'Envers et l'Endroit, Noces,* apărut în mai 1939, poate fi socotit o nouă tentativă, mai adîncită, de a găsi un răspuns la cele cîteva chestiuni esențiale ridicate în volumul de debut al lui Camus. Ideea centrală a vo-

lumului — evidență primă și punct de plecare pentru întreaga meditație ulterioară — ar putea fi exprimată prin următoarea afirmație pe care Camus o face, chiar în anul apariției eseurilor din *Noces,* într-un articol despre Armand Guibert : „Acei oameni cărora le e deajuns pămîntul trebuie să știe să-și plătească bucuria prin luciditate și, refuzînd fericirea iluzorie a îngerilor, să accepte să iubească doar ceea ce trebuie să moară". Iar o frază din *L'Envers et l'Endroit* ar putea să-i servească drept epigraf : „Acum, împărăția mea e în această lume".

Între cele două cărți există o diferență esențială de timbru. Influențele unor lecturi — influențe asimilate însă, și care se încadrează într-o viziune încă de pe acum profund originală — sînt aici mai vizibile. Nietzsche l-a învățat fidelitatea față de pămînt a omului care știe că „Dumnezeu a murit" și că el își este acum sieși singurul Dumnezeu ; de la Montherlant a reținut ideea „alternanței", și un anume stil de viață eroic și orgolios ; de la Gide, senzualitatea ardentă, ura oricărui confort, acea „evanghelie a despuierii totale" („cet évangile du dénuement") și mai cu seamă disponibilitatea totală în clipă, trăirea clipei cu luciditate. Din Jean Grenier, Camus se inspiră de asemenea, mai cu seamă din cartea acestuia *Inspirations méditerranéennes,* în care filozoful evocă natura la Tipasa și vîntul năvalnic de pe podișul Djémila.

Tonului reținut și mai exterior din *L'Envers et l'Endroit* îi ia locul efuziunea lirică, susținută și debordantă, de tipul celei din *Les Nourritures terrestres.* Textele din *Noces,* volum în care tînărul autor se arată mult mai sigur în mînuirea expresiei, sînt de fapt poeme în proză pe teme filozofice (ceea ce, pînă la un punct, așa cum arătam, sînt toate eseurile lui Camus).

Cele patru texte ar putea părea, la prima vedere, — și chiar asta și sînt pe planul cel mai imediat — simple notații pitorești despre peisajul algerian, consemnînd cu exaltare, într-un stil „neo-romantic" (cum îl numește un

critic), o fericire senzuală trăită într-un strict și etern prezent, în cadrul luxuriant sau dezolat al unei naturi exotice. Aceasta ar fi de fapt latura pe care se exercită influența lui Gide și Montherlant, care, ei înșiși, scriseseră cărți în care vorbeau despre aceleași peisagii și aceiași oameni. Camus, însă, o va face în felul său propriu, fie și numai pentru faptul că participarea lui la aceste realități, în mijlocul cărora se născuse și trăise, este mult mai adîncă și mai adevărată decît participarea celorlalți doi scriitori francezi, care nu se puteau situa altfel decît pe un punct de vedere exterior. Mulți critici, rămînînd la acest plan imediat al cărții, și fără a fi cîtuși de puțin incitați la o mai profundă judecată de epigraful, atît de grăitor, extras din Stendhal, au diminuat importanța volumului, insistînd mai cu seamă pe latura lui gidiană și socotindu-l expresia unei anumite „experiențe epidermice" — punct de vedere total eronat, căci, în realitate, e vorba de un lucru infinit mai important, asupra căruia ne atrage atenția Camus însuși (în legătură cu tablourile marilor pictori toscani, dar e evidentă sugestia pentru întreg volumul): „Nu mai poate fi vorba aici de pitoresc, de anecdotă, de nuanțe sau de emoție. Nu mai poate fi vorba de poezie. Singurul lucru care are însemnătate este adevărul. Și numesc adevăr tot ce continuă." *(Deșertul)*.

Așadar, notațiile din Noces fixează în chip mai explicit — în asta ar și consta progresul gîndirii lui Camus față de *L'Envers et l'Endroit*, carte care conține toate premisele fundamentale ale acestei gîndiri și în care figurează pînă și cei doi termeni cheie de absurd și revoltă — o anumită atitudine intelectuală și afectivă fundamentală. E vorba de fixarea acelor „evidențe" care se revelează spiritului fără a avea nevoie de nici o argumentare logică și a acelor adevăruri limită, „adevăruri pe care mîna le poate atinge" *(L'Eté à Alger)*. Evidențele acestea, ni se arată în *Noces*, și ideea va fi amplu dezvoltată în *Mitul lui Sisif*, care, de fapt, nu este decît o

reluare și o dezvoltare, oarecum mai organizată și de pe poziții mai „obiective", a tuturor ideilor din *Noces*, i se impun omului pe neașteptate (cînd „toate decorurile se prăbușesc"), fie în situația de criză, fie în împrejurările existenței cotidiene și banale. Plecînd de la aceste adevăruri și menținîndu-le cu consecvență în plină lumină („numesc adevăr tot ce continuă"), fără a „eluda" nimic, fără a „trișa", Camus va construi, refăcînd sub raportul schemei formale gestul cartesian, întreaga sa meditație ulterioară — și în cazul său meditația înseamnă creație. Pentru Camus, primul dintre aceste adevăruri evidente este existența lumii, valoarea ei ca dat existențial de care nu se poate face abstracție. Lumea aceasta, cunoscută cu febrilitate de Camus, este pentru el de o „frumusețe insuportabilă" și „inumană", o frumusețe în mijlocul căreia „mor totuși oamenii". Dar omul trebuie să creadă în ea, neeludînd nimic, căci în afara acestei lumi plină de frumusețe nu există mîntuire : „Lumea e frumoasă, spune Camus, și în afara ei nu există mîntuire" *(Deșertul)*. Realitatea acestei lumi trebuie acceptată și trăită din plin și fără rezerve, căci ea e singura pe care omul o poate cunoaște și stăpîni, unica ce i-a fost dată, și în afara căreia nu există nimic. Eternitatea omului e această viață, acest prezent, această suită de clipe prezente, care trebuie trăite cu luciditate și detașare, fără iluzii cu privire la existența unui Dumnezeu, fără speranță într-o altă viață. Camus refuză astfel ideea existenței oricărei transcendențe, a oricărei speranțe, de ordin religios sau situată în perspectivă istorică : „Din cutia Pandorei, în care colcăiau toate relele umanității, grecii au scos abia la urmă speranța, socotind-o răul cel mai îngrozitor. Nu cunosc simbol mai emoționant. Căci speranța, spre deosebire de ceea ce se crede, e tot una cu resemnarea. Și a trăi înseamnă a nu te resemna" *(Vara la Alger)*.

În *Noces* apare astfel, alături de atitudinea de asumare a absurdului, afirmarea revoltei și încercarea de a schița

o morală a omului absurd (adică a acelui om căruia i s-a „revelat“ absurdul existenței și care nu renunță la acest prim adevăr al său). Conștiința umană, care aspiră la ordine și unitate, spune Camus, refuză moartea și absurdul, dar acest refuz nu are nimic comun cu renunțarea (opoziția dintre „morala refuzului“ și „morala renunțării“ va fi una din temele esențiale ale *Mitului lui Sisif). Acest refuz este un gest de sfidare și de revoltă, un gest orgolios și eroic al omului încununat în toată demnitatea sa, gestul lui Sisif care continuă la infinit să-și ducă piatra pe vîrful muntelui, trăindu-și cu exaltare fericirea de a-și putea privi în față și asuma destinul tragic. Este „certitudinea unui destin copleșitor, dar fără resemnarea care ar trebui să o însoțească“ *(Mitul lui Sisif.)*

„Nu-mi place să cred că moartea dă într-o altă viață. Pentru mine e o poartă închisă. Nu spun că este un prag care trebuie trecut, ci că-i o aventură cumplită și murdară.“ (Avem aici de-a face cu una din argumentările tipic camusiene, întemeiate pe afect și pe experiența trăită.) Certitudinea aceasta pe care Camus a căpătat-o contemplînd peisajele de piatră de o sălbatică frumusețe, soarele și marea Algeriei, îl va urmări întreaga sa viață, ca o aventură înspăimîntătoare, dar care dă totodată un mai mare preț existenței, impunîndu-i omului necesitatea de a adopta o atitudine de perfectă consecvență cu sine însuși. Refuzul acesta de a trișa, de a eluda, este sinonim cu afirmarea unei trăiri autentice, pe care el o întîlnește tocmai la oamenii cei mai săraci din țara sa, care duc o existență simplă și adevărată, în contact direct cu realitățile primordiale ale *acestei* vieți : „Văzîndu-i pe acești bărbați din Belcourt cum muncesc și cum își apără femeile și copiii, și adeseori fără un murmur, cred că poți simți o rușine ascunsă. Fără îndoială, nu-mi fac iluzii. În viețile de care vorbesc nu e loc pentru multă iubire. De fapt, ar trebui să spun că nu mai e loc pentru multă iubire. Dar, cel puțin ele n-au eludat nimic. Există cuvinte

pe care nu le-am înţeles niciodată prea bine, ca acela de păcat. Cred, totuşi, că pot spune că aceşti oameni n-au păcătuit împotriva vieţii. Căci dacă există un păcat împotriva vieţii, acela nu e poate să deznădăjduieşti ci să nădăjduieşti într-o altă viaţă, sustrăgîndu-te necruţătoarei măreţii a acesteia. Oamenii aceştia n-au trişat. La douăzeci de ani, arzînd de setea vieţii, au fost asemeni unor zei ai verii, şi asta sînt şi acum, lipsiţi de orice speranţă. Am văzut murind doi dintre ei. Erau plini de spaimă, dar tăcuţi. E mai bine aşa." *(Vara la Alger.)*

Pe această consecvenţă, pe acest acord cu sine însuşi, pe această demnitate, se poate construi o morală a fericirii — şi eseul *Le Désert* e de fapt o meditaţie pe această temă — căci „dintr-o anumită continuitate în disperare (termenul trebuie înţeles la Camus nu în sensul lui obişnuit ci în sensul de lipsă de speranţă) poate izvorî fericirea". „Nu descoperi absurdul, va mai spune Camus în *Mitul lui Sisif*, fără să fii ispitit să scrii un manual despre fericire." Iată de ce „trebuie să ni-l imaginăm pe Sisif fericit"

Fericirea, în concepţia lui Camus, are un sens foarte particular. Ea nu e neapărat „inseparabilă de optimism. Ea e legată de dragoste — ceea ce nu-i acelaşi lucru." Fericirea înseamnă a avea „răbdarea de a iubi şi de a înţelege". Iar iubirea înseamnă refuzul de a „renunţa", hotărîrea de a continua, şi este nedespărţită de ideea de adevăr („numesc adevăr tot ce continuă" spune Camus). Fericirea aceasta a omului care locuieşte o lume fără transcendenţă, fără sens şi fără speranţă, „în care spiritul îşi găseşte raţiunea de a fi în trup", poate părea amară. Dar „există o fericire mai înaltă, în faţa căreia fericirea pare neînsemnată" (cf. *Le Désert*). Camus afirmă astfel o concepţie eroică a fericirii care, din multe puncte de vedere, se întîlneşte cu aceea a unui Malraux sau Saint-Exupéry. E o fericire exigentă, la care omul are acces numai în măsura în care nu trişează. E o fericire

tragică, pentru că e fondată pe conștiința absurdului existenței: „Tot ce exaltă viața îi sporește în același timp absurditatea. În vara algeriană aflu că un singur lucru e mai tragic decît suferința: viața unui om fericit. Dar ea poate fi și drumul unei mai înalte vieți, de vreme ce nu-ți îngăduie să trișezi". *(L'Eté à Alger).*

Absurdul asumat devine astfel lecție de dragoste și regulă de acțiune: „Și acest cîntec de dragoste care se naște din contemplarea fără speranță poate, de asemenea, întruchipa cea mai eficace regulă de acțiune" *(Le Désert).* Deși adevărul existenței acestei lumi și al trupului tînăr și frumos este „un adevăr care va putrezi", descoperirea lui este exaltantă pentru demnitatea și pentru orgoliul omului, pentru că acesta recunoaște aici singurul adevăr „pe măsura lui". Astfel se poate realiza acel acord, acea unitate către care aspiră conștiința umană, dar nu în transcendent — a face saltul în transcendent ar însemna a eluda — ci aici, „în singura viață ce ne-a fost dată": „Ce-i fericirea dacă nu simplul acord între o ființă și existența pe care ea o duce? Și ce acord mai legitim poate uni omul cu viața dacă nu dubla conștiință a dorinței sale de durată și a destinului său de moarte?" *(Le Désert).*

În *Noces,* lumina e mai orbitoare și umbra mai neagră, contrastele mai acuzate decît în prima carte a lui Camus („Sînt ore cînd cîmpia e neagră de soare" spune scriitorul aici). În aceste texte, în care bucuria vieții izbucnește în toată plenitudinea ei, răsună, în chip paradoxal — e unul dintre acele paradoxuri atît de camusiene — o notă gravă și tragică. Vitalitatea senzuală afirmată în carte e doar o modalitate de a cunoaște adevărul, Camus depășind astfel atitudinea elementar senzuală — chiar dacă, de asemenea, lucidă, — întîlnită, de pildă, la Gide.

• În 1956, după o perioadă de aproape 20 de ani de la apariția primului volum al scriitorului, timp în care

Camus traversează experiența decisivă a celui de al doilea război mondial, participînd la Rezistență, și își scrie operele care l-au situat pe primul plan al literaturii franceze, apare un text — este vorba de *La Chute* — subintitulat „povestire“, în care mulți exegeți văd capodopera scriitorului. Cartea vine, așa cum am mai arătat, după o perioadă relativ lungă de tăcere. Mai exact, Camus, în ciuda a numeroase publicații — articole politice sau de critică literară, prefețe etc., — n-a mai dat nici o operă cu adevărat importantă după *Omul revoltat*, carte apărută în 1951. Faptul a fost mult comentat, mai cu seamă că *La Chute* va fi ultima operă terminată a lui Camus (deși e publicată înaintea culegerii de șase nuvele intitulată *L'Exil et le Royaume*, din care, inițial, trebuia să facă parte). S-a vorbit de o perioadă de criză, strîns legată, printre altele, de polemica și de ruptura cu Sartre provocate de apariția volumului *L'Homme révolté*. Atît ultimele texte literare cît și notațiile din *Carnete* justifică asemenea susțineri, după cum ele indică, de asemenea, sentimentul unui impas, tot mai acut la un scriitor care se vrea, cu orice sacrificiu, fidel ideii de „onestitate“. Acea senină „pensée de Midi“ la care ajunsese meditația camusiană, inspirată din antichitatea greacă — echilibru cucerit prin asumarea lucidă a condiției de om și măsură, „măsură adevărată, care nu are nimic comun cu o anumită măsură confortabilă“ — pare a intra în eclipsă. Ceea ce se arătase la un moment dat soluție și salvare, pare a fi pus din nou sub semnul întrebării de către scriitor. În *La Chute*, simbolica lumină mediteraneană abia mai pîlpîie, încețoșată, în amintirea judecătorului-penitent Clamence. *La Chute* și *L'Exil et le Royaume* ar fi, așadar, o tentativă de reinterpretare, de reexaminare a ceea ce rămăsese insuficient sau nesatisfăcător clarificat în experiența scriitorului. Dar, după cum mai spuneam, această reluare are, pentru Camus, și o altă semnificație : scri-

itorul, acum pe deplin stăpîn pe mijloacele sale de expresie, își propune un fel de pariu de virtuozitate stilistică : „O singură temă, cea a exilului, e tratată în cinci feluri diferite, de la monologul interior la povestirea realistă".

Fiecare din aceste nuvele, începînd cu *La Chute*, care este, desigur, și cea mai importantă, se vrea, deci, și un fel de exercițiu stilistic distinct. Așa, de pildă, *La Chute* adoptă ca modalitate monologul, un monolog de o specie aparte, în sensul că, datorită unui artificiu, el este receptat ca un dialog cu un alt personaj, ale cărui cuvinte nu sînt niciodată consemnate, dar care are totuși pentru cititor o prezență profund convingătoare. Dialogul acesta poate fi interpretat și ca monolog interior, dacă socotim, și lucrul e perfect posibil, că invizibilul personaj reprezintă o dedublare a conștiinței eroului. Tehnica acestui soliloc în fața unui auditoriu invizibil a fost, poate, inspirată de Dostoievski, care o utilizează în ***Insemnări din subterană***, precizînd în notele sale cu privire la această operă că „omul își vorbește cînd sie însuși, cînd unui auditoriu invizibil, un fel de judecător". Textul lui Camus e rînd pe rînd, cu treceri neașteptate, liric, sarcastic, ironic, realizînd un stil pe măsura duplicității personajului, situat la polul opus față de acel stil „neutru" din prima parte a *Străinului*, care exprima simplitatea, transparența, inocența lui Meursault (evident, implicit, și înstrăinarea lui). În *La Chute*, Camus se dovedește a fi un adevărat om de teatru, cu o conștiință aprofundată a scenei și a dialogului. Clamence își derutează auditoriul — și Camus cititorul — cu masca sa cinică și contorsionată, care afirmă, pînă la sfîrșit, un neistovit orgoliu, dar sub care se ascund mari aspirații către candoare, cu piruetele sale verbale (în care aplică, cu o artă consumată, ceea ce el numește „tehnica amalgamului"), ce-ți îngăduie cu greu să distingi adevărul de minciună, delirul real de „delirul calculat".

În *Renegatul sau un spirit confuz* monologul interior, folosit de la începutul și pînă la sfîrșitul nuvelei, are incoerența, *brouillage*-ul de planuri temporale sau spațiale a prozei de tip faulknerian, care vrea să surprindă fluxul continuu al conștiinței (de unde și o frază impresionistă, care adeseori renunță la articulația logică și la punctuație, nemaiîntîlnită pînă acum în nici o scriere a lui Camus). Nuvela *Jonas sau artistul la lucru* uzează de o ironie și de un *raccourci* al expresiei care ne obligă, în ciuda temei de o strictă actualitate, la asocieri cu maniera povestirilor filozofice ale lui Voltaire etc., etc.

Într-o tavernă mizerabilă din Amsterdam-ul învăluit în cețuri și împresurat de ape triste și cenușii — în toate textele anterioare lumina orbitoare și contururile nete, marea și soarele mediteranean, principii ale vieții inepuizabile, simbolizau „împărăția", adică acea „viață liberă și nudă pe care trebuie s-o regăsim spre a renaște în sfîrșit" ; în *La Chute* cețurile și ploile, *flou*-ul peisajului, marea ternă și ostilă sînt „exilul", „ultimul cerc al infernului", ținutul abstract unde omul și-a pierdut inocența primitivă și unde domnește conștiința unei obscure culpabilități care aspiră la o imposibilă ispășire — Jean-Baptiste Clamence, „profet" al timpurilor noastre, își strigă vinovăția. Dar strigătul acestei voci neliniștite, care clamează sentimentul propriei sale alienări, pare a se pierde în deșert, ca și cel al Sfîntului Ioan Botezătorul, la care Camus face aluzie prin numele personajului său. Acest „erou al timpului nostru" (primul titlu al povestirii), este un fost avocat parizian, celebru apărător „specializat în cauzele nobile", foarte respectat și iubit în societate, unde este considerat un om prin excelență virtuos și generos. Dar această existență, scufundată acum parcă într-un fabulos trecut, ireversibil ca și primitiva vîrstă de aur a omenirii, — existența dinainte de „cădere" — este întreruptă brusc de revelația culpabilității : într-o noapte, pe un pod (în foarte complicata dar perfect articulata

construcție simbolică a acestei povestiri, în care fiecare detaliu are și o altă semnificație decît cea imediată, podul simbolizează trecerea de la o etapă de existență la alta), din comoditate psihică și fizică, personajul n-a sărit în ajutorul unei tinere femei care se aruncase în apă și al cărui strigăt va continua să-l obsedeze (interesant de remarcat că un atare episod formează trama romanului *Epave* de Julien Green). Sentimentul culpabilității — în ciuda faptului că întîmplarea care l-a declanșat e de natură concretă — e fără cauză foarte precisă, căci Clamence nu va ști niciodată dacă tînăra s-a înecat sau nu. Dar în conștiința lui Clamence, atît de bine obișnuită pînă atunci să uite tot ceea ce ar fi putut-o tulbura, ies la suprafață o serie de fapte, mărunte în aparență, dar care, mai îndeaproape examinate, îi arată că întreaga sa viață de pînă atunci, în care se simțise atît de fericit, bucurîndu-se din plin de propria sa natură, era întemeiată pe o absolută duplicitate, izvorîtă dintr-o nemăsurată iubire de sine. El înțelege că reversul „altruismului" său era amorul propriu, că modestia sa se întemeia pe un nemărginit orgoliu, că generozitatea lui era izvorîtă din calcul și că, sub virtuțile sale unanim recunoscute, se ascundea, de fapt, un imens orgoliu egolatru în numele căruia se crezuse îndreptățit să-i judece pe ceilalți, dînd brevete de inocență sau de vinovăție precum un Dumnezeu. El află astfel că fusese pînă atunci disprețuitor și indiferent față de toți cei pe care socotise că-i iubește. Inocența lui fusese de fapt impunitate, iubirea, un mod de a fugi de „spaima morții", iar libertatea pe care o acordase ființelor iubite, un alt chip al propriului său egoism. „Așa e omul, dragă domnule, nu poate iubi fără să se iubească pe sine."

Dar Clamence, pe măsură ce învață să se cunoască și să-și cunoască și cealaltă față a sa, mai face o descoperire: aceea că viața, în această nouă perspectivă a

lipsei oricărui sens etic, este un nonsens. Confesiunea lui Clamence este, după cum spunea cu o fericită expresie un critic, confesiunea unui om care „nu mai e solidar cu el însuși", dar, adăugăm noi, nici cu ceilalți, și care caută cu disperare să regăsească această dublă solidaritate pierdută, dar să o regăsească de pe cu totul alte poziții, raporturile conștiinței sale cu lumea fiind cu desăvîrșire schimbate din clipa în care începe „căderea". Căci „solidaritatea" care-l făcuse odinioară să se simtă fericit și satisfăcut de sine, se dovedise a fi o falsă solidaritate, întemeiată pe convenție și minciună. Societatea îl acceptase și el acceptase societatea, se simțise „solidar" cu ea, atîta vreme cît conștiința lui orgolioasă fusese de acord cu sine însăși (să nu uităm că, pentru Camus, fericirea și salvarea nu pot veni decît din acest acord, aici un acord negativ), recunoscîndu-se duplicitară. Castitatea, desfrîul sau alcoolul sînt tot atîtea soluții pe care Clamence le încearcă în nădejdea de a se „mîntui", dar ele se dovedesc falimentare căci, chiar dacă duc, în clipă, la acest acord cu sine — acord pe care eroii lui Camus îl resimt și ca sentimentul nemuririi; în nopțile sale de desfrîu, Clamence se simte „nemuritor" — nu pot fi susținute în timp.

Și atunci, pe ruinele vechii solidarități întru ipocrizie și convenție, Clamence încearcă să construiască o nouă solidaritate, negativă, e drept, dacă o privim la modul absolut, dar care față de cealaltă, cea întemeiată pe duplicitate, este pozitivă, deoarece este adevărată, autentică ; o solidaritate cu sine însuși și cu ceilalți în numele unei culpabilități generale. Marea lui descoperire este că „dacă nu putem afirma nevinovăția nimănui, putem, în schimb, afirma vinovăția tuturor" — în judecata aceasta fiind inclus și Christos, care e răspunzător, chiar fără voia lui, de uciderea pruncilor. Pe această nouă credință se poate fonda speranța într-o salvare : „Fiecare om este o mărtu-

turie a crimei tuturor celorlalți, iată credința și speranța mea".

În această idee, atît de specifică pentru o anumită sensibilitate a epocii noastre, și care implică, de asemenea, și ideea de responsabilitate, individuală și colectivă, recunoaștem, fără îndoială, importante ecouri din filozofia existențialistă și din literatura lui Dostoievski și Kafka. Clamence, *homo duplex*, și care simte nevoia să-și strige peste tot vinovăția, este un adevărat erou dostoievskian. Și, tot ca în romanele lui Dostoievski, „căderea" va fi, poate, și pentru Clamence, calea cea mai dreaptă către mîntuire, către înălțare.

Termenul acesta simbolic de cădere — aluzie la căderea îngerilor : „Altădată eram în rai", spune Clamence — e încărcat la Camus cu ironie. Căci „inocența" lui Clamence de dinainte de cădere este, de fapt, o culpabilitate ce nu i s-a revelat încă eroului — „căderea" s-a produs doar din punctul de vedere al ideilor și regulilor de existență admise de societate. Clamence, avocatul cu succese. este individul orb sau care nu vrea să vadă și care „joacă jocul" fără ezitare, apărat de imensa certitudine pe care i-o dă orgoliul său, într-o societate formată din tot atîți Clamence, care-și dau între ei, la perfecție, replici dinainte cunoscute („Trăim din idei admise", spunea Gide undeva). Procesul individual pe care Clamence și-l face clipă de clipă devine procesul unei întregi epoci, un rechizitoriu necruțător împotriva compromisului și indiferenței, confortului moral și rutinei, a „conștiinței mulțumite de sine". Pronumele de persoana întîia singular, alternat cu cel de persoana a doua plural, este înlocuit, pe nesimțite, către sfîrșitul povestirii, printr-un „noi" afirmat cu o amară provocare : „Iau trăsăturile comune, experiențele pe care le-am îndurat împreună, slăbiciunile pe care le împărtășim cu toții, bunele maniere, omul zilei, cu alte cuvinte, așa cum există el în mine și în ceilalți. Din toate făuresc un portret care este al tuturor și al ni-

mănui. O mască, la urma urmei, foarte asemănătoare cu măștile de carnaval, reproducînd modelul cu fidelitate dar și simplificîndu-l în același timp, și în fața cărora îți spui: «Mutra asta parcă mi-e cunoscută». Cînd portretul este gata, ca în astă seară, îl arăt, plin de întristare: «Iată, vai, cine sînt». Rechizitoriul a luat sfîrșit. Dar, în aceeași clipă, portretul pe care îl întind contemporanilor mei devine o oglindă".

„Povestirea" aceasta, care-și livrează sensurile cu dificultate, pare, la primă lectură, o operă singulară în cadrul creației lui Camus. Fără îndoială că, dintr-un anumit punct de vedere, impresia este exactă. În nici una dintre operele anterioare, ceea ce am putea numi acuitatea metafizică nu este atît de mare ca aici. Mai mult decît în oricare dintre cărțile sale, Camus pare a exprima în *La Chute* nevoia profundă și tragică a conștiinței umane de speranță, de un principiu unificator care să dea existenței un sens. În *La Peste* scriitorul făcuse un pas important în sensul acestei evoluții, prin ideea solidarității active în suferință și a acelei „sfințenii laice" a unui „eroism fără speranță". Dar și salvarea aceasta era o salvare provizorie, o salvare în clipă, și amenințată clipă de clipă. Or, tocmai o asemenea „morală provizorie", o asemenea „soluție de așteptare" pare a fi pusă din nou în discuție de Camus în *La Chute*, proces favorizat, așa cum arătam, și de un moment de criză survenit în existența scriitorului. Vrem să spunem că în *La Chute*, mai mult chiar decît în *La Peste*, acel adevăr al trupului care știe că va putrezi, dar care se salvează, lucid, în și prin clipă, trăindu-și în ea eternitatea, pare a nu-l mai satisface pe scriitor. „Căderea" trebuie, fără îndoială, înțeleasă, deci, și ca o cădere a omului din paradisul clipei, din acea perpetuă „nuntă cu lumea", în care cuvîntul vinovăție nu avea sens și în care omul era inocent. Iar dacă libertatea individului în *La Peste* se definea în funcție de limitele pe care i le impunea suferința celorlalți, în *La Chute* ea va fi circumscrisă

între limitele pe care i le trasează sentimentul solidarității în culpabilitate.

Camus, care crede în conținutul virtual al ființei omenești, aspiră, în *La Chute,* către acea inocență, acea puritate omenească (povestirea abundă în simboluri care subliniază această obsesie a eroului : porumbeii albi care plutesc undeva, sus, în cer, dar nu vor să coboare, ninsoarea imaculată și străzile încărcate de zăpadă albă etc.) pe care omul a pierdut-o dar pe care el trebuie să nădăjduiască clipă de clipă că o va regăsi. Mîntuirea va veni, și în această operă — situată, totuși, atît de concret, și cu nenumărate referiri foarte exacte la „infernul burghez", la lagărele de concentrare naziste — ca și în toate celelalte, printr-un act de luciditate (aici de penitență lucidă) adică printr-un act de conștiință pură, situat în afara oricărei istoricități, deci în plină transcendență, transcendență pe care, pe de altă parte, Camus o refuză (în aceasta și constă dubla contradicție fundamentală a întregii opere camusiene). Răul va fi înlăturat, binele va triumfa, atunci cînd întreaga omenire, solidară, va fi în stare să-și privească în față și să-și strige vinovăția (ceea ce ne aduce aminte de teza profesată cu cîteva secole în urmă de Jacobus Böhme).

Cu toate că singulară, *La Chute* se încadrează, deși contradictoriu, în complexul edificiu al operei camusiene (în care de altfel găsim sugestii, încă de la începuturile ei, în sensul acestei idei a unei culpabilități generale). Meursault, vinovat în fața justiției, rămîne totuși nevinovat în fața propriei sale conștiințe. El nu cunoaște remușcarea, întrucît crima sa îi este străină, ea fiind, în absurditatea ei, doar una dintre formele posibile de manifestare ale unui destin absurd. Clamence, în schimb, în ciuda sentimentului propriei sale culpabilități, nu poate găsi un judecător care să-l recunoască vinovat și care să-l pedepsească, în afară de propria sa conștiință, care se dovedește a fi cel mai acut for de judecată. Căci cine poate să-l ierte pe om și

în virtutea cărei legi ? spune Camus. Care judecător îi va reda liniştea şi în numele cărei legi ? În acest sens, e foarte interesant să ne reamintim că în prima versiune a povestirii, interlocutorul lui Clamence se dovedea a fi, pînă la urmă, un poliţist (într-o altă versiune, un judecător de copii). Astfel, Clamence care ţine la el un tablou celebru furat dintr-un muzeu, nădăjduind că această vină palpabilă îi va aduce, conform convenţiei sociale, condamnarea, putea să spere într-o condamnare. Dar în ultima versiune, interlocutorul devine replica exactă a lui Clamence, identificîndu-se cu întreaga omenire vinovată sau, într-o altă interpretare posibilă, care nu o exclude, ci o susţine, pe prima, cu propria conştiinţă a lui Clamence. Ispăşirea printr-o „execuţie exemplară" ar fi pentru Clamence o adevărată eliberare, o salvare, dar ea nu se produce, deoarece culpa sa, ca participare la o culpă generală, rămîne vagă, difuză, neîncadrîndu-se formal în nici unul dintre acele delicte pe care le pedepsesc legile societăţii. Pentru Camus, pedeapsa şi mîntuirea nu trebuie să vină de la o autoritate exterioară, ci din însăşi propria conştiinţă a eroului, conştiinţa constituind, pentru scriitorul francez, prima şi suprema valoare (aceasta este, de fapt, premisa fundamentală pe care se construieşte toată meditaţia sa). În aceasta constă consecvenţa lui Camus faţă de sine însuşi, dar în acelaşi timp şi eroarea lui — din punct de vedere existenţialist, filozofie în care, *volens nolens,* se încadrează — deoarece conştiinţa, socotită în accepţia existenţialistă drept un raport care se raportează la sine (vezi Kierkegaard, *Tratatul disperării)* este incapabilă de a-şi atinge echilibrul necesar operaţiei de raportare, în afara unei transcendenţe pe care, pe de altă parte, Camus o refuză permanent.

În societatea în care trăieşte Clamence, vinovăţia şi pedeapsa sînt determinate după o logică opusă cu totul logicii inimii, *„cette raison que la raison ne connaît pas"* (Pascal), ceea ce în limbajul lui Meursault, fapt de altmin-

teri cu totul neașteptat, se traducea prin cunoscuta frază: „Oricum, sîntem întotdeauna întrucîtva vinovați". Dacă însă pentru Meursault dificultatea e de a accepta moartea, pentru Clamence, ea este de a „continua" să trăiască cu conștiința culpei. Dar atît Meursault cît și Clamence refuză „să joace jocul" social, și amîndoi au sentimentul propriei lor înstrăinări.

Clamence ar putea să reia acel strigăt tragic al lui Caligula: „Cine va îndrăzni să mă osîndească într-o lume fără judecători, în care nimeni nu este nevinovat?" căci pe amîndoi îi însuflețește aceeași sete de absolut. În legătură cu aceasta, e interesant de remarcat că pentru Camus, acest filozof al „măsurii", există o necontenită tentație a absolutului. Nu trebuie însă, evident, văzut în Clamence un autoportret al scriitorului (am spune, chiar, că, dintr-un anume punct de vedere, personajul este chiar opusul autorului său), așa cum unii detractori au vrut să vadă. Asistăm în această povestire la un adevărat joc de oglinzi, unde mărturia autorului și cea a personajului, adevărul și minciuna, se întretaie la infinit. E adevărat că tonul povestirii, verva și umorul ei sarcastic, cinismul afișat (cf. *Les Carnets:* „Tentația mea cea mai constantă: cinismul") îl amintesc pe un anume Camus, cel care se manifesta astfel în unele convorbiri cu prietenii sau în interviurile sale. Camus pare de asemenea că încearcă să distrugă prin această povestire — lucru ce se poate susține pe baza notelor din *Carnete* — legenda unui Camus virtuos și moralizator, legendă care începuse să se acrediteze și care îl irita, deoarece vedea în ea dovada unui început de anchilozare, de fixare și sărăcire, atît a omului cît și a operei, în raporturile cu contemporanii.

În legătură cu această operă capitală a lui Camus ar mai fi de discutat încă o chestiune, și anume aceea dacă autorul ei aderă, scriind-o, la creștinism, așa cum susțin unii critici ca, de pildă, Pierre-Henri Simon, care afirmă că, dacă ar fi trăit, Camus nu mai putea să scrie, după

La Chute, decît un tratat despre grația divină. Camus a răspuns el însuși la această chestiune, direct și fără echivoc: „Nimic nu-i autorizează să creadă asta... Clamence este un javanez“, adică un spirit sudic și păgîn.

Cum s-a acreditat, totuși, ideea unui Camus cucerit la creștinism în *La Chute?* Fără îndoială, în primul rînd, pentru că psihologia lui Clamence este tipică pentru eroul pascalian, kierkegaardian și dostoievskian înainte de primirea grației. Apoi, pentru că întreaga povestire e construită pe un sistem de simboluri, foarte riguros articulat, care aparțin aproape în exclusivitate domeniului religiei creștine, începînd cu simbolul central, exprimat în titlu, aluzie la căderea îngerilor — Clamence descriindu-se el însuși pe sine ca un astfel de înger căzut, adevărat Lucifer tronînd între cei de o seamă cu el. Întreaga carte e saturată de o ambianță și de o terminologie creștină, dar e vorba de un creștinism desacralizat. Căci Camus continuă să refuze creștinismul, de vreme ce refuză transcendența și grația. Noțiunea de culpabilitate nu-i cîtuși de puțin aprofundată în sensul păcatului, adică în sensul recunoașterii vinovăției față de o autoritate transcendentă. E simptomatic faptul că termenul de „păcat“ nu e niciodată utilizat în text, ci numai acela de vină, de culpabilitate.

Există, totuși, un aspect însemnat care a putut furniza un argument în favoarea, dacă nu a unei aderări, cel puțin a unei deschideri către creștinism. E vorba de felul în care Clamence își exorcizează propriul său orgoliu satanic (spre a întrebuința un termen care ne menține în atmosfera cărții), orgoliu care l-a făcut să se creadă asemeni lui Dumnezeu, sau, mai exact, să se creadă Dumnezeu, și în numele căruia el și fiecare dintre semenii săi își asumă dreptul de a-l judeca pe celălalt. Prin această poziție sîntem departe de refuzul orgolios și de valorile egocentrice exaltate în opera anterioară.

Camus crede că prin confesiune și penitență umanitatea va ieși regenerată, conștientă de limitele ei, disponibilă pentru tot ceea ce este uman, putînd să afirme că „există în oameni mai multe lucruri vrednice de admirat decît de disprețuit“ *(La Peste)*. Injustiția venită de la oameni va putea fi astfel conjurată. Omul își va putea zidi „împărăția“ sa, împotriva injustiției destinului — concluzie prin care Camus pare a se situa din nou pe vechile poziții ale omului absurd și revoltat.

Această ultimă operă, corolar al întregii creații camusiene, s-ar putea astfel defini ca o tentativă a scriitorului de a postula un erou cu o conștiință ajunsă la un maximum de luciditate, cu o intensitate de factura celei dostoievskiene, dar care, spre deosebire de eroii acestuia, vrea să se afirme împotriva unei transcendențe spre care îl duce mecanismul său psihologic, printr-un nemotivat — în contextul existențialist în care Camus își plasează eroii — refuz orgolios. (Dintr-o experiență livrescă se poate observa că la toți eroii existențialiști — animați de mari trăiri și problematici — fapt remarcat încă de Pascal, subiectul ajunge în contact, la limitele sale, cu neantul, pe care, neputîndu-l suporta, și acesta este un fapt general, ori îl refuză, întorcîndu-se spre imanent, ori îl umple cu strigătul celei mai cumplite spaime după care urmează acordarea grației și evidența unui absolut — sursă ontologică.)

Vorbeam de un moment de impas și de criză, survenit după publicarea *Omului revoltat*, și care stă în bună măsură la originea romanului *La Chute*. Acest impas aștepta în însăși inima concepției fundamentale a scriitorului, care își situează eroii în perspectiva sisifică a unei lipse de speranță, menținînd cu stringență această premisă și în-

cercînd să construiască o morală a fericirii şi a solidarităţii — morală a imposibilului care se vrea posibil, salvare provizorie şi care se ştie provizorie — într-o lume cunoscută de individ ca absurdă. Dar acest umanism tragic, victorie de fiecare clipă a omului, este, cu siguranţă, şi o înfrîngere de fiecare clipă a lui.

IRINA MAVRODIN

TABEL CRONOLOGIC[1]

1913 *7 noiembrie:* Se naşte Albert Camus la Mondovi.
Tatăl său, Lucien Camus, muncitor într-o exploatație vinicolă, aparține unei familii alsaciene statornicită în Algeria în 1871. Mama sa este Catherine Sintès, originară din insula Maiorca.

1914 *2 august:* Izbucnește primul război mondial.

1914 Tatăl lui Camus, rănit în bătălia de la Marna, moare la spitalul din Saint-Brieuc și este îngropat la Saint-Brieuc. Mama se mută în cartierul sărac al Algerului, Belcourt. Va fi un timp muncitoare la o fabrică de cartușe, apoi va lucra cu ziua. Albert Camus crește în sărăcie, lîngă o mamă taciturnă și aproape surdă, un frate mai mare, Lucien, bunica din partea mamei şi un unchi infirm, meşter dogar.

---

[1] Tabelul e alcătuit pe baza datelor din *Biografia* semnată de Roger Quilliot (în Albert Camus: *Théâtre, Récits, Nouvelles*, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, 1962).

1918—1923 La şcoala comunală din strada Aumerat, un învăţător, Louis Germain, se interesează îndeaproape de elevul său, Albert Camus, lucrînd cu el în afara orelor de clasă şi prezentîndu-l la un concurs în vederea obţinerii unei burse de studii. Camus îi va dedica *Discursurile din Suedia.*

1923—1930 Camus este elev bursier la liceul din Alger.

1925 Apare romanul *Les Faux monnayeurs* (Falsificatorii de bani) de Gide.
1926 Apare romanul *Les Bestiaires (Bestiarul)* de Montherlant. Apare volumul de eseuri *La Tentation de l'Occident (Tentaţia Occidentului)* de Malraux.
1928 Apare romanul *Les Conquérants (Cuceritorii)* de Malraux.

1928—1930 Camus este portar al echipei de fotbal Racing-Universitaire din Alger.

1929—1930 Citeşte pentru prima oară *Les Nourritures terrestres (Hrana pămîntului)* dar lectura aceasta nu face nici o impresie asupra lui (cf. *Omagiu lui Gide).*

1930 Apare romanul *La Voie royale (Calea regală)* de Malraux.

1930 Camus se îmbolnăveşte de tuberculoză. Părăseşte casa unde locuia împreună cu ai săi şi se mută la un unchi, măcelar înstărit, de tradiţie voltairiană, domnul Acault. Curînd va duce o viaţă foarte independentă, locuind în diferite cartiere ale Algerului.
Îi are profesori pe Paul Mathieu şi pe filozoful şi eseistul Jean Grenier, care îi va fi profesor şi la facultate, şi de care îl va lega

o mare prietenie. Lui Jean Grenier îi vor fi dedicate *La Mort dans l'âme (Cu moartea în suflet), L'Envers et l'Endroit (Fața și reversul), L'Homme révolté (Omul revoltat).* Camus va scrie și prefața la cartea lui Grenier (reeditată) *Les Îles (Insulele).*

1933 *30 ianuarie :* Venirea la putere a lui Hitler. Apare romanul *La Condition humaine (Condiția umană)* de Malraux.

1933 Îl citește pe Proust.

Apare volumul *Les Îles* de Jean Grenier.

1934 Camus se căsătorește. Un an mai tîrziu se desparte de soția sa.
Sfîrșitul anului. Camus aderă la Partidul Comunist ; e însărcinat cu propaganda în mediile musulmane. Într-o scrisoare din 8/VI/1955 către Roger Quilliot, Camus afirmă că a părăsit Partidul comunist în 1935, cînd călătoria lui Laval la Moscova (mai 1935) a determinat o încetinire a acțiunii pro-musulmane a Partidului comunist algerian. Prietenii lui Camus socotesc, totuși, că el și-a păstrat carnetul de partid pînă în 1937 inclusiv. Într-adevăr, prezența sa la conducerea Casei de Cultură, pe care o controla Partidul comunist, nu se poate explica altfel. Ruptura lui Camus cu Partidul comunist — și excluderea lui — ar fi survenit în urma unor incidente dintre Partidul comunist și Partidul poporului algerian al lui Messali Hadj.

1935 Apare romanul *Le Temps du mépris (Vremea disprețului)* de Malraux.
Apare volumul de eseuri *Service inutile (Serviciu inutil)* de Montherlant.

1935 Camus începe să lucreze la *L'Envers et l'Endroit.*

Își continuă studiile de filozofie la facultatea din Alger. Totuși, pentru a putea trăi, e silit să-și ia diferite slujbe. Lucrează la serviciul meteorologic al facultății, va fi, de asemenea, vînzător de piese de automobil, slujbaș la un agent maritim (ca Meursault, eroul din *Străinul*), slujbaș la prefectură (ca Grand, unul dintre eroii romanului *Ciuma*).

1936 Camus își redactează diploma de studii superioare de filozofie tratînd despre raporturile dintre elenism și creștinism în lumina scrierilor lui Plotin și ale Sfîntului Augustin. Îi citește pe Epictet, Pascal, Kierkegaard, Malraux și Gide.

7 martie : Renania este reocupată de către Germania.
mai : Victoria Frontului Popular în Franța.

iunie : Camus face o călătorie în Europa Centrală.

17 iulie : Izbucnește războiul civil în Spania.

În cursul anilor 1935—1936 Camus, împreună cu cîțiva prieteni, se ocupă de organizarea Casei de Cultură și fondează *Le Théâtre du Travail.* Împreună cu trei prieteni, va scrie pentru acest teatru piesa *Revoltă în Asturii,* care va fi interzisă, dar pe care o va publica editorul Charlot. În jurul lui Gabriel Audisio și Charlot se dezvoltă o înfloritoare mișcare literară mediteraneană.

1936—1937 Camus este angajat ca actor de trupa teatrală Radio-Alger, cu care dă reprezentații în întreaga țară.

1937 Din motive de sănătate Camus nu are voie să se prezinte la agregația de filozofie.
august-septembrie : Camus compune un proiect de eseu despre Malraux. Se instalează la Embrun, pentru o cură de odihnă. Apoi vizitează Florența, Genova și Pisa. Scrie *La Mort heureuse (Moartea fericită),* roman inedit.
Refuză un post de profesor la Colegiul din Sidi-Bel-Abbès, de teama rutinei.
octombrie-decembrie : Îi citește pe Sorel, Nietzsche, Spengler (*Declinul Occidentului).* *Le Théâtre du Travail* este înlocuit cu *Le Théâtre de l'Équipe.*

1938 Este redactor la *Alger Républicain,* ziar condus de Pascal Pia (căruia Camus îi va dedica *Mitul lui Sisif).* Va ocupa succesiv toate funcțiile (va răspunde atît de rubrica faptelor diverse cît și de pagina politică sau de cronica literară. Este în special preocupat de marile procese politice algeriene).

Apare romanul *L'Espoir (Speranța)* de Malraux.
Apare romanul *La Nausée (Greața)* de Sartre.

Încă de acum Camus, care apreciază totuși foarte mult această carte, se opune esteticii lui Sartre, reproșîndu-i că insistă pe urîțenia umană pentru a fonda tragicul existenței : „Dacă n-ar exista frumusețea, dragostea sau primejdia, ar fi ușor de trăit" (*Alger Républicain,* 20/X/1938).
Camus scrie *Caligula,* meditează asupra unui eseu despre absurd, și își notează o serie de impresii pe care le va folosi în romanul *L'Etranger (Străinul).*

Îi citește pe Nietzsche *(Omenesc, prea omenesc, Amurgul zeilor)* și pe Kierkegaard *(Tratatul disperării)*.

30 septembrie : Acordul de la München.

1939 martie : Cehoslovacia este anexată de al III-lea Reich.
Camus îi citește pe Epicur și pe stoici.
Fondează revista *Rivages* împreună cu Audisio, Roblès etc.
Îl întîlnește pe André Malraux.

Apare volumul de nuvele *Le Mur (Zidul)* de Sartre.

„A constata absurditatea vieții nu poate fi un sfîrșit, ci numai un început" *(Alger Républicain,* 12/III/1939).
iunie : Anchetă în Kabilia. „Nu există spectacol mai deznădăjduit decît această mizerie în cel mai frumos ținut din lume". Tensiunea internațională îl obligă să renunțe la proiectul de a face o călătorie în Grecia.

3 septembrie : Izbucnește al doilea război mondial.

Camus va încerca să se înroleze. Este amînat pentru motive de sănătate.
Face o călătorie la Oran.

1940 Albert Camus se căsătorește cu Francine Faure, originară din Oran.
Poziția pe care a luat-o în legătură cu problema nord-africană și refuzul său de a da urmare pretențiilor cenzurei duc la interzicerea ziarului *Alger Républicain* (devenit *Soir Républicain)*. La presiunea unor cercuri oficiale, Camus se vede înlăturat de la o slujbă ce i se făgăduise. Părăsește Algeria. Hotărît să nu mai scrie într-o presă contro-

lată, intră la *Paris-Soir* ca secretar de redacție, la recomandația lui Pascal Pia.
mai : Romanul *L'Etranger* este terminat.

10 mai : Are loc invazia germană.

Camus pleacă la Clermont împreună cu redacția ziarului *Paris-Soir*.
septembrie : Redactează prima parte a *Mitului lui Sisif*.
octombrie : Se stabilește provizoriu la Lyon.

1941 *ianuarie* : Se întoarce la Oran.
februarie : Termină *Mitul lui Sisif*.
Pregătește romanul *La Peste (Ciuma)* sub influența romanului *Moby Dick* de H. Melville.
Îi citește pe Tolstoi, Marc Aureliu, Vigny, Sade.

19 decembrie : Este executat Gabriel Péri.

„...Mă întrebați care sînt motivele ce m-au determinat să mă raliez la Rezistență. Este o întrebare care n-are sens pentru unii oameni, dintre care fac și eu parte. Mi se părea, și mi se pare și astăzi, că nu pot fi de partea lagărelor de concentrare. Am înțeles atunci că detestam mai puțin violența decît instituțiile violenței. Și ca să fiu și mai precis, îmi amintesc foarte bine ziua în care am simțit cum mă sufocă revolta. S-a întîmplat într-o dimineață, la Lyon, pe cînd citeam în ziare despre executarea lui Gabriel Péri" *(Actuelles I)*.
Se pare că Albert Camus a intrat în rețeaua *Combat* aparținînd organizației *Mouvement de Libération-Nord* prin intermediul lui Pascal Pia și René Leynaud (căruia Camus îi

va dedica *Scrisorile către un prieten german* și îi va prefața *Poeziile postume*). Rolul lui Camus în Rezistență este de informare și de jurnalism clandestin.

1942 Camus are o hemoptizie în primăvara lui 1942 și este obligat să facă o cură de odihnă la Chambon-sur-Lignon.
8 noiembrie: Debarcarea Aliaților îl surprinde în momentul în care este pe punctul de a pleca în Africa de Nord. Camus va rămîne despărțit de soția sa pînă la Eliberare. Va locui la Panelier, lîngă Chambon. În această perioadă face cunoștință cu poetul Francis Ponge.

Camus îi citește pe Melville, De Foë, Cervantes (cf. *La Peste)*, Balzac, Doamna de La Fayette, Kierkegaard și Spinoza.
iulie : Apare *L'Etranger*.

1943 Apare *Mitul lui Sisif*.
Camus lucrează la o primă versiune a piesei *Le Malentendu (Neînțelegerea)*.
Publică prima *Scrisoare către un prieten german*.
Cu prilejul fuzionării grupurilor de rezistență „Franc-Tireur", „Combat" și „Libération", conducătorii grupului „Combat" se mută la Paris. Camus devine lector la editura Gallimard. Locuiește în apartamentul lui André Gide. Îl întîlnește pe Aragon.

1944 Camus face cunoștință cu Sartre.
„Nu, nu sînt existențialist. Sartre și cu mine sîntem întotdeauna mirați cînd ne vedem

numele citate alături... Amîndoi ne-am publicat toate cărţile, fără excepţie, înainte de a ne cunoaşte. Cînd ne-am cunoscut, n-am făcut decît să constatăm tot ceea ce ne desparte. Sartre este existenţialist, şi singura carte de idei pe care am publicat-o, *Mitul lui Sisif*, este îndreptată împotriva filozofilor numiţi existenţialişti" (15 noiembrie 1945.)
Camus publică a doua *Scrisoare către un prieten german.*
24 august : Primul număr din *Combat* difuzat în mod deschis.
Camus ia conducerea ziarului *Combat* împreună cu Pascal Pia. Îi are drept colaboratori pe G. Altschuler, M. Gimond, Albert Ollivier, Roger Grenier, J. P. Vivet, J. Lemarchand.
Are loc premiera piesei *La Malentendu* la *Teatrul Mathurins* (cu Maria Casarès şi Marcel Herrand). Succes mediocru.

1945 *8 mai :* Camus află, alături de André Gide, vestea armistiţiului.

16 mai : Masacrul şi represiunea de la Sétif.
6 august : Bombardamentul atomic de la Hiroshima şi Nagasaki.

„Civilizaţia americană a ajuns la ultimul său grad de sălbăticie. Omenirea va trebui să aleagă, într-un viitor mai mult sau mai puţin apropiat, între sinuciderea colectivă şi utilizarea inteligentă a cuceririlor ştiinţifice" (*Combat*, 8 august).
5 septembrie : Se nasc Jean şi Catherine Camus.

La *Teatrul Hébertot* are loc premiera piesei *Caligula,* care îl face cunoscut pe Gérard Philipe. Piesa se bucură de un mare succes. Camus scrie eseul *Remarque sur la révolte (Observații asupra revoltei),* punct de plecare pentru *Omul revoltat.*

1946 Camus face, la începutul anului, o călătorie în Statele Unite, unde este primit cu foarte multă căldură de tineretul universitar.
Termină cu dificultate romanul *La Peste.*
Descoperă opera lui Simone Weil (se va îngriji de publicarea ineditelor). Timp de cîteva luni renunță la conducerea ziarului *Combat.* Se angajează într-o controversă cu Mauriac în legătură cu problema violenței.

Apare volumul *Feuillets d'Hypnos* de René Char, care va deveni prietenul apropiat al lui Camus.

octombrie: Convorbiri politice cu Sartre, Malraux, Koestler, Sperber.

1947 Revoltă în Madagascar. Camus protestează energic împotriva represiunii colective. „Adevărul este acesta, clar și hidos: facem și noi în asemenea cazuri ceea ce le-am reproșat germanilor că fac“ *(Combat).*
Din motive financiare și politice, echipa ziarului *Combat* se dispersează. Camus se retrage, cedînd conducerea ziarului lui Claude Bourdet.
iunie: Apare romanul *La Peste,* care cunoaște un foarte mare succes.

1947—1948 Vara: Camus se stabilește în apropierea localității Lourmarin.

În 1947, se pare, în urma unei discuții politice, Camus rupe cu Merleau-Ponty.

1948 *februarie* : Camus face o călătorie în Algeria.
iunie : Îl citește pe Agrippa d'Aubigné, despre care va scrie un mic eseu.
27 octombrie : Are loc premiera piesei *L'État de siège (Starea de asediu)*, scrisă în colaborare cu Jean-Louis Barrault. Eșec.

1949 *martie* : Camus face un apel în favoarea comuniștilor greci condamnați la moarte ; reînoiește apelul, pentru alți condamnați, în decembrie 1950.
iunie-august : Călătorește în America de Sud. Această călătorie agravează starea precară a sănătății scriitorului. Timp de doi ani nu va mai putea lucra la eseul *L'Homme révolté*. Va consacra această perioadă de odihnă forțată unei meditații asupra operei sale.
15 decembrie : Camus asistă la premiera piesei *Les Justes (Cei drepți)*, cu Serge Reggiani și Maria Casarès.

1950 Apare volumul *Actuelles I*, care reunește o serie de articole, conferințe etc., publicate de Camus în presă între anii 1944—1948.
Camus se odihnește la Cabris (lîngă localitatea Grasse) și în munții Vosges.

1951 Războiul din Coreea.

octombrie : Apare eseul *L'Homme révolté*. Cartea suscită o vie polemică cu Sartre (în revista condusă de către acesta, *Temps Modernes)*, ce va dura mai bine de un an.

1952 Camus face o călătorie în Algeria (cf. *Întoarcerea la Tipasa).*
august : Ruptura cu Sartre.
noiembrie : Camus își dă demisia de la UNESCO în urma admiterii Spaniei franchiste în această organizație.
Proiectează să scrie un roman, *Le Premier Homme (Primul om),* volumul de nuvele *L'Exil et le Royaume (Exilul și împărăția)* și o piesă de teatru, *Don Juan.*
Adaptează după Dostoievski piesa de teatru *Posedații.*

1953 Apare volumul *Actuelles II* (cronici din anii 1948—1953).
iunie : Are loc Festivalul de la Angers, la care pune în scenă piesa *La Dévotion à la croix (Devoțiunea către cruce),* adaptată după Calderon de la Barca și *Les Esprits (Spiritele)* după Pierre Larivey.

1954 Camus pare a se fi retras din orice activitate politică (cu excepția unei intervenții în favoarea a șapte tunisieni condamnați la moarte) și literară : nu scrie nimic tot anul. „*Posedații* mei sînt în pană, ca și, dealtminteri, restul, și nu știu cînd voi fi din nou în stare să scriu" *(Scrisoarea către Gillibert).*
Apare volumul *L'Eté (Vara),* culegere de texte scrise între 1939 și 1953.
noiembrie : Camus face o călătorie în Italia.

• 1955 *martie :* Camus adaptează piesa *Un cas intéressant (Un caz interesant)* după Dino Buzzati.

mai: Face o călătorie în Grecia, unde ține o conferință despre teatru.
iunie: Revine la jurnalism: colaborează la *L'Express.*

1956 Camus călătorește la Alger. La 23 ianuarie face un apel pentru armistițiu în conflictul franco-algerian.
februarie: Camus încetează să mai colaboreze la *L'Express.* Va interveni în favoarea unor liberali sau naționaliști algerieni arestați.
20 septembrie: Piesa *Requiem pour une nonne (Recviem pentru o călugăriță),* cu Catherine Sellers, adaptată de Camus după Faulkner, cunoaște un mare succes.
Apare povestirea *La Chute (Căderea).*
Camus proiectează să scrie o urmare la volumul *L'Eté: La Fête (Sărbătoarea).*

1957 *martie:* Apare volumul *L'Exil et le Royaume.*
iunie: Are loc Festivalul de la Angers. Camus adaptează *Le Chevalier d'Olmedo (Cavalerul din Olmedo),* după Lope de Vega. Este reluată piesa *Caligula.* Apar *Reflecțiile asupra ghilotinei* în *Reflecții asupra pedepsei capitale,* scrise în colaborare cu Koestler și J. Bloch-Michel.
17 octombrie: Camus primește premiul Nobel pentru literatură. Este al noulea și cel mai tînăr francez căruia i se decernează acest premiu. Cu acest prilej rostește (la 10 și 14 dec.) *Discursurile din Suedia.*

1958 *martie :* Este reeditat volumul *L'Envers et l'Endroit*, cu o nouă prefață de Camus.
iunie : Apare volumul *Actuelles III*, cronici algeriene scrise între 1939—1958, în care Camus propune o analiză a conflictului franco-algerian și soluții.
Marea presă va trece cartea sub tăcere.
În cursul acestui an și al anului următor, sănătatea lui Camus se înrăutățește.
9 iunie : Camus face o călătorie în Grecia.
noiembrie : Camus cumpără o casă la Lourmarin.

1959 *30 ianuarie :* Are loc premiera piesei *Posedații*, adaptată după Dostoievski și pusă în scenă de Camus. În cursul acestui an Camus lucrează mult dar cu mare dificultate. Totuși, în noiembrie, la Lourmarin, scriitorul, ce pare a-și fi regăsit forțele, redactează cu ușurință o parte din romanul *Le Premier Homme*.

1960 *4 ianuarie :* Albert Camus moare într-un accident de automobil, la Villeblevin (lîngă Montereau), în locul numit „le Grand Frossard", în mașina lui Michel Gallimard.

I. M.

FAŢA ŞI REVERSUL

Lui Jean Grenier

IRONIA

Acum doi ani am cunoscut o femeie bătrînă. Suferea de o boală de care crezuse că va muri. Toată partea dreaptă îi era paralizată. N-avea în această lume decît o jumătate din sine, în timp ce cealaltă jumătate îi era încă de pe acum străină. Fusese cîndva o bătrînică vorbăreață și fără astîmpăr, iar acum era silită să tacă și să stea nemișcată. Singură cît era ziua de lungă, analfabetă, nesimțitoare, își închinase întreaga viață lui Dumnezeu. Credea în El. Și ca dovadă, avea un șirag de mătănii, un crucifix de plumb și o statuetă din stuc înfățișîndu-l pe sfîntul Iosif cu pruncul Isus în brațe. Nu socotea că suferă de o boală incurabilă, deși așa le spunea tuturor, pentru ca lumea s-o ia în seamă, lăsîndu-se, de altminteri, cu totul în voia Domnului, pe care se pricepea atît de puțin să-l iubească.

Într-o zi, cineva o luă în seamă. Un tînăr. (El credea că există un adevăr și știa, pe de altă parte, că femeia va muri, fără a se strădui să rezolve această contradicție.) Începuse să se intereseze de-a binelea de necazul bătrînei. Și ea simțise asta. Interesul lui era un dar nesperat. Bolnava îi vorbea cu însuflețire despre suferința ei : își trăise traiul

şi venise timpul să-i lase pe tineri să trăiască. Dacă se plictisea ? Bineînţeles. Nu-i mai vorbea nimeni. Stătea în ungherul ei, ca un cîine. Mai bine-ar fi fost să moară. Fiindcă e mai bine să mori decît să fii o povară pentru alţii.

Vocea i se făcuse arţăgoasă. O voce de precupeaţă care se tîrguieşte. Totuşi, tînărul înţelegea. Dar el era de părere că-i mai bine să le fii altora povară decît să mori. Asta însă nu dovedea decît un singur lucru : că, neîndoielnic, el nu fusese niciodată o povară pentru ceilalţi. Tocmai îi spunea bătrînei — fiindcă văzuse mătăniile : „Îl ai pe Dumnezeu". Era adevărat. Dar nici chiar în privinţa asta nu-i dădeau pace. Cînd i se întîmpla să se roage mai multă vreme, cu privirea pironită pe desenul tapetului, fiică-sa se şi grăbea să spună : „Iar se roagă !" „Ce rău îţi fac cu asta ?" spunea bolnava. „Nici un rău, dar mă enervează." Şi bătrîna tăcea, ţintind-o pe fiică-sa cu o privire lungă şi plină de mustrare.

Tînărul o asculta cu o nesfîrşită mîhnire, pe care n-o mai cunoscuse şi care-i împovăra inima. Şi bătrîna adăuga : „O să vadă şi ea cînd o să fie bătrînă cum o să vrea să se roage !"

O simţeai pe această bătrînă izbăvită de toate în afară de Dumnezeu, rău ultim, căruia i se lăsase cu totul pradă, virtuoasă de nevoie, închipuindu-şi prea uşor că numai El e vrednic de iubire, cufundată, şi fără întoarcere, în nimicnicia omului care crede în Dumnezeu. Dar e de ajuns să învie nădejdea în viaţă şi Dumnezeu nu mai are nici o putere împotriva dorinţelor omului.

Se aşezaseră la masă. Tînărul fusese poftit la cină. Bătrîna nu mînca, fiindcă mîncarea cade greu seara. Rămăsese în ungherul ei, în spatele celui care o ascultase. Iar acesta, simţindu-se observat,

înghiţea cu noduri. Cina se apropia de sfîrşit. Ca să mai rămînă împreună, hotărîră să meargă la cinema. Tocmai se dădea un film vesel. Tînărul acceptase fără să stea pe gînduri, uitînd de fiinţa care continua să existe în spatele lui.

Se ridicaseră de la masă şi se duseseră să se spele pe mîini, înainte de a ieşi în oraş. Bineînţeles, nici nu putea fi vorba să vină şi bătrîna. Chiar dacă n-ar fi fost o neputincioasă, ignoranţa ei ar fi împiedicat-o să înţeleagă filmul. Spunea că nu-i plac filmele. De fapt nu le înţelegea. Stătea în ungherul ei şi se uita la boabele mătăniilor cu o privire lungă şi goală. Îşi punea în ele toată încrederea. Cele trei obiecte pe care le păstra înfăţişau pentru ea punctul material unde începea divinul. Îndărătul mătăniilor, crucifixului şi sfîntului Iosif se deschidea un hău negru şi adînc în care-şi punea toată speranţa.

Toată lumea era gata. Se apropiau de bătrînă s-o îmbrăţişeze şi să-i ureze noapte bună. Ea înţelesese şi strîngea din răsputeri mătăniile. Dar gestul putea exprima la fel de bine deznădejdea sau fervoarea. O îmbrăţişară cu toţii. Nu mai rămînea decît tînărul. Strînsese mîna femeii cu dragoste şi acum dădea să plece. Dar ea îl vedea plecînd pe cel care o luase în seamă. Nu voia să fie singură. Simţea ce-o aşteaptă : singurătatea plină de spaime, insomnia prelungită, tovărăşia amăgitoare a lui Dumnezeu. Se temea, nu-şi mai afla sprijin decît în om, şi, agăţîndu-se de singura fiinţă care-i arătase interes, nu-i mai lăsa mîna, strîngînd-o, în timp ce-i mulţumea cu stîngăcie, pentru a justifica o atare insistenţă. Tînărul se simţea stînjenit. Ceilalţi se întorceau după el, spunîndu-i să se grăbească. Spectacolul începea la ora nouă şi era bine să ajungă mai devreme, ca să nu aştepte la casă.

El simţea că se află în faţa celei mai cumplite nefericiri din cîte-i fusese dat să cunoască pînă atunci : nefericirea unei femei bătrîne şi infirme pe care toţi o părăsesc, ca să meargă la cinema. Voia să plece, să scape mai repede, nu voia să ştie, încerca să-şi retragă mîna. Timp de o clipă o urî de moarte pe această femeie bătrînă şi crezu că o va pălmui cu toată puterea.

În sfîrşit, putu să se retragă şi să plece, în timp ce bolnava, pe jumătate ridicată în fotoliu, vedea cu spaimă cum piere ultima certitudine în care mai putuse nădăjdui. Acum n-o mai apăra nimic. Şi stăpînită cu totul de gîndul că va muri, nu ştia prea bine ce-o înspăimîntă, dar simţea că nu vrea să fie singură. Dumnezeu nu-i slujea la nimic. O despărţea doar de oameni, lăsînd-o singură. Dar ea nu voia să se despartă de oameni. Şi de aceea începu să plîngă.

Ceilalţi ajunseseră în stradă. Tînărul era chinuit de remuşcări. Ridică ochii către fereastra luminată, uriaş ochi mort în casa tăcută. Ochiul se închise. Fata bătrînei bolnave îi spuse tînărului : „Cînd e singură stinge întotdeauna lumina. Îi place să stea pe întuneric."

Bătrînul avea o înfăţişare triumfătoare, încrunta din sprîncene, mişca sentenţios degetul arătător. Spunea : „Din cît cîştigam pe săptămînă, tata nu-mi dădea de buzunar decît cinci franci, care trebuiau să-mi ajungă pînă sîmbăta următoare. Făceam ce făceam şi tot izbuteam să mai pun şi ceva parale deoparte. Mai întîi, cînd mă duceam să-mi văd logodnica, o luam pe jos peste cîmp, patru kilometri dus şi patru întors. Ascultaţi-mă pe mine, tineretul de azi nu mai ştie să trăiască." Stăteau în jurul unei mese rotunde, trei tineri şi bătrînul. Le poves-

tea bietele lui isprăvi : nerozii înălțate de el în slăvi, dezamăgiri sărbătorite ca tot atîtea victorii. Povestea într-una, fără să tacă o clipă, și, cuprins de graba de a spune totul înainte de a rămîne singur, alegea din trecutul său doar ceea ce socotea că poate stîrni interesul celor ce-l ascultau. N-avea decît un viciu : să se facă ascultat. Refuza să vadă ironia din priviri și felul batjocoritor în care-l repezeau cu toții. Pentru ei era bătrînul pe vremea căruia, cum bine se știe, toate mergeau de minune, în timp ce el se socotea străbunul respectat, a cărui experiență atîrnă greu. Tinerii nu știu că experiența este o înfrîngere și că trebuie să pierzi totul pentru ca să știi puțin. Suferise. Despre asta nu le spunea nimic. E mai bine să pari fericit. Și apoi, chiar dacă n-ar fi avut dreptate în această privință, știa că s-ar fi înșelat și mai rău încercînd să-i înduioșeze cu nenorocirile lui. Ce însemnătate mai pot avea suferințele unui bătrîn pentru cei pe care viața îi prinde cu totul în vîrtejul ei ? Vorbea, vorbea într-una, se pierdea fericit în murmurul monoton și stins al vocii sale. Dar asta nu putea să țină mult. Plăcerea lui trebuia să aibă un sfîrșit și atenția celor ce-l ascultau începea să scadă. Nici măcar nu mai avea haz : era bătrîn. Iar tinerilor le place biliardul și jocul de cărți, care-i ajută să uite de munca abrutizantă de fiecare zi.

În curînd, rămase singur, în ciuda tuturor strădaniilor sale și a tuturor minciunilor cu care încercase să-și facă povestirea mai atrăgătoare. Necruțători, tinerii plecaseră. Din nou singur. Cînd ești bătrîn, lucrul cel mai cumplit e că nu te mai ascultă nimeni. Îl osîndeau la tăcere și la singurătate. Îi arătau că în curînd va muri. Iar un bătrîn care va muri nu mai e bun de nimic, ba chiar îi

stînjenește pe ceilalți cu viclenia lui. N-au altă dorință cu toții decît să-l vadă cît mai repede plecat dintre ei. Iar pînă atunci, să tacă : e tot ce-i rămîne mai bun de făcut. Iar el suferă, pentru că nu poate să tacă fără a se gîndi că-i bătrîn. Se ridică totuși și pleacă, zîmbindu-le tuturor. Dar nu întîlni decît fețe indiferente sau stăpînite de o veselie la care n-avea dreptul să fie părtaș. Un bărbat rîdea : „E bătrînă, nu zic nu, dar găina bătrînă face zeama bună". Altul spunea pe un ton serios : „Nu sîntem bogați, dar mîncăm bine. Nepotu-meu mănîncă mai mult decît taică-su. Lui taică-su îi trebuie o jumătate de chil de pîine iar lui un chil întreg. Ca să nu mai vorbim de salam și de brînză. Uneori, cînd și-a terminat porția, numai ce-l auzi : «mai ! mai !», și se așterne iar pe mîncat." Bătrînul se îndepărtă. Și cu pașii lui șovăitori, cu pașii lui mărunți de măgar strivit sub povară, începu să străbată străzile nesfîrșite și înțesate de lume. Se simțea rău și nu voia să se întoarcă acasă. De obicei îi plăcea să găsească lampa aprinsă, masa cu farfuriile puse, în care, mașinal, își băga degetele, plin de mulțumire. Îi plăcea să cineze în tăcere, cu bătrîna așezată în fața lui, mestecînd pe-ndelete, fără să se gîndească la nimic, cu ochii pironiți în gol, morți. În seara asta se va întoarce acasă mai tîrziu. Pe masă îl va aștepta cina rece, iar bătrîna se va fi culcat de mult, de altminteri fără a se fi neliniștit, căci era învățată cu asemenea întîrzieri neașteptate. De fiecare dată se mulțumea doar să spună: „Iar l-a apucat". Atîta tot.

Mergea pe străzi, cu pasul lui mărunt dar încăpățînat. Era singur și bătrîn. La capătul unei vieți, bătrînețea se simte ca o greață. Nu te mai ascultă nimeni. Bătrînul merge înainte, dă colțul unei străzi, se împiedică și e cît pe ce să cadă. L-am vă-

zut. Toate astea sînt ridicole, dar ce-ar putea face ? Tot mai bine e în stradă decît la el acasă, în acele ceasuri cînd o fierbințeală bolnăvicioasă îi ascunde chipul bătrînei și-l silește să stea singur în odaia lui. Atunci, uneori, ușa se crapă încet și, timp de o clipă, rămîne pe jumătate deschisă. Un bărbat intră. Are haine de culoare deschisă. Se așază în fața bătrînului și tace minute în șir. E nemișcat, ca și ușa întredeschisă cu o clipă înainte. Din cînd în cînd își netezește părul cu mîna și oftează încet. După ce l-a privit îndelung pe bătrîn cu o privire plină de tristețe, pleacă în tăcere. În urma lui clanța cade cu un zgomot sec, iar bătrînul rămîne țintuit locului, înspăimîntat, cu măruntaiele scurmate de o frică otrăvită și dureroasă. Pe cîtă vreme în stradă nu-i niciodată singur, oricît de puțină lume ar întîlni. Fierbințeala lui cîntă. Pașii lui mărunți aleargă grăbiți : mîine totul se va schimba. Mîine. Dar deodată descoperă că și mîine va fi la fel ca azi, și poimîine, și în toate celelalte zile. Și această descoperire, care nu-i mai lasă nici o nădejde, îl doboară. Din asemenea idei ți se poate trage moartea. Fiindcă nu le poți îndura, te sinucizi — sau, dacă ești tînăr, faci cu ele fraze frumoase.

Bătrîn, nebun, beat, cine știe. Dar va avea un sfîrșit demn de el, plin de gemete, minunat. Va muri frumos, adică suferind. Asta îl va mîngîia. Și oricum, n-are altă ieșire : e bătrîn, și pentru totdeauna. Oamenii își fac planuri în legătură cu bătrînețea care-i așteaptă. Bătrîneței încolțite de spaimă și deznădejde vor să-i dăruiască trîndăvia care-i lasă fără apărare. Fiecare, în felul său, își dorește să fie contramaistru pentru ca să iasă mai tîrziu la pensie și să se retragă în căsuța lui. Dar, o dată cu vîrsta, oamenii află că totul e minciună. Și că au nevoie de ceilalți pentru a se pune la adă-

post. În ceea ce-l privește, ca să poată crede că va trăi are nevoie să fie ascultat. Acum străzile erau mai întunecate și trecătorii mai rari. Ici, colo, se mai auzeau voci, mai solemne în ciudata pace a serii. Dincolo de colinele care încercuiau orașul, se mai zăreau ultimele licăriri ale zilei. Un fum uriaș, venit nu se știe de unde, se ivi dindărătul crestelor împădurite.. Se înălța încet, luînd forma unui brad. Bătrînul închise ochii. În fața vieții, în care se pierdea murmurul orașului și surîsul idiot și nepăsător al cerului, era singur, descumpănit, gol, mort încă de pe acum.

E oare nevoie să mai descriu reversul acestei medalii ? Nu-i prea greu de închipuit cum, într-o odaie murdară și întunecoasă, bătrîna așterne masa, și după ce totul e gata, se așază pe un scaun, se uită la ceas, mai așteaptă, apoi începe să mănînce cu poftă, gîndind : „Iar l-a apucat“. Atîta tot.

Trăiau împreună. Erau cinci : bunica, băiatul ei cel mic, fata ei cea mare și cei doi copii ai acesteia. Fiul era aproape mut ; fata, infirmă, gîndea anevoie. Unul din cei doi copii lucra la o companie de asigurări iar cel mai mic era încă la școală. La șaptezeci de ani, bunica era tot stăpîna casei. Deasupra patului ei putea fi văzut un portret care o înfățișa mai tînără cu cinci ani, dreaptă, într-o rochie neagră închisă la gît cu un medalion, fără o zbîrcitură, cu niște ochi imenși, luminoși și reci, în acea atitudine de regină la care n-a renunțat decît cu vîrsta și pe care uneori încerca s-o mai ia cînd se afla pe stradă.

În legătură cu acei ochi luminoși nepotul păstra o amintire care-l mai făcea încă să roșească. Bătrîna aștepta clipa cînd aveau pe cineva în vizită ca să-l întrebe, pironindu-l cu o privire severă : „Pe cine iubești tu mai mult, pe mama sau pe bunica'?“

Jocul devenea şi mai pasionant cînd era de faţă şi fata. Căci, întotdeauna, copilul răspundea : „Pe bunica", simţind cum îl năpădeşte o mare dragoste pentru maică-sa, care tăcea. Sau care, dacă oaspeţii se arătau miraţi de această preferinţă, spunea doar atît : „A fost doar crescut de bunică-sa".

Bătrîna credea că dragostea e un lucru pe care trebuie să ştii să-l pretinzi. Conştiinţa ei de mamă de familie fără de cusur o făcea aspră şi necruţătoare. Nu-şi înşelase niciodată soţul şi-i născuse nouă copii. După moartea lui îi crescuse neobosită. Plecaseră din ferma lor de la marginea oraşului şi nimeriseră într-un cartier vechi şi sărac unde locuiau acum de multă vreme.

Femeia aceasta nu era lipsită de calităţi. Dar nepoţii ei, care se aflau la vîrsta judecăţilor absolute, socoteau că joacă teatru. Aflaseră, de pildă, de la un unchi al lor, o întîmplare semnificativă. Acesta, ducîndu-se în vizită la soacră-sa, o zărise stînd fără treabă la fereastră. Totuşi, îl primise cosînd şi cerîndu-şi iertare că e silită să-şi continue lucrul, deoarece treburile gospodăriei nu-i lasă nici un pic de răgaz. Şi adevărul era că totul se petrecea în acelaşi fel. Se pricepea să leşine cu o uşurinţă nemaipomenită după o ceartă de familie. Suferea de o boală de ficat, din care pricină avea deseori vărsături dureroase. Dar nu ştia să fie bolnavă cu discreţie. În loc să se ascundă, vărsa cu zgomot în căldarea cu lături din bucătărie. Iar cînd se întorcea palidă, cu ochii înlăcrimaţi din pricina efortului, le amintea, dacă era rugată să se culce, că trebuie să le facă de mîncare şi că fără ea toată gospodăria s-ar duce de rîpă: În casa asta numai eu fac treabă". Sau : „Ce-o să vă faceţi cînd n-o să mai fiu ?".

Copiii se obişnuiseră să nu-i mai ia în seamă nici vărsăturile — „crizele", cum le zicea ea — nici văicărelile. Într-o bună zi căzu la pat şi ceru să fie

chemat un doctor. I l-au adus, ca să-i facă pe plac. În prima zi acesta diagnostică o simplă indispoziție, a doua zi un cancer al ficatului, a treia zi un icter grav. Dar cel mai mic dintre cei doi copii se încăpățîna să nu vadă în toate decît o nouă comedie, o simulare și mai rafinată. Nu era neliniștit. Femeia aceasta îl chinuise prea mult, și de aceea primele lui gînduri nu puteau fi pesimiste. Și apoi luciditatea și refuzul de a iubi presupun un anume curaj deznădăjduit. Dar tot făcînd pe bolnavul, într-o bună zi te poți simți cu adevărat bolnav : bunica a dus simularea pînă la moarte. În ultima zi, veghiată de copiii ei, își ușura intestinele de gaze. Cu simplitate, îi spuse nepotului : „Vezi, trag vînturi ca un purceluș". Muri o oră mai tîrziu.

Nepotul, după cum își dădea seama abia acum, nu înțelesese nimic din cele întîmplate. Îl chinuia gîndul că în fața lui se jucase ultima și cea mai monstruoasă comedie a acestei femei. Și cînd se întreba cît de mare e suferința lui, trebuia să-și răspundă că nu suferă de loc. Numai în ziua înmormîntării, fiindcă toți plîngeau, a plîns și el, dar cu teama că nu-i sincer și că minte în fața morții. Era o zi frumoasă și însorită de iarnă. În înaltul cerului albastru ghiceai parcă frigul cu sclipiri galbene. Din cimitir, care se înălța deasupra orașului, puteai vedea razele străvezii de soare căzînd peste golful ce tremura în lumină, ca o buză umedă.

Toate acestea nu se pot împăca ? Ce jalnic adevăr ! O femeie pe care toți o părăsesc ca să meargă la cinema, un bătrîn pe care nimeni nu-l mai ascultă, o moarte care nu răscumpără nimic, și, de cealaltă parte, toată lumina lumii. De ce n-am accepta totul ? Trei destine asemănătoare și totuși diferite. Moartea pentru toți, dar fiecare cu moartea lui. La urma urmei, soarele ne încălzește totuși oasele.

ÎNTRE DA ŞI NU

Dacă e adevărat că singurele paradise sînt cele pe care le-am pierdut, ştiu ce nume trebuie să dau acelui lucru duios şi inuman pe care-l simt astăzi în mine. Un emigrant se întoarce în ţara sa. Iar eu îmi amintesc. Ironie, înverşunare, totul amuţeşte şi iată-mă din nou în patrie. Nu vreau să-mi rumeg vechea fericire. Totul e mult mai simplu şi mult mai uşor. Căci din acele ore pe care le chem din adîncul uitării, s-a păstrat mai cu seamă amintirea intactă a unei emoţii pure, a unei clipe suspendate în eternitate. E singurul lucru adevărat în mine, şi o ştiu întotdeauna prea tîrziu. Iubim moliciunea unui gest, felul în care se potriveşte un arbore în peisaj. Şi pentru a recrea această iubire, n-avem decît un amănunt, dar care ajunge : mirosul unei camere care a stat prea multă vreme închisă, sunetul ciudat al unui pas pe drum. Tot astfel şi cu mine. Şi dacă iubeam atunci dăruindu-mă, eram, în sfîrşit, eu însumi, căci numai prin iubire ne putem regăsi pe noi înşine.

Orele acelea se întorc, domoale, liniştite şi grave, la fel de puternice, la fel de tulburătoare — pentru că e seară, pentru că ora e tristă şi pentru că un fel de dorinţă vagă pluteşte în văzduhul în-

tunecat. Fiecare gest regăsit mă dezvăluie mie însumi. Cineva mi-a spus într-o zi : „E atît de greu să trăieşti". Şi îmi amintesc încă de tonul acelor cuvinte. Altădată cineva a murmurat : „Cea mai mare greşeală rămîne tot aceea de a-i face pe ceilalţi să sufere". Cînd totul s-a sfîrşit, s-a stins şi setea de viaţă. Oare asta-i fericirea ? Stăruind asupra amintirilor, înveşmîntăm totul în acelaşi veşmînt discret, iar moartea ne apare ca un fundal în tonuri stinse. Ne aplecăm îndelung asupra noastră înşine. Ne simţim suferinţa şi ne iubim şi mai mult. Da, poate asta-i fericirea : mila pentru propria noastră nefericire.

La fel şi în seara asta. În cafeneaua maură, la marginea oraşului arab, îmi amintesc nu de o fericire trecută, ci de un simţămînt ciudat. E noapte. Pe pereţi, lei galbeni ca şofranul merg pe urmele unor şeici îmbrăcaţi în verde, printre palmieri cu cinci ramuri. Într-un colţ al cafenelei, o lampă cu acetilenă răspîndeşte o lumină şovăielnică. Adevărata lumină e dată de foc, care arde în fundul unei sobiţe smălţuite cu verde şi galben. Flacăra luminează centrul încăperii, şi-i simt răsfrîngerile pe obraz. Mă aflu cu faţa spre uşă şi spre golf. Ghemuit pe vine într-un colţ, patronul cafenelei pare că priveşte paharul meu gol, şi frunzuliţa de mentă lipită pe fund. În încăpere nu-i nimeni, din vale urcă zgomotul oraşului şi în depărtare se zăresc lumini pe golf. Îl aud pe arab răsuflînd puternic, iar ochii îi strălucesc în penumbră. Murmurul acela îndepărtat e oare vuietul mării ? Lumea suspină către mine în ritm prelung, aducîndu-mi în dar toată indiferenţa şi liniştea a ceea ce nu moare. Leii pe ziduri unduiesc sub mari răsfrîngeri roşii. Se lasă răcoarea. Pe mare se aude o sirenă. Farurile încep să se învîrtească ; o lumină verde, una

roșie, una albă. Și, mereu, același lung suspin al lumii. Din această indiferență se naște un fel de cîntec tainic. Și iată-mă din nou în patria mea. Îmi vine în gînd un copil care a crescut într-o mahala săracă. Mahalaua, casa ! Nu avea decît un etaj și scările nu erau niciodată luminate. Dar și acum, după atîția ani, s-ar putea întoarce acolo chiar și în toiul nopții. Știe că ar urca scara în goana mare, fără să se poticnească nici o singură dată măcar. Tot trupul îi este îmbibat de acea casă. Picioarele păstrează în ele măsura exactă a înălțimii treptelor, mîna, spaima instinctivă, niciodată învinsă, pe care i-o trezea rampa scării ; din pricina gîndacilor de bucătărie.

În serile de vară muncitorii ies *pe balcon.* Casa lor n-avea decît o ferestruică. Scoteau cîteva scaune în fața porții și gustau în tihnă bucuria serii. Strada, vînzătorii de înghețată de alături, cafenelele din față, și strigătele copiilor ce alergau de la o ușă la alta. Dar mai cu seamă, între ficușii uriași, cerul. Sărăcia își are singurătatea ei, dar o singurătate ce redă fiecărui lucru adevăratul său preț. Pe o anumită treaptă a bogăției, cerul însuși și noaptea plină cu stele par bunuri firești. Dar pentru cei săraci cerul își recapătă întregul sens : un har fără de preț. Nopți de vară, taine foșnind de stele ! În spatele copilului se deschidea coridorul urît mirositor, iar scăunelul rupt se înfunda puțin sub el. Dar, cu ochii înălțați, copilul sorbea noaptea curată. Uneori un tramvai uriaș trecea în goana mare. Un bețiv îngîna un cîntec la un colț de stradă fără a izbuti să tulbure liniștea.

Mama copilului tace. Uneori, cineva o întreabă : „La ce te gîndești ?“ „La nimic“, răspunde ea. Și e adevărat. Totul e aici, deci nu se gîndește la nimic. Viața ei, dorințele ei, copiii ei sînt aici, pre-

zența lor e prea firească pentru a fi simțită. Era infirmă, înceată la minte. Avea o mamă aspră și autoritară care sacrifica totul unui amor propriu de animal susceptibil și care dominase vreme îndelungată mintea slabă a fiicei sale. Emancipată prin căsătorie, aceasta se întorsese docilă acasă îndată după moartea bărbatului ei. Murise pe cîmpul de onoare, cum se spune. La loc de cinste, într-o ramă aurită, puteai vedea crucea de război și medalia militară cu care fusese decorat. Spitalul i-a mai trimis văduvei și o mică schijă de obuz ce i se înfipsese adînc în carne. Văduva a păstrat-o. Nu mai suferă de mult. L-a uitat pe soț, dar vorbește încă de tatăl copiilor ei. Pentru a-i crește, muncește și dă toți banii maică-si. Aceasta le face copiilor educația cu cravașa. Cînd lovește prea tare, fata ei îi spune: „Numai să nu dai în cap". Fiindcă sînt copiii ei, îi iubește. Îi iubește cu o dragoste statornică, ce nu li s-a dezvăluit niciodată. Uneori, ca în acele seri de care el își amintea, cînd se întoarce de la munca istovitoare (spală rufe și face curățenie cu ziua), găsește casa goală. Bătrîna e dusă după cumpărături, copiii mai sînt la școală. Se ghemuiește atunci pe un scaun și, cu privirea goală de orice gînd, urmărește la nesfîrșit o crăpătură din parchet. În întunericul ce se îngroașă treptat, tăcerea ei e de o nemărginită tristețe. Dacă intră într-o clipă ca aceasta, copilul zărește silueta slabă, cu umerii ascuțiți, și se oprește: îi e frică. A început să simtă multe lucruri. De curînd și-a dat seama de propria lui existență. Dar nu-i vine să plîngă în fața acelei tăceri animale. Îi e milă de mama lui; înseamnă oare că o iubește? Nu l-a mîngîiat niciodată, fiindcă nici n-ar ști cum. Rămîne astfel clipe îndelungate privind-o. Fiindcă se simte străin, devine

conștient de suferința ei. Ea nu-l aude, pentru că e surdă. Curînd bătrîna se va întoarce, viața va renaște : lumina rotundă a lămpii cu gaz, mușamaua, strigătele, înjurăturile. Dar acum, tăcerea suspendă timpul pentru o clipă, o clipă nemăsurată. Fiindcă simte nedeslușit toate acestea, copilul crede că vede, în pornirea care sălășluiește în el, iubire pentru mama lui. Și trebuie s-o iubească, pentru că, la urma urmei, e mama lui.

Ea nu se gîndește la nimic. Afară, lumina, zgomotele ; aici, tăcere și întuneric. Copilul se va face mare, va învăța. Îl cresc și îi vor cere să le fie recunoscător, ca și cum l-ar fi pus la adăpost de durere. Dar mama lui va tăcea întotdeauna ca și acum. Iar el va crește în durere. Să fii un om adevărat, numai asta are însemnătate. Bunica va muri, apoi mama, apoi el.

Mama a tresărit. A cuprins-o frica. Iar el are o înfățișare nătîngă cînd o privește astfel. Mai bine s-ar duce să-și facă lecțiile. Copilul și-a făcut lecțiile. Astăzi se află într-o cafenea sordidă. Acum e un om adevărat. Nu-i ăsta singurul lucru care are însemnătate ? S-ar părea că nu, de vreme ce chiar făcîndu-și lecțiile și acceptînd să fii un om adevărat nu vei fi pînă la urmă decît tot un bătrîn.

Arabul, ghemuit în colțul său, își ține picioarele în mîini. De pe terase, o dată cu flecăreala însuflețită a unor glasuri tinere, se înalță miros de cafea prăjită. Un remorcher scoate un sunet grav și duios. Lumea se termină aici, ca în fiecare zi, și din toată suferința ei nemăsurată nu mai rămîne nimic în afară de această făgăduință de liniște. *Indiferența acestei mame ciudate !* Numai singurătatea nemărginită a lumii poate să-mi dea întreaga ei măsură. Într-o seară, fiul, mare acuma, fusese chemat la căpătîiul mamei

sale. O spaimă îi provocase o gravă comoție cerebrală. Avea obiceiul să iasă seara pe balcon. Lua un scaun și-și sprijinea gura de fierul rece și sărat al balconului. Privea la oamenii care treceau pe stradă. În spatele ei, întunericul se îngrămădea treptat. În față, luminile magazinelor se aprindeau pe neașteptate. Strada se umplea de lume și de lumină. Ea se uita la toate cu privirea pierdută. În seara aceea un om răsărise în spatele ei, o zmulsese de pe scaun, o brutalizase, apoi, auzind zgomot, fugise. Ea nu văzuse nimic și leșinase. Cînd a venit fiul, era culcată. Urmînd sfatul doctorului, a hotărît să-și petreacă noaptea lîngă ea. S-a întins pe pat, alături, peste pătură. Era vară. Teama stîrnită de drama recentă stăpînea încă în camera încinsă ca un cuptor. Se auzea zgomot de pași și scîrțîit de uși. În aerul greu plutea mirosul oțetului cu care o răcoriseră pe bolnavă. Aceasta se zbuciuma, gemea, uneori tresărea brusc. El se trezea atunci din scurta-i ațipeală, lac de sudoare, neliniștit — apoi se prăbușea din nou în somn, după ce aruncase o privire către ceasul pe care dansa, de trei ori răsfrîntă, flacăra candelei. Abia mai tîrziu și-a dat seama cît de singuri au fost în noaptea aceea. Singuri împotriva tuturor. „Ceilalți“ dormeau, în ceasul în care amîndoi erau pradă aceleeași febre. În casa veche, totul părea găunos. Tramvaiele de la miezul nopții duceau cu ele, îndepărtîndu-se, toată speranța ce ne vine de la oameni, toate certitudinile pe care ni le dă zgomotul orașelor. Casa mai răsuna încă de trecerea lor dar, treptat, zgomotul se stingea. Nu mai rămînea decît o uriașă grădină de tăcere în care creșteau uneori gemetele înfricoșate ale bolnavei. Nu se simțise niciodată atît de înstrăinat. Lumea dispăruse, și, o dată cu ea, iluzia că viața începe din nou în fiecare zi. Nimic nu mai

exista, studii sau ambiții, mîncăruri sau culori preferate. Nimic decît boala și moartea în care se simțea cufundat... Și totuși, în chiar acea clipă cînd lumea se prăbușea, el trăia. Ba chiar pînă la urmă adormise. Totuși, nu fără a duce cu sine în somn imaginea deznădăjduită și duioasă a unei singurătăți în doi. Mai tîrziu, mult mai tîrziu, își va aminti de mirosul acela de sudoare și de oțet, de clipa aceea în care simțise tot ce-l lega de mama sa. Ca și cum ea ar fi fost nemărginita milă a inimii lui, răspîndită în juru-i, avînd un trup și jucînd cu seriozitate, fără teamă de impostură, rolul unei femei bătrîne și sărace, cu un destin zguduitor.

Acum focul din sobă se acoperă cu cenușă. Și, mereu, același suspin al pămîntului. Se aude cînteœul picurat al unei deburka, o dată cu vocea veselă a unei femei. Lumini înaintează pe golf — bărci de pescuit, fără îndoială, care se întorc în port. Pe triunghiul de cer pe care-l văd de la locul meu nu se mai zăresc norii din timpul zilei. Plin de stele, freamătă de un suflu pur, iar aripile tăcute ale nopții fîlfîie încet în jurul meu. Pînă unde va merge această noapte, în care nu-mi mai aparțin ? Există o virtute primejdioasă în cuvîntul simplitate. Și în noaptea aceasta înțeleg că poți să vrei să mori pentru că, în fața unei anume transparențe a vieții, nimic nu mai are însemnătate. Un om suferă și rabdă nenorociri peste nenorociri. Le rabdă, se cuibărește în propriul său destin. E stimat. Dar într-o seară întîlnește un prieten pe care l-a iubit mult. Acesta îi vorbește distrat. Întors acasă, omul se sinucide. Lumea vorbește apoi de supărări intime și de o dramă ascunsă. Dar nu-i asta. Și dacă totuși trebuie neapărat găsit un motiv, s-a sinucis pentru că un prieten i-a vorbit distrat. Astfel, de fiecare dată cînd mi s-a părut că simt înțelesul adînc al

lumii, am fost tulburat de simplitatea ei. Mama, în acea seară, și ciudata ei indiferență. Altădată, locuiam într-o casă de mahala, singur cu un cîine, cu două pisici și cu pisoii lor, toți negri. Pisica nu-i putea hrăni. Pisoii mureau unul cîte unul. Umpluseră odaia cu murdăria lor. Și, în fiecare seară, întorcîndu-mă acasă, mai găseam unul țeapăn și cu dinții rînjiți. Într-o seară l-am găsit pe cel din urmă pe jumătate mîncat de maică-sa. Începuse să duhnească. Mirosul de moarte se amesteca cu mirosul de urină. M-am așezat atunci în mijlocul acelei jalnice scîrnăvii și, cu mîinile îngropate în murdărie, respirînd mirosul de putreziciune, am privit îndelung flacăra dementă care strălucea în ochii verzi ai pisicii, nemișcată în colțul ei. Da. Tot așa și în seara asta. Cînd ai atins o anume treaptă a mizeriei nimic nu mai duce la nimic, nici speranța și nici disperarea nu mai par a avea temei, și viața întreagă se rezumă într-o imagine. Dar de ce să ne oprim aici ? Simplu, totul e simplu, în lumina farurilor, una verde, una roșie, una albă ; în noaptea răcoroasă în care urcă pînă la mine miresmele orașului și ale mahalalelor sărace. Și dacă în această seară vine către mine imaginea unei anumite copilării, cum să nu accept lecția de iubire și de sărăcie pe care mi-o dă ? De vreme ce ora aceasta e ca un răstimp suspendat între da și nu, las pentru alte ore speranța sau dezgustul în fața vieții. Da, vreau să culeg doar transparența și simplitatea paradiselor pierdute : într-o imagine. Și astfel, de curînd, un fiu s-a dus să-și vadă mama într-o casă dintr-o mahala veche. Stau față-n față, tăcuți. Dar privirile lor se întîlnesc :

— Și altceva, mamă ?

— Asta-i tot.

— Te plictisești ? Vorbesc prea puțin ?

— Tu n-ai vorbit niciodată mult.

Și un surîs minunat i se topește pe fața cu buze subțiri. E adevărat, nu i-a vorbit niciodată. Dar de ce i-ar vorbi ? Cînd tac, lucrurile devin mai limpezi. El e fiul, ea e mama. Ea poate să-i spună : „Tu știi".

Stă jos lîngă divan, cu tălpile împreunate, cu mîinile împreunate pe genunchi. El, așezat pe scaun, abia o privește, fumînd într-una. Tăcere.

— N-ar trebui să fumezi atît.

— Ai dreptate.

Toate miresmele mahalalei intră pe fereastră. Acordeonul din cafeneaua învecinată, circulația, care se întețește seara, mirosul de frigărui mîncate între două pîinișoare moi, un copil plîngînd în stradă. Mama se ridică și își ia andrelele. Are degetele țepene, deformate de artritism. Lucrează încet încercînd de trei ori la rînd să prindă același ochi sau desfăcînd, cu zgomot înăbușit, un șir întreg.

— E o vestă. O s-o îmbrac cu un guler alb. Cu asta și cu paltonul meu negru sînt îmbrăcată pe toată iarna.

S-a ridicat să aprindă lampa.

— Acum se întunecă devreme.

Avea dreptate. Vara trecuse și nu era încă toamnă. Sub cerul blînd se mai auzeau încă strigătele lăstunilor.

— O să te-ntorci repede ?

— Dar n-am plecat încă. De ce-mi spui asta ?

— Așa, ca să spun ceva.

Trece un tramvai. O mașină.

— E adevărat că semăn cu tata ?

— Leit. Nu l-ai cunoscut, e drept. Cînd a murit, aveai șase luni. Dacă ai avea și o mustăcioară ca a lui...

Fiul a vorbit despre tatăl său fără convingere. Nici o amintire, nici o emoție. Un om ca atîția alții. fără îndoială. A plecat plin de entuziasm. La Marna, i-au zdrobit țeasta. A agonizat, orb, o săptămînă întreagă : numele îi stă scris pe monumentul morților din comuna lui.

— Mai bine c-a fost așa, spune ea. S-ar fi întors orb sau nebun. Și atunci, bietul de el...

— E adevărat.

Ce-l ține în această odaie, dacă nu certitudinea că-i mai bine așa, sentimentul că toată *absurda* simplitate a lumii s-a refugiat în această încăpere ?

— O să te-ntorci ? spune ea. Știu că ai de lucru. Numai că, din cînd în cînd...

Dar acum, unde sînt ? Și cum să despart această cafenea pustie de acea cameră din trecut ? Nu mai știu dacă trăiesc sau dacă-mi amintesc. Luminile farurilor sînt aici. Și arabul a venit în fața mea și-mi spune că vrea să închidă. Trebuie să plec. Nu mai vreau să cobor acea pantă atît de primejdioasă. E drept că privesc pentru ultima oară spre golf și spre luminile lui și că spre mine urcă nu speranța unor zile mai bune ci o indiferență senină și primitivă față de tot și față de mine însumi. Dar trebuie să sfărîm această curbă prea moale și prea ușoară. Și pentru asta am nevoie de toată luciditatea mea. Da, totul e simplu. Numai oamenii complică lucrurile. Să nu ni se mai spună povești ! Să nu ni se mai spună despre condamnatul la moarte : „Își va plăti datoria față de societate“, ci : „O să i se taie gîtul“. Diferența pare mică. Și totuși, nu-i același lucru. Și apoi, există oameni care preferă să-și privească destinul în față.

CU MOARTEA ÎN SUFLET

Am sosit la Praga la ora șase seara. Mi-am dus pe dată geamantanele la biroul de bagaje. Îmi mai rămîneau două ore ca să-mi caut un hotel. Și simțeam cum pune stăpînire pe mine un ciudat simțămînt de libertate, pentru că nu mai trebuia să car cele două valize. Am ieșit din gară, am mers de-a lungul unor grădini și m-am pomenit dintr-o dată în bulevardul Wenceslas, ce clocotea de lume la acea oră. În jurul meu, un milion de ființe care trăiseră și pînă atunci și de a căror existență nu știusem nimic. Trăiau. Eram la mii de kilometri de țara mea. Nu le înțelegeam limba. Toți mergeau repede. Și, în timp ce mă depășeau, simțeam în fiecare un străin. M-a cuprins un fel de amețeală.

Aveam bani puțini. Atît cît să-mi ajungă pentru șase zile. După aceea, urma să mă întîlnesc cu niște prieteni. Totuși, m-a cuprins neliniștea și în această privință. Am pornit în căutarea unui hotel modest. Mă aflam în orașul nou, și toate hotelurile ce mi se iveau în cale străluceau de lumini, de rîsete și de femei. Am iuțit pasul. Ceva în mersul meu grăbit semăna cu o fugă. Către ora opt, am ajuns, obosit, în orașul vechi. Acolo m-am simțit atras de un hotel cu înfățișarea modestă, cu intra-

rea discretă. Intru. Îmi fac fișa, iau cheia. Am camera cu numărul 34 de la etajul trei. Deschid ușa și mă aflu într-o încăpere foarte luxoasă. Prețul e afișat la vedere : e de două ori mai mare decît credeam. Problema bănească devine spinoasă. Nu mai pot trăi decît sărăcăcios în acest mare oraș. Neliniștea, nediferențiată pînă atunci, se precizează. Sînt stingherit. Mă simt găunos și gol. Am totuși o clipă de luciditate : mi s-a atribuit întotdeauna, pe drept sau pe nedrept, cea mai mare indiferență față de chestiunile bănești. Atunci, de unde această teamă stupidă ? Dar n-am timp de pierdut cu asemenea gînduri. Trebuie să mănînc ; o pornesc, așadar, din nou, de data asta în căutarea unui restaurant modest. Nu trebuie să cheltuiesc mai mult de zece coroane cu fiecare masă. Dintre toate restaurantele pe care le văd, cel mai ieftin este și cel mai puțin primitor. Dau tîrcoale prin fața ușii. Cei dinăuntru mi-au observat manevrele : trebuie să intru. E un fel de pivniță întunecoasă, pictată cu fresce pretențioase. Un public amestecat. Cîteva prostituate, într-un colț, fumează și vorbesc cu gravitate. Cîțiva bărbați mănîncă. Cei mai mulți sînt fără vîrstă, șterși. Chelnerul, o namilă într-un smoching slinos, întinde către mine un cap enorm și fără expresie. Repede, la întîmplare, arăt pe lista de bucate, indescifrabilă pentru mine, un fel de mîncare. Dar se pare că e nevoie și de o explicație. Chelnerul mă întreabă în cehă. Îi răspund într-o germană stricată. Nu știe germana. Mă enervează. O cheamă pe una dintre prostituate, care vine către noi în atitudinea clasică, cu mîna stîngă pe șold, cu țigara în dreapta și cu un zîmbet umed. Se așază la masă și-mi vorbește într-o germană la fel de stricată ca a mea. Totul s-a lămurit. Chelnerul voia să-mi laude specialitatea casei. Nu-l dez-

amăgesc și-i accept propunerea. Prostituata îmi vorbeşte din nou, dar acum nu mai înţeleg nimic. Fireşte, îi spun da, pe tonul cel mai convins. Dar de fapt sînt absent. Totul mă exasperează, ameţesc, nu mi-e foame. Mi-e stomacul chircit şi simt într-una în mine acel tăiş dureros. Ofer o halbă, fiindcă aşa cere politeţea. Specialitatea casei soseşte. Mănînc : un amestec de griş cu carne, greţos din pricina cantităţii imense de chimion. Dar mă gîndesc la altceva, mai bine-zis la nimic, privind ţintă gura obscenă a femeii care rîde în faţa mea. Vede în asta o invitaţie ? S-a şi apropiat, și acum se lipeşte de mine. Cu un gest maşinal o îndepărtez. (Era urîtă. M-am gîndit adesea că dacă prostituata aceea ar fi fost frumoasă, aş fi scăpat de tot ce-a urmat.) Mi-era frică să nu-mi vină rău acolo, în mijlocul acelor oameni care ar fi rîs de mine ; dar mi-era şi mai frică să stau singur în camera mea, fără bani și fără chef de nimic, singur cu mine însumi şi cu jalnicele mele gînduri. Mă întreb încă şi astăzi, stingherit, cum de-am izbutit să mă lepăd de fiinţa buimacă şi laşă care eram atunci. Am plecat. Am mers prin orașul vechi, dar, nesimţindu-mă în stare să mai rămîn faţă-n faţă cu mine însumi, am alergat pînă la hotel, m-am culcat în nădejdea că voi adormi, ceea ce mi s-a şi întîmplat aproape imediat.

O ţară în care nu mă plictisesc e o ţară care nu mă învață nimic. Cu asemenea fraze încercam să-mi fac curaj. Dar voi descrie oare zilele ce-au urmat ? M-am întors la acelaşi restaurant. În fiecare dimineaţă şi în fiecare seară am înghiţit groaznica mîncare cu chimion care mă îngreţoşa, din care pricină ziua întreagă simţeam nevoia să vărs. Dar nu m-am dat bătut, ştiind că trebuie să mă hrănesc. Îmi spuneam că asta nu înseamnă ni-

mic față de ceea ce ar fi trebuit să îndur dacă aș fi încercat să schimb restaurantul. Aici, cel puțin, eram „cunoscut". Nu mi se putea vorbi, dar mi se zîmbea. Totodată, neliniștea mea cîștiga teren. Acordam prea multă atenție acelui tăiș dureros din creier. M-am hotărît să-mi organizez zilele, să mă bizui pe cîteva puncte de sprijin. Rămîneam în pat cît mai tîrziu cu putință, și astfel zilele mele se scurtau simțitor. Apoi mă spălam, mă îmbrăcam și începeam să explorez metodic orașul. Mă pierdeam sub bolțile somptuoaselor biserici baroce, încercînd să-mi descopăr aici o patrie, dar ieșind cu sufletul gol și mai disperat, după decepționanta confruntare cu mine însumi. Rătăceam de-a lungul Vltavei, cu barajele ei clocotitoare. Îmi petreceam ore nesfîrșite în uriașul cartier Hardșin, pustiu și tăcut. La umbra catedralei și palatelor sale, la ceasul cînd soarele asfințea, străzile răsunau de pasul meu singuratic. Și, auzindu-l, mă cuprindea din nou panica. Cinam devreme și mă culcam la ora opt și jumătate. Soarele mă smulgea mie însumi. Biserici, palate și muzee : încercam să-mi potolesc spaima cu opere de artă. Trucul era clasic : voiam să-mi preschimb revolta în melancolie. Dar în zadar. De îndată ce ieșeam, eram un străin. O dată, totuși, într-o mănăstire barocă de la marginea orașului, blîndețea acelui ceas, bătăile rare ale clopotelor, ciorchinii de porumbei desprinzîndu-se de pe turnul vechi, și ceva care aducea cu o mireasmă de ierburi și de neant au zămislit în mine o tăcere înlăcrimată care m-a adus la un pas de izbăvire. Seara, întors la hotel, am scris pe nerăsuflate rîndurile ce urmează, pe care le transcriu fără nici o schimbare, pentru că în emfaza lor regăsesc complexitatea a ceea ce am simțit atunci : „Și ce alt folos ai mai vrea să tragi dintr-o

călătorie ? Iată-mă despuiat de orice podoabă. Într-un oraş cu firme pe care nu le pot citi, cu litere ciudate de care nu se mai agaţă nimic familiar, fără prieteni cu care să vorbesc, fără nimic care să mă distragă. Ştiu că din această cameră, pînă la care ajung zgomotele unui oraş străin, nu mă mai poate smulge lumina mai suavă a unui cămin sau a unui loc iubit. Să chem, să strig ? Se vor ivi doar chipuri străine. Biserici, aur şi tămîie, totul mă aruncă într-o viaţă cotidiană în care spaima mea dă preţ fiecărui lucru. Şi iată cum cortina de obiceiuri, ţesătura confortabilă de gesturi şi de cuvinte sub care inima aţipeşte se ridică încet, dezvăluind chipul palid al neliniştii. Omul e faţă-n faţă cu sine însuşi : îl desfid să fie fericit... Şi totuşi, tocmai de aceea călătoria e o revelaţie. Un mare dezacord are loc între el şi lucruri. În inima ce şi-a pierdut vechile certitudini cîntarea lumii pătrunde mai uşor. Desprinsă acum de toate, ea transformă pînă şi cel mai neînsemnat copac singuratic într-o înduioşătoare şi fragilă imagine. Opere de artă şi surîsuri de femei, rase de oameni înrădăcinaţi în pămîntul lor şi monumente în care se rezumă secolele, toate alcătuiesc un peisaj emoţionant şi sensibil ce se încheagă în timp ce călătorim. Iar seara, această cameră de hotel în care din nou ceva scormoneşte în mine, ca o foame a sufletului." Dar mai e nevoie să vă mărturisesc că toate acestea erau doar poveşti cu care încercam să mă liniştesc ? Acum pot însă s-o spun, tot ce mi-a rămas din Praga e mirosul castraveţilor ţinuţi în oţet ce se vindeau şi se mîncau la fiecare colţ de stradă, şi al căror parfum acru şi înţepător îmi trezea neliniştea, sporind-o, de îndată ce ieşeam pe uşa hotelului. Asta, şi poate şi o anumită melodie cîntată la acordeon sub ferestrele mele de un

bărbat orb și ciung care, așezat pe instrument, îl proptea cu o fesă, manevrîndu-l cu mîna validă. Era mereu aceeași melodie copilărească și înduioșătoare, care mă trezea dimineața, situîndu-mă brusc în realitatea fără decor în care mă zbăteam.

Îmi mai amintesc și cum, în timpul plimbărilor mele pe malurile Vltavei, mă opream pe neașteptate, și, stăpînit de acel miros sau de acea melodie, proiectat pînă la capătul ființei mele, îmi spuneam în șoaptă : „Ce-nseamnă asta ? Ce-nseamnă asta ?“ Dar, neîndoielnic, nu-mi atinsesem încă limitele. În dimineața celei de a patra zi, aproape de ora zece, mă pregăteam să ies. Voiam să văd un cimitir evreiesc pe care nu-l putusem descoperi în ajun. Deodată am auzit bătăi în ușa unei camere vecine. După o clipă de tăcere, noi bătăi. Îndelungi, de data asta, dar după cît mi-am putut da seama, zadarnice. Apoi un pas greoi a scoborît scara. Fără să dau vreo atenție la toate acestea, cu mintea goală de orice gînd, am pierdut o bună bucată de vreme citind instrucțiunile în legătură cu modul de întrebuințare a unei paste de ras pe care, de altminteri, o foloseam de o lună. Era o zi apăsătoare. Din cerul înnourat cobora o lumină arămie peste acoperișurile ascuțite și domurile vechiului oraș. Vînzătorii de jurnale anunțau, ca în fiecare dimineață, apariția ziarului *Narodni Politika*. M-am smuls anevoie din toropeala care începuse să mă cuprindă. Dar chiar în clipa cînd ieșeam pe ușă, m-am întîlnit cu omul de serviciu, care venea cu o legătură de chei. M-am oprit. L-am văzut cum bate din nou la ușă, îndelung, și cum încearcă s-o deschidă, dar fără să izbutească. Probabil că zăvorul era tras pe dinăuntru. Noi bătăi. Camera suna a gol, și într-un chip atît de lugubru, încît, cu sufletul apăsat, am plecat, fără să vreau să întreb ceva.

Dar pe străzi mă urmărea un presentiment dureros. Cum voi putea să uit fața neroadă a omului de serviciu, pantofii lui de lac cu vîrfurile ciudat întoarse-n sus, nasturele care-i lipsea de la vestă ? Am prînzit, dar cu o silă crescîndă. Către ora două m-am întors la hotel.

În hol, personalul vorbea în șoaptă. Am urcat în fugă etajele ca să mă aflu cît mai repede în fața a ceea ce mă așteptam să găsesc. Era așa. Prin ușa întredeschisă a camerei se vedea doar un perete uriaș zugrăvit în albastru. Dar lumina domoală de care vorbeam mai sus proiecta pe acel ecran umbra mortului întins pe pat și aceea a unui polițist ce făcea de pază lîngă trup. Cele două umbre se întretăiau în unghi drept. Lumina aceea mă tulbură peste măsură. Era autentică, o adevărată lumină vie, de după-amiază vie, o lumină care te făcea să-ți dai dintr-o dată seama că trăiești. Iar el murise. Singur în camera lui. Știam că nu se omorîse. M-am întors în grabă în camera mea și m-am aruncat pe pat. Un om ca atîția alții, mic și gras după cum îl arăta umbra. Murise, fără îndoială, de multă vreme. Și viața continuase în hotel, pînă cînd omul de servici se gîndise să-i bată la ușă. Venise aici fără să bănuiască nimic, și murise singur. Iar eu în acest timp citeam reclama pentru crema de ras. Mi-am petrecut întreaga după-amiază într-o dispoziție pe care mi-ar fi cu neputință s-o descriu. Stăteam întins, cu capul golit de orice gînd și cu inima strînsă ca într-un clește. Mi-am făcut unghiile. Am numărat crăpăturile parchetului : „Dacă pot să număr pînă la o mie"... La cincizeci sau la șaizeci se producea catastrofa. Nu puteam merge mai departe. Nu auzeam nici unul din zgomotele de afară. O singură dată, totuși, am auzit pe coridor o voce stinsă, o voce de fe-

meie care spunea în nemțește : „Era atît de bun". Atunci m-am gîndit cu disperare la orașul meu de pe malul Mediteranei, la serile de vară care-mi plac atît de mult, atît de blînde în lumina verde, atît de bogate în femei tinere și frumoase. De zile întregi nu rostisem un singur cuvînt și simțeam că mă înăbuș de strigăte și de revolte stăpînite. Aș fi plîns ca un copil dacă cineva m-ar fi luat în brațe. Spre sfîrșitul după-amiezei, frînt de oboseală, mă uitam țintă, cu o privire năucă, la clanța ușii. Fără să mă gîndesc la nimic, fredonam în minte, la nesfîrșit, o melodie populară cîntată la acordeon. În acea clipă atinsesem limita. Nu mai aveam nici țară, nici oraș, nici cameră și nici nume. Nebunie sau cucerire, umilință sau inspirație, ști-voi oare în ce foc să ard ? Atunci s-au auzit bătăi în ușă și i-am văzut intrînd pe prietenii mei. Eram mîntuit chiar dacă eram frustrat. Cred că le-am spus : „Sînt mulțumit că vă văd". Dar sînt sigur că mărturisirile mele s-au oprit aici și că în ochii lor am rămas tot omul de care se despărțiseră.

Puțin după aceea am plecat din Praga. Și, desigur, m-am uitat cu mult interes la tot ce-am întîlnit în drum. Aș putea nota aici cutare ceas petrecut în micul cimitir gotic din Bautzen, roșul strălucitor al mușcatelor sale, și dimineața albastră. Aș putea vorbi despre cîmpiile nemărginite ale Sileziei, necruțătoare și sterpe. Le-am străbătut în zori. Un stol greoi de păsări zbura deasupra țarinelor lipicioase în dimineața încețoșată și vîscoasă. Mi-a plăcut și Moravia, duioasă și gravă, depărtările ei cu linii pure, drumurile ei străjuite de pruni cu rodul acru. Dar în adîncul ființei mele stăruia amețeala pe care o încearcă cei ce-au privit prea multă vreme într-o prăpastie fără fund. Am

sosit la Viena, de unde am plecat după o săptămînă, dar continuînd să fiu propriul meu prizonier.

Totuşi, în trenul care mă ducea de la Viena la Veneţia, aşteptam ceva. Eram ca un convalescent hrănit pînă atunci doar cu supă şi care se gîndeşte la gustul primei bucăţi de pîine pe care o va mînca. Undeva se ivea o lumină. Acum ştiu: eram copt pentru fericire. Voi vorbi doar de cele şase zile pe care le-am petrecut pe o colină de lîngă Vicenţa. Sînt şi acum acolo, sau mai bine-zis mă trezesc acolo uneori, şi adesea totul îmi este dăruit într-un parfum de rozmarin.

Intru în Italia. Recunosc unul cîte unul semnele ce-mi dau de veste că se apropie acest pămînt făcut pe măsura sufletului meu. Sînt primele case cu ţiglă coşcovită, primii butuci de viţă de vie întinşi pe un zid pe care au sărit stropi albăstrii de piatră vînătă. Sînt primele rufe întinse prin curţi, dezordinea lucrurilor, îmbrăcămintea neglijentă a oamenilor. Şi primul chiparos (atît de subţiratic şi totuşi atît de drept), primul măslin, smochinul prăfuit. Pieţe năpădite de umbre în micile oraşe italiene, ceasuri de după-amiază cînd porumbeii caută un adăpost, încetineală şi lene: aici sufletul îşi toceşte revoltele. Patima se preschimbă treptat în lacrimi. În sfîrşit, iată Vicenţa. Aici zilele se învîrtesc în jurul lor, de la ivirea dimineţii, plină de cotcodăcitul găinilor, pînă la acea seară fără seamăn, dulceagă şi fragedă, mătăsoasă în spatele chiparoşilor, şi îndelung măsurată de cîntecul greierilor. Liniştea interioară care mă întovărăşeşte se naşte din mersul încetinit al zilei către cealaltă zi. Ce-mi pot dori mai mult decît această cameră ce dă spre cîmpie, cu mobile vechi şi cu dantele croşetate? Pe faţă am tot cerul, şi-mi

pare că aş putea urma la nesfîrşit această rotire a zilelor, nemişcat, învîrtindu-mă o dată cu ele. Respir singura fericire de care sînt în stare — o conştiinţă atentă şi amicală. Mă plimb ziua întreagă : de pe colină cobor spre Vicenţa sau pătrund şi mai adînc în inima cîmpiei. Fiecare fiinţă întîlnită în cale, mirosurile acestei străzi, toate sînt pentru mine un nesfîrşit prilej de iubire. Femeile tinere care supraveghează o colonie de şcolari în vacanţă, trompeta vînzătorilor de îngheţată (în loc de cărucior au o gondolă cu roate şi hulube), tarabele cu fructe — pepeni roşii cu sîmburi negri, struguri străvezii şi lipicioşi — sînt tot atîta puncte de sprijin pentru cine nu mai ştie să fie singur. Dar ţîrîitul ascuţit şi duios al greierilor, parfumul de ape şi de stele din nopţile de septembrie, drumurile înmiresmate printre fistici şi trestii sînt tot atîtea semne de dragoste pentru cine e silit să fie singur. Astfel, zilele trec. După strălucirea orelor însorite vine seara, în decorul splendid al unui apus de aur pe care se proiectează negrul chiparoşilor. Atunci pornesc pe drum, către greierii care se aud de atît de departe. Pe măsură ce merg, ţîrîitul lor ajunge la mine tot mai stins, apoi încetează cu totul. Înaintez fără grabă, cu răsuflarea tăiată de atîta frumuseţe arzătoare. În urma mea, unul cîte unul, greierii îşi încearcă iar vocile, apoi încep să cînte : un mister în acest cer din care se revarsă indiferenţa şi frumuseţea. Şi, la ultimele raze de lumină, citesc pe frontonul unei vile : *In magnificentia naturae, resurgit spiritus.* [1] Aici trebuie să mă opresc. Se zăreşte prima stea, apoi trei lumini pe colina din faţă, noaptea care cade dintr-o dată fără ca nimic s-o

[1] În măreţia naturii, reînviază spiritul (lat.).

fi vestit, un foşnet şi o adiere în tufişurile din spate — ziua s-a dus, lăsîndu-mi toată dulceaţa ei.

Fireşte, nu mă schimbasem. Dar nu mai eram singur. La Praga mă înăbuşeam între ziduri. Aici eram în faţa lumii, şi, proiectat jur-împrejurul meu, populam universul cu forme care-mi semănau. Căci încă n-am vorbit de soare.

După cum mi-a trebuit multă vreme ca să înţeleg dragostea mea pentru lumea de sărăcie în care mi-am petrecut copilăria, şi tot ce mă lega de acea lume, tot aşa abia acum încep să înţeleg lecţia soarelui şi a ţinuturilor unde m-am născut. Puţin înainte de amiază ieşeam şi mă îndreptam către un loc binecunoscut mie, care domina uriaşa cîmpie din jurul Vicenţei. Soarele era aproape la zenit, cerul, de un albastru intens şi pufos. Din el se revărsa o lumină ce se rostogolea pe povîrnişul colinelor, înfăşura în mantia-i de foc chiparoşii şi măslinii, casele albe şi acoperişurile roşii, apoi se pierdea treptat în zarea cîmpiei care fumega în soare. Şi de fiecare dată, aceeaşi desprindere de toate. În mine, umbra orizontală a acelui om gras şi scurt. Iar în aceste cîmpii învolburate în soare şi prăfuite, în aceste coline sterpe, semănate doar ici-colo cu ierburi arse, atingeam cu degetul forma despuiată şi fără podoabă a acelui gust pentru neant pe care-l purtam în mine. Ţinutul acesta mă întorcea către miezul fiinţei mele punîndu-mă în faţa tainicei ei nelinişti. Dar această nelinişte era, şi în acelaşi timp nu era, cea de la Praga. Cum s-o explic ? Ştiu doar că în faţa cîmpiei italiene plină de copaci, de soare şi de zîmbete, am înţeles mai bine decît aiurea mirosul de moarte şi de inumanitate care mă urmărea de o lună. Da, acea plenitudine fără lacrimi, acea pace fără bucurie, care mă

năpădeau, izvorau din conştiinţa foarte limpede a ceea ce uram : dintr-o anume renunţare şi un anume dezinteres. Tot aşa cum cel ce ştie că va muri rămîne nepăsător la soarta nevestei sale, căci numai în romane se întîmplă altminteri. El realizează vocaţia omului, aceea de a fi egoist, adică disperat. În acest ţinut nimic nu-mi făgăduieşte nemurirea. La ce bun să supravieţuiesc cu sufletul, fără ochi cu care să văd Vicenţa, fără mîini cu care să ating strugurii din Vicenţa, fără piele cu care să simt mîngîierea nopţii pe drumul ce duce de la Monte Berico la vila Valmarana ?

Da, toate astea erau adevărate. Dar în acelaşi timp intra în mine, o dată cu soarele, ceva greu de definit. La această extremă limită a extremei conştiinţe, totul se confunda, şi viaţa mea îmi apărea ca un lucru întreg pe care trebuia să-l arunc sau să-l primesc. Aveam nevoie de măreţie. O găseam în confruntarea disperării mele profunde cu indiferenţa secretă a uneia din cele mai frumoase privelişti din lume. În ea aflam puterea de a fi curajos şi totodată conştient. Un lucru atît de dificil şi de paradoxal mi-era deajuns. Dar poate că am şi denaturat ceva din ceea ce, atunci, simţeam atît de exact. De altfel, mă întorc adesea cu gîndul la Praga şi la zilele cumplite pe care le-am trăit acolo. M-am întors în oraşul meu. Doar uneori, un miros acru de castraveţi în oţet îmi trezeşte neliniştea. Atunci trebuie să mă gîndesc la Vicenţa. Dar amîndouă îmi sînt scumpe, şi-mi vine greu să despart dragostea mea de lumină şi de viaţă, de atracţia ascunsă pentru experienţa disperată pe care am încercat s-o descriu. Aceasta, cred, s-a înţeles ; iar eu nu vreau să mă hotărăsc să aleg. La marginea oraşului Alger se află un mic cimitir cu porţi din

fier negru. Dacă mergi pînă la capătul lui, descoperi valea şi, în fund de tot, golful. Poţi să visezi ceasuri în şir în faţa acestei ofrande ce respiră o dată cu marea. Dar cînd te-ntorci, dai peste o inscripţie cu „Regrete eterne“, pe un mormînt părăsit. Din fericire, există idealiştii, care se pricep să pună ordine în toate.

DRAGOSTE DE VIAȚĂ

Noaptea, la Palma, viața se retrage treptat către cartierul localurilor de petrecere din spatele pieței : străzi negre și tăcute, pînă în clipa cînd ajungi în fața ușilor cu jaluzele prin care răzbate lumina și muzica. Mi-am petrecut aproape o noapte întreagă într-un asemenea local. Era o mică încăpere foarte scundă, dreptunghiulară, zugrăvită în verde și împodobită cu ghirlande roz. Plafonul căptușit cu lemn era acoperit cu minuscule becuri roșii. În acest spațiu restrîns își găseau locul în chip miraculos o orchestră, un bar cu sticle multicolore și clienții, înghesuiți ca sardelele. Numai bărbați. În centru fuseseră lăsați liberi doi metri pătrați. De aici țîșneau pahare și sticle, trimise de chelner în cele patru colțuri ale încăperii. Nimeni din cei de față nu era treaz. Toți urlau. Un fel de ofițer de marină îmi rîgîia în față politețuri cu alcool. Un pitic fără vîrstă, cu care mă aflam la aceeași masă, îmi povestea viața lui. Dar, din pricina încordării, nu-l puteam asculta. Orchestra cînta fără oprire melodii din care nu puteai distinge decît ritmul, pentru că toți cei de față băteau măsura cu picioarele. Din cînd în cînd se deschidea ușa.

În mijlocul urletelor, noului venit i se făcea loc, de bine de rău, între două scaune înghesuite.[1]

Pe neaşteptate se auzi o lovitură de cimbal, şi o femeie sări brusc în cercul strîmt din mijlocul cabaretului. „Are douăzeci şi unu de ani", îmi spuse ofiţerul. Am încremenit. Un chip de fată, dar sculptat într-un munte de carne. Femeia avea cam un metru optzeci înălţime. Enormă, cîntărea fără îndoială trei sute de livre. Cu mîinile în şolduri, îmbrăcată într-o plasă galbenă prin ochiurile căreia se revărsau zeci de pătrate de carne albă, surîdea, şi colţurile gurii ei trimiteau spre urechi nenumărate vălurele de carne. În încăpere, aţîţarea ajunsese la culme. Simţeai că fata este cunoscută, iubită, aşteptată. Ea zîmbea într-una. Îşi roti privirea asupra publicului şi, tăcută şi surîzătoare, îşi undui pîntecele înainte. Sala urlă, apoi ceru un cîntec care, după cîte mi-am dat seama, le era tuturor cunoscut. Era un cîntec andaluz, nazal, pe care bateria îl ritma înăbuşit din trei în trei măsuri. Cînta, şi, la fiecare bătaie a tobei, mima dragostea cu tot trupul. Mişcarea, monotonă şi pătimaşă, stîrnea pe şoldurile fetei adevărate valuri de carne, care se pierdeau treptat spre umeri. Sala amuţise, fără suflare. La refren, fata, învîrtindu-se în loc, ţinîndu-şi sînii în palme şi deschizînd mare gura roşie şi umedă, reluă melodia împreună cu sala, pînă cînd toată lumea se ridică în picioare şi începu să zbiere.

Ea, înfiptă în mijlocul încăperii, nădlăită de sudoare, cu părul răvăşit, îşi înălţa statura masivă, revărsată din plasa galbenă. Ca o zeiţă scîrnavă ieşind din ape, cu fruntea animalică şi îngustă, cu

[1] Există o anume dezinvoltură în bucurie care defineşte adevărata civilizaţie. Iar poporul spaniol este unul din puţinele popoare civilizate din Europa (n.a.).

ochii înfundați în orbite, trăia numai printr-o mică tresărire a genunchiului, asemenea cailor după ce-au alergat. Cu privirea goală și disperată, cu pîntecele șiroind de sudoare, era, în mijlocul bucuriei demente ce o înconjura, însăși imaginea abjectă și exaltantă a vieții...

Fără cabarete și fără ziare ar fi greu de călătorit. Un jurnal tipărit în limba noastră, un loc unde seara încercăm să ne apropiem de alți oameni ne îngăduie să ne mimăm, cu un gest familiar, pe noi înșine, așa cum eram la noi acasă, pe omul care am fost și care, de la distanță, ne pare atît de străin. Căci prețul călătoriei stă în frică. Călătoria dărîmă în noi un fel de decor interior. E cu neputință să mai trișezi — să te ascunzi în dosul orelor de birou sau de șantier (ore împotriva cărora protestăm atîta și care ne apără atît de bine de suferința de a fi singuri). Iată de ce simt mereu dorința să scriu romane ai căror eroi să spună : „Ce m-aș face fără orele de birou ?" sau : „A murit nevastă-mea, dar din fericire mă așteaptă un teanc mare de hîrtii care trebuie rezolvate pînă mîine". Călătoria ne răpește acest refugiu. Departe de ai noștri, de limba pe care o vorbim, smulși de lîngă tot ceea ce înseamnă pentru noi sprijin, lipsiți de măștile noastre (nu cunoaștem tariful tramvaielor, și totul e așa), sîntem pe de-a-ntregul la suprafața propriei noastre făpturi. Dar, pentru că ne simțim sufletul bolnav, fiecare ființă, fiecare lucru redobîndește în ochii noștri valoarea sa de miracol. O femeie care dansează, cu mintea goală de orice gînd, o sticlă pe o masă, zărită îndărătul unei perdele : fiecare imagine devine un simbol. Întreaga viață pare a se reflecta în el, în măsura în care viața noastră, în acel moment, se rezumă doar la atît. Sensibil la toate darurile, cu ce cuvinte să spun bețiile contradic-

torii pe care le putem gusta (chiar şi beţia lucidităţii) ? Şi poate nici un loc de pe lume, în afară de Mediterana, nu m-a dus atît de departe şi totodată atît de aproape de mine însumi.

De aici, fără îndoială, emoţia pe care o încercam în cabaretul din Palma. Dar la amiază, dimpotrivă, în cartierul pustiu al catedralei, printre vechile palate împrejmuite de curţi răcoroase, pe străzile cu mireasmă de umbră, a pus stăpînire pe mine ideea unei anume „încetineli". Pe străzi, ţipenie. Pe balcoane, cîteva bătrîne nemişcate. Şi, mergînd de-a lungul caselor, oprindu-mă în curţile pline cu plante verzi şi cu stîlpi rotunzi şi cenuşii, mă topeam în mireasma de tăcere, îmi pierdeam conturul, nu mai eram decît sunetul propriilor mei paşi, sau stolul de păsări cu umbra răsfrîntă pe înaltul zidurilor încă scăldate în soare. Petreceam astfel ceasuri întregi în mica mănăstire gotică din San Francisco. Coloanele ei fine şi preţioase străluceau de acel minunat galben-auriu pe care îl au toate vechile monumente din Spania. În curte, oleandri, arbuşti de piper, o fîntînă în fier forjat de care atîrna o lingură lungă de metal ruginit, din care trecătorii beau apă. Îmi mai amintesc uneori de clinchetul ei cînd se izbea de piatra fîntînii. Totuşi, mănăstirea aceasta nu mă învăţa dulceaţa vieţii. În fîlfîitul înăbuşit al stolurilor de porumbei, în tăcerea care se cuibărea pe neaşteptate în inima grădinii, în scîrţîitul singuratic al lanţului de la fîntînă, descopeream o savoare nouă şi totuşi familiară. Eram lucid şi surîzător în faţa acestui joc unic al aparenţelor. Mi se părea că acel cristal în care surîdea faţa lumii fusese, cu un singur gest, crăpat. Ceva era gata să se desfacă, stolul de porumbei să moară, şi fiecare dintre ei să cadă încet, cu aripile larg desfăcute. Cele ce mă înconjurau,

și care semănau atît de mult cu o iluzie, deveneau plauzibile numai prin tăcerea și prin nemișcarea mea. Intram în joc. Lucid, mă lăsam prins de aparențe. Un minunat soare auriu încălzea molcom pietrele galbene ale mănăstirii. O femeie scotea apă din fîntînă. Peste un ceas, un minut, o secundă, chiar acuma poate, totul se putea prăbuși. Și totuși miracolul continua. Lumea dăinuia, pudică, ironică și discretă (ca anumite forme potolite și reținute ale prieteniei cu unele femei). Un echilibru continua să existe, dar și toată teama pentru propriul lui sfîrșit.

Asta era dragostea mea de viață : o pasiune tăcută pentru ceea ce era poate gata să-mi scape, o amărăciune sub o flacără. În fiecare zi părăseam acea mănăstire parcă despărțit de mine însumi, înscris pentru o scurtă clipă în durata lumii. Și știu prea bine de ce mă gîndeam atunci la ochii fără privire ai Apolonilor dorici sau la personajele pătimașe și încremenite ale lui Giotto[1] : pentru că în acea clipă înțelegeam cu adevărat tot ce-mi puteau dărui asemenea ținuturi. Admir faptul că pe malurile Mediteranei poți găsi certitudini și reguli de viață, că rațiunea este satisfăcută și că un anume optimism și sens social își află aici îndreptățirea. Căci ceea ce mi se impunea atunci nu era o lume făcută pe măsura omului — ci una care se închidea asupra omului. Graiul acestor ținuturi se potrivea atît de bine cu ceea ce răsuna adînc în mine nu pentru că răspundea întrebărilor mele, ci pentru că le făcea zadarnice. Pe buze îmi urcau nu rugi de mulțumire, ci acel

[1] Decadența sculpturii grecești și dispersarea artei italiene încep o dată cu apariția surîsului și a privirii. Ca și cum frumusețea ar înceta acolo unde începe spiritul (n.a.).

Nada care nu s-a putut naște decît în fața peisajelor strivite de soare. Dragostea de viață e cu neputință fără disperarea în fața vieții.

La Ibiza mă duceam zilnic în numeroasele cafenele din port. Către ora cinci, tinerii de aici se plimbă doi cîte doi de-a lungul digului. Acolo se fac căsătoriile, acolo se pune la cale întreaga viață. Nu poți să nu gîndești că felul acesta de a-ți începe viața față în față cu lumea își are măreția lui. Mă așezam pe scaun, încă amețit de soarele zilei, plin de biserici albe şi de ziduri ca de cretă, de cîmpii pîrjolite și de măslini zbîrliți. Beam un sirop dulceag de migdale. Priveam curba colinelor din fața mea. Coborau domol către mare. Seara începea să bată în verde. Pe colina cea mai înaltă, ultimele adieri ale brizei învîrteau aripile unei mori. Atunci, în chip miraculos și firesc, toată lumea cobora glasul. Nu mai rămînea decît cerul, și cuvintele melodioase ce urcau spre el, dar care se auzeau ca și cum ar fi venit de foarte departe. În acea scurtă clipă a amurgului plutea ceva trecător și melancolic, ceva ce nu era simțit numai de un singur om, ci de un întreg popor. Iar eu doream atunci să iubesc așa cum uneori dorești să plîngi. Mi se părea că fiecare oră de somn va fi de-acum înainte furată vieții... adică acelui timp al dorinței fără țel. Ca în ceasurile patetice petrecute în cabaretul din Palma sau la mănăstirea din San Francisco, rămîneam încremenit și încordat, fără putere împotriva elanului nemărginit care voia să-mi pună în palme întreaga lume.

Știu că n-am dreptate, că dăruirea își are limitele ei. Numai cu această condiție există creația. Dar dragostea nu are limite, și puțin îmi pasă că strînsoarea e fugară dacă pot îmbrățișa totul.

Există la Genova femei al căror surîs l-am iubit o dimineață întreagă. Nu le voi mai vedea, și, fără îndoială, nimic nu-i mai simplu. Dar nu voi acoperi sub cuvinte flacăra părerilor mele de rău. În mica fîntînă de la mănăstirea din San Francisco priveam cum trec stoluri de păsări, și-mi uitam setea. Dar venea întotdeauna o clipă cînd setea mea învia.

FAȚA ȘI REVERSUL

Era o femeie originală și singuratică. Întreținea legături strînse cu spiritele, lua parte la certurile lor și refuza să întîlnească anumite persoane din familie, rău văzute în lumea în care căutase ea adăpost.

Se pomeni cu o mică moștenire de pe urma surorii sale. Cei cinci mii de franci, veniți la sfîrșitul vieții, se dovediră destul de stînjenitori. Trebuia să le dea o întrebuințare. Aproape toți oamenii sînt în stare să se folosească de o avere însemnată ; dificultatea începe cînd banii sînt puțini. Femeia aceasta rămase credincioasă ei însăși. Cu gîndul la moartea apropiată, vru să-și pregătească un adăpost pentru bătrînele ei oase. I se oferea o adevărată ocazie. În cimitirul din orașul în care locuia, tocmai expirase termenul pentru un loc de veci. Proprietarii lui ridicaseră pe acel teren un somptuos cavou, sobru ca linie, din marmură neagră, la drept vorbind o adevărată comoară, pe care i-l cedau în schimbul sumei de patru mii de franci. Cumpără cavoul. Era o valoare sigură, la adăpost de fluctuațiile bursei și de evenimentele politice. Săpă înăuntru groapa, ținînd-o gata pregătită să-i primească trupul. Și,

o dată treaba terminată, puse să i se graveze numele în litere de aur.

Afacerea o mulțumi atît de mult, încît începu să simtă o adevărată dragoste pentru mormîntul ei. În primele zile venea să vadă cum înaintează lucrul. Pînă la urmă ajunse să-și facă vizite în fiecare duminică după-amiază. Era unica ei plimbare și singura-i distracție. Către ora două după-amiază, străbătea tot acel lung drum pînă la marginea orașului, unde se afla cimitirul. Intra în micul cavou, închidea cu grijă ușa și îngenunchea pe scăunelul de rugăciune. Astfel, față-n față cu ea însăși, confruntînd ceea ce era și ceea ce va fi, regăsind veriga unui lanț întotdeauna rupt, pătrunse fără greutate planurile ascunse ale Providenței. Prin mijlocirea unui ciudat simbol, într-o bună zi înțelese chiar că în ochii lumii ea murise de mult. De Ziua Tuturor Sfinților, sosind mai tîrziu ca de obicei, află pragul ușii presărat pios cu violete. Necunoscuți milostivi, trecînd prin fața mormîntului fără flori, le împărțiseră, în semn de delicată atenție, pe-ale lor, cinstind amintirea acelui mort lăsat singur cu sine însuși.

Și iată că mă întorc iar la aceste lucruri. Din grădina spre care dă fereastra mea nu văd decît zidurile. Și frunzișul, prin care curge lumina. Mai sus, iar frunziș. Și mai sus, soarele. Dar din nemărginita fericire ce se simte în văzduh, din toată bucuria revărsată peste lume, nu ajung pînă la mine decît umbrele crengilor ce se leagănă pe perdelele albe. Și cinci raze de soare care picură domol în cameră un parfum de ierburi uscate. O adiere de vînt, și umbrele de pe perdea se însuflețesc. E destul ca un nor să învăluie și apoi să descopere soarele, și din umbră se ivește galbenul

strălucitor al acestui vas cu mimoze. E de ajuns o singură lucire care se naște, și iată-mă plin de o bucurie nedeslușită și amețitoare. O după-amiază de ianuarie îmi arată astfel reversul lumii. Dar frigul stăruie în adîncul văzduhului. Pretutindeni o pojghiță de soare ce stă să se crape la cea mai mică atingere, dar care înveșmîntează toate lucrurile într-un etern surîs. Cine sînt eu și ce altceva pot face decît să intru în jocul frunzișului și al luminii ? Să fiu raza aceasta în care arde țigara mea, această dulceață și această pasiune discretă ce stăruie în aer. Dacă încerc să ajung la mine însumi, mă caut în adîncul acestei lumini. Și dacă încerc să înțeleg și să gust această delicată savoare care-mi dezleagă taina lumii, mă aflu în străfundul universului pe mine însumi. Pe mine însumi, adică acea emoție extremă ce mă eliberează de decor.

Adineaori, alte lucruri : oamenii și mormintele pe care le cumpără. Dar lăsați-mă să tai această clipă în pînza timpului. Alții lasă o floare în paginile unei cărți, închizînd astfel acolo o plimbare în timpul căreia au simțit atingerea iubirii. Și eu mă plimb, dar pe mine mă mîngîie un zeu. Viața e scurtă și e păcat să-ți pierzi timpul. Se spune că sînt activ. Dar a fi activ înseamnă tot a-ți pierde timpul, în măsura în care te pierzi. Astăzi este o haltă, și inima mea pornește în întîmpinarea ei însăși. Singura neliniște care mă mai stăpînește e aceea de a simți această clipă impalpabilă fugindu-mi printre degete ca picăturile de mercur. Lăsați-i pe cei ce vor să întoarcă spatele lumii. Nu mă plîng, pentru că privesc cum mă nasc. În clipa asta singura mea împărăție e această lume. Soarele și umbrele, căldura și frigul

care vin din adîncul văzduhului : de ce să mă întreb dacă chiar acum nu moare ceva și dacă oamenii nu suferă, de vreme ce totul este înscris în această fereastră prin care cerul își revarsă preaplinul venind întru întîmpinarea milei mele ? Pot doar să spun, și voi spune chiar acum, că important e să fii uman și simplu. Ba nu, important e să fii adevărat, acest cuvînt cuprinzînd totul, omenie și simplitate. Și cînd sînt oare mai adevărat decît atunci cînd eu sînt lumea ? Sînt copleșit de daruri înainte chiar de a le fi dorit. Veșnicia e aici, și eu nădăjduiam în ea ! Acum nu mai vreau să fiu fericit, ci doar să fiu conștient.

Un om contemplă lumea și celălalt își sapă groapa : cum să-i separi ? Oamenii și absurditatea lor ? Dar iată surîsul cerului. Lumina crește și în curînd va fi vară. Și iată ochii și glasul celor pe care trebuie să-i iubim. Sînt legat de lume prin toate gesturile mele, de oameni prin toată mila și recunoștința mea. Între această față și acest revers al lumii nu vreau să aleg, nu-mi place să aleg. Oamenii nu te vor lucid și ironic. Spun : „Înseamnă că nu ești bun". Nu văd legătura. Desigur, dacă-l aud pe unul spunînd că e imoralist, înțeleg că simte nevoia să-și făurească propria lui morală ; dacă un altul afirmă că disprețuiește inteligența, ghicesc că nu-și poate suporta îndoielile. Dar asta pentru că nu-mi place cînd se trișează. Curajul cel mare rămîne acela de a privi cu ochii larg deschiși atît lumina cît și moartea. Cum să arăt drumul care leagă această mistuitoare dragoste de viață de această tainică disperare ? Dacă ascult glasul ironiei [1], cuibărită în adîncul lucru-

[1] Această *garanție a libertății* de care vorbește Barrès (n.a.).

rilor, ea mi se dezvăluie treptat. Clipind din ochii mici și limpezi, îmi spune : „Trăiește ca și cum..." Căci, în ciuda multor căutări, asta-i toată știința mea.

La urma urmei, nu sînt sigur că am dreptate. Dar nu asta-i important, dacă mă gîndesc la povestea acelei femei. Trăgea să moară, și fata ei o îmbrăca pentru mormînt în timp ce mai era încă vie. Se pare, într-adevăr, că treaba se face mai lesne cînd membrele nu sînt țepene. Dar e ciudat totuși cît de grăbiți sînt oamenii printre care trăim.

NUNTĂ

Călăul îl sugrumă pe cardinalul
Carrafa cu o frînghie de mătase
care se rupse : trebui să o facă
de două ori. Cardinalul îl privi
pe călău în față, fără să rostească
un singur cuvînt.

S t e n d h a l *(Ducesa de Palliano)*

NUNTĂ LA TIPASA

Primăvara, Tipasa e lăcaşul zeilor şi zeii vorbesc în soare şi în mirosul de pelin, în marea poleită cu argint, în cerul de un albastru gălbui, în ruinele năpădite de flori şi în lumina care clocoteşte printre grămezile de pietre. În unele ceasuri cîmpia e neagră de soare. Ochii se străduiesc zadarnic să vadă şi altceva decît stropii de lumină şi de culoare ce tremură pe marginea genelor. În arşiţa de cuptor mireasma îmbelşugată a plantelor aromatice îţi zgîrie gîtlejul şi te înăbuşă. În depărtare se zăreşte dunga neagră a munţilor Chenoua, ce-şi au rădăcinile în dealurile din jurul satului ; urnite în ritm greoi şi sigur, spinările lor se pierd treptat în mare.

Venim prin satul ce se deschide către golf. Intrăm într-o lume galbenă şi albastră în care ne întîmpină văratica răsuflare, înmiresmată şi aspră, a pămîntului algerian. Pretutindeni buganvilieri roz se revarsă peste zidurile caselor ; în grădini, hibiscuşi de un roşu încă pal, grămezi de trandafiri de culoarea ceaiului, groşi ca smîntîna, şi straturi delicate de irişi înalţi şi albaştri. Toate pietrele dogoresc. La ceasul cînd coborîm din autobuzul vopsit într-un galben strălucitor, mă-

celarii își fac obișnuita rondă matinală în cărucele lor roșii, chemîndu-i cu trîmbița pe locuitorii satului.

În stînga portului, o scară de pietre arse de soare duce spre ruine, printre fistici și drobiță. Drumul trece prin fața unui mic far, pierzîndu-se apoi în largul cîmpiei. În jurul farului, plante mari cu frunza grasă și cu flori violete, galbene și roșii coboară către primele stînci, pe care marea le învăluie cu zgomot de sărutări. Nemișcați și drepți în vîntul subțire, sub soarele care ne încălzește numai o jumătate a feței, privim lumina care coboară din cer, marea fără o cută, și surîsul dinților ei strălucitori. Sîntem, pentru ultima oară, spectatori, înainte de a pătrunde în împărăția ruinelor.

După cîțiva pași ne amețește mirosul de pelin. Lîna lui cenușie acoperă ruinele cît vezi cu ochii. Duhul lui dospește în arșiță și, de la pămînt înspre soare, pe toată întinderea lumii urcă un alcool generos care face să se clatine cerul. Mergem în întîmpinarea dragostei și a dorinței. Nu umblăm după vreo învățătură și nici după amara filozofie a măreției. În afară de soare, de săruturi și de parfumuri sălbatice, totul ne pare fără însemnătate. Nu caut să fiu singur. Am venit deseori aici cu cei pe care-i iubeam, și-am citit pe fețele lor surîsul luminos pe care-l are dragostea în aceste locuri. Cînd mă aflu aici, las pe seama altora ordinea și măsura. Mă prind cu totul în marele desfrîu al firii și al mării. În această împreunare a ruinelor cu primăvara, ruinele s-au preschimbat iar în pietre și, pierzîndu-și chipul cioplit de mîna omului, s-au întors în sînul firii. În cinstea întoarcerii acestor fiice risipitoare, natura a împrăștiat pretutindeni flori. Între lespezile forumului,

heliotropul își arată capul rotund și alb, iar mușcatele își varsă sîngele pe locul pe care cîndva s-au înălțat case, temple și piețe publice. După cum prea multă știință îi aduce pe unii oameni din nou la credința în Dumnezeu, tot așa, o dată cu scurgerea anilor, ruinele s-au întors la matca lor. Astăzi se despart de trecut, lăsîndu-se fără stavilă în voia forței adînci ce le așază iar în inima lucrurilor ce se prăbușesc.

Cîte ore am petrecut strivind pelinul, mîngîind ruinele, încercînd să-mi potrivesc respirația după răsuflarea năvalnică a lumii ! Cufundat în miresme sălbatice și în zumzet de gîngănii toropite, las să-mi pătrundă în ochi și în inimă măreția insuportabilă a cerului dogoritor. Nu-i ușor să devii ceea ce ești, să-ți regăsești adevărata măsură. Dar în timp ce priveam spinarea masivă a munților Chenoua, sufletul mi se liniștea, năpădit de o ciudată certitudine. Învățam să respir, mă integram și mă împlineam. Urcam dealurile unul după altul și fiecare îmi pregătise o răsplată. Ca acel templu ale cărui coloane măsoară drumul soarelui, și de unde se vede întreg satul, cu zidurile sale albe și roze și balcoanele verzi. Și ca acea bazilică de pe dealul dinspre răsărit : și-a păstrat neatinse zidurile și, jur-împrejurul ei, cît vezi cu ochii, se înșiră sarcofage dezgropate, cele mai multe abia ieșite din pămîntul căruia încă îi mai aparțin. Cîndva înăuntrul lor au fost oameni morți ; acum cresc salvii și ridichi sălbatice. Bazilica Sainte-Salsa e creștină dar ori de cîte ori ne uităm prin vreo spărtură, ajunge pînă la noi cîntarea lumii : dealuri plantate cu pini și chiparoși, sau marea ce-și rostogolește cîinii albi abia la vreo douăzeci de metri depărtare. Colina pe care e așezată bazilica Sainte-Salsa e teșită la vîrf și vîntul nă-

vălește prin portice. Sub soarele dimineții, o fericire fără de margini se leagănă-n văzduh.

Cît sînt de săraci cei ce au nevoie de mituri ! Aici zeii slujesc drept pat sau drept semn în scurgerea zilelor. Descriu și spun : „Roșu, albastru, verde. Iată marea, muntele, florile“. Și de ce aș mai pomeni de Dionisos ca să spun că-mi place mirosul măciuliilor strivite de fistic ? Și imnul străvechi, la care mai tîrziu mă voi gîndi în libertate, a fost oare într-adevăr compus în cinstea lui Demeter ? „Ferice de făptura pămînteană care-a văzut aceste lucruri.“ Să văd, și să văd aici pe pămînt ; cum aș putea uita această învățătură ? La misterele din Eleusis contemplația era de ajuns. Aici, știu că niciodată nu mă voi apropia destul de lume. Trebuie să fiu gol și să mă arunc în mare, îmbibat de parfumurile tari ale pămîntului, să mă spăl de ele în valuri și să înnod pe trupul meu îmbrățișarea după care suspină, gură-n gură, de atîta vreme, pămîntul și marea. În apă : înfiorarea întregului trup, năvala a ceva vîscos, rece și opac, apoi cufundarea, cu urechile țiuind, nasul care curge și gura amară, înotul, brațele lucind de apă scoase din mare ca să se bronzeze la soare și coborîte cu o încordare a tuturor mușchilor, apa alergîndu-mi pe trup, picioarele stăpînind năvalnic unda — și absența de orizont. Pe mal, mă prăbușesc în nisip, pradă lumii, întors în greutatea mea de carne, amețit de soare, și, din cînd în cînd, privindu-mi brațele, pe care, pe măsură ce apa se scurge apar petece de piele zbicită, cu peri aurii și pulbere de sare.

Aici înțeleg ce e gloria : dreptul de a iubi fără măsură. Nu cunosc în lumea aceasta decît o iubire. Cînd îmbrățișezi un trup de femeie, strîngi

la piept și acea bucurie ciudată care coboară din cer către mare. Peste o clipă, cînd mă voi arunca în pelin ca să-mi îmbib trupul de mireasma lui, voi ști, împotriva tuturor prejudecăților, că aduc la împlinire un adevăr care este cel al soarelui și care va fi și cel al morții mele. Într-un sens, îmi joc aici viața, o viață cu gust de piatră caldă, plină de murmurul mării și de țirîitul greierilor care se pornesc chiar acum să cînte. Briza e răcoroasă și cerul albastru. Iubesc această viață cu toată ființa mea și vreau să vorbesc despre ea în libertate : ea îmi dăruiește orgoliul condiției mele de om. Totuși, mi s-a spus adesea : n-avem de ce fi mîndri. Ba da, avem de ce : acest soare, și marea, inima mea zvîcnind de tinerețe, trupul meu cu gust de sare și imensul decor galben și albastru în care dragostea se întîlnește cu gloria. Trebuie să-mi pun toată puterea și priceperea în slujba acestei cuceriri. Aici totul mă lasă intact, nu renunț la nimic din mine însumi, nu pun nici o mască : mi-e de ajuns să învăț cu răbdare dificila știință de a trăi, ce face cu prisosință cît toate regulile lor de bună purtare.

Puțin înainte de amiază, ne întoarcem printre ruine către o cafenea mică de la marginea portului, cu capul răsunînd de culori și de cimbalele soarelui. Cu ce răcoare prietenoasă ne întîmpina atunci încăperea plină de umbră și paharul mare cu sirop de izmă verde, rece ca gheața ! Afară e marea și drumul fierbinte și prăfuit. Așezat la masă, încerc să prind între genele tremurătoare strălucirea multicoloră a cerului alb și dogoritor.

Pe toate fețele șiroind de sudoare, pe toate trupurile, proaspete în pînza ușoară care ne îmbracă, stă scrisă oboseala fericită a unei zile de nuntă cu lumea.

Se mănîncă prost în această cafenea, dar se găsesc multe fructe, mai cu seamă piersici, din care mușcăm de-a dreptul, cu zeama curgîndu-ne pe bărbie. Cu dinții înfipți în piersică, îmi ascult zvîcnetul puternic al sîngelui în urechi, privesc la toate cu ochii larg deschiși. Pe mare, tăcerea uriașă a amiezei. Orice făptură frumoasă are orgoliul frumuseții sale și lumea astăzi își picură orgoliul prin toți porii. În fața ei de ce să neg bucuria de a trăi, chiar dacă știu că această bucurie nu cuprinde totul ? Nu-i nici o rușine să fii fericit. Dar astăzi imbecilul este rege, și numesc imbecil pe cel ce se teme de bucurie. E mult de cînd mi se vorbește într-una despre orgoliu : știți, e păcatul Satanei. Feriți-vă, ni se strigă, vă veți pierde, voi și puterile voastre vii. De atunci am învățat că un anume orgoliu... Dar alteori nu mă pot împiedica să revendic orgoliul de a trăi, pe care lumea întreagă conspiră să mi-l dea. La Tipasa, văd înseamnă cred, și nu mă încăpățînez să neg ceea ce mîna mea poate atinge și buzele pot mîngîia. Nu încerc nevoia să fac din toate acestea o operă de artă, ci doar să povestesc, ceea ce-i altceva. Tipasa e ca unul dintre acele personaje pe care le descrii pentru a exprima indirect un punct de vedere asupra lumii. Ca și ele, depune mărturie, bărbătește. Astăzi ea este personajul meu, și mi se pare că nu mă voi mai sătura mîngîind-o și descriind-o, într-o beție nesfîrșită. Există

un timp cînd trebuie să trăieşti şi un timp cînd trebuie să depui mărturie despre ceea ce trăieşti. Există şi timp pentru creaţie, lucru mai puţin firesc. Mi-e de ajuns să trăiesc cu tot trupul şi să depun mărturie cu toată inima. Să trăiesc la Tipasa, să depun mărturie, şi opera de artă va veni mai tîrziu. Iată una din formele libertăţii.

Niciodată nu rămîneam la Tipasa mai mult de o zi. Vine întotdeauna o clipă cînd simţi că ai văzut prea mult un peisaj, după cum trebuie să treacă multă vreme înainte de a simţi că l-ai văzut destul. Munţii, cerul, marea sînt tot atîtea chipuri pe care le descoperi aspre sau minunate, pe măsură ce, în loc să le vezi numai, începi să le priveşti. Dar orice chip, pentru a-ţi vorbi, trebuie să sufere o înnoire. Şi ne plîngem că obosim prea repede cînd, dimpotrivă, ar trebui să ne minunăm cît de nouă ne pare lumea numai pentru că, pentru un timp, am uitat-o.

Spre seară mă duceam la marginea şoselei naţionale, într-un loc mai puţin sălbatic din parc, care seamănă aici cu o grădină. După atîta parfum şi soare, în aerul răcoros al serii, spiritul se liniştea, iar trupul destins gusta acea tăcere interioară ce se naşte din dragostea împlinită. Mă aşezasem pe o bancă. Priveam cîmpia rotunjindu-se o dată cu ziua. Eram sătul. Deasupra mea, un rodiu îşi revărsa florile abia îmbobocite, închise şi vîrstate ca nişte pumnişori strînşi care ar ascunde în ei toată speranţa primăverii. În spate aveam o tufă de rozmarin, şi-i simţeam parfumul tare ca alcoolul. Între copaci se zăreau dealurile, şi, mai departe, o fîşie de mare, pe care cerul, ca o corabie nemişcată, se odihnea cu dragoste. Inima îmi era plină de o ciudată bucurie, de bucuria care

izvorăşte dintr-o conştiinţă împăcată. Există un sentiment pe care actorii îl cunosc prea bine, acela pe care îl încearcă atunci cînd ştiu că şi-au jucat bine rolul, adică, în înţelesul cel mai exact, cînd ştiu că gesturile lor au coincis cu cele ale personajului ideal pe care-l întruchipează, că au intrat, într-un anume sens, într-un desen făcut dinainte, căruia i-au dat dintr-o dată viaţă, hrănindu-l cu bătăile propriului lor sînge. Tocmai asta simţeam şi eu : îmi jucasem bine rolul. Îmi făcusem meseria de om şi faptul de a fi cunoscut bucuria timp de o zi întreagă nu mi se părea o reuşită excepţională, ci împlinirea patetică a unei condiţii care, în anumite împrejurări, ne face din fericire o datorie. Regăsim atunci singurătatea, dar de data aceasta în satisfacţie.

Acum, copacii se umpluseră de păsări. Pămîntul răsufla rar înainte de a intra în umbră. Curînd, o dată cu prima stea, noaptea se va lăsa peste scena lumii. Zeii strălucitori ai zilei se vor întoarce în moartea lor de fiecare zi. Dar vor veni alţi zei. Şi feţele lor pustiite şi întunecate se vor fi născut totuşi în inima pămîntului.

Acum însă neîntrerupta înflorire a valurilor pe nisip ajungea pînă la mine prin aerul în care dansa un polen auriu. Mare, cîmpie, tăcere, parfumuri ale acestui pămînt, totul mă umplea de o viaţă înmiresmată, iar eu muşcam din fructul auriu al lumii, simţind tulburat cum zeama lui, dulce şi tare, îmi curge pe buze. Nu, important nu eram eu, şi nici lumea, ci numai acordul şi tăcerea care, de la ea la mine, zămisleau iubirea.

iubire pe care nu aveam slăbiciunea s-o revendic numai pentru mine însumi, conştient şi mîndru c-o împart cu o întreagă rasă, născută din soare şi din mare, vie şi plină de sevă, care-şi trage măreţia din simplitate şi, dreaptă pe malul mării, îşi trimite surîsul complice către surîsul strălucitor al cerului său.

VÎNTUL LA DJEMILA

Există locuri unde spiritul moare pentru ca să se nască un adevăr care este însăşi negaţia lui. Cînd am pornit spre Djemila, era o zi cu vînt şi soare, dar nu despre asta vreau să vorbesc acum. Înainte de toate trebuie să vorbesc despre marea tăcere, intactă şi grea, care domnea aici — ceva care semăna cu echilibrul unei balanţe. Ţipete de păsări, sunetul înăbuşit al fluierului cu trei găuri, un tropăit de capre, zvonuri venite din cer ; zgomote din care se zămislea tăcerea şi dezolarea acelor locuri. Din cînd în cînd un pocnet înfundat, un strigăt ascuţit arătau că o pasăre pitită printre pietre îşi luase zborul. Toate drumurile — cărări printre casele dărîmate, străzi largi pardosite cu lespezi sub coloanele lucitoare, forum uriaş între arcul de triumf şi templul construit pe o înălţime — duc către rîpele care împresoară oraşul Djemila, imens joc de cărţi aşternut sub un cer fără hotar. Şi te afli aici, concentrat, faţă-n faţă cu pietrele şi cu tăcerea, pe măsură ce ziua înaintează şi munţii cresc tot mai mari, devenind violeţi. Dar pe podişul Djemila bate vîntul. În marea învălmăşeală de vînt şi de soare care amestecă ruinele cu lumina, se făureşte ceva care-i dă omului măsura

identității sale cu singurătatea și cu tăcerea orașului mort.

Îți trebuie multă vreme ca să ajungi la Djemila. Nu-i un oraș în care te oprești și din care pleci mai departe. Nu duce nicăieri și nu dă spre nici un ținut. E un loc de unde te întorci. Orașul mort se află la capătul unui lung drum șerpuitor, ce pare a-l făgădui la fiecare cotitură, și care se arată, de aceea, cu atît mai lung. Cînd, în sfîrșit, înfundat între munții înalți, scheletul său gălbui ca o pădure de oseminte se ivește pe podișul albicios, Djemila întruchipează simbolul acelei lecții de iubire și de răbdare ce singură ne poate duce către inima vie a lumii. Aici, înconjurată de cîțiva copaci și de ierburi uscate, ea se apără, cu toți munții și cu toate pietrele sale, împotriva admirației vulgare, a pitorescului și a jocurilor speranței.

Prin această splendoare aspră rătăcisem ziua întreagă. Treptat, vîntul, abia simțit la începutul după-amiezii, părea a se înteți o dată cu trecerea ceasurilor, umplînd întreg ținutul. Sufla dintr-o văgăună a munților, de departe dinspre răsărit, alerga din adîncul orizontului și se prăbușea în cascade printre pietre și soare. Șuiera puternic și neîntrerupt printre ruine, se rotea într-o căldare de pietre și de pămînt, scălda grămezile de stînci zdrelite, îmbrățișa cu răsuflarea fiecare coloană, răspîndindu-se în țipete necurmate peste forumul care se deschidea spre cer. Mă simțeam clătinat de vînt ca un catarg; năruit pe dinăuntru, cu ochii arși, cu buzele crăpate, cu pielea uscată de parcă n-ar fi fost a mea. Prin ea, înainte, descifram scriitura lumii. Desena pe ea semnele iubirii și ale mîniei sale, încălzind-o cu răsuflarea ei arzătoare sau mușcînd-o cu dinți de promoroacă. Biciuit îndelung de vînt, zguduit de mai

bine de o oră, ameţit de atîta împotrivire, începeam să pierd conştiinţa conturului înscris în trupul meu. Ca piatra poleită de maree, eram şlefuit de vînt, ros pînă la suflet. Eram şi eu o parte din această forţă care mă clătina după bunul ei plac, o parte tot mai mare, eram ea însăşi, iar zvîcnirile sîngelui meu se contopeau cu bătăile sonore ale uriaşei inimi a firii. Vîntul mă cioplea după chipul arzătoarei goliciuni care mă-nconjura. Şi îmbrăţişarea lui de-o clipă mă lăsa, piatră printre pietre, singur asemenea unei coloane sau a unui măslin profilat pe cerul de vară.

Baia aceasta violentă de soare şi de vînt îmi sleia toate puterile. Abia mai tresărea în mine, ca o bătaie stinsă de aripi, viaţa care se tînguie, slaba revoltă a spiritului. Curînd, răspîndit în cele patru colţuri ale lumii, uitînd şi uitat de mine însumi, sînt vîntul şi, în vînt, coloanele şi arcul, lespezile mirosind a cald şi munţii palizi ce împresoară oraşul pustiu. Şi niciodată n-am simţit atît de adînc desprinderea de mine însumi şi prezenţa mea în lume.

Da, sînt prezent. Şi gîndul care mă izbeşte în această clipă e că nu pot merge mai departe. Ca un om închis pe viaţă — şi pentru care totul este prezent. Dar şi ca un om care ştie că mîine va fi la fel cu azi şi cu toate celelalte zile. Căci pentru om a căpăta conştiinţa prezentului său înseamnă a nu mai aştepta nimic. Dacă există peisaje care exprimă stări sufleteşti, ele sînt, fără îndoială, cele mai vulgare. Şi urmăream de-a lungul acelui ţinut ceva ce nu era al meu, ci venea de la el, un anume gust al morţii, ce ne era comun. Între coloanele cu umbre oblice, neliniştile se topeau în văzduh ca nişte păsări rănite. Şi, în locul lor, această luciditate aspră. Neliniştea se naşte în inima celor

vii. Dar pacea va coborî în această inimă vie : iată toată știința mea. Pe măsură ce ziua se scurgea și zgomotele și luminile păleau sub cenușa ce cădea din cer, părăsit de mine însumi, mă simțeam fără de apărare împotriva forțelor lente care, în mine, spuneau nu.

Puțini oameni înțeleg că există un refuz ce n-are nimic comun cu renunțarea. Ce înseamnă aici cuvinte ca viitor, avere, situație ? Ce înseamnă progresul inimii ? Dacă refuz cu încăpățînare toți acei „mai tîrziu", o fac pentru că nu vreau să renunț la bogăția mea prezentă. Nu-mi place să cred că moartea dă într-o altă viață. Pentru mine e o poartă închisă. Nu spun că este un prag care trebuie trecut, ci că-i o aventură cumplită și murdară. Tot ce mi se propune încearcă să-l descarce pe om de povara propriei sale vieți. Dar în fața zborului greoi al păsărilor uriașe ce se rotesc pe cerul orașului Djemila, pretind și capăt tocmai o anume prezență densă a vieții. Să fiu întreg în această pasiune pasivă, iar restul nu mai atîrnă de mine. Sînt prea tînăr ca să pot vorbi de moarte. Dar mi se pare că, dacă ar trebui s-o fac, aici aș găsi cuvîntul exact care ar spune, între spaimă și tăcere, certitudinea conștientă a unei morți fără speranță.

Trăim cu cîteva idei familiare. Două sau trei. În funcție de locurile și de oamenii întîlniți în cale, le șlefuim, le transformăm. E nevoie de zece ani ca să ai cu adevărat o idee a ta — de care să poți vorbi. Firește, asta-ți taie puțin din curaj. Dar omul capătă astfel o anume obișnuință cu frumosul chip al lumii. Pînă atunci îl vedea din față. Acum trebuie să facă un pas în lături, spre a-l privi din profil. Un om tînăr privește lumea

în față. N-a avut timp să șlefuiască ideea de moarte sau de neant, la a cărei grozăvie a meditat totuși îndelung. Tinerețea înseamnă fără îndoială asta : crîncena confruntare cu moartea, teama fizică a animalului care iubește soarele. Spre deosebire de ceea ce se spune, în această privință cel puțin, tinerețea nu are iluzii. N-a avut nici timpul și nici cucernicia să și le construiască. Și nu știu de ce, în fața acestui peisaj surpat de vînturi, în fața acestui strigăt de piatră lugubru și solemn — Djemila inumană sub soarele prăbușit — în fața acestei morți a speranței și a culorilor, eram sigur că, ajunși la capătul vieții, oamenii demni de acest nume trăiesc din nou acea confruntare, lepădîndu-se de cele cîteva idei pe care le-au avut și redobîndind inocența și adevărul de care strălucește privirea oamenilor antici aflați în fața destinului lor. Ei își recapătă astfel tinerețea, dar strîngînd în brațe moartea. În privința aceasta nimic nu-i mai vrednic de dispreț decît boala. E un leac împotriva morții. Ea ne pregătește pentru moarte. Face cu putință o ucenicie care începe cu înduioșarea asupra propriei noastre persoane. Îl sprijină pe om în marele său efort de a fugi de certitudinea că va muri pe de-a-ntregul. Dar Djemila... și simt atunci că adevăratul, singurul progres al civilizației, căruia, din cînd în cînd, i se consacră cîte un om, este cel care creează morți conștiente.

Mă uimește întotdeauna gîndul că deși sîntem oricînd gata să despicăm firul de păr în patru în legătură cu alte subiecte, avem extrem de puține idei despre moarte. Moartea e un bine, sau e un rău ; mă tem de moarte sau o chem (spun ei.) Dar asta e și o dovadă că tot ce-i simplu ne depășește.

Ce-i albastrul și ce poți gîndi despre albastru ? La fel se întîmplă și cu moartea. Despre moarte și despre culori nu ne pricepem să discutăm. Și totuși, singurul lucru într-adevăr important pentru mine este acest om din fața mea, greu ca pămîntul, care prefigurează propriul meu viitor. Dar pot oare să mă gîndesc cu adevărat la asta ? Îmi spun : voi muri, dar asta nu înseamnă nimic, de vreme ce nu ajung s-o cred și de vreme ce nu pot avea decît experiența morții celorlalți. Am văzut oameni murind. Am văzut, mai cu seamă, cîini murind. Cel mai mult mă tulbura atingerea lor. Gîndesc : flori, zîmbete, femei rîvnite, și înțeleg că toată spaima mea de moarte izvorăște din dorința de a trăi. Îi invidiez pe cei ce vor trăi și pentru care florile și femeile vor avea mai departe întregul lor înțeles de carne și de sînge. Sînt invidios, pentru că iubesc prea mult viața ca să nu fiu egoist. Puțin îmi pasă de veșnicie. Într-o bună zi, culcat în pat, voi asculta poate cum mi se spune : „Ești un om curajos și mă simt dator să fiu sincer față de dumneata : trebuie să-ți spun că vei muri“ ; să fii aici, cu toată viața ta în mîini, cu toată teama în măruntaie, și cu o privire de idiot. Ce însemnătate mai poate avea restul ? Valuri de sînge încep să-mi zvîcnească în tîmple, și mi se pare că aș zdrobi totul în jurul meu.

Dar oamenii mor, în ciuda voinței lor, în ciuda decorurilor lor. Li se spune : „Cînd te vei vindeca...“, și ei mor. Nu vreau asemenea vorbe. Căci dacă sînt zile cînd natura minte, sînt altele cînd ea spune adevărul. În această seară Djemila spune adevărul. Și cu cîtă stăruitoare și tristă frumusețe ! În ceea ce mă privește, în fața acestei lumi nu vreau nici să mint, nici să fiu mințit.

Vreau să fiu lucid pînă la capăt și să-mi privesc cu ochii larg deschiși sfîrșitul, plin de spaimă și de invidie. Mi-e teamă de moarte în măsura în care ea mă desparte de lume, în măsura în care mă leg de soarta oamenilor ce trăiesc, în loc să contemplu cerul care dăinuie. A crea morți conștiente înseamnă a micșora distanța care ne desparte de lume, și a intra fără bucurie în împlinire, conștienți de imaginile exaltante ale unei lumi pierdute pentru totdeauna. Și cîntecul trist al colinelor de la Djemila îmi implîntă și mai adînc în suflet amărăciunea acestei învățături.

Spre seară urcam povîrnișul care duce în sat și, pe drumul de întoarcere, ascultam explicațiile ce ni se dădeau : „Aici se află orașul păgîn ; acest cartier care se întinde pînă dincolo de pămînturile cultivabile e cartierul creștinilor. Mai tîrziu..." Da, e adevărat. Aici s-au succedat oameni și societăți ; cuceritori au pus pe aceste ținuturi pecetea civilizației lor de subofițeri. Își făceau despre măreție o idee trivială și ridicolă, măsurînd-o pe cea a imperiului instaurat de ei după suprafața pe care se întindea. Miracolul e că ruinele civilizației lor sînt însăși negația idealului în care credeau. Căci orașul schelet, văzut de pe acea înălțime în seara care se lăsa și sub zborul alb al porumbeilor în jurul arcului de triumf, nu înscria pe cer semnele cuceririi și ale ambiției. Lumea sfîrșește întotdeauna prin a învinge istoria. Marele strigăt de piatră pe care Djemila îl aruncă dintre munți, cerul și tăcerea au o poezie ce mi-e binecunoscută : luciditate, indiferență, adevăratele semne ale

disperării sau ale frumuseții. Inima mi se strînge în fața măreției de care ne despărțim. Djemila rămîne în urma noastră, cu apa tristă a cerului ei, un cînt de pasăre venind din cealaltă parte a podișului, neașteptate și scurte șiroiri de capre pe povîrnișuri și, în amurgul calm și sonor, chipul viu al unui zeu cu coarne pe frontonul unui altar.

VARA LA ALGER

Lui Jacques Heurgon

Există orașe de care te leagă o dragoste ascunsă. Cetăţi ca Parisul, Praga, și chiar Florenţa sînt zăvorîte în ele însele, limitînd astfel lumea ce le este proprie. Dar Alger, și, asemenea lui, anumite locuri privilegiate precum orașele așezate la mare, se deschide spre cer ca o gură sau ca o rană. La Alger iubești ceea ce hrănește viaţa tuturor : marea ivindu-se la fiecare cotitură de stradă, o anumită prezenţă densă a soarelui, frumuseţea rasei. Și, ca totdeauna, în această impudoare și în această ofrandă regăsești un parfum mai ascuns. La Paris poţi să ai nostalgia spaţiului și a bătăilor de aripi. Aici însă omul, copleșit de daruri, poate, cu toate dorinţele împlinite, să-și măsoare bogăţiile.

Trebuie, fără îndoială, să trăiești multă vreme la Alger ca să înţelegi cît poate fi de pustiitor excesul de bunuri naturale. Nimic nu l-ar ajuta aici pe cel ce-ar vrea să înveţe, să se educe sau să devină mai bun. Ţara aceasta nu dă lecţii. Nu făgăduiește și nici nu lasă să se întrevadă. Se mulţumește să dăruiască, dar din plin. Se dăruiește din plin privirilor, și o cunoști din clipa în care te bucuri de ea. Plăcerile ei n-au leac iar bucu-

riile ei rămîn fără speranță. Pretinde suflete clarvăzătoare, adică suflete care nu caută consolări. Îți cere să faci un act de luciditate așa cum faci un act de credință. Ciudată țară, care-i dă omului pe care-l hrănește toată splendoarea și toată mizeria ei ! Nu-i de mirare că bogăția senzuală cu care e înzestrat orice om sensibil din aceste ținuturi coincide cu sărăcia cea mai desăvîrșită. Orice adevăr își poartă în el amărăciunea. Nu-i de mirare atunci că iubesc chipul acestei țări, mai cu seamă atunci cînd mă aflu în mijlocul celor mai săraci oameni ai ei.

Oamenii află aici, cît sînt tineri, o viață pe măsura frumuseții lor. Urmează apoi declinul și uitarea. Au mizat pe carne, dar știau dinainte că vor pierde. La Alger, pentru cine e tînăr și viu, totul e refugiu și pretext pentru victorii : golful, soarele, roșul și albul teraselor coborînd spre mare, florile și stadioanele, fetele cu pulpe fragede. Dar cine și-a pierdut tinerețea nu mai află nimic de care să se poată agăța, nici un loc în care melancolia să se poată salva de ea însăși. Terasele Italiei, mănăstirile Europei sau linia dealurilor provensale sînt tot atîtea locuri în care omul poate să fugă de propria-i umanitate, eliberîndu-se fără durere de el însuși. Dar aici totul condamnă la singurătate și cere sîngele oamenilor tineri. Goethe murind invoca lumina, și cuvintele sale au devenit istorice. La Belcourt și la Bab-el-Oued, bătrînii așezați în fundul cafenelelor ascultă povestirile lăudăroase ale tinerilor cu părul uns cu briantină.

La Alger, vara ne dezvăluie aceste începuturi și aceste sfîrșituri. E anotimpul cînd orașul e aproape pustiu. Dar rămîn săracii, și cerul. Cu ei coborîm către port și către comorile omului : căl-

dura blîndă a apei și trupurile brune ale femeilor. Seara, încărcați cu toate aceste bogății, se întorc iar în decorul existenței lor de fiecare zi, la fața de masă de mușama și la lampa cu gaz.

La Alger nu se spune „fac o baie“ ci „îmi ard o baie“. Nu mai e nevoie să insistăm. La baie se merge în port, iar înotătorii se odihnesc pe geamanduri. Cînd unul din ei trece pe lîngă vreo geamandură de care se sprijină o fată, le strigă prietenilor : „Vă spun că-i un pescăruș“. Sînt tot atîtea bucurii sănătoase. Și fără îndoială că ele constituie idealul acestor tineri, de vreme ce majoritatea duc această viață și iarna, cînd, în fiecare zi la prînz, se așază goi la soare spre a-și lua dejunul frugal. Și asta nu pentru că ar fi citit predicile plicticoase ale naturiștilor, acești protestanți ai cărnii (există o sistematică a trupului care e tot atît de exasperantă ca și cea a spiritului), ci pentru că „se simt bine la soare“. Niciodată nu va fi, poate, pe de-a-ntregul înțeleasă importanța acestui obicei pentru epoca noastră. Pentru prima oară după două mii de ani, trupul apare gol pe plajă. Timp de douăzeci de secole oamenii s-au străduit să acopere cu vălul decenței insolența și naivitatea greacă, să înjosească trupul, să complice îmbrăcămintea. Astăzi, și nesocotind această veche și lungă poveste, fuga tinerilor pe plajele Mediteranei reface gesturile magnifice ale atleților din Delos. Trăind astfel lîngă trupuri și prin trup, îți dai seama că-și are și el nuanțele lui, viața lui, și, riscînd un non-sens, o psihologie ce-i este proprie. [1] Evoluția trupului,

[1] Mă voi pune în situația ridicolă de a spune că nu-mi place felul în care Gide exaltă trupul. Îi cere să-și rețină dorința, ca s-o facă și mai ascuțită. Prin asta se apropie

ca și cea a spiritului, își are istoria ei, întortochierile, progresul și regresul ei. Să ne gîndim numai la următoarea nuanță : culoarea. Cînd mergi vara la plajă în port, iei cunoștință de trecerea simultană a tuturor trupurilor de la alb la auriu, apoi la brun, și, în sfîrșit, la culoarea tutunului, care se află la limita extremă a efortului de transformare de care-i capabil trupul. Portul e dominat de jocul cuburilor albe de la Kasbah. Dacă privești de la nivelul apei, trupurile desfășoară o friză arămie pe fondul de un alb crud al orașului arab. Și pe măsură ce se apropie sfîrșitul lunii august și soarele devine mai puternic, albul caselor se face tot mai orbitor iar trupurile iau o culoare și mai caldă, și mai întunecată. Cum să nu te identifici cu acest dialog al pietrei și al cărnii, pe măsura soarelui și a anotimpurilor ? Mi-am petrecut toată dimineața sărind în mare, printre rîsete înflorite și șuvoaie de apă, vîslind îndelung în jurul cargoboturilor roșii și negre (cele venite din Norvegia și care poartă cu ele toate miresmele pădurii ; cele sosite din Germania, mirosind a ulei ; cele ce trag chiar lîngă țărm, cu iz de vin și de butoi vechi). La ceasul cînd soarele se revarsă din toate colțurile cerului, canoele portocaliu plin de trupuri brune ne tîrăște la mal într-o cursă nebunească. Și cînd bătaia caden-

---

de cei ce sînt numiți în argoul caselor de toleranță „complicații" sau „cerebralii". Și creștinismul vrea să suspende dorința. Dar, mai aproape de natură, vede în asta o mortificare. Prietenul meu Vincent, dogar și campion de juniori la înot, vede lucrurile și mai limpede. Bea cînd i-e sete, dacă dorește o femeie încearcă să se culce cu ea, și s-ar însura dacă ar iubi-o (nu i s-a întîmplat încă). După asta spune întotdeauna: „Mă simt strașnic" — ceea ce rezumă în chipul cel mai convingător o întreagă apologie a sațietății (n.a.).

țată a dublului șir de vîsle, cu aripile de culoarea miezului de fruct, se oprește brusc, și începem să alunecăm prelung pe apa calmă a portului, cum să nu cred că duc peste apele netede o încărcătură arămie de zei în care-mi recunosc frații ?

Dar, la celălalt capăt al orașului, vara ne întinde alte bogății : tăcerile și plictisul ei. Tăcerile acestea se deosebesc între ele după cum sînt zămislite de umbră sau de soare. Există tăcerea de la amiază din piața Guvernului. La umbra copacilor care o mărginesc, arabi vînd pe cinci bani pahare cu limonadă rece ca gheața, parfumată cu flori de portocal. Strigătul lor : „Rece, rece“, răsună în toată piața pustie. Sub soarele fierbinte, se lasă din nou tăcerea : în ulciorul negustorului gheața se mișcă și o aud zornăind. Există tăcerea somnului de după-amiază. În străzile Marinei ea poate fi măsurată după bîzîitul melodios al muștelor în dosul perdelelor de trestie de la ușile micilor frizerii murdare. În cafenelele maure din Kasbah, tăcerea e a trupului, care nu se poate smulge din acele locuri, lăsînd paharul de ceai spre a regăsi timpul și zvîcnirile sîngelui. Dar există mai cu seamă tăcerea serilor de vară.

Acele scurte clipe cînd ziua se varsă în noapte, pline de semne și de chemări ascunse, sînt, în mine, pentru totdeauna legate de Alger. Cînd mă aflu un timp departe de această țară, îmi imaginez amurgurile ei ca tot atîtea făgăduinți de fericire. Pe dealurile care domină orașul, șerpuiesc cărări printre fistici și măslini. Și sufletul meu se întoarce atunci spre ele. Văd urcînd în zbor mănunchiuri de păsări negre pe orizontul verde. În cerul dintr-o dată golit de soare, se destinde ceva. Nenumărați nori mici și roșii se destramă, pînă ajung să se topească în văzduh. O clipă mai tîrziu

apare prima stea, pe care o văzusem înainte cum se înfiripă și se coace în adîncul cerului. Și apoi, înghițind totul dintr-o dată, noaptea. Ce au oare atît de fără seamăn aceste seri din Alger, atît de trecătoare, și care dezleagă în mine atîtea lucruri ? Nu apuc bine să mă satur, și dulceața pe care mi-o lasă pe buze a și pierit în noapte. Poate de asta dăinuie atît ? Dezmierdarea ținutului acesta e tulburătoare și furișă. Dar în clipa în care o simte, inima i se lasă cu totul pradă. Pe plaja Padovani localul de dans e deschis în fiecare zi. Și în această imensă clădire dreptunghiulară deschisă către mare pe toată lungimea ei, tineretul sărac din cartier dansează pînă cînd se face seară. Adesea, așteptam aici o clipă ciudată. În timpul zilei sala e umbrită de obloane de lemn ușor înclinate. Cînd soarele a apus, obloanele se ridică. Atunci sala se umple de o stranie lumină verde, izvorînd din dubla cochilie a cerului și a mării. Cînd stai departe de ferestre, vezi numai cerul și, ca niște umbre chinezești, fețele dansatorilor care se perindă unul cîte unul. Uneori orchestra cîntă un vals și, pe fondul verde, profilurile negre se învîrtesc fără oprire, ca acele siluete din hîrtie înfipte pe cilindrul unui fonograf. Curînd se lasă noaptea și, o dată cu ea, se aprind luminile. Dar n-aș ști să spun de ce această clipă subtilă îmi apare atît de tulburătoare și plină de taină. Îmi amintesc de o fată înaltă și cu adevărat superbă, care dansase toată după-amiaza. Purta un colan de iasomie peste rochia albastră și strîmtă, cu poalele ude leoarcă de sudoare. Dansa rîzînd, cu capul răsturnat pe spate. Cînd trecea pe lîngă mese, lăsa în urmă un miros de flori și de carne. Cînd s-a făcut seară, nu i-am mai văzut trupul, lipit de trupul celui cu care dansa, dar pe cer se roteau

alăturate o pată albă și una neagră — iasomia și părul — iar cînd își arunca pe spate gîtul încordat, îi auzeam rîsul și vedeam chipul bărbatului aplecîndu-se brusc către ea. Ideea pe care mi-o fac despre inocență o datorez unor astfel de seri. Și învăț să nu mai despart făpturile acestea pline de violență de cerul pe care se rotesc dorințele lor.

În cinematografele de cartier din Alger se vînd uneori pastile de mentă, pe care stă scris cu litere roșii tot ce ar putea trezi în celălalt iubirea : 1) întrebări : „Cînd te căsătorești cu mine ?" ; „Mă iubești ?" ; 2) răspunsuri : „La nebunie" ; „La primăvară". După ce ai pregătit terenul, i le dai vecinei, care-ți răspunde în același fel sau se face că nu pricepe. La Belcourt s-au văzut căsătorii puse la cale în acest chip și oameni legîndu-se pentru toată viața fiindcă au schimbat între ei niște bomboane de mentă ; și lucrul e nespus de grăitor pentru poporul copilăros al acestei țări.

Semnul tinereții e poate o magnifică vocație pentru bucuriile ușuratice. Dar mai ales o grabă de a trăi învecinată cu risipa. La Belcourt ca și la Bab-el-Oued, oamenii se căsătoresc de tineri. Încep să muncească de la o vîrstă foarte fragedă și în zece ani epuizează experiența unei vieți întregi. La treizeci de ani, un muncitor și-a jucat toate cărțile. Nu-i mai rămîne decît să-și aștepte sfîrșitul, între nevastă și copii. Bucuriile lui au fost scurte și necruțătoare. Ca și viața lui. Și înțelegi atunci că e copilul acestui ținut, în care totul e dat spre a fi luat îndărăt. În belșugul și bogăția de aici, viața urmează curba marilor pasiuni, neașteptate, exigente, generoase. Omul nu și-o construiește pe îndelete ci și-o risipește dintr-o dată. Pentru el nu

mai poate fi vorba de a medita și de a deveni mai bun. Noțiunea de infern, de exemplu, nu-i aici decît o glumă plăcută. Asemenea închipuiri nu le sînt îngăduite decît celor virtuoși. Și sînt convins că, în întreaga Algerie, virtutea e un cuvînt lipsit de înțeles. Nu pentru că oamenii aceștia ar fi lipsiți de principii. Ei își au morala lor, și încă una foarte specială. Fiul n-are voie să se poarte urît cu mama. Pe stradă trebuie să ai grijă să-ți fie respectată nevasta. Femeile însărcinate se bucură de o atenție deosebită. Niciodată doi nu sar la bătaie împotriva unuia singur, pentru că „nu-i cinstit". Cel ce nu respectă aceste reguli elementare „nu-i om", cuvînt care spune totul. Toate acestea mi se par îndreptățite și temeinice. Mulți dintre noi mai respectă încă, în mod inconștient, acest cod al străzii, singurul cod dezinteresat pe care-l cunosc. În schimb morala micului burghez e cu desăvîrșire necunoscută în această țară. Aici am văzut întotdeauna chipuri înduioșîndu-se în jurul meu la trecerea unui bărbat între doi agenți de poliție. Și, înainte de a ști dacă omul furase, era paricid sau pur și simplu non-conformist, fiecare se grăbea să spună : „Bietul de el !" sau, cu o nuanță de admirație : „Ăsta trebuie să fi fost tîlhar !"

Există popoare născute pentru orgoliu și pentru viață. Sînt tocmai cele care nutresc cea mai ciudată vocație pentru plictiseală. Și tot ele resimt sentimentul morții ca pe lucrul cel mai respingător. În afară de bucuria simțurilor, distracțiile acestui popor sînt inepte. Jocul de popice și banchetele „asociațiilor", biletul de cinematograf de trei franci și sărbătorile comunale sînt tot atîtea prilejuri de recreație cu care se mulțumesc o viață întreagă cei ce-au depășit treizeci de ani. Nicăieri duminicile nu sînt mai sinistre decît la Alger. Și

cum ar putea atunci acest popor lipsit de spirit să înveșmînte în mituri adînca spaimă a vieții sale ? Aici tot ce are vreo legătură cu moartea este ori ridicol, ori odios. Poporul acesta fără religie și fără idoli moare singur după ce a trăit ca mulțime. Nu cunosc loc mai hidos decît cimitirul din bulevardul Bru, de unde se vede una dintre cele mai frumoase priveliști din lume. O îngrămădire de morminte de prost-gust împrejmuite de grilajuri negre, din care se răspîndește o tristețe înspăimîntătoare și unde moartea își dezvăluie adevăratu-i chip. „Totul e trecător, spun iconițele în formă de inimă, doar amintirea dăinuie"... Și toate stăruie asupra eternității derizorii pe care ne-o asigură fără prea multă osteneală inima celor ce ne-au iubit. Aceleași fraze slujesc spre consolarea tuturor deznădejdilor. Ele se adresează mortului, vorbindu-i la persoana a doua : „Vei trăi veșnic în amintirea noastră", înșelăciune sinistră care atribuie un trup și dorințe acelui ceva care, dacă mai există, nu-i decît o zeamă neagră. Pe alt mormînt, în mijlocul unei risipe covîrșitoare de flori și de păsări de marmură, afli această inscripție temerară : „Mormîntul tău nu va rămîne niciodată fără flori". Dar te liniștești repede : literele înconjură un buchet din stuc aurit, atît de economicos pentru timpul celor vii (ca și acele imortele care-și datorează numele pompos recunoștinței celor ce-și mai iau încă tramvaiul din mers). Și cum trebuie să ții pasul cu vremea, pitulicea clasică este uneori înlocuită printr-un surprinzător avion din perle, pilotat de un înger neghiob, împodobit — totală lipsă de respect pentru logică — cu o falnică pereche de aripi.

Cum să fac să se înțeleagă că aceste imagini ale morții sînt inseparabile de viață ? Aici valorile

sînt strîns legate între ele. Gluma favorită a cioclilor algerieni cînd merg cu dricul gol este să strige : „Urci, iubito ?“ către fetele pe care le întîlnesc în drum. Nimic nu ne împiedică să vedem în asta un simbol, chiar dacă supărător. Poate, de asemeni, să pară o blasfemie să răspunzi, cînd ţi se anunţă un deces, clipind din ochiul stîng : „Sărmanul, n-o să mai poată îndruga verzi şi uscate“, sau, ca o femeie din Oran care nu-şi iubise niciodată bărbatul : „Dumnezeu mi l-a dat, Dumnezeu mi l-a luat“. Dar, la urma urmei, nu văd întrucît moartea ar fi un lucru sfînt şi, dimpotrivă, simt prea bine toată distanţa ce există între teamă şi respect. Totul aici exprimă spaima de moarte într-un ţinut care invită la viaţă. Şi totuşi, tinerii din Belcourt îşi dau întîlnire chiar sub zidurile acestui cimitir, unde fetele se lasă în voia sărutărilor şi a mîngîierilor.

Înţeleg de ce nu toată lumea poate accepta un asemenea popor. Aici inteligenţa nu-şi are locul, ca în Italia. Rasa aceasta este indiferentă faţă de spirit. Ea are cultul şi admiraţia trupului. De aici îşi trage forţa, cinismul naiv şi o vanitate puerilă, din pricina căreia e judecată cu severitate. I se reproşează în general „mentalitatea“, adică un anume fel de a vedea şi de a trăi. Şi e adevărat că o anumită intensitate a trăirii nu e cu putinţă fără nedreptate. Iată totuşi un popor fără trecut, fără tradiţie şi cu toate astea nu lipsit de poezie — o poezie a cărei calitate o cunosc prea bine — dură, carnală, fără duioşie, ca şi cerul lui, singura care mă emoţionează şi mă ajută să mă reculeg. Contrariul unui popor civilizat este un popor creator. Nutresc speranţa nesăbuită că aceşti barbari ce-şi petrec viaţa tolăniţi la soare sînt, fără să-şi dea seama poate, pe cale de a modela chipul unei

culturi în care măreţia omului îşi va găsi, în sfîrşit, adevăratul chip. Acest popor aruncat pe de-a-ntregul în prezentul său trăieşte fără mituri, fără consolare. Şi-a încredinţat toate bunurile acestui pămînt, rămînînd fără apărare împotriva morţii. A fost înzestrat din plin cu darurile frumuseţii fizice. Şi, o dată cu ele, şi cu ciudata lăcomie care însoţeşte întotdeauna această bogăţie fără viitor. Tot ce se face aici dovedeşte sila de stabilitate şi nepăsarea faţă de viitor. Toată lumea se grăbeşte să trăiască, şi dacă o artă ar trebui să se nască aici, ea s-ar supune acelei uri împotriva duratei, care i-a îndemnat pe dorieni să-şi cioplească în lemn prima coloană. Şi totuşi, da, poţi afla o măsură şi în acelaşi timp o depăşire în chipul violent şi înverşunat al acestui popor, în acest cer fierbinte golit de duioşie, în faţa căruia se poate spune orice adevăr şi pe care nici o divinitate înşelătoare n-a înscris semnele speranţei sau ale mîntuirii. Între acest cer şi aceste feţe întoarse către el, nimic de care să se poată agăţa o mitologie, o literatură, o etică sau o religie, ci numai pietre, carnea şi acele adevăruri pe care mîna le poate atinge.

Să simţi tot ce te leagă de un pămînt şi dragostea ta pentru cîţiva oameni, să ştii că întotdeauna există pentru tine un loc unde inima îşi va afla împăcarea : iată nespus de multe certitudini pentru o singură viaţă de om. Dar fără îndoială ele nu pot fi de ajuns. În anumite clipe însă totul aspiră către această patrie a sufletului. „Da, acolo trebuie să ne întoarcem." De ce să ne pară ciudat să aflăm pe pămînt acea uniune pe care şi-o dorea Plotin ? Unitatea se exprimă aici în termeni de soare şi de mare. Ea se face cunoscută sufle-

tului printr-un anume gust de carne pe care se întemeiază amărăciunea și măreția ei. Învăț că nu există fericire supraumană, și nici eternitate în afara scurgerii zilelor. Aceste bunuri derizorii și esențiale, aceste adevăruri relative sînt singurele care mă emoționează. Pe celelalte, pe cele „ideale", n-am destul suflet ca să le-nțeleg. Nu e vorba aici de animalitate, dar pentru mine fericirea îngerilor nu are nici un înțeles. Știu numai că cerul va dăinui mai mult decît mine. Și ce altceva aș putea numi veșnicie dacă nu ceea ce va continua și după moartea mea ? Nu exprim aici o împăcare a creaturii cu condiția ei. E vorba de cu totul altceva. Nu-i întotdeauna ușor să fii om și cu atît mai puțin să fii un om pur. Dar a fi pur înseamnă a regăsi acea patrie a sufletului unde îți simți înrudirea cu lumea, și unde bătăile sîngelui se confundă cu pulsațiile violente ale soarelui de amiază. E bine știut că-ți recunoști întotdeauna patria în clipa cînd o pierzi. Pentru cei ce se chinuie pe ei înșiși, țara de baștină e cea care-i neagă. N-aș vrea să fiu brutal, nici să par exagerat ; dar în această viață mă neagă în primul rînd ceea ce mă ucide. Tot ce exaltă viața îi sporește în același timp absurditatea. În vara algeriană aflu că un singur lucru e mai tragic decît suferința : viața unui om fericit. Dar ea poate fi și drumul unei vieți mai înalte, de vreme ce nu-ți îngăduie să trișezi.

Mulți, într-adevăr, se prefac a iubi viața, eludînd astfel iubirea însăși. Ei încearcă să se bucure din plin de plăceri și să „facă experiențe". Dar aceasta nu-i decît o atitudine a minții. Pentru desfrîu trebuie să ai vocație. Viața unui om se

împlinește fără ajutorul minții sale, cu retrageri și înaintări, cu singurătatea și totodată cu prezențele ei. Văzîndu-i pe acești bărbați din Belcourt cum muncesc și cum își apără femeile și copiii, și adeseori fără un murmur, cred că poți simți o rușine ascunsă. Fără îndoială, nu-mi fac iluzii. În viețile de care vorbesc nu e loc pentru multă iubire. De fapt, ar trebui să spun că nu mai e loc pentru multă iubire. Dar, cel puțin, ele n-au eludat nimic. Există cuvinte pe care nu le-am înțeles niciodată prea bine, ca acela de păcat. Cred totuși că pot spune că acești oameni n-au păcătuit împotriva vieții. Căci dacă există un păcat împotriva vieții, acela nu e poate să deznădăjduiești ci să nădăjduiești într-o altă viață, sustrăgîndu-te necruțătoarei măreții a acesteia. Oamenii aceștia n-au trișat. La douăzeci de ani, arzînd de setea vieții, au fost asemeni unor zei ai verii, și asta sînt și acum, lipsiți de orice speranță. Am văzut murind doi dintre ei. Erau plini de spaimă, dar tăcuți. E mai bine așa. Din cutia Pandorei, în care colcăiau toate relele umanității, grecii au scos abia la urmă speranța, socotind-o răul cel mai îngrozitor. Nu cunosc simbol mai emoționant. Căci speranța, spre deosebire de ceea ce se crede, e tot una cu resemnarea. Și a trăi înseamnă a nu te resemna.

Iată aspra lecție a verii algeriene. Dar anotimpul tremură și vara stă să se răstoarne. Primele ploi de septembrie, după atîta violență și încordare, sînt ca primele lacrimi ale pămîntului izbăvit. Ca și cum timp de cîteva zile ținutul acesta s-ar lăsa pradă înduioșării. Dar tot atunci roșcovii își revarsă mireasma lor de dragoste peste toată Alge-

ria, seara, cînd, după ploaie, întreg pămîntul, cu pîntecele umed de o sămînţă cu parfum de migdală amară, se odihneşte după ce s-a dăruit toată vara soarelui. Şi iată că din nou mireasma aceasta cîntă nunta omului cu pămîntul, sădind în noi singura iubire cu adevărat bărbătească : pieritoare şi generoasă.

DEŞERTUL

Lui Jean Grenier

Faptul de a trăi este, desigur, oarecum contrariu faptului de a exprima. După marii maeştri toscani, înseamnă a depune o întreită mărturie : în tăcere, în flacără şi în nemişcare.

Îţi trebuie mult timp ca să-ţi dai seama că personajele din tablourile lor pot fi întîlnite zilnic pe străzile Florenţei sau ale Pisei. Dar noi nu mai ştim să vedem adevăratul chip al celor ce ne înconjoară. Nu ne mai privim contemporanii, lacomi numai de ceea ce, în ei, ne slujeşte drept îndreptar şi ne hotărăşte purtarea. Chipului, îi preferăm poezia sa cea mai vulgară. Dar Giotto sau Piero della Francesca ştiu bine că sensibilitatea unui om nu înseamnă nimic. Căci la drept vorbind, toţi sîntem buni la suflet. Dar marile sentimente simple şi eterne în jurul cărora gravitează dragostea de viaţă, ura, dragostea, lacrimile şi bucuria, cresc în străfundurile omului şi modelează faţa destinului său — ca durerea încrîncenată a Mariei, în acea coborîre în mormînt de Giottino. În imensele *maestas* din bisericile toscane văd o mulţime de îngeri cu feţele decalcate la nesfîrşit, dar în fiecare din aceste chipuri mute şi pătimaşe recunosc o singurătate.

Nu mai poate fi vorba aici de pitoresc, de anecdotă, de nuanţe sau de emoţie. Nu mai poate fi vorba de poezie. Singurul lucru care are însemnătate este adevărul. Şi numesc adevăr tot ce continuă. Putem afla o subtilă învăţătură în gîndul că, în această privinţă, numai pictorii sînt în stare să ne potolească foamea. Ei au privilegiul de a fi romancierii trupului, lucrînd în materia magnifică şi inconsistentă numită prezent. Şi prezentul se reprézintă întotdeauna printr-un gest. Ei nu zugrăvesc un surîs sau o sfială trecătoare, regretul sau aşteptarea, ci un chip de carne şi de sînge, cu tot relieful şi cu toată căldura sa. Din aceste feţe încremenite în liniile lor eterne, au izgonit pentru totdeauna blestemul spiritului : cu preţul speranţei. Căci trupul ignoră speranţa. El nu cunoaşte decît zvîcnirile propriului său sînge. Eternitatea lui e făcută din nepăsare. Ca în acea *Flagelaţie* de Piero della Francesca, în care, într-o curte cu lespezile de curînd spălate, Christul torturat şi călăul cu membre greoaie au aceeaşi atitudine indiferentă. Căci supliciul nu are urmare. Şi lecţia lui se opreşte la rama tabloului. Ce l-ar mai putea tulbura pe cel ce nu aşteaptă nici un mîine ? Teologii docţi au numit infern tocmai această impasibilitate şi această măreţie a omului fără speranţă, acest prezent etern. Şi infernul, după cum toată lumea ştie, este şi carnea care suferă. Pictorii toscani se opresc la această carne, şi nu la destinul ei. Nu există picturi profetice. Şi nu în muzee trebuiesc căutate temeiuri pentru speranţă.

Nemurirea sufletului, e adevărat, preocupă multe spirite alese. Pentru că ele refuză, înainte de a-i fi epuizat seva, singurul adevăr ce le-a fost dat : trupul. Căci trupul nu le pune probleme sau, mai bine-zis, unica soluţie pe care el le-o propune le

este cunoscută : e un adevăr ce va putrezi și care tocmai de aceea are o amărăciune și o noblețe pe care n-au curajul s-o privească în față. Spiritele alese preferă acestui adevăr poezia, căci aceasta interesează sufletul. Nu-i greu de văzut că fac un joc de cuvinte. Dar e tot atît de ușor de înțeles că sub numele de adevăr vreau doar să afirm o poezie și mai înaltă : flacăra neagră pe care, de la Cimabue la Francesca, pictorii italieni au înălțat-o în mijlocul peisajelor toscane ca un protest lucid al omului azvîrlit pe un pămînt a cărui splendoare și lumină îi vorbesc necurmat despre un Dumnezeu care nu există.

Un chip veșnic indiferent și insensibil atinge măreția minerală a unui peisaj. După cum anumiți țărani din Spania ajung să semene cu măslinii de pe pămînturile lor, tot astfel chipurile lui Giotto, despuiate de umbrele derizorii prin care se manifestă sufletul, se contopesc cu însuși ținutul toscan, în singura lecție pe care acesta le-o dă tuturor cu generozitate : un exercițiu al pasiunii în detrimentul emoției, un amestec de asceză și de plăceri, o rezonanță comună a pămîntului și a omului, prin care omul, ca și pămîntul, se definește undeva la jumătatea drumului dintre nimicnicie și dragoste. Adevărurile de care inima e sigură sînt puține. Și evidența acestuia mi s-a impus cu tărie într-o anume seară cînd umbrele începeau să înece cu marea lor tristețe mută viile și măslinii din cîmpia Florenței. Dar tristețea acestui ținut e întotdeauna un comentariu al frumuseții. Și, în trenul care alerga prin înserare, simțeam cum în mine ceva era gata să se descătușeze. Astăzi știu că acel ceva care purta chipul tristeții era totuși fericirea.

Da, lecția ilustrată de oamenii ce s-au născut aici, Italia o dă din belșug și prin peisajele sale. Dar poți ușor rata fericirea, de vreme ce ea e întotdeauna nemeritată. Așa se întîmplă și cu Italia. Binefacerile ei sînt neașteptate, dar ele nu ți se dezvăluie întotdeauna de îndată. Mai mult decît orice alt ținut, ea invită la adîncirea unei experiențe pe care pare totuși c-o oferă în întregime din prima clipă. Căci la început e darnică din plin cu poezia, spre a-și ascunde mai bine adevărul. Vrăjile sale sînt mai întîi rituri ale uitării : oleandrii de la Monaco, Genova, cu florile ei și cu miros de pește, și serile albastre pe coasta liguriană. Apoi Pisa, și, o dată cu ea, o Italie care a pierdut farmecul oarecum vulgar al Rivierei. Dar e încă facilă, și de ce nu ne-am bucura un timp de grația ei senzuală ? Eu, cu desăvîrșire stăpîn pe timpul meu cînd mă aflu aici (bucuriile călătorului hăituit îmi sînt refuzate, căci biletul cu preț redus mă silește să rămîn un anume timp în „orașul meu preferat"), mă simt în stare să iubesc și să înțeleg totul, cu o nemărginită răbdare, în această primă seară cînd, obosit și înfometat, intru în Pisa, întîmpinat pe bulevardul gării de urletele a zeci de difuzoare ce revarsă valuri de romanțe asupra unei mulțimi alcătuite aproape numai din tineri. Știu încă de pe acum ce aștept. După tot acel clocot de viață va urma clipa ciudată cînd, după ce cafenelele se vor fi închis și se va fi lăsat din nou tăcerea, voi porni pe străzi scurte și întunecoase către centrul orașului. Rîul Arno, negru și auriu, monumentele galbene și verzi, orașul pustiu : cum aș putea descrie vicleșugul atît de neașteptat și de iscusit prin care Pisa se preschimbă la ora zece seara într-un straniu decor de apă, de tăcere și de piatră. „Pe o astfel de noapte, Jessica !..." Și iată că pe acest

podiș fără seamăn se ivesc zeii, împrumutînd vocea amanților din piesele lui Shakespeare... Trebuie să știi să te lași în voia visului cînd visul se lasă în voia ta. În adîncul nopții italiene răsună primele acorduri ale cîntecului din străfunduri pe care vii să-l asculți aici. Mîine, abia mîine, cîmpia se va rotunji în lumina dimineții. Dar în seara asta, iată-mă zeu printre zei și, strigînd-o pe Jessica, ce fuge „cu pașii înaripați ai dragostei", îmi amestec vocea cu cea a lui Lorenzo. Dar Jessica nu-i decît un pretext și acel avînt de dragoste o depășește. Da, cred că iubirea lui Lorenzo pentru ea este mai curînd izvorîtă din recunoștința că i-a dat putința să iubească. Dar de ce mă gîndesc în seara asta la Amanții din Veneția, uitînd de cei din Verona? Pentru că nimic nu te îmbie aici să te simți aproape de cei nefericiți în iubire. Nimic nu-i mai zadarnic decît să mori din dragoste. Pentru dragoste trebuie să trăiești. Și Lorenzo viu înseamnă mai mult decît Romeo îngropat, în ciuda trandafirului de pe mormînt. Cum să nu dansezi la aceste serbări ale dragostei vii : să dormi după-amiaza pe iarba scurtă din Piazza del Duomo, înconjurat de monumente, pe care nu te grăbești să le vizitezi pentru că știi că ai și mîine tot timpul pentru asta, să bei din fîntînile orașului, cu apa caldă dar atît de fluidă, să revezi rîsul acelei femei cu nasul lung și gura orgolioasă. Trebuie însă să înțelegi că această inițiere te pregătește pentru și mai înalte revelații. Sînt cortegiile strălucitoare care-i întovărășesc pe preoții dionisiaci la Eleusis. Omul învață în bucurie, și, o dată ajunsă pe culmile beției, carnea devine conștientă, consfințind comuniunea cu misterul sacru al cărui simbol este sîngele negru. Și iată cum uitarea de noi înșine, sorbită din inflăcărarea acestei Italii, ne pregătește

pentru acea învăţătură care ne dezleagă de speranţă, răpindu-ne propriei noastre istorii. Îndoit adevăr al trupului şi al clipei, ţîşnit din contemplarea frumuseţii ! Şi cum să nu te agăţi de el aşa cum te agăţi de singura fericire aşteptată, care ne bucură atîta, dar care trebuie să piară !

Materialismul cel mai respingător nu este cel despre care se crede asta în mod obişnuit ci acela care vrea să ne impună idei moarte drept realităţi vii, abătîndu-ne către mituri sterile atenţia încăpăţînată şi lucidă cu care privim acel ceva din noi sortit să moară pentru totdeauna. Îmi amintesc cum la Florenţa, în mănăstirea morţilor, la Santissima Annunziata, s-a trezit în mine un simţămînt pe care l-am luat drept disperare dar care nu era decît mînie. Ploua. Citeam inscripţiile de pe lespezile funerare şi de pe exvotouri. Unul fusese un tată duios şi un soţ fidel ; altul, nu numai cel mai bun dintre soţi, dar şi negustor priceput. O femeie tînără, înzestrată cu toate virtuţile, vorbea franceza *„si come il nativo“* [1]. O tînără fată era întreaga nădejde a alor săi, *„ma la gioia è pellegrina sulla terra“* [2]. Dar rămîneam indiferent. Aproape toţi, după cum arătau inscripţiile, se resemnaseră să moară, lucru neîndoielnic de vreme ce acceptaseră să-şi îndeplinească şi celelalte îndatoriri. Astăzi, copiii năpădiseră mănăstirea şi săreau capra pe lespezile care le perpetuau virtuţile. Se lăsa noaptea. M-am întins pe pămînt, cu spatele sprijinit de o coloană. Un preot a trecut pe lîngă mine, zîmbindu-mi. În biserică orga cînta stins şi sunetele ei calde răzbăteau uneori printre strigătele copiilor. Singur, sprijinit de coloană, eram ca

[1] Ca şi cum ar fi fost propria-i limbă (it.).
[2] Dar bucuria e trecătoare pe pămînt (it.).

un om căruia i s-a pus mîna-n gît, și care-și strigă credința pînă la ultima suflare. Totul în mine protesta împotriva unei asemenea resemnări. „Trebuie“, spuneau inscripțiile. Nu, spunea revolta mea, și avea dreptate. Trebuie să urmez pas cu pas acea bucurie care străbătea pămîntul, indiferentă și concentrată, ca un pelerin. În ceea ce privește restul, spuneam nu. Spuneam nu, din răsputeri. Lespezile mă învățau că totul e zadarnic și că viața e *„col sol levante, col sol cadente“* [1]. Dar nici astăzi nu pot vedea întrucît faptul că totul e zadarnic trebuie să-mi micșoreze revolta ; văd în schimb cît se poate de bine întrucît o sporește.

Dar nu asta voiam să spun. Aș vrea să delimitez cît mai strict un adevăr pe care-l simțeam atunci în chiar miezul revoltei mele, ce nu era decît o prelungire a lui, un adevăr care-mi vorbea despre trandafirii tîrzii de la mănăstirea Santa Maria Novella și despre femeile cu sînii liberi în rochiile ușoare și cu buzele umede, întîlnite la Florența în acea dimineață de duminică. La fiecare colț de biserică se înălțau maldăre de flori, pline de sevă și strălucitoare, pe care tremurau picături de apă. Aflam aici un fel de „naivitate“ și în același timp o răsplată. La flori ca și la femei întîlneam același belșug generos, și nu vedeam în ce măsură a le dori pe unele nu era același lucru cu a le rîvni pe celelalte. Era de ajuns, și într-un caz și în celălalt, să ai o inimă inocentă. Oamenii își simt rareori inima inocentă, dar cel puțin în acele clipe datoria lor este să numească adevăr ceea ce în chip atît de straniu i-a purificat, chiar dacă adevărul acesta poate să le pară altora o blasfemie, așa cum pot să pară și gîndurile mele din ziua aceea : îmi pe-

[1] Apare o dată cu soarele și apune o dată cu el (it.).

trecusem dimineața la o mănăstire de călugări franciscani din Fiesole, în jurul căreia plutea mireasma oleandrilor. Rămăsesem vreme îndelungată într-o curticică plină de flori roșii, de soare, de albine galbene și negre. Într-un colț se afla o stropitoare verde. Înainte de a veni aici vizitasem chiliile călugărilor și văzusem pe fiecare măsuță un cap de mort. Acum, grădina aceasta îmi arăta ce le inspira meditația. Mă întorsesem la Florența, străbătînd colina care coboară către orașul ce ți se întinde la picioare cu toți chiparoșii lui. Toată splendoarea lumii, femeile și florile îmi apăreau ca o justificare a acelor oameni. Și nu eram sigur că nu era și justificarea tuturor oamenilor care știu că sărăcia desăvîrșită se întîlnește întotdeauna cu luxul și cu bogăția lumii. Între viața acestor franciscani, închiși între coloane și flori, și cea a tinerilor de pe plaja Padovani din Alger, ce-și petrec tot anul întinși la soare, simțeam că există ceva comun. Dacă se desprind de toate, o fac pentru o viață mai înaltă (și nu pentru o altă viață). Cel puțin aceasta e singura întrebuințare întemeiată a cuvîntului „despuiere". A fi gol păstrează întotdeauna un anume sens de libertate fizică, și la acest acord dintre mînă și floare, la această înțelegere plină de iubire a pămîntului cu omul eliberat de uman, m-aș converti din toată inima dacă ea n-ar fi încă de pe acum religia mea. Nu, asta nu poate fi blasfemie, și nici dacă spun că surîsul lăuntric al Sfîntului Francisco din tablourile lui Giotto le dă dreptate celor ce aspiră la fericire. Căci miturile sînt față de religie ceea ce poezia e față de adevăr : măști ridicole sub care se ascunde pasiunea de a trăi.

Voi merge mai departe ? Aceiași oameni care, la Fiesole, trăiesc în fața florilor roșii, au în chiliile

lor un craniu ce le inspiră meditațiile. La ferestre Florența, și moartea pe masă. Dintr-o anumită continuitate în disperare poate izvorî bucuria. Și la o anumită temperatură a trăirii, sufletul și sîngele, laolaltă amestecate, se hrănesc din contradicții, la fel de nepăsătoare față de datorie ca și față de credință. Iată de ce nu mă mir că pe un zid din Pisa o mînă sprintenă a rezumat astfel ciudatul său fel de a înțelege onoarea : *„Alberto fa l'amore con mia sorella“* [1]. Nu mă mai mir că Italia e pămîntul incesturilor, sau cel puțin, ceea ce e și mai semnificativ, al incesturilor mărturisite. Căci drumul care duce de la frumusețe la imoralitate e întortochiat dar sigur. Cufundată în frumusețe, inteligența se adapă cu neant. În fața acestor peisaje a căror frumusețe îți taie răsuflarea, fiecare gînd al ei anihilează ceva din om. Și în curînd, negat, acoperit, ascuns și întunecat de atîtea convingeri copleșitoare, el nu mai e în fața lumii decît această pată informă, care nu cunoaște decît un adevăr pasiv, sau culoarea, sau soarele său. Peisaje de o atît de mare puritate seacă sufletul, și frumusețea lor e insuportabilă. In aceste evanghelii de piatră, de cer și de apă, stă scris că nimic nu învie. În adîncul acestui deșert, a cărui splendoare exaltă inima, începe ispita pentru oamenii ce-l locuiesc. De ce ne-am mira că spirite superioare, în fața unui spectacol atît de nobil, în aerul rarefiat al frumuseții, șovăie să creadă că măreția se poate întîlni cu bunătatea ? O inteligență lipsită de un dumnezeu care s-o desăvîrșească își caută un dumnezeu în ceea ce o neagă. Borgia venind la Vatican exclamă : „Acum că Dumnezeu ne-a făcut papă, trebuie să ne grăbim a profita“. Și va face așa cum

[1] Alberto se culcă cu sora mea (it.).

a spus. Să ne grăbim, e bine-zis. Şi simţi în aceste cuvinte toată disperarea celor pe care viaţa i-a copleşit cu bunurile ei.

Poate mă înşel. Căci totuşi am fost fericit la Florenţa, şi atîţia alţii înaintea mea. Dar ce-i fericirea dacă nu simplul acord între făptură şi existenţa pe care o duce ? Şi ce acord mai legitim poate uni omul cu viaţa dacă nu îndoita conştiinţă a dorinţei sale de durată şi a morţii căreia îi este hărăzit ? Aici înveţi cel puţin să nu te bizui pe nimic şi să vezi în prezent singurul adevăr ce ne este dat „pe deasupra". Mi se spune într-una, Italia, Mediterana, pămînturi antice unde totul e pe măsura omului. Dar unde, şi care-i calea ? Lăsaţi-mă să privesc cu ochii larg deschişi, spre a-mi căuta singur măsura şi mulţumirea mea. Sau mai curînd da, văd : Fiesole, Djemila şi porturile scăldate în soare. Măsura omului ? Tăcerea şi pietrele moarte. Tot restul aparţine istoriei.

Totuşi, nu aici ar trebui să mă opresc. Căci nicăieri nu stă scris că fericirea trebuie să fie cu orice preţ nedespărţită de optimism. Ea e legată de iubire — ceea ce nu-i acelaşi lucru. Şi cunosc ore şi locuri unde fericirea poate părea atît de amară, încît ai dori ca ea să fi rămas doar o simplă făgăduială. Dar asta pentru că în acele ore şi în acele locuri nu ştiusem să iubesc din toată inima, adică să nu renunţ. Aici trebuie să vorbesc despre intrarea omului în sărbătorile pămîntului şi ale frumuseţii. Căci în clipa aceea, precum neofitul ultimele văluri, el lasă să cadă la picioarele dumnezeului său moneda măruntă a personalităţii sale. Da, există o fericire mai înaltă, căreia fericirea îi pare lipsită de însemnătate. La Florenţa, m-am urcat în partea cea mai de sus a grădinii Boboli, pe o terasă de unde ţi se dezvăluie muntele Oliveto şi

înălțimile orașului, departe, pînă la orizont. Pe coline măslinii erau alburii ca niște șuvițe de fum, iar din ceața lor ușoară țîșneau liniile mai apăsate ale chiparoșilor verzi în apropiere, negri, în depărtare. Pe cerul de un albastru adînc se zăreau petele unor nori uriași. O dată cu sfîrșitul după-amiezii începea să cadă o lumină argintie, și totul devenea tăcere. Vîrful colinelor era învăluit în nori. Dar pornise să bată un vînt ușor, a cărui adiere o simțeam pe obraz. O dată cu el, în spatele colinelor, norii se desfăcură ca o cortină ce se deschide. În aceeași clipă, chiparoșii de pe vîrf crescură parcă brusc, în albastrul dintr-o dată dezvăluit. O dată cu ei, întreaga colină și peisajul cu măslini și cu pietre începuse să urce încet. Alți nori se iviră. Cortina se închise. Și colina coborî iar, cu chiparoșii și casele sale. Apoi din nou — și în depărtare, pe alte coline, ce se zăreau tot mai șters — vîntul cînd dădea la o parte, cînd trăgea la loc perdeaua groasă a norilor. În uriașa respirație a lumii, același suflu se împlinea la o distanță de cîteva secunde, reluînd la mari depărtări tema de piatră și de aer a unei fugi pe măsura lumii. De fiecare dată tema diminua cu un ton: urmărind-o cum se pierde în depărtări, mă liniștea tot mai mult. Și, ajuns la capătul acestei perspective care vorbea inimii, îmbrățișam dintr-o privire goana colinelor respirînd împreună și, o dată cu ea, cîntul întregului pămînt.

Știam că milioane de ochi contemplaseră acest peisaj, dar pentru mine el era ca primul surîs al cerului. Mă scotea din mine însumi, în înțelesul adînc al cuvîntului. Mă încredința că fără iubirea mea și fără acest minunat strigăt de piatră, totul era zadarnic. Lumea e minunată, și în afara ei nu există mîntuire. Ea mă învăța cu răbdare

marele adevăr că spiritul, și nici chiar inima, nu înseamnă nimic. Și că piatra încălzită la soare sau chiparosul ce pare mai înalt pe cerul fără nori limitează singurul univers în care „a avea dreptate“ capătă un sens : natura fără oameni. Și această lume mă anihilează. Ea mă duce pînă la extrema limită. Mă neagă fără mînie. În seara care se lăsa peste cîmpia florentină, mă îndreptam către o înțelepciune în care totul era dinainte cucerit — dacă nu mi-ar fi dat lacrimile și dacă uriașul hohot de poezie care mă înăbușea nu m-ar fi făcut să uit adevărul lumii.

Ar trebui să ne oprim pe această pendulare: ciudată clipă cînd spiritualitatea repudiază morala, cînd fericirea se naște din lipsa speranței, cînd spiritul își află rațiunea în trup ! Dacă e adevărat că orice adevăr își poartă în el amărăciunea, tot atît de adevărat e că orice negație închide în sine înflorirea unui „da“. Și acest cîntec al iubirii fără de speranță care se naște din contemplare poate totodată să însemne și cea mai eficace regulă de acțiune. Cînd se înalță din mormînt, Christul înviat din morți al lui Piero della Francesca nu are o privire de om. Pe fața lui nu se citește fericirea, ci doar o măreție cumplită și fără de suflet în care deslușesc hotărîrea nezdruncinată de a trăi. Căci înțeleptul ca și idiotul exprimă puțin. Întîlnirea aceasta mă încîntă.

Dar datorez oare o astfel de lecție Italiei, sau am aflat-o în inima mea ? Un lucru știu bine : ea mi s-a dezvăluit întîia oară în acest ținut. Și asta pentru că Italia, ca și alte locuri privilegiate, îmi oferă spectacolul unei frumuseți în mijlocul căreia oamenii totuși mor. Și acolo adevărul trebuie să putrezească, dar ce poate fi mai exaltant ? Chiar dacă

mi-l doresc, ce-aş putea face cu un adevăr care nu va putrezi ? Un asemenea adevăr nu-i pe măsura mea. Şi a-l iubi ar fi o prefăcătorie. Puţini sînt cei ce înţeleg că un om nu renunţă niciodată din disperare la ceea ce înseamnă viaţa lui. Hotărîrile nebuneşti şi disperările duc către alte vieţi, şi arată doar supunerea înfiorată la învăţătura pămîntului. Dar se poate întîmpla ca, ajuns pe o anumită treaptă a lucidităţii, un om să-şi simtă inima închisă, şi, fără revoltă sau revendicare, să întoarcă spatele la tot ceea ce pînă atunci fusese pentru el viaţa lui, adică zbuciumul lui. Dacă Rimbaud sfîrşeşte în Abisinia fără a mai fi scris un singur rînd, nu trebuie să vedem în asta nici pasiune pentru aventură, nici renunţare de scriitor. Se întîmplă aşa „fiindcă nu putea fi altfel", şi pentru că atunci cînd conştiinţa noastră a atins o anumită limită, ajungem să admitem un lucru pe care altminteri ne străduim cu toţii, conform vocaţiei noastre, să nu-l înţelegem. Se poate uşor bănui că e vorba aici de a întreprinde geografia unui anume deşert. Dar acest deşert ciudat nu li se dezvăluie decît acelora ce sînt în stare să trăiască în mijlocul lui fără să-şi înşele niciodată setea. Atunci, dar numai atunci, el se acoperă cu apele vii ale fericirii.

Lîngă mîna mea, în grădina Boboli, atîrnau uriaşele kaki aurii cu carnea crăpată, din care curgea o zeamă dulce şi groasă. Între această colină aeriană şi aceste fructe zemoase, între fraternitatea ascunsă care mă împăca cu lumea şi foamea care mă împingea către carnea portocalie de lîngă mîna mea, înţelegeam pendularea care-i duce pe unii oameni de la asceză la plăcere, şi de la despuierea de sine la voluptatea fără opreliști. Admiram, admir, legătura care uneşte omul cu lumea, această îndoită răsfrîngere în care sufletul meu poate in-

terveni pentru a-și dicta fericirea, pînă la limita precisă unde lumea o poate apoi desăvîrși sau distruge. Florența! Iată unul dintre puținele locuri din Europa unde am înțeles că în miezul revoltei mele dormea un consimțămînt. Sub cerul ei înlăcrimat și însorit învățam să accept pămîntul și să ard în flacăra întunecată a sărbătorilor lui. Simțeam... dar ce cuvînt? Ce vehemență? Cum să cînt acordul dintre iubire și revoltă? Pămîntul! În acest mare templu părăsit de zei, toți idolii mei au picioare de lut.

CĂDEREA

(Povestire)

Pot, domnule, să vă ofer serviciile mele fără riscul de a vă stingheri ? Mă tem că n-o să știți să vă faceți înțeles de prea stimabila gorilă care conduce destinele acestui local. Nu vorbește decît olandeza. Dacă nu mă autorizați să vă pledez cauza, nu va ghici că doriți un păhărel de rachiu de ienupăr. Iată, îndrăznesc să sper că m-a înțeles ; felul în care a dat din cap trebuie să însemne că argumentele mele l-au convins. Se duce într-acolo grăbindu-se cu o încetineală de înțelept. Aveți noroc, n-a mîrîit. Cînd refuză să servească, e de ajuns să mîrîie o dată : nimeni nu mai insistă. Numai marile animale au privilegiul de a fi, după voie, în toane bune sau rele. Dar îngăduiți-mi să mă retrag, domnule, prea fericit că v-am putut fi de folos. Vă mulțumesc, și aș accepta dacă aș fi sigur că prezența mea nu-i inoportună. Sînteți prea bun. Atunci îmi voi pune paharul lîngă al dumneavoastră.

Aveți dreptate, tăcerea lui e asurzitoare. E tăcerea pădurilor primitive, din care pîndesc mii de ochi. Uneori mă uimește încăpățînarea cu care prea tăcutul nostru prieten se înverșunează împotriva limbilor civilizate. Meseria lui e să pri-

mească marinari de toate naționalitățile în acest bar din Amsterdam, pe care l-a numit, nu se știe de ce, „Mexico-City“. Cu asemenea îndatoriri ne putem teme — nu credeți ? — că ignoranța lui îl stînjenește. Imaginați-vi-l pe omul de la Cro-Magnon locatar al turnului Babel ! Un lucru e sigur : nu s-ar prea simți la el acasă. Dar nu, ăsta nu se simte exilat, își vede de treabă și nimic nu-l scoate dintr-ale lui. Una dintre puținele fraze pe care le-am auzit rostite de el suna cam așa : cui îi place, bine, cui nu, tot bine. Dar ce s-au cine anume putea să placă sau să nu placă ? De bună seamă că însuși prietenul nostru. Vă mărturisesc că asemenea făpturi dintr-o bucată mă atrag. Cînd ai meditat vreme îndelungată asupra omului, fie obligat de meserie, fie din vocație, ți se întîmplă uneori să te simți cuprins de-o adevărată nostalgie pentru primate. Căci ele, cel puțin, n-au gînduri ascunse.

Prietenul nostru, la drept vorbind, are cîteva, deși cu greu i le poți bănui. Fiindcă nu înțelege ce se spune cînd e de față, a devenit, cu timpul, neîncrezător. De aici și înfățișarea lui gravă și bănuitoare, ca și cum l-ar încerca gîndul că între oameni lucrurile nu stau chiar cum ar trebui. Așa se și explică de ce discuți greu cu el orice nu-i în strînsă legătură cu meseria pe care o face. De pildă, ia uitați-vă deasupra capului său, pe zidul din fund. O să vedeți un dreptunghi de culoare mai deschisă, indicînd locul unui tablou care a fost dat jos. Într-adevăr, a existat cîndva aici un tablou, și încă deosebit de interesant, o adevărată capodoperă. Aflați că eram de față și atunci cînd gazda noastră l-a primit, și atunci cînd l-a dat. În ambele cazuri, a făcut-o cu aceeași neîncredere, după săptămîni de gîndire. Așa stînd lucrurile, trebuie

să recunoaștem că societatea i-a pervertit întrucîtva firea, altminteri simplă și deschisă din născare.

Luați notă că nu-l judec. Socotesc că neîncrederea lui e întemeiată și aș fi și eu ca el dacă, așa cum puteți vedea, firea mea comunicativă nu mi-ar sta împotrivă. Sînt, din păcate, vorbăreț, și leg ușor cunoștință cu toată lumea. Nu las să-mi scape nici un prilej, dar știu să păstrez distanțele, așa cum se cuvine. Cînd trăiam în Franța îmi făceam prieteni din toți oamenii inteligenți pe care se întîmpla să-i fi întîlnit în cale. Ah ! Văd că ați tresărit la auzul acestui subjonctiv. Mărturisesc că am o adevărată slăbiciune pentru acest mod, precum și pentru limbajul ales, în general, slăbiciune de care mă simt vinovat, vă rog să mă credeți. Știu prea bine că gustul pentru rufăria fină nu înseamnă neapărat că ești nespălat pe picioare. Și totuși. Stilul, ca și mătăsurile, poate ascunde, nu o dată, cine știe ce eczemă. Mă mîngîi spunîndu-mi că, la urma urmei, nici cei ce se bîlbîie nu sînt neprihăniți. Aveți dreptate, să mai cerem puțin rachiu de ienupăr.

O să stați mult la Amsterdam ? Frumos oraș, nu-i așa ? Fascinant ? Iată un adjectiv pe care nu l-am mai auzit de multă vreme. Tocmai de cînd am plecat din Paris, și sînt ani de atunci. Dar inima își are memoria ei, și-mi amintesc foarte bine de frumoasa noastră capitală și de cheiurile sale. Parisul nu-i altceva decît o iluzie, un superb decor locuit de patru milioane de umbre. Aproape cinci milioane, la ultimul recensămînt ? Pesemne au mai făcut pui. Nu m-aș mira. Întotdeauna am fost de părere că două sînt patimile de care suferă concetățenii noștri : ideile și desfrîul. Și acelea practicate, ca să zic așa, fără nici o socoteală. Să

ne ferim, de altminteri, să-i osîndim ; nu sînt singurii : Europa întreagă se află în aceeași situație. Uneori visez la cele ce vor zice despre noi istoricii de mîine. Într-o singură frază, vor putea spune totul despre omul modern : îi plăcea desfrîul și citea ziare. După o atît de temeinică definiție, subiectul va fi, dacă pot îndrăzni să spun așa, epuizat.

Olandezii nu-s atît de moderni. Priviți-i, nu s-ar putea spune că duc lipsă de timp. Ce fac ? Ei bine, prea stimații domni aici de față, trăiesc din munca acestor prea stimate doamne. Atît masculii cît și femelele sînt, de altminteri, niște foarte burgheze creaturi, venite, ca de obicei, aici, din mitomanie sau din prostie. În fond, pentru că au prea multă sau prea puțină imaginație. Din cînd în cînd domnii mînuiesc cuțitul sau revolverul, dar să nu vă închipuiți că o fac cu cine știe ce tragere de inimă. Așa cere rolul, asta-i tot, dar sînt morți de frică în timp ce trag ultimele cartușe. Acestea fiind zise, îi găsesc mai morali decît pe ceilalți, cei care ucid în familie, pe îndelete. N-ați băgat de seamă că societatea noastră e organizată în vederea acestui gen de asasinat ? Ați auzit vorbindu-se, desigur, de acei pești mărunți din rîurile braziliene care se năpustesc cu miile asupra înotătorului imprudent și-l înfulecă în cîteva clipe, cu înghițituri mici și lacome, nelăsînd în urma lor decît un schelet bine curățat ? Ei bine, asta-i și organizarea lor. „Vrei să duci o viață cinstită ? La fel cu toată lumea ?“ Spui da, bineînțeles. Cum ai putea să spui nu ? „Strașnic ! Vei fi înfulecat. Poftim o meserie, o familie, distracții organizate“. Și dințișorii se înfig în carne, pînă la os. Dar sînt nedrept. De ce spun organizarea lor ? Căci, la urma urmei, e a noastră, a tuturor, și fiecare se grăbește să-l înfulece pe celălalt.

În sfîrşit, iată că vine şi rachiul nostru. În sănătatea dumneavoastră ! Da, gorila a deschis gura, spunîndu-mi doctor. În ţara asta toată lumea e doctor sau profesor. Le place să-şi manifeste respectul, din bunătate şi din modestie. La ei, cel puţin, răutatea nu-i o instituţie naţională. De fapt nu sînt medic. Dacă vă interesează, înainte de-a veni aici eram avocat. Acum sînt judecător-penitent.

Dar îngăduiţi-mi să mă prezint : Jean-Baptiste Clamence, sluga dumneavoastră. Sînt fericit să vă cunosc. Vă ocupaţi fără îndoială cu afacerile ? Aproximativ ? Excelent răspuns ! Şi judicios : totul, în ceea ce ne priveşte, e aproximativ. Vă rog, îngăduiţi-mi să fac pe detectivul. Aveţi aproximativ vîrsta mea, privirea atotştiutoare a omului de patruzeci de ani, care le-a văzut în viaţa lui aproximativ pe toate, sînteţi, aproximativ, bine îmbrăcat, adică îmbrăcat ca pe la noi, şi aveţi mîinile îngrijite. Sînteţi deci, aproximativ, un burghez. Dar un burghez rafinat. Faptul că tresăriţi la auzul subjonctivului imperfect e o îndoită dovadă a culturii dumneavoastră : mai întîi pentru că-l recunoaşteţi, şi apoi pentru că vă supără la ureche. În sfîrşit, prezenţa mea vă amuză, ceea ce, fără să mă laud, presupune din partea dumneavoastră o anume lărgime de vederi. Sînteţi, deci, aproximativ... Dar ce importanţă poate avea asta ? Profesiunile mă interesează mai puţin decît sectele. Îngăduiţi-mi să vă pun două întrebări, la care vă rog să nu-mi răspundeţi dacă le socotiţi indiscrete. Sînteţi bogat ? Într-o oarecare măsură ? Nu. Sînteţi, aşadar, ceea ce eu numesc un saduceu. Dacă n-aţi citit *Sfînta Scriptură,* recunosc că asta nu vă spune mare lucru. Dimpotrivă ? Cunoaşteţi, aşadar, *Sfînta Scriptură ?* Hotărît lucru, mă interesaţi...

Cît despre mine... Judecați și dumneavoastră : prin statură, umeri și față, despre care mi s-a spus adesea că are o expresie sălbatică, semăn mai curînd cu un jucător de rugby, nu-i așa ? Dar, ținînd seama de felul meu de a vorbi, trebuie să recunoașteți că nu-mi lipsește un anume rafinament. Cămila din părul căreia a fost țesut pardesiul pe care-l port suferea, fără îndoială, de rîie ; în schimb, am unghiile îngrijite. Și eu am văzut multe în viața mea, și totuși vă vorbesc deschis, fără nici o precauție, doar pentru că-mi place figura dumneavoastră. În sfîrșit, în ciuda bunelor mele maniere și a limbajului meu ales, sînt un obișnuit al barurilor frecventate de marinarii din Zeedijk. Nu vă mai străduiți să ghiciți ! Meseria mea are două fețe, ca și omul, în general. V-am mai spus, sînt judecător-penitent. Un singur lucru e simplu în cazul meu : sînt sărac. Da, am fost bogat, nu, nu mi-am împărțit averea cu alții. Ce dovedește asta ? Că și eu eram un saduceu... Auziți sirenele din port ? În noaptea asta o să fie ceață pe Zuyderzee.

Plecați ? Iertați-mă dacă v-am reținut. Cu îngăduința dumneavoastră, nu veți plăti. La „Mexico-City“ sînteți ca și la mine acasă, și vizita dumneavoastră m-a făcut nespus de fericit. Mîine, desigur, voi fi tot aici, ca și în celelalte seri, și vă voi accepta cu recunoștință invitația. Care e drumul... V-ar supăra — așa ar fi mai simplu — dacă v-aș întovărăși pînă-n port ? De acolo, după ce veți înconjura mahalaua evreiască, o să dați în acele bulevarde minunate pe care trec tramvaie încărcate cu flori, din care se aude o muzică răsunătoare. Hotelul dumneavoastră se află pe unul din ele, pe Damrak. După dumneavoastră, vă rog. Eu locuiesc în mahalaua evreiască, sau în ceea ce

se numea astfel pînă cînd frații noștri hitleriști au golit locul. Ce mai prăpăd! Șaptezeci și cinci de mii de evrei deportați sau asasinați, altfel spus, curățenie mare prin metoda vidului! Atîta conștiinciozitate, atîta răbdare metodică, sînt vrednice de admirație. Cînd n-ai caracter, trebuie cel puțin să ai metodă. Aici s-au făcut, indiscutabil, minuni, și pot spune că trăiesc pe locul uneia dintre cele mai mari crime din cîte a cunoscut istoria. Poate că tocmai asta mă ajută s-o înțeleg pe gorilă și felul ei bănuitor de a fi. Sînt astfel înarmat împotriva acelei porniri lăuntrice care mă îndeamnă în chip irezistibil să simpatizez cu semenii mei. Cînd văd o figură nouă, cineva în mine dă alarma. „Încetinește. Primejdie!" Chiar cînd învinge simpatia, rămîn prudent.

Știți că-n satul meu, în cursul unei acțiuni de represalii, un ofițer german a rugat-o foarte curtenitor pe-o bătrînă să binevoiască a alege dintre cei doi fii ai săi pe cel ce urma să fie împușcat ca ostatic? Să aleagă, vă dați seama? Pe acela? Nu, pe acesta. Și să-l vadă plecînd. Nu mai insist, dar credeți-mă, domnule, toate surprizele sînt cu putință. Am cunoscut cîndva un om cu inimă neprihănită, care afirma sus și tare că el se încrede în oameni. Era pacifist, anarhist, iubea cu aceeași dragoste umanitatea întreagă și animalele. Un suflet de elită, da, asta-i sigur. În timpul ultimelor războaie religioase din Europa, se retrăsese la țară. Scrisese pe pragul casei: „Ori de unde ați veni, intrați și fiți bine veniți." Cine, după părerea dumneavoastră, a răspuns acestei frumoase invitații? Cîțiva milițieni, care au intrat ca la ei acasă și i-au scos mațele.

Oh! Iertați-mă, doamnă! N-a înțeles, de altminteri, nimic. Cîtă lume — nu găsiți? — deși e

atît de tîrziu şi plouă într-una de zile întregi! Din fericire, există păhărelul cu rachiu de ienupăr, singura lucire în bezna care ne înconjoară. Simţiţi lumina aurie, lumina arămie, pe care o aprinde în noi? Îmi place să străbat oraşul, seara, cînd mă pătrunde dogoarea rachiului de ienupăr. Merg aşa nopţi întregi, visez, sau îmi vorbesc într-una. Ca în seara asta, da, şi mă tem că v-am cam năucit, mulţumesc, sînteţi prea amabil. Dar simt nevoia să vorbesc şi, de cum deschid gura, frazele încep să curgă şuvoi. De altminteri, ţara asta mă inspiră. Iubesc poporul ăsta, mişunînd pe străzi, înghesuit pe un petec de loc între case şi apă, împresurat de ceţuri, de pămînturi îngheţate, şi marea fumegînd ca un cazan de rufe puse la fiert. Îl iubesc, pentru că are o viaţă dublă. E aici şi totodată aiurea.

Ba da! Ascultîndu-le paşii grei pe caldarîmul umed, văzîndu-i cum trec gravi printre prăvăliile lor pline cu scrumbii aurii şi bijuterii de culoarea frunzelor uscate, îi credeţi, poate, aici, în seara asta? Sînteţi oare şi dumneavoastră ca toţi ceilalţi: îi luaţi pe oamenii aceştia de treabă drept un trib de sindici şi de negustori ce-şi numără ziua întreagă banii şi sorţii de viaţă veşnică, şi al căror unic lirism ar fi acela de a asista din cînd în cînd, cu capul acoperit de pălăria cu boruri largi, la cîte o lecţie de anatomie? Vă înşelaţi. Merg alături de noi, e drept, şi totuşi, uitaţi-vă la capetele lor: ele plutesc în ceaţa de neon, de rachiu de ienupăr şi izmă care coboară din firmele roşii şi verzi. Olanda e o nălucire, domnule, o nălucire de aur şi de fum, mai fumurie ziua, mai aurie noaptea, şi, noaptea ca şi ziua, plină de toţi aceşti Lohengrini, lunecînd visători pe bicicletele lor negre cu ghidonul înalt, lebede funebre ce se rotesc fără

încetare în toată țara, în jurul mării, de-a lungul canalelor. Visează, cu capetele pierdute în norii lor arămii, lunecă în cerc, se roagă, somnambuli, în tămîia aurie a ceții, și nu mai sînt de mult aici. Se află la mii de kilometri, în Java, insula îndepărtată. Se roagă la acei zei indonezieni cu chipurile strîmbe cu care și-au împodobit toate vitrinele, și care rătăcesc chiar acum deasupra noastră, înainte de a se agăța, ca niște magnifice maimuțe, de firme și de acoperișurile în trepte, amintindu-le acestor coloni nostalgici că Olanda nu-i numai Europa negustorilor, ci și marea, marea care duce către Cipango, către insulele unde oamenii mor nebuni și fericiți.

Dar văd c-am început să pledez ! Iertați-mă ! De vină sînt, domnule, deprinderea, vocația și, de asemeni, dorința mea de a vă face să înțelegeți bine orașul acesta, și miezul lucrurilor ! Căci sîntem în miezul lucrurilor. Ați observat oare că toate aceste canale concentrice din Amsterdam seamănă cu cercurile infernului ? Infernul burghez, plin de vise urîte. Cînd vii din afară, pe măsură ce treci dintr-un cerc într-altul, viața, și deci și crimele ei, devine tot mai opacă, tot mai întunecată. Aici sîntem în ultimul cerc. Cercul... Ah ! știți și asta ? Îmi vine cu adevărat din ce în ce mai greu să ghicesc în ce categorie trebuie să vă așez. Atunci înțelegeți de ce spun că miezul lucrurilor e aici, deși ne aflăm la marginea continentului. Un om sensibil înțelege asemenea ciudățenii. În orice caz, cititorii de ziare și desfrînații nu pot merge mai departe. Vin din toate colțurile Europei și se opresc în jurul mării interioare, pe plaja alburie. Ascultă sirenele, caută zadarnic în ceață silueta vapoarelor, apoi trec înapoi canalele și se întorc acasă prin ploaie. Pătrunși de frig, vin să ceară, în toate limbile pă-

mîntului, rachiu de ienupăr, la „Mexico-City“. Acolo îi aştept eu.

Pe mîine, aşadar, domnule şi iubite compatriot. Nu, de aici veţi găsi uşor drumul ; mă despart de dumneavoastră lîngă podul acesta. Noaptea nu trec niciodată pe pod. Am făcut legămînt. Închipuiţi-vă, de pildă, că s-ar arunca cineva în apă : ori săriţi după el să-l pescuiţi, şi, pe vreme rece, vă primejduiţi sănătatea, ori lăsaţi lucrurile în voia lor, dar de pe urma unor asemenea sărituri nefăptuite rămîi uneori cu o ciudată oboseală. Noapte bună ! Cum ? Vorbiţi, de acele doamne ce se arată la ferestre ? E visul, domnule, visul cu cheltuială puţină, călătoria în Indii. Făpturile acestea se parfumează cu mirodenii. Intraţi, ele vor trage perdelele, şi veţi începe să plutiţi. Zeii coboară peste trupurile goale şi insulele gonesc, nebune, cu pletele de palmieri zbătîndu-se în vînt. Încercaţi.

Ce înseamnă un judecător-penitent? Văd că v-am intrigat cu toată această poveste. Am făcut-o fără să-mi dau seama, vă rog să mă credeţi, dar pot să mă explic mai lămurit. Într-un sens, e vorba chiar de una dintre funcţiile mele. Dar trebuie mai întîi să vă expun un anume număr de fapte care vă vor ajuta să înţelegeţi mai bine cele ce vă voi povesti.

Acum cîţiva ani eram avocat la Paris, şi, credeţi-mă, un avocat destul de cunoscut. Bineînţeles, nu v-am spus adevăratul meu nume. Aveam o specialitate : cauzele nobile. Văduva şi orfanul, cum se spune, nu ştiu pentru care pricină, de vreme ce, la urma urmei, destule văduve săvîrşesc nedreptăţi şi destui orfani se arată necruţători. Era de ajuns ca acuzatul să semene cît de cît a victimă pentru ca mînecile mele să şi intre în acţiune. Şi încă ce acţiune! O adevărată furtună! Inima-mi grăia prin mîneci. Ai fi zis că mă culcam în fiecare noapte cu dreptatea însăşi. Sînt sigur că aţi fi admirat precizia tonului, exactitatea emoţiei, convingerea şi căldura, indignarea stăpînită a pledoariilor mele. Natura a fost darnică cu mine în privinţa fizicului şi atitudinile nobile îmi vin fără cel mai mic efort. Mai mult,

eram susținut de două sentimente sincere : mulțumirea că mă aflu de partea celui nevinovat și un dispreț instinctiv față de judecători în general. Disprețul acesta, totuși, nu era poate chiar atît de instinctiv. Știu acum că-și avea temeiurile sale. Dar, văzut din afară, părea mai curînd pătimaș. Nu se poate nega — nu-i așa ? — că, pentru moment cel puțin, e nevoie și de judecători. Totuși, nu izbuteam să pricep cum de poate un om să-și acorde singur dreptul de a exercita această surprinzătoare funcție. Admiteam că lucrul există, de vreme ce-l vedeam, dar cam tot așa cum admiteam că există și lăcuste. Cu singura diferență că invaziile acestor ortoptere nu mi-au adus niciodată vreo para, în timp ce, datorită dialogului cu niște oameni pe care-i disprețuiam, îmi cîștigam viața.

Dar eram de partea celui nevinovat și conștiința mea era împăcată. Sentimentul că ești în dreptul tău, mulțumirea de a avea dreptate, bucuria de a te stima pe tine însuți sînt, dragă domnule, tot atîtea resorturi puternice care ne ajută să rezistăm sau să mergem înainte. Dimpotrivă, dacă-i lipsești pe oameni de aceste sentimente, îi vezi cum se preschimbă în cîini furioși. Cîte crime nu s-au făptuit numai pentru că autorul lor nu mai putea să-și îndure vinovăția ! Am cunoscut odinioară un industriaș care avea o nevastă desăvîrșită, admirată de toată lumea, și pe care totuși o înșela. Bărbatul acesta turba de-a binelea la gîndul că e vinovat, că lui nu-i stă în putință nici să primească și nici să-și dea brevet de virtute. Cu cît nevasta se arăta mai desăvîrșită, cu atît creștea și turbarea lui. În cele din urmă nu și-a mai putut îndura vina. Și ce credeți c-a făcut ? N-a mai înșelat-o ? Nu. A omorît-o. Iată cum am avut prilejul să-l cunosc.

Situaţia mea era ceva mai de invidiat. Nu numai că nu riscam să ajung în tabăra criminalilor (mai cu seamă, nefiind însurat, nu puteam fi în primejdie să-mi ucid nevasta), dar, mai mult decît atît, le luam apărarea, cu condiţia să fie buni ucigaşi, aşa cum alţii sînt buni sălbatici. Însuşi felul în care-i apăram îmi dădea mari satisfacţii. În viaţa mea profesională eram într-adevăr fără pată. N-am acceptat niciodată să fiu mituit, asta se înţelege de la sine, dar, mai mult decît atît, socoteam înjositoare orice fel de intervenţie. Lucru şi mai rar, n-am consimţit niciodată să-i măgulesc pe ziarişti, spre a-i cîştiga de partea mea, nici pe funcţionarii a căror prietenie mi-ar fi putut fi de folos. Am avut pînă şi norocul să mi se ofere de două sau de trei ori Legiunea de onoare, pe care mi-am putut îngădui s-o refuz cu o demnitate discretă, în care aflam adevărata mea răsplată. În sfîrşit, niciodată n-am luat bani de la săraci, şi nici n-am strigat lucrul ăsta pe toate drumurile. Să nu credeţi, domnule, că vreau să mă laud spunîndu-vă toate astea. Căci nu aveam nici un merit : lăcomia, care, în societatea noastră, ţine loc de ambiţie, m-a făcut întotdeauna să rîd. Ţinteam mai sus ; o să vedeţi că, în cazul meu, expresia este exactă.

Închipuiţi-vă, aşadar, mulţumirea de care aveam parte. Mă bucuram de propria mea fire, şi noi ştim cu toţii că asta-i fericirea adevărată, deşi, pentru a ne linişti reciproc, ne prefacem uneori a osîndi această plăcere sub numele de egoism. Mă bucuram, cel puţin, de acea parte a firii mele care reacţiona cu atîta promptitudine la suferinţa văduvei şi a orfanului, încît, exercitîndu-se atît de des, ajunsese să pună stăpînire pe întreaga mea viaţă. De exemplu, îmi plăcea la nebunie să-i ajut pe orbi să treacă strada. Cum zăream un băţ bîjbîind

la colţul unui trotuar, dădeam fuga într-acolo, ajungeam uneori doar cu o clipă înaintea mîinii milostive care se întinsese către orb, îl răpeam oricărei alte solicitudini, spre a-l conduce apoi cu blîndeţe şi hotărîre printre obstacolele circulaţiei, către portul liniştit al trotuarului din faţă, unde ne despărţeam pradă aceleiaşi emoţii. Îmi plăcea de asemeni să le dau lămuriri trecătorilor, să-i las să-şi aprindă ţigara de la ţigara mea, să pun umărul spre a urni din loc vreo căruţă prea încărcată, să împing la automobilul aflat în pană, să cumpăr ziarul de la o femeie din Armata Salvării şi flori de la bătrîna vînzătoare, deşi ştiam că le fură din cimitirul Montparnasse. Îmi plăcea, ah, îmi vine mai greu s-o spun, să dau de pomană. Un prieten al meu, bun creştin, recunoştea că primul simţămînt pe care-l încerci cînd vezi apropiindu-se un cerşetor de casa ta e mai curînd neplăcut. Cu mine lucrurile stăteau mult mai rău : în asemenea ocazii eram de-a dreptul fericit. Dar mai bine să nu mai vorbim de asta.

Să vorbim mai bine de politeţea mea. Era binecunoscută şi totuşi indiscutabilă, prilejuindu-mi neasemuite bucurii. Dacă aveam norocul, în unele dimineţi, să pot ceda locul în autobuz sau în metrou cuiva care era limpede că-l merită, să ridic de jos un obiect ce-i scăpase din mînă vreunei doamne bătrîne şi să i-l dau cu un zîmbet bine ştiut, sau să cedez taxiul cuiva mai grăbit decît mine, eram fericit ziua întreagă. Trebuie să vă spun chiar că încercam o adevărată bucurie în acele zile cînd, transporturile publice fiind în grevă, aveam prilejul să-i iau cu mine în maşină din staţiile de autobuz pe unii dintre nefericiţii mei concetăţeni, care nu aveau altminteri cum să se întoarcă acasă. Să-mi cedez scaunul la teatru pen-

tru ca o pereche să poată sta alături, să așez, în tren, valizele unei fete în plasa prea înaltă pentru ea, erau tot atîtea isprăvi pe care le săvîrșeam mai des decît un altul, pentru că eram mai atent la prilejurile ce mi se ofereau și pentru că ele erau pentru mine tot atîtea plăceri îndelung gustate.

Treceam de asemeni drept un om generos, ceea ce și eram. În viața mea am dăruit multe lucruri, în public și în particular. Și, departe de a suferi cînd trebuia să mă despart de un obiect sau de o sumă de bani, încercam, dimpotrivă, nesecate plăceri, printre care stătea la loc de cinste o anumită melancolie iscată uneori de gîndul zădărniciei tuturor acelor daruri și a ingratitudinii care, după toate probabilitățile, le va urma. Îmi făcea chiar atîta plăcere să dau, încît nu puteam suferi să văd în asta o obligație. Corectitudinea în chestiunile bănești mă plictisea de moarte, și-i făceam față fără nici un chef. Voiam să fiu stăpînul mărinimiei mele.

V-am arătat doar cîteva fapte mărunte, dar care vă vor face să înțelegeți plăcerea nesfîrșită pe care o aflam în felul meu de viață și mai cu seamă în meseria mea. Să fii oprit, de pildă, pe sălile tribunalului, de nevasta unui acuzat pe care l-ai apărat numai din spirit de dreptate și din milă, adică fără să-i iei un ban, s-o auzi murmurînd că prin nimic, dar absolut prin nimic nu-și va putea arăta recunoștința pentru ceea ce ai făcut pentru ei, să-i răspunzi atunci că era firesc să fi făcut așa, că oricine ar fi procedat la fel, să-i oferi chiar un mic ajutor, apoi, spre a curma toate acele efuziuni și a le păstra astfel întreaga valoare, să săruți mîna bietei femei și să pleci, credeți-mă, dragă domnule, înseamnă să te ridici mult mai sus decît ambițiosul

de rînd şi să atingi acea culme unde virtutea nu se mai hrăneşte decît din ea însăşi.

Să ne oprim pe aceste înălţimi. Înţelegeţi acum ce voiam să spun afirmînd că ţinteam mai sus. Vorbeam tocmai de aceste culmi, singurele pe care pot trăi. Da, m-am simţit întotdeauna bine doar în situaţiile nobile. Pînă şi în cele mai mici amănunte ale vieţii simţeam nevoia să mă depăşesc. Preferam autobuzul metroului, trăsurile taxiurilor, iar la cafenea, mesele din stradă celor dinăuntru. Îmi plăceau avioanele sportive, care-ţi îngăduie să zbori în înaltul cerului cu capul descoperit, iar pe vapor puteam fi văzut făcînd nesfîrşite plimbări pe dunetă. La munte ocoleam văile adînci, căutînd crestele şi podişurile înalte ; întotdeauna mă dovedeam a fi cel puţin omul dealurilor. Dacă soarta m-ar fi silit să-mi aleg o meserie manuală, strungar sau tinichigiu, aş fi ales-o, puteţi fi sigur, pe cea de a doua, ca să pot repara acoperişuri, şi să mă îmbăt astfel de înălţimi. Buncărele, calele, subteranele, grotele, prăpăstiile îmi făceau o silă nespusă. Nutream chiar o ură cu totul specială împotriva speologilor, care aveau neobrăzarea să figureze în prima pagină a ziarelor şi ale căror performanţe mă umpleau de scîrbă. Să te căzneşti să ajungi la cota minus opt sute, cu riscul de a te pomeni cu capul înţepenit în crăpătura unei stînci (într-un sifon, cum spun aceşti inconştienţi), mi se părea o ispravă vrednică de nişte caractere pervertite sau grav bolnave, ba chiar o adevărată crimă.

Un balcon natural, aflat la cinci-şase sute de metri deasupra mării ce se zăreşte în depărtare scăldată în lumină, era, dimpotrivă, locul unde respiram în voie, mai cu seamă dacă eram singur, mult deasupra celorlalţi oameni, ce-mi apăreau atunci ca nişte furnici. Înţelegeam uşor de ce predicile cu

urmări hotărîtoare și marile minuni au avut întotdeauna loc pe înălțimi. După părerea mea, meditația era cu neputință într-un beci sau într-o celulă de închisoare (în afară de cazul cînd se afla într-un turn cu perspectivă largă) ; în asemenea locuri nu făceai decît să mucegăiești. Și îl înțelegeam pe acel om care n-a mai vrut să fie călugăr pentru că fereastra chiliei sale, în loc să se deschidă, așa cum se așteptase, spre o priveliște întinsă, dădea către un zid. Eu unul, fiți sigur, nu mucegăiam. În fiece clipă a zilei, în mine însumi și printre ceilalți, mă cățăram pe înălțimi, unde aprindeam focuri luminoase, primind vesele rugi de mulțumire, ce se înălțau pînă la mine. Și astfel, mă bucuram de viață și de propria-mi desăvîrșire.

Profesiunea mea satisfăcea în chipul cel mai fericit această vocație pentru înălțimi. Mă scutea de orice amărăciune față de semenul meu, căruia îi puteam fi întotdeauna de folos, fără a-i datora niciodată nimic. Mă așeza deasupra judecătorului, care era judecat la rîndu-i de mine, deasupra acuzatului, pe care-l sileam la recunoștință. Ascultați cu atenție cele ce vă voi spune, dragă domnule : trăiam fără să dau socoteală de nimic. Nu cădeam sub puterea niciunei judecăți, nu mă aflam pe scena tribunalului, ci undeva sus, sub bolți, ca acei zei ce sînt coborîți doar din cînd în cînd cu ajutorul unor scripeți, spre a transfigura acțiunea și a-i da un sens. La urma urmei, a trăi pe culmi rămîne totuși singurul mijloc de a te face văzut și adorat de mulțime.

Cîțiva dintre bunii mei criminali ascultaseră, de altminteri, cînd uciseseră, de același imbold. Lectura ziarelor le aducea, fără îndoială, în trista situație în care se aflau, un fel de compensație amară. Ca mulți oameni, nu mai putuseră îndura

anonimatul, şi această nelinişte putuse, în parte, să-i împingă la acele neplăcute violenţe. Pentru a te face cunoscut e de ajuns să-ţi ucizi portăreasa. Din nefericire, e vorba de o faimă efemeră, căci portăresele care ar trebui să fie şi sînt ucise sînt destule la număr. Crima deţine, fără încetare, primul rol pe scena lumii, dar criminalul nu-l joacă decît o clipă, fiind pe dată înlocuit. Victoria lui trecătoare e plătită prea scump. Dimpotrivă, apărîndu-i pe aceşti nefericiţi care aspirau la celebritate, cîştigai, în acelaşi timp şi în aceeaşi măsură, dar cu mijloace mai economice, adevărata faimă. Asta mă şi încuraja să depun eforturi vrednice de toată lauda ca să-i fac să plătească cît mai puţin : atît cît plăteau, plăteau întrucîtva în locul meu. Indignarea, talentul, emoţia pe care le cheltuiam mă scuteau, în schimb, de orice datorie faţă de ei. Judecătorii pedepseau, acuzaţii ispăşeau, iar eu, liber de orice îndatorire, în afara oricărei judecăţi şi a oricărei pedepse, tronam, liber, într-o lumină paradiziacă.

Oare nu acesta-i paradisul, dragă domnule : viaţa trăită nemijlocit ? Asta a fost viaţa mea. N-am avut niciodată nevoie să învăţ să trăiesc : ştiam totul încă de la naştere. Există oameni pentru care esenţialul e să afle cum să se ferească de semenii lor sau cum să cadă la înţelegere cu ei. Eu ajunsesem de mult la această înţelegere. În chipul cel mai firesc, ştiam să fiu familiar cînd trebuia, tăcut dacă era nevoie, dezinvolt sau grav, după împrejurări. De aceea mă bucuram de o mare popularitate şi succesele mele în cercurile pe care le frecventam erau cum nu se poate mai numeroase. Aveam o înfăţişare plăcută, mă arătam un dansator neobosit, dînd totodată dovezi discrete de erudiţie, izbuteam să iubesc, în acelaşi timp, lucru de

loc ușor, dreptatea și femeile, practicam sporturile și artele frumoase ; dar mă opresc aici, ca să nu bănuiți că vreau să mă laud. Închipuiți-vă, în scurte cuvinte, un bărbat în puterea vîrstei, cu o sănătate de fier, înzestrat cu toate darurile, îndemînatic în exercițiile fizice ca și în cele ale inteligenței, nici sărac, nici bogat, dormind bine și pe deplin mulțumit de sine însuși, simțămînt care de altminteri nu se vădea decît în purtarea lui sociabilă și fericită, și cred că veți fi de acord că am dreptate să vorbesc, cu toată modestia, de o viață izbutită.

Da, puține făpturi au fost mai aproape de natură decît mine. Acordul meu cu viața era total, aderam la ea cu toată ființa mea, fără a refuza nimic din ironiile, din măreția și din servituțile ei. Mai cu seamă carnea, materia, fizicul, într-un cuvînt, care-i descumpănește sau îi descurajează pe cei mai mulți, în dragoste sau în singurătate, îmi aducea, fără să mă robească, bucurii statornice. Eram făcut pentru a avea un trup. De aici acea armonie ce-mi era proprie, acea stăpînire de sine calmă pe care oamenii o simțeau și despre care-mi spuneau uneori că-i ajută să trăiască. Tovărășia mea era căutată. Adesea, de pildă, mulți credeau că mă mai întîlniseră cîndva. Viața îmi venea întru întîmpinare, cu ființele și cu darurile ei ; îi acceptam ofrandele cu mîndrie și bunăvoință. Într-adevăr, fiind atît de om, din plin și cu simplitate, mă socoteam oarecum supraom.

Mă trăgeam dintr-o familie onorabilă, dar modestă (tatăl meu fusese ofițer), și totuși, în anumite dimineți, v-o mărturisesc cu umilință, mă simțeam fiu de rege sau rug aprins. Era, vă rog să rețineți, altceva decît convingerea mea de fiecare zi că sînt mai inteligent decît ceilalți. O atare convingere, de altminteri, n-are nici o importanță, de vreme ce

o împărtăşesc atîţia imbecili. Nu, eram atît de fericit încît mă simţeam, îmi vine greu s-o spun, ales. Ales între toţi, pentru acea îndelungă şi stăruitoare reuşită. Simţămîntul acesta era, la urma urmei, rezultatul modestiei mele. Refuzam să pun asemenea reuşită doar pe seama meritelor mele, şi nu puteam crede că îmbinarea, într-o singură făptură, a unor calităţi atît de felurite şi de mari, se putea datora numai întîmplării. De aceea, trăind fericit, mă simţeam, într-un anume fel, îndreptăţit la fericire printr-un decret superior. Cînd vă voi spune că nu eram credincios, vă veţi da şi mai bine seama cît de neobişnuită era acea convingere. Obişnuită sau nu, ea m-a făcut să mă ridic multă vreme deasupra existenţei zilnice, şi datorită ei am plutit, literalmente, la înălţime, şi asta ani de-a rîndul, ani pe care trebuie să vă spun că-i regret şi acum. Am plutit pînă-n seara cînd... Dar asta-i altă chestiune, şi mai bine să nu vorbim de ea. De altfel poate că exagerez. Mă simţeam bine în toate privinţele, e adevărat, dar în acelaşi timp nimic nu mă mulţumea. Fiecare bucurie mă făcea să doresc alta. Trăiam astfel într-o necurmată petrecere. Mi se întîmpla să dansez nopţi întregi, tot mai lacom de oameni şi de viaţă. Uneori, în acele nopţi tîrzii în care dansul, alcoolul subtil, simţămintele mele dezlănţuite şi violenta uitare de sine a celorlalţi mă cufundau într-o supremă beţie, istovit şi totodată fericit, mi se părea, la limita oboselii şi timp de o clipă, că înţeleg, în sfîrşit, taina fiinţelor şi a lumii. Dar oboseala pierea a doua zi şi, o dată cu ea, taina ; iar eu mă avîntam din nou în vîltoare. Alergam astfel, gustînd clipă de clipă fericirea dar nesăturîndu-mă niciodată de ea, fără a şti unde să mă opresc, pînă în ziua, pînă în seara, mai bine-zis, cînd muzica a tăcut şi luminile s-au stins. Petre-

cerea la care am fost fericit... Dar îngăduiți-mi să-l chem pe prietenul nostru, gorila. Dați din cap, în semn că-i mulțumiți, și mai cu seamă beți cu mine, căci am nevoie de simpatia dumneavoastră.

Văd că declarația mea vă uimește. N-ați simțit nici cînd nevoia bruscă de simpatie, de ajutor, de prietenie ? Da, bineînțeles. Eu am învățat să mă mulțumesc cu simpatia. O afli mai ușor și nici nu obligă la nimic. „Vă asigur de toată simpatia mea", iar în sinea ta îți și spui : „Și acum să trecem la altceva". E un sentiment de prim-ministru : îl ai pe nimica toată, după catastrofe. Cu prietenia nu-i la fel. Se dobîndește greu și numai cu timpul, dar cînd, în sfîrșit, o ai, nu mai poți scăpa de ea cu una cu două și, vrînd nevrînd, trebuie să-i faci față. Să nu credeți, mai cu seamă, că prietenii îți vor telefona în fiecare seară, așa cum s-ar cuveni, spre a ști dacă nu cumva ai hotărît să te sinucizi, sau, pur și simplu, dacă nu simți nevoia unei tovărășii, dacă nu ai chef să ieși în oraș. Nu, dacă telefonează, o vor face tocmai în seara cînd nu ești singur și cînd viața e frumoasă. Cît privește sinuciderea, mai curînd te vor îndemna la ea, în virtutea a ceea ce, după părerea lor, ne datorăm nouă înșine. Căci să ne ferească cerul, dragă domnule, ca prietenii noștri să aibă o părere prea bună despre noi ! Altfel stau lucrurile cu cei care au datoria de-a ne iubi — vorbesc de rude sau de rudele prin alianță (ce expresie !). Aceștia rostesc întotdeauna cuvîntul care trebuie, sau, mai curînd, cuvîntul care te ucide ; telefonează așa cum tragi cu pușca. Și nimeresc totdeauna în plin. În pieptul lor bate o inimă de mareșal.

Cum ? Care seară ? Ajung și acolo, dar vă rog să aveți răbdare. De altfel, într-un anume fel chiar despre asta-i vorba cînd pomenesc de prieteni și de

rude. Vedeţi dumneavoastră, mi s-a povestit cîndva despre un om al cărui prieten fusese băgat la închisoare, iar el se culca în fiecare seară de-a dreptul pe duşumea nevrînd să se bucure de o bunăstare de care nu avea parte cel pe care-l iubea. Cine, dragă domnule, cine se va culca pe duşumea pentru noi ? Dacă sînt în stare să fac asta ? Aş vrea să fiu, voi fi în stare. Da, vom fi cu toţii în stare într-o zi, şi atunci vom fi mîntuiţi. Dar nu-i uşor, căci prietenia e uitucă sau neputincioasă. Vrea, dar nu poate. Sau nu vrea de ajuns ? Poate nu iubim îndeajuns viaţa ? Aţi observat că numai moartea ne trezeşte simţămintele ? Cît de mult ne iubim prietenii ce tocmai ne-au părăsit, nu-i aşa ? Cît de mult ne admirăm dascălii care-au amuţit, cu gura plină de ţărînă ! Omagiul se lasă rostit atunci în chipul cel mai firesc, omagiul pe care l-au aşteptat poate de la noi întreaga lor viaţă. Dar ştiţi de ce sîntem întotdeauna mai drepţi şi mai generoşi cu morţii ? Pentru o pricină foarte simplă ! Nu le mai sîntem datori cu nimic. Ei ne lasă deplină libertate, putem să procedăm în toată voia, rostind omagiul între un cocteil şi întîlnirea cu o amantă nostimă, cînd tot n-aveam altceva mai bun de făcut. Le-am fi, totuşi, datori cu ceva, şi anume să ne amintim de ei, dar noi avem memoria scurtă. Nu, în prietenul care tocmai ne-a părăsit iubim doar mortul de curînd dus la groapă, moartea dureroasă, emoţia noastră, pe scurt, pe noi înşine !

Aveam un prieten pe care-l ocoleam cît puteam. Mă cam plictisea, şi, pe deasupra, era şi un tip moral. Dar cînd a început să agonizeze, fiţi fără grijă, vechea noastră prietenie a înviat. N-am lipsit nici măcar o singură zi de la căpătîiul lui. A murit mulţumit de mine, strîngîndu-mi mîinile. O femeie care se ţinea scai de mine, dar în zadar, a

avut bunul-gust să moară tînără. Pe dată i-am acordat în inima mea un loc de cinste. Iar cînd se întîmplă să se sinucidă cineva, Doamne, ce agitaţie plăcută ! Telefonul sună, inima se revarsă, frazele sînt voit scurte, dar grele de subînţelesuri, durerea stăpînită, şi chiar, da, chiar putem surprinde în tonul nostru puţină autoacuzare !

Aşa e omul, dragă domnule : are două chipuri, nu poate iubi fără să se iubească pe sine. Uitaţi-vă la vecinii dumneavoastră, dacă aveţi fericirea să moară cineva în casa în care locuiţi. Dormeau liniştiţi în micul lor oraş şi iată, de pildă, că moare pe neaşteptate portarul. Pe dată îi vezi cum se trezesc, se agită, vor să afle cum s-a întîmplat, se înduioşează. Un mort sub tipar şi spectacolul poate, în sfîrşit, să înceapă. Ce vreţi, au nevoie de tragedie, asta-i mărunta lor transcendenţă, aperitivul lor. Credeţi că întîmplător am rostit cuvîntul portar ? Aveam unul plin de toate metehnele, răutatea întruchipată, un monstru de meschinărie şi de ură, ce l-ar fi scos din sărite şi pe un sfînt. Nu-i mai vorbeam de mult, dar numai faptul că ştiam că există era de ajuns spre a-mi întuneca obişnuita mulţumire. A murit şi m-am dus la înmormîntare. Vreţi să-mi spuneţi de ce ?

Cele două zile din ajunul înmormîntării au fost, de altminteri, pline de interes. Nevasta portarului zăcea bolnavă în singura lor odaie, şi alături de ea fusese aşezat pe nişte capre coşciugul. Trebuia să ne luăm singuri scrisorile. Deschideam, spuneam : „Bună ziua, doamnă“, ascultam elogiul defunctului, spre care portăreasa arăta cu mîna, apoi ne luam scrisorile. Nimic vesel în toate astea, nu-i aşa ? Totuşi, întreaga casă s-a perindat prin cămăruţa care duhnea a fenol. Şi locatarii nu-şi trimiteau servitorii, o, nu, ci se grăbeau să profite ei înşişi de ase-

menea chilipir. Servitorii, de altfel, făceau același lucru, dar pe ascuns. În ziua înmormîntării s-a văzut că sicriul era prea mare pentru ușa odăii. „O, dragul de el, spunea din patul ei portăreasa, extaziată și îndurerată în același timp, ce înalt era!“ „Nu vă îngrijiți, doamnă, răspundea unul dintre ciocli, o să-l scoatem îndată, în picioare!“ L-au scos, în picioare, și apoi l-au culcat, iar eu am fost singurul (alături de un om de serviciu de la o crîșmă, cu care am înțeles că răposatul își bea în fiecare seară paharul de vin) care am mers pînă la cimitir și am azvîrlit flori peste acel sicriu, ce m-a uimit de altfel prin bogăția lui. Apoi i-am făcut o vizită portăresei și am primit mulțumirile ei de tragediană. Pentru care pricină am făcut toate astea, spuneți-mi? Pentru una singură: mi-am luat aperitivul.

L-am înmormîntat și pe un vechi colaborator al Asociației avocaților. Un mic slujbaș, disprețuit de toată lumea, căruia îi strîngeam întotdeauna mîna. În instituția în care lucram strîngeam de altminteri mîna tuturor, și asta ori de cîte ori se ivea prilejul. Felul meu de a fi, simplu și cordial, îmi cîștiga, fără prea mare osteneală, simpatia tuturor, fără de care nu mă puteam simți mulțumit. La înmormîntarea de care vorbesc, decanul nostru nu binevoise să vină. Eu, în schimb, da, și încă în ajunul unei călătorii, lucru de altminteri subliniat de toată lumea. Știam că prezența mea va fi remarcată și comentată în chip favorabil. Atunci, înțelegeți, nici chiar ninsoarea ce cădea în ziua aceea nu m-a putut face să dau îndărăt.

Cum? Ajung și acolo, nu vă temeți, ba chiar, într-un fel, tocmai despre asta vorbesc. Dar îngăduiți-mi mai întîi să vă arăt cum portăreasa mea, care se ruinase tot cumpărînd la crucifixe din lemn

de stejar ferecat cu argint, spre a-şi savura şi mai bine emoţia, o lună mai tîrziu s-a apucat să trăiască cu un fante cu voce frumoasă. O stîlcea în bătăi, ea ţipa ca din gură de şarpe, apoi tipul deschidea fereastra şi începea să urle romanţa lui preferată : *Femei, cît sînteţi de frumoase!* „Se întrec cu gluma“, spuneau vecinii. Dar vă întreb eu, adică de ce se întreceau cu gluma ? Bun, toate aparenţele erau împotriva baritonului nostru precum şi împotriva portăresei. Dar nimic nu dovedeşte că nu se iubeau. Nimic nu dovedeşte, pe de altă parte, că nu-şi iubea soţul. Cînd fantele îşi luă zborul, cu gîtlejul şi cu braţele obosite, ea, ca o nevastă credincioasă ce era, a început din nou să-l înalţe în slăvi pe răposat. La urma urmei, ştiu atîţia care, în ciuda aparenţelor, nu sînt nici mai statornici, nici mai sinceri. Am cunoscut un bărbat care şi-a dat douăzeci de ani din viaţă unei zăpăcite, sacrificîndu-i totul, prieteniile, munca lui, pînă şi o existenţă decentă, şi care a recunoscut într-o seară că n-o iubise niciodată. Se plictisea, asta era totul, se plictisea, ca majoritatea oamenilor. De aceea îşi făurise cu bună ştiinţă o viaţă plină de complicaţii şi drame. Fiecare vrea neapărat să i se întîmple ceva : aşa se explică cele mai multe dintre legămintele omeneşti. Fiecare vrea să i se întîmple ceva, chiar dacă acel ceva înseamnă servitute fără dragoste, război sau moarte. Trăiască, aşadar, înmormîntările.

Eu n-aveam nici măcar această scuză. Nu mă plictiseam, pentru că eram deasupra tuturor. În seara de care vă vorbesc pot chiar să spun că mă plictiseam mai puţin ca oricînd. Nu, nu doream cîtuşi de puţin să mi se întîmple ceva. Şi totuşi... Vedeţi, dragă domnule, era o frumoasă seară de toamnă, caldă în oraş, umedă deasupra Senei. Se

lăsa noaptea, cerul era încă luminat la apus, dar începea să se întunece, felinarele aveau o strălucire palidă. Urcam încet pe chei, pe malul stîng al Senei, către podul Artelor. Fluviul licărea ușor între prăvăliile închise ale anticarilor. Pe chei era lume puțină : Parisul cina la acea oră. Călcam pe frunzele galbene și prăfuite care aminteau încă de vară. Cerul se acoperea treptat cu stele, pe care le zăream doar la răstimpuri, atît cît mă aflam între două felinare. Mă bucuram de tăcerea aceasta, de blîndețea serii, de orașul pustiu. Eram mulțumit. Avusesem o zi bună : un orb, reducerea de pedeapsă pe care o nădăjduiam, calda strîngere de mînă a clientului meu, cîteva fapte mărinimoase și, în cursul după-amiezii, o strălucită improvizație în fața cîtorva prieteni despre asprimea clasei noastre conducătoare și despre ipocrizia elitelor.

M-am dus pe podul Artelor, pustiu la acea oră, spre a privi fluviul care abia se mai zărea în întunericul ce se lăsase de-a binelea. Cu fața către Vert-Galant, dominam întreaga insulă. Simțeam cum mă năpădește un uriaș simțămînt de putere și, cum să vă spun, de împlinire, care-mi umplea inima de o nemărginită bucurie. M-am îndreptat de spate și tocmai mă pregăteam să-mi aprind o țigară, țigara pe care o fumezi cînd ești mulțumit, dar, chiar în clipa aceea, în spatele meu cineva a izbucnit în rîs. Uimit, m-am uitat repede într-acolo : dar nu era nimeni. M-am dus pînă la parapet : nu se vedea nici o șalupă, nici o barcă. M-am întors iar cu fața către insulă și din nou am auzit în spatele meu acel rîs, puțin mai îndepărtat, ca și cum ar fi coborît în josul fluviului. Stăteam acolo, nemișcat. Rîsul descreștea, dar îl auzeam încă limpede în spatele meu, venit de nicăieri, sau poate din apă. În același timp îmi simțeam bătăile grăbite ale inimii. Vă rog

să mă înțelegeți bine, rîsul acela nu avea nimic misterios în el, era un rîs sănătos și firesc, aproape prietenos, care nu făcea decît să pună lucrurile la locul lor. Curînd, de altminteri, n-am mai auzit nimic. Am luat-o din nou pe chei, am apucat-o pe strada Dauphine, mi-am cumpărat țigări, deși n-aveam nevoie. Eram buimăcit, respiram cu greutate. Seara i-am telefonat unui prieten, care lipsea însă de-acasă. Șovăiam dacă să mai ies sau nu, cînd deodată am auzit rîsul chiar sub fereastra mea. Am deschis-o. În stradă, cîțiva tineri se despărțeau, veseli. Am închis fereastra ridicînd din umeri : mă voi apuca să studiez dosarul care mă așteaptă. M-am dus la baie să-mi iau un pahar cu apă. Chipul meu surîdea în oglindă, dar zîmbetul lui mi s-a părut echivoc...

Cum ? Iertați-mă, mă gîndeam la altceva. O să ne vedem, fără îndoială, mîine. Mîine, da, așa am spus. Nu, nu, nu mai pot rămîne. De altfel, trebuie să-i dau o consultație ursului acela de colo. Sînt sigur că-i un om de treabă, iar poliția îl hărțuiește rău de tot, din pură perversitate. Găsiți că are un cap de ucigaș ? Fiți sigur că are exact capul care i se potrivește. Se îndeletnicește cu spargerile, și veți fi surprins cînd veți afla că acest om al cavernelor s-a specializat în traficul de tablouri. În Olanda, toată lumea e specialistă în pictură și în lalele. Tipul ăsta, în ciuda înfățișării lui modeste, e autorul celui mai celebru furt de tablouri. Care ? Vă voi spune poate cîndva. Să nu vă mire că știu asemenea lucruri. Deși sînt judecător-penitent, în timpul meu liber, din pură plăcere, fac pe consilierul juridic al acestor oameni de treabă. Am studiat legile țării și mi-am înjghebat o clientelă în mahalaua asta unde nimeni nu-ți cere diploma. Nu era lucru ușor, dar inspir încredere, nu-i așa ? Știu

să rîd deschis, să strîng mîna cu putere, și aste[a] sînt tot atîtea atuuri. Și apoi am dus la bun sfîrși[t] cîteva cazuri grele, din interes, în primul rînd, da[r] și din convingere. Dacă hoții și codoșii ar fi mereu și pretutindeni condamnați, oamenii cinstiți s-a[r] crede cu toții și întotdeauna nevinovați, dragă domnule. Și, după părerea mea — iată că mă apropi[i] de subiectul nostru — tocmai asta nu trebuie să se întîmple. Altminteri, am avea de ce rîde.

Scumpul meu compatriot, vă sînt cu adevărat recunoscător pentru curiozitatea dumneavoastră. Totuşi, povestea mea e cît se poate de simplă. Aflaţi, de vreme ce sînteţi atît de dornic să ştiţi, că, timp de cîteva zile, m-am gîndit uneori la acel rîs. Din cînd în cînd mi se părea că-l aud răsunînd undeva în mine. Dar de obicei mă gîndeam, şi fără nici o greutate, la altceva.

Trebuie totuşi să recunosc că n-am mai pus piciorul pe cheiurile Parisului. Cînd treceam pe acolo, în maşină sau în autobuz, în mine se făcea tăcere. Cred că aşteptam ceva. Treceam peste Sena, nu se întîmpla nimic, şi respiram uşurat. Tot pe atunci am avut şi o seamă de neplăceri cu sănătatea. Nimic precis, o stare depresivă, dacă vreţi, o anumită dificultate de a-mi regăsi buna dispoziţie. Am fost la cîţiva medici care mi-au prescris întăritoare. Eram un timp mai bine, apoi mă simţeam iar rău. Viaţa nu mi se părea uşoară : cînd trupul e trist, sufletul lîncezeşte. Uitasem parcă într-o oarecare măsură acel lucru pe care nu-l învăţasem niciodată şi pe care-l ştiam atît de bine : să trăiesc. Da, cred că atunci a început totul.

Dar nici în seara asta nu mă simt în formă. Îmi

compun chiar cu oarecare dificultate frazele. Vorbesc parcă mai puţin bine ca de obicei şi cuvintele mele şovăie. De vină e vremea, fără îndoială. Se respiră greu, aerul e atît de apăsător, încît îl simţi cum îţi striveşte pieptul. V-ar supăra, scumpul meu compatriot, dacă am ieşi să ne plimbăm puţin prin oraş ? Mulţumesc.

Cît de frumoase sînt canalele seara ! Îmi place răsuflarea apei mucede, mirosul frunzelor uscate care putrezesc în canal şi acela, funebru, ce urcă dinspre şalupele pline cu flori. Nu, nu, gustul ăsta n-are nimic morbid, credeţi-mă. Dimpotrivă, e vorba de o hotărîre a mea. Adevărul e că fac tot ce-mi stă în putinţă ca să admir aceste canale. Căci locul pe care-l iubesc cel mai mult pe lume e Sicilia, acum m-aţi înţeles, dar privită numai din vîrful Etnei, pe lumină, de acolo de unde insula şi marea ţi se aştern la picioare. Şi Java, dar numai în perioada alizeelor. Da, am fost acolo în tinereţe. În general îmi plac toate insulele. Le stăpîneşti mai uşor.

O casă frumoasă, nu-i aşa ? Capetele pe care le vedeţi înfăţişează doi sclavi negri. E o firmă. Casa aparţinea unui negustor de sclavi. Oho ! în vremurile acelea se juca cu cărţile pe faţă ! Oamenii nu se sfiau să spună în gura mare : „Iată, sînt bogat, fac negoţ cu sclavi, vînd carne neagră". Mai vedeţi azi pe cineva mărturisind deschis că asta-i este meseria ? Ce scandal s-ar mai isca ! Parcă-i aud de aici pe confraţii mei parizieni. Căci în chestiunea asta sînt de neînduplecat, şi n-ar şovăi să pună în circulaţie două-trei manifeste, ba poate chiar mai multe. Gîndindu-mă bine, cred că şi eu mi-aş pune semnătura lîngă a lor. Sîntem împotriva sclaviei ! Că n-avem încotro şi am introdus-o la noi acasă sau

în uzine, asta-i una, și lucrul e firesc, dar ar fi culmea să te mai și lauzi cu ea.

Știu că nu ne putem lipsi de a pune stăpînire peste ceilalți sau de a ne lăsa slujiți. Fiecare om are nevoie de sclavi așa cum are nevoie de aer. Să poruncești e ca și cum ai respira, nu credeți ? Pînă şi cei mai nenorociţi ajung să respire. Chiar și cel din urmă om din societate își are măcar perechea sau copilul său. Dacă e burlac, un cîine. Esențial e să te poţi înfuria fără ca celălalt să aibă dreptul să-ţi răspundă. „Un copil nu-i răspunde tatălui său !“ — cunoașteţi formula. Într-un sens e o formulă ciudată. Cui i-ai putea răspunde în lumea asta dacă nu celui pe care-l iubești ? Într-alt sens e convingătoare. Trebuie totuși ca cineva să aibă ultimul cuvînt. Altminteri oricărui argument i se poate opune un altul și discuția nu s-ar mai termina niciodată. Puterea, dimpotrivă, le rezolvă pe toate. Ne-a trebuit multă vreme, dar pînă la urmă am izbutit să înţelegem atîta lucru. Cred că aţi observat, de pildă, că bătrîna noastră Europă a început, în sfîrșit, să filozofeze așa cum se cuvine. Nu mai spunem, ca în străvechile timpuri naive : „Gîndesc așa. Ce obiecţii îmi aduceţi ?“ Am devenit lucizi. Am înlocuit dialogul prin comunicat. Acum spunem : „Acesta-i adevărul. N-aveţi decît să-l discutaţi, asta nu ne interesează cîtuși de puţin. Dar peste cîţiva ani veţi avea de a face cu poliţia, care vă va arăta că eu am dreptate.“

Acum totul a devenit limpede pe iubita noastră planetă. Ne cunoaștem, știm de ce sîntem în stare. Iată, de pildă — ca să vă dau și alte exemple — eu am ţinut întotdeauna să fiu slujit cu surîsul pe buze. Dacă slujnica era tristă, întreaga mea zi era stricată. Avea, fără îndoială, dreptul să nu fie veselă. Dar îmi spuneam că era mai bine pentru ea

să-şi facă slujba rîzînd decît plîngînd. De fapt se dovedea a fi mai bine pentru mine. Fără să pară prea strălucit, raţionamentul meu nu era totuşi cu desăvîrşire lipsit de temei. Refuzam întotdeauna să mănînc la restaurantele chinezeşti. De ce ? Pentru că asiaticii, cînd tac, şi în prezenţa albilor, au adesea o expresie plină de dispreţ. Fireşte, au aceeaşi înfăţişare şi cînd servesc. Cum să te mai poţi bucura de puiul în pojghiţă de lac şi mai ales cum să mai gîndeşti, privindu-i, că ai dreptate ?

Între noi fie zis, sclavia, de preferinţă surîzătoare, e inevitabilă. Dar lucrul nu trebuie recunoscut. Dacă cineva ţine cu orice chip să aibă sclavi, nu-i oare preferabil să-i numească oameni liberi ? Mai întîi din principiu, apoi pentru a le lăsa speranţa. Merită şi ei atîta compensaţie, nu-i aşa ? Astfel, vor continua să surîdă iar noi vom rămîne cu conştiinţa senină. Altminteri am fi siliţi să ne schimbăm părerea despre noi înşine, am înnebuni de durere, sau, mai ştii, am învăţa chiar ce-i modestia. De aceea, jos cu firmele, iar asta-i de-a dreptul scandaloasă. Dacă toţi s-ar apuca să facă mărturisiri, dacă şi-ar da în vileag adevărata meserie şi identitate, nu ştiu cum ne-am mai descurca. Închipuiţi-vă nişte cărţi de vizită pe care ar scrie : „Dupont, filozof fricos, sau proprietar creştin, sau umanist adulterin" — căci avem de unde alege. Ar fi iadul pe pămînt. Da, cred că aşa e în iad : peste tot străzi cu firme, şi nimănui nu-i este cu putinţă să se justifice. Eşti etichetat o dată pentru totdeauna.

Gîndiţi-vă puţin, de pildă, scumpul meu compatriot, cum ar arăta firma dumneavoastră. Văd că tăceţi. Nu-i nimic, o să-mi răspundeţi mai tîrziu. Pe-a mea mi-o ştiu, în orice caz : un chip cu două feţe, un prea frumos Janus, şi, deasupra, deviza

casei: „Nu vă încredeţi în mine". Iar pe cărţile mele de vizită parcă şi văd scris: „Jean-Baptiste Clamence, comedian". La puţin timp după seara de care v-am vorbit, am făcut o descoperire. Ori de cîte ori mă despărţeam de un orb după ce-l ajutasem să traverseze strada, îl salutam. Era limpede că salutul meu nu i se adresa lui, de vreme ce el nu putea să-l vadă. Atunci cui îi era destinat? Publicului. Îmi jucasem rolul şi acum salutam. Destul de bine, nu găsiţi? Într-altă zi, cam în aceeaşi vreme, i-am răspuns unui automobilist care-mi mulţumea pentru că-l ajutasem, că nimeni n-ar fi făcut la fel. Voisem, bineînţeles, să-i dau un răspuns oarecare. Dar acel lapsus nefericit mi-a rămas multă vreme pe suflet. Hotărît lucru, în ce priveşte modestia, era greu să mă întreacă cineva!

Trebuie să recunosc cu toată umilinţa, scumpul meu compatriot, că de cînd mă ştiu am fost întotdeauna peste măsură de vanitos. Eu, eu, eu, iată refrenul preţioasei mele vieţi, care răzbătea în tot ce spuneam. N-am putut niciodată vorbi altfel decît lăudîndu-mă, mai cu seamă că o făceam cu o anume discreţie zgomotoasă a cărei taină o cunoşteam ca nimeni altul. E adevărat că am trăit întotdeauna ca un om liber şi puternic. Mă simţeam liber faţă de toţi pentru excelentul motiv că nu-mi recunoşteam nici un egal. Nu numai că m-am socotit întotdeauna mai inteligent decît toţi ceilalţi — asta v-am spus-o — dar şi mai sensibil, şi mai îndemînatic, trăgător de elită, şofer fără pereche, amant excepţional. Chiar şi într-un domeniu în care-mi puteam uşor verifica inferioritatea, ca tenisul, de exemplu, pe care nu-l jucam prea strălucit, îmi plăcea să cred că, dacă aş fi avut timpul să mă antrenez, i-aş fi întrecut chiar şi pe jucătorii de mîna întîi. Mă socoteam superior în toate, de unde

și bunăvoința și seninătatea mea. Cînd mă ocupam de ceilalți oameni, o făceam din pură condescendență și în deplină libertate, drept pentru care întregul merit îmi revenea tot mie : dragostea pe care mi-o purtam se mai înălța cu o treaptă.

Alături de alte cîteva, am descoperit toate aceste adevăruri evidente în perioada care a urmat serii de care v-am vorbit. Nu de îndată, și nici în chip foarte limpede. A trebuit, mai întîi, să-mi recapăt memoria. Treptat, lucrurile au devenit mai limpezi, și am învățat cîte ceva din ceea ce pînă atunci mă mulțumisem doar să știu. În trecut fusesem întotdeauna ajutat de o uimitoare capacitate de a uita. Uitam totul, și în primul rînd propriile mele hotărîri. De fapt, pentru mine nimic nu avea însemnătate.

Bineînțeles că, silit de împrejurări, îmi îndreptam atenția către război, sinucidere, dragoste, mizerie, dar numai într-un chip politicos și superficial. Uneori mă prefăceam plin de interes pentru o cauză cu totul străină de viața mea de fiecare zi. Totuși, rămîneam deoparte, în afară, bineînțeles, de situațiile cînd îmi era amenințată propria-mi libertate. Cum să vă spun ? Era ca și cum totul ar fi alunecat. Da, totul aluneca de pe mine.

Să fim însă drepți : se întîmpla uneori ca uitarea mea să fie vrednică de toată lauda. Sînt sigur că ați observat că există oameni credincioși care se străduie să ierte toate jignirile ce li s-au adus, și care le iartă, într-adevăr, dar nu le uită niciodată. Eu, în schimb, nu eram în stare să iert jignirile, dar pînă la urmă le uitam întotdeauna. Cei ce se socoteau dușmăniți de mine nu-și mai veneau în fire cînd se pomeneau salutați cu surîsul pe buze. Unii îmi admirau atunci noblețea sufletească, alții îmi disprețuiau lașitatea, fără a se gîndi că motivul

purtării mele era mult mai simplu : uitasem pînă şi cum îi cheamă. Aceeași infirmitate care mă făcea indiferent sau ingrat era, de data aceasta, pricina mărinimiei mele.

Trăiam, așadar, fără nici o altă continuitate, în afară de una singură : eu-eu-eu. De pe o zi pe alta, femeile, de pe o zi pe alta, virtutea sau viciul, totul de pe o zi pe alta, precum cîinii, dar în fiecare zi eu însumi, veghind neobosit. Înaintam astfel la suprafața vieții, prins în cuvinte, spre a spune așa, niciodată în realități. Cărți citite în grabă, prieteni iubiți în grabă, orașe străine străbătute în grabă, femei posedate în grabă : tot atîtea gesturi izvorîte din plictiseală sau din distracție. Oamenii mă urmau, încercau să se agațe, dar nu aveau de ce, și erau nenorociți. Ei. Căci eu uitam. Nu mi-am amintit niciodată decît de mine însumi.

Treptat, memoria mi-a revenit totuși. Sau, mai bine-zis, m-am dus eu către ea, și astfel am aflat amintirea care mă aștepta. Înainte de a vorbi de asta, îngăduiți-mi, scumpul meu compatriot, să vă dau cîteva exemple (ce vă vor sluji, sînt sigur) în legătură cu ceea ce am descoperit în cursul cercetării mele.

Într-o zi, cînd, conducîndu-mi mașina, demaram pe verde cu o întîrziere de o secundă, în timp ce răbdătorii noștri concetățeni claxonau puternic și neîntrerupt în spatele meu, mi-am amintit dintr-o dată de o altă întîmplare, survenită în împrejurări asemănătoare. O motocicletă condusă de un om mic de statură și uscățiv, purtînd ochelari și pantaloni de golf, mă depășise și se oprise în fața mea, pe roșu. Stopînd, omulețul blocase motorul și se străduia în zadar să-l pună iar în mișcare. Pe verde, i-am cerut, cu obișnuita mea politețe, să se dea la o parte cu motocicleta, ca să pot trece. Omulețul

se chinuia înainte, străduindu-se să pună motorul în mişcare. Conform regulilor amabilităţii pariziene mi-a răspuns, aşadar, să mă duc la dracu. Am insistat, tot politicos, dar cu o uşoară enervare în glas. Pe dată am putut afla că dacă nu mă potolesc n-o să-mi fie bine. În acest timp în spatele meu s-au auzit cîteva claxoane. Cu şi mai multă hotărîre l-am rugat pe interlocutorul meu să fie politicos şi să nu mai împiedice circulaţia. Arţăgosul personaj, scos fără îndoială din sărite de încăpăţînarea motorului său, mă informă că dacă mi s-a făcut poftă de o bătaie soră cu moartea, mi-o va da cu dragă inimă. Atîta cinism m-a umplut de o sfîntă mînie şi am coborît din maşină cu gîndul să-i trag o chelfăneală acelui bădăran. Nu cred că sînt laş (dar cîte nu credem cînd e vorba de noi înşine !), îmi depăşeam cu un cap adversarul, iar muşchii mă slujiseră întotdeauna. Sînt convins şi acum că pînă la urmă nu eu aş fi fost cel bătut. Dar nu apucasem bine să cobor, că din mulţimea ce începuse să se adune a şi ieşit un individ. Repezindu-se la mine, mi-a strigat că sînt o lepădătură şi că nu-mi va îngădui să lovesc un om care, aflîndu-se pe motocicletă, nu se poate apăra. M-am întors către acel viteaz, dar n-am apucat să-l văd. Chiar în acea clipă am auzit motocicleta pornind şi am primit o lovitură puternică peste ureche. Pînă s-apuc să mă dezmeticesc, motocicleta era departe. Buimac, m-am îndreptat maşinal spre bravul d'Artagnan, dar, în aceeaşi clipă, din şirul nesfîrşit de vehicule s-a pornit un concert exasperat de claxoane. Eram din nou pe verde. Atunci, încă zăpăcit, în loc să-l scutur puţin pe individul care strigase la mine, m-am întors cuminte la maşină şi am demarat, în timp ce imbecilul mă blagoslovea

cu un „nenorocitule" de care mi-aduc aminte pînă şi azi.

Întîmplare lipsită de importanţă, veţi spune. Desigur. Numai că mi-a trebuit multă vreme s-o uit. Aveam, totuşi, scuze. Mă lăsasem lovit fără să răspund dar nu puteam fi acuzat de laşitate. Surprins, încolţit din două părţi, îmi pierdusem capul, iar claxoanele mă zăpăciseră şi mai mult. Totuşi, mă simţeam nefericit de parcă onoarea mi-ar fi fost terfelită pe vecie. Mă vedeam în închipuire urcînd în maşină, fără nici cea mai mică reacţie, sub privirile ironice ale unei mulţimi cu atît mai bucuroasă cu cît în acea zi purtam, îmi amintesc prea bine, un costum albastru foarte elegant. În urechi îmi suna din nou acel „nenorocitule" care, totuşi, mi se părea întemeiat. Dădusem înapoi în public. De vină fuseseră împrejurările, e drept, dar împrejurări există întotdeauna. Cu întîrziere, îmi apărea limpede ce-ar fi trebuit să fac. Mă vedeam doborîndu-l la pămînt cu un pumn zdravăn pe d'Artagnan, urcîndu-mă în maşină, urmărindu-l pe nespălatul care mă lovise, ajungîndu-l din urmă, imobilizîndu-i motocicleta la marginea trotuarului, luîndu-l deoparte şi dîndu-i chelfăneala pe care o merita din plin. Acest film, cu cîteva variante, s-a desfăşurat de sute de ori în închipuirea mea. Dar era prea tîrziu, şi timp de cîteva zile am clocit în mine o ciudă plină de venin.

Iar a început să plouă. Nu vreţi să ne oprim sub acest portic ? Aşa. Ce spuneam ? Ah, da ! vorbeam despre onoare. Aşadar, cînd mi-am amintit de această întîmplare, am înţeles exact ce însemna ea pentru mine : visul meu nu rezistase la proba faptelor. Visasem, lucrul îmi era acum limpede, să fiu un om complet, care să se facă respectat atît în persoana cît şi în meseria sa. Dacă vreţi, un om

care ar fi jumătate Cerdan[1] și jumătate de Gaulle. Pe scurt, voiam să domin în toate privințele. De aceea marea mea cochetărie consta în a-mi arăta mai curînd îndemînarea fizică decît talentele intelectuale. Dar după acea lovitură primită în public, la care nu reacționasem nici într-un fel, nu-mi mai era cu putință să mă complac în frumoasa imagine pe care mi-o făurisem despre mine însumi. Dacă aș fi fost prietenul adevărului și al inteligenței, așa cum pretindeam că sînt, nici nu mi-ar fi păsat de întîmplarea aceea, de mult uitată de cei care asistaseră la ea. Cel mult nu mi-aș fi putut ierta că mă înfuriasem pentru o nimica toată, și că furios fiind, îmi pierdusem prezența de spirit, nemaiștiind face față consecințelor mîniei mele. În schimb, singurul meu gînd era cum să mă răzbun, să lovesc și să înving, ca și cum adevărata mea dorință n-ar fi fost să mă știu cea mai inteligentă și cea mai generoasă făptură de pe pămînt, ci numai să pot bate pe cine-mi place, să fiu cel mai puternic, și asta la modul cel mai elementar. Adevărul e, și dumneavoastră o știți prea bine, că orice bărbat inteligent visează să fie gangster și să stăpînească societatea numai prin violență. Cum lucrul nu-i chiar atît de ușor pe cît ne-am putea închipui citind romane de specialitate, de obicei apelăm la politică, grăbindu-ne să ne înscriem în partidul cel mai crud. Ce importanță mai poate avea, nu-i așa, faptul că-ți înjosești spiritul, de vreme ce astfel ajungi să fii stăpîn peste toți ceilalți ? Și iată cum începeam să descopăr în mine dulci vise de asuprire.

Îmi dădeam astfel seama că nu eram de partea celor vinovați, a celor acuzați, decît exact în mă-

---

[1] Marcel Cerdan (1916—1949), boxer francez, campion al lumii (1948).

sura în care lucrul acesta nu-mi pricinuia nici un neajuns. Vinovăţia lor mă făcea elocvent pentru că nu eu fi căzusem victimă. Cînd eram ameninţat, nu numai că, la rîndul meu, deveneam judecător, ci, mai mult decît atît, mă preschimbam într-un despot mînios care voia, în afara oricărei legi, să-l doboare pe făptaş, silindu-l să îngenunche în faţa lui. După o asemenea constatare, scumpul meu compatriot, e greu să mai crezi cu tot dinadinsul că eşti chemat să sprijini dreptatea şi să fii apărătorul văduvei şi al orfanului.

Fiindcă văd că ploaia se înteţeşte şi mai putem sta de vorbă, voi îndrăzni să vă mărturisesc o nouă descoperire pe care, tot scormonind în amintire, am făcut-o la puţină vreme după aceea. Să ne aşezăm pe banca asta, la adăpost. Sînt secole de cînd fumătorii de pipă privesc de aici aceeaşi ploaie căzînd peste aceleaşi canale. Lucrul pe care vreau să vi-l povestesc e ceva mai delicat. E vorba de o femeie. Trebuie, mai întîi, să ştiţi că am avut întotdeauna, şi fără prea mare osteneală, succes la femei. Nu spun că am izbutit să le fac fericite, şi nici măcar că prin ele am izbutit să fiu fericit. Nu, am avut succes, pur şi simplu. Îmi atingeam scopul atunci cînd voiam eu. Închipuiţi-vă, găseau că am farmec ! Ştiţi ce înseamnă să ai farmec : vezi limpede că ţi se răspunde da, fără ca tu să fi pus propriu-zis vreo întrebare. Aşa mi se întîmpla şi mie pe atunci. Vă miră, nu ? De ce nu recunoaşteţi ? Cu mutra mea de-acum, e firesc să vă mire. Dar vai, după o anumită vîrstă, orice om e răspunzător de chipul său. Al meu... Dar asta n-are nici o importanţă. Un fapt e sigur : femeile găseau că am farmec, lucru de care profitam.

Nu o făceam totuşi în mod calculat ; eram de o totală bună-credinţă, sau aproape. Raporturile mele

cu femeile erau firești, plăcute, fără complicații, cum se spune de obicei. Nu mă foloseam de nici un fel de vicleșug, în afară doar de unul fățiș, în care ele văd un omagiu. Îmi plăceau, cum se spune, ceea ce e totuna cu a zice că n-am iubit niciuna, niciodată. Am găsit întotdeauna atitudinea misoginului, vulgară și prostească, și aproape pe toate femeile pe care le-am cunoscut le-am socotit mai bune decît mine. Totuși, așezîndu-le atît de sus, mai des m-am slujit de ele decît le-am slujit. Greu de înțeles, nu-i așa ?

Știu, iubirea adevărată e lucru cu totul excepțional, ea nu se întîlnește decît cam de două ori la o sută de ani. În restul timpului, iubim din vanitate sau din plictiseală. Eu unul, pot s-o spun, nu eram în nici un caz Călugărița portugheză. N-am inimă de piatră, ci, dimpotrivă, mă înduioșez lesne și plîng ușor. Numai că toate aceste porniri sînt întotdeauna întoarse către mine însumi, toate înduioșările mele nu mă privesc decît pe mine. La urma urmei, mint cînd spun că n-am iubit niciodată. Toată viața am avut, totuși, o mare dragoste : dragostea de mine însumi. În această privință, după inevitabilele dificultăți ale adolescenței, m-am lămurit cît se poate de repede : viața mea amoroasă era dominată cu totul de senzualitate. Femeia era pentru mine doar un obiect de plăcere, pe care mi-l cuceream. La asta eram ajutat de fizicul meu : natura a fost generoasă cu mine. Mă mîndream cu el și îmi oferearn cu ajutorul lui cît mai multe satisfacții, despre care n-aș mai ști să spun dacă erau satisfacțiile plăcerii sau cele ale performanței. Bun, veți spune că și acum nu fac altceva decît să mă laud. Sînt de acord cu dumneavoastră, și mă mîndresc cu atît mai puțin, cu cît de data asta laudele mele sînt întemeiate.

Senzualitatea mea — pentru a nu vorbi decît de ea — era întotdeauna atît de reală, încît, fie și numai pentru o aventură de zece minute, m-aș fi lepădat fără să stau pe gînduri de propriii mei părinți, chiar dacă după aceea m-aș fi căit amarnic. Dar ce spun ? Aș fi făcut asta mai cu seamă pentru o aventură de zece minute, și mai ales dacă aveam siguranța că totul se termină aici. Aveam, bineînțeles, și eu principiile mele, de pildă nu m-aș fi atins pentru nimic în lume de nevasta unui prieten. Numai că, în chipul cel mai sincer, prietenia mea pentru soț înceta cu cîteva zile înainte. Poate că n-ar trebui să numesc asta senzualitate. Căci adevărata senzualitate nu-i respingătoare. Să fim indulgenți și să spunem că e vorba de o infirmitate, de un fel de incapacitate congenitală de a vedea în dragoste altceva decît actul. O infirmitate, la urma urmei, confortabilă. Unită cu facultatea mea de a uita, îmi favoriza libertatea. Totodată, datorită unui anume aer de detașare și de totală independență, ea îmi prilejuia noi succese. Tocmai pentru că nu eram romantic, dădeam firilor romanțioase cele mai temeinice pricini de visare. Căci prietenele noastre seamănă toate într-o anume privință cu Bonaparte : își închipuie că vor cîștiga bătălia pe care toată lumea a pierdut-o.

Legăturile acestea îmi satisfăceau, de altminteri, nu numai senzualitatea, ci și patima jocului. Îmi plăcea să aflu în femei partenerele unui anume joc ce avea gustul inocenței. Căci nu pot suferi să mă plictisesc, și din viață nu prețuiesc decît clipele de destindere. Orice societate, oricît de strălucită, devine pentru mine foarte curînd o adevărată povară, în timp ce cu femeile care mi-au plăcut nu m-am plictisit niciodată. Mi-e oarecum greu s-o spun, dar aș fi dat cu dragă inimă zece convorbiri cu Ein-

stein în schimbul primei întîlniri cu o figurantă nostimă. E drept că la a zecea întîlnire tînjeam după Einstein sau după o lectură serioasă. În fond, marile probleme nu m-au preocupat niciodată decît în răstimpul dintre micile mele dezmățuri. Și nu o dată mi s-a întîmplat ca, aflîndu-mă pe stradă și discutînd pasionat cu prietenii, să pierd șirul argumentării, pentru că, tocmai în acea clipă, vedeam trecînd o femeie frumoasă.

Așadar, jucam jocul. Știam că le plăcea să nu mergi de-a dreptul la țintă. Trebuia mai întîi să le faci conversație, să fii, cum spun ele, tandru. Frazele frumoase nu-mi lipseau, nu degeaba eram avocat, și nici privirile galeșe, căci în armată făcusem pe actorul. Schimbam adesea rolurile ; dar întotdeauna era vorba de una și aceeași piesă. De exemplu rolul în care le vorbeam de acea atracție de neînțeles, de acel „nu știu ce“ „care nu-și află nici o explicație, cu atît mai mult cu cît nu mai vreau să mă las atras de nici o femeie, căci sînt obosit de dragoste etc...“ se dovedea întotdeauna eficace, deși era unul dintre cele mai vechi din repertoriu. Mai era și rolul în care mă desfășuram pe tema fericirii misterioase pe care nici o altă femeie nu mi-o mai dăduse vreodată, fericire poate fără viitor, da, cu siguranță fără viitor (căci e atît de greu de apărat !), dar care tocmai de aceea e de neînlocuit. Îmi pusesem la punct mai cu seamă o mică tiradă, întotdeauna bine primită, pentru care sînt sigur că mă veți felicita. În esență, această tiradă afirma cu durere și resemnare că sînt un nimic, că nu sînt vrednic de iubire, că viața mea e în afara acestor lucruri, că nu-i e dată fericirea obișnuită, fericire pe care, poate, mi-aș fi dorit-o mai mult ca orice, dar că, iată, este prea tîrziu. Cu privire la pricinile acestei întîrzieri

hotărîtoare păstram însă cea mai mare taină, știind că nimic nu-i mai plăcut decît să te culci cu misterul. De altminteri, într-un sens, credeam în tot ce spuneam, trăindu-mi cu adevărat rolul. Nu-i de mirare atunci că și partenerele mele începeau să și-l joace pe al lor dîndu-și toată silința. Cele mai sensibile se străduiau să mă înțeleagă, și o asemenea strădanie se sfîrșea printr-o capitulare melancolică. Celelalte, mulțumite cînd vedeau că respect regulile jocului și că aveam delicatețea de a vorbi înainte de a acționa, treceau, fără să mai aștepte, la fapte. Iar eu cîștigam, și încă de două ori, de vreme ce-mi satisfăceam astfel nu numai dorința de a le avea, dar și dragostea pe care mi-o purtam, dovedindu-mi de fiecare dată puterea nemărginită.

Lucrul e atît de adevărat, încît chiar dacă mi se întîmpla ca unele să nu-mi ofere decît o plăcere mediocră, încercam totuși să reiau din cînd în cînd legătura cu ele, ajutat, fără îndoială, de acea stranie dorință pe care o favorizează absența urmată de o complicitate brusc regăsită, dar și pentru a-mi dovedi mie însumi că legătura noastră rezistă și că depinde numai de mine s-o întăresc. Uneori le puneam chiar să jure că nu vor mai aparține nici unui alt bărbat, spre a-mi potoli, o dată pentru totdeauna, neliniștea în această privință. Dar era o neliniște la care nici inima și nici imaginația nu erau părtașe. Într-adevăr, în mine era atît de înrădăcinată o anume pretenție, încît îmi era cu neputință să-mi închipui, chiar în ciuda evidenței, că o femeie care-mi aparținuse va mai putea vreodată aparține și altuia. Dar jurămîntul prin care se legau mă elibera, în schimb, pe mine. Din acea clipă mă simțeam în stare să rup, ceea ce, altminteri, îmi era aproape întotdeauna cu neputință. Prin jurămîntul

lor primisem o dată pentru totdeauna în ceea ce le privea acea confirmare de care aveam nevoie, iar puterea mea era astfel asigurată pentru multă vreme. Ciudat, nu ? Şi totuşi, aşa stau lucrurile, scumpul meu compatriot. Unii strigă : „Iubeşte-mă !“ Alţii : „Nu mă iubi !“ Dar mai există unii, cei mai răi şi mai nefericiţi, care strigă : „Nu mă iubi dar păstrează-mi credinţă !“

Numai că o asemenea confirmare nu-i niciodată definitivă, şi trebuie s-o capeţi de fiecare dată. Şi astfel, devine deprindere. Curînd frazele încep să curgă fără să te mai gîndeşti ce spui, apoi urmează reflexul : într-o bună zi te pomeneşti că iei fără a dori cu adevărat. Vă rog să mă credeţi, pentru anumiţi oameni cel puţin, nu-i lucru mai greu decît acela de a nu lua ceea ce nu doresc.

Şi asta mi s-a întîmplat într-o zi şi mie, iar despre femeea aceea e inutil să vă spun altceva decît că, fără să mă tulbure cu adevărat, mă atrăsese prin înfăţişarea ei pasivă şi lacomă. Sincer vorbind, n-a fost de loc grozav, cum era şi de aşteptat. Dar n-am avut niciodată complexe, şi am uitat-o curînd, şi multă vreme nici n-am mai văzut-o. Credeam că nu-şi dăduse seama de nimic, şi, în general, nici măcar nu-mi trecea prin cap că putea să aibă şi ea o părere în acea privinţă. De altminteri, înfăţişarea ei pasivă mă făcea s-o cred în afară de orice legătură cu lumea. Cîteva săptămîni mai tîrziu am aflat totuşi că i-a vorbit unei a treia persoane despre insuficienţele mele. Am avut pe dată sentimentul că am fost înşelat : nu era chiar atît de pasivă pe cît o crezusem, şi nu-i lipsea nici un anume discernămînt. Apoi am ridicat nepăsător din umeri şi m-am prefăcut că rîd. Ba chiar am rîs de-a binelea ; era limpede că incidentul era lipsit de importanţă. Dacă există un domeniu în care mo-

destia ar trebui să fie obligatorie, acela e domeniul sexualității, cu tot imprevizibilul ei. Dar nu se întîmplă așa, și fiecare nu știe cum să-și cultive mai bine vanitatea, chiar cînd e singur. În ciuda nepăsării mele, care mi-a fost, de fapt, purtarea ? Nu după multă vreme am întîlnit-o iar, am făcut tot ce trebuia pentru ca s-o seduc și s-o am din nou, de data aceasta cu adevărat. Nu mi-a fost prea greu : nici lor nu le place să rămînă cu amintirea unui eșec. Din acea clipă, și fără să vreau asta lămurit, am început s-o chinuiesc în cele mai felurite chipuri. O părăseam și apoi iar o căutam, o sileam să mi se dea în momente și în locuri nepotrivite, o tratam într-un fel atît de brutal în toate privințele, încît am sfîrșit prin a mă lega de ea așa cum îmi închipui că se leagă temnicerul de pușcăriaș. Și asta pînă în ziua cînd, în tulburarea violentă a unei plăceri dureroase și brutale, a lăudat cu voce tare ceea ce o subjuga. Din acea zi am început să mă îndepărtez de ea. Apoi am uitat-o cu desăvîrșire.

Voi fi de acord, căci vă ghicesc părerea, în ciuda tăcerii dumneavoastră atît de politicoasă, că aventura aceasta nu-mi face prea mare cinste. Dar gîndiți-vă și la viața dumneavoastră, scumpul meu compatriot. Scotociți-vă bine în amintire și poate că veți da peste cine știe ce întîmplare asemănătoare, pe care o să mi-o povestiți mai tîrziu. În ceea ce mă privește, cînd mi-am reamintit-o, am rîs. Dar era un altfel de rîs, care semăna mult cu cel pe care-l auzisem pe podul Artelor. Rîdeam de frumoasele mele fraze și de pledoariile mele. De altminteri, mai mult de pledoariile mele decît de frazele cu care seduceam femeile. Pe acestea măcar

nu le minţeam prea mult. În atitudinea mea instinctul vorbea limpede, fără ocolişuri. Actul dragostei este o mărturisire. Egoismul se manifestă aici în chip făţiş, vanitatea se desfăşoară din plin, sau, dimpotrivă, tot acum se dezvăluie şi adevărata generozitate. Pînă la urmă, în acea regretabilă întîmplare, mai mult chiar decît în celelalte aventuri ale mele, fusesem mai sincer decît credeam, spusesem cine sînt şi cum pot trăi. În ciuda aparenţelor, eram deci mai demn în viaţa mea particulară, chiar — şi mai cu seamă — atunci cînd mă purtam aşa cum v-am spus, decît în avîntatele mele tirade profesionale despre nevinovăţie şi dreptate. Cel puţin, văzîndu-mă cum mă port cu făpturile omeneşti nu mă mai puteam înşela asupra adevăratei mele firi. Nici un om nu e ipocrit în plăcerile lui — oare am citit asta undeva sau am gîndit-o singur, scumpul meu compatriot ?

Cînd priveam, astfel, dificultatea cu care mă despărţeam definitiv de o femeie, dificultate care mă făcea să am atîtea legături simultane, nu-mi mai spuneam că de vină e numai sufletul meu iubitor. Nu din pricina lui intram pe dată în acţiune cînd vreuna dintre prietenele mele, obosind să tot aştepte clipa cînd pasiunea noastră va izbucni în toată splendoarea ei, îmi spunea că ar fi mai bine să nu ne mai vedem. Pe dată începeam să fac concesii, deveneam îngăduitor şi elocvent. Deşteptam în ele dragostea şi dulcea slăbiciune a inimii, dar eu însumi mă prefăceam numai a le simţi, fiind doar aţîţat de acel refuz şi alarmat de faptul că eram în primejdie să pierd o afecţiune. E drept că uneori credeam că sufăr cu adevărat. Totuşi era

de ajuns ca o femeie să se răzvrătească și să mă părăsească de-a binelea, pentru ca s-o uit îndată, după cum o uitam și cînd o aveam lîngă mine, dacă hotărîse, dimpotrivă, să se întoarcă. Cînd eram în primejdie de a fi părăsit, în mine nu se trezeau nici dragostea și nici generozitatea ci numai dorința de a fi iubit și de a primi ceea ce, credeam eu, mi se cuvenea. De îndată ce eram iubit, îmi uitam iar partenera, eram strălucitor, în cea mai bună formă, din nou simpatic.

Trebuie să vă mărturisesc, de altfel, că orice afecțiune o dată redobîndită, devenea pentru mine o povară. În clipele de enervare îmi spuneam că soluția ideală pentru acea femeie ar fi fost moartea. Căci legîndu-ne pentru totdeauna, ea ne-ar fi eliberat totodată și de constrîngerea pe care o presupune orice legătură. Dar nu putem dori moartea tuturor și nici, la limită, să pustiim planeta, numai pentru a ne bucura de o libertate altminteri de neînchipuit. Sensibilitatea și dragostea mea de oameni ar fi fost împotrivă.

Singurul simțămînt adînc pe care mi se întîmpla să-l încerc în cursul acelor aventuri era recunoștința, atunci cînd totul mergea bine și cînd nu numai că nu-mi era tulburată liniștea dar mi se lăsa și deplina libertate de a face ce vreau. Și nu eram niciodată mai atent și mai vesel cu o femeie decît atunci cînd veneam din patul alteia, ca și cum recunoștința pe care o simțeam față de una s-ar fi răsfrînt asupra tuturor celorlalte. De altminteri, oricît de tulburi și de complicate ar fi părut simțămintele mele, rezultatul pe care-l obțineam era limpede : păstram în jurul meu toate acele iubiri pentru a mă sluji de ele cînd voiam. Nu puteam,

deci, trăi, după propria-mi mărturie, decît cu condiția ca pe tot pămîntul, toate ființele, sau cît mai multe cu putință, să existe pentru mine, veșnic disponibile, lipsite de o viață independentă, gata să răspundă oricînd chemării mele, sortite sterilității pînă în clipa în care aș fi binevoit să le binecuvîntez cu lumina mea. Spre a trăi eu fericit trebuia ca făpturile alese de mine să nu trăiască de loc. Sau, mai bine-zis, ele urmau să-și primească viața de la mine, doar la mari răstimpuri și după bunul meu plac.

Vă rog să mă credeți : nu simt nici o mulțumire povestindu-vă toate acestea. Cînd mă gîndesc la vremea aceea în care ceream totul fără ca eu însumi să plătesc vreodată ceva, în care adunam în jurul meu toate acele ființe ce trebuiau să mă slujească, punîndu-le, ca să zic așa, la frigider, spre a le avea în slujba mea, oricînd la îndemînă, mi-e greu să dau un nume ciudatului simțămînt care mă cuprinde. Să fie rușine ? Oare rușinea arde, scumpul meu compatriot ? Da ? Atunci poate de ea e vorba, sau de unul din acele simțăminte ridicole în legătură cu onoarea. Mi se pare, în orice caz, că n-am mai fost părăsit de simțămîntul acesta din clipa în care am descoperit în miezul amintirilor mele acea întîmplare pe care trebuie, în sfîrșit, să v-o povestesc, în ciuda atîtor digresiuni și argumente laborioase, pe care nădăjduiesc că le-ați apreciat așa cum merită.

Uite că nu mai plouă ! Fiți bun și întovărășiți-mă pînă la mine. Sînt obosit și, ciudat, nu pentru că am vorbit, ci numai la gîndul a ceea ce trebuie să vă mai spun. De altfel, marea mea descoperire poate fi povestită în cîteva cuvinte. De ce aș vorbi

mult? Pentru ca statuia să apară în toată goliciunea ei, frazele frumoase trebuie să dispară. Ascultaţi. În acea noapte de noiembrie, cu doi sau trei ani înainte de seara în care mi s-a părut că aud un rîs în spatele meu, traversam podul Royal, îndreptîndu-mă către malul stîng al Senei, unde îmi aveam locuinţa. Era unu după miezul nopţii şi cădea o ploaie măruntă, un fel de burniţă, iar rarii trecători se grăbeau către casele lor. Tocmai mă despărţisem de o prietenă, care, fără doar şi poate, dormea acum de mult. Eram fericit că merg pe jos, cu trupul puţin amorţit, dar calm, hrănit cu un sînge blînd ca ploaia care cădea. Pe pod am trecut pe lîngă o siluetă întoarsă cu spatele, care, aplecată peste parapet, părea că priveşte fluviul. Uitîndu-mă mai bine, am văzut o femeie tînără şi subţire, îmbrăcată în negru. Între părul întunecat şi gulerul mantoului i se zărea doar ceafa, proaspătă şi umedă, la care n-am rămas nesimţitor. Dar, după o clipă de şovăială, mi-am văzut de drum Ajuns la capătul podului, am apucat-o pe chei, în direcţia cartierului Saint-Michel, unde locuiam. Străbătusem cam cincizeci de metri, cînd am auzit zgomotul — care, în ciuda distanţei, mi s-a părut asurzitor în liniştea nopţii — unui trup ce se prăbuşeşte în apă. M-am oprit brusc, dar nu m-am întors. În clipa următoare, am auzit un strigăt, repetat de mai multe ori, ce cobora în josul fluviului şi care dintr-o dată s-a stins. Tăcerea care a urmat, în noaptea încremenită brusc, mi s-a părut nesfîrşită. Am vrut să alerg, dar am rămas ţintuit locului. Cred că tremuram din tot trupul, de frig, şi de spaimă. Îmi spuneam că trebuie să acţionez repede şi totodată simţeam cum mă năpădeşte un

fel de slăbiciune de neînvins. Am uitat ce gînd mi-a venit atunci. „Prea tîrziu, prea departe...“ sau ceva în felul ăsta. Continuam să ascult, nemișcat. Apoi, cu pași grăbiți, m-am îndepărtat prin ploaie. N-am prevenit pe nimeni de cele întîmplate.

Dar iată c-am ajuns, asta-i casa mea, locul unde mă adăpostesc ! Mîine ? Da, cum vreți. Vă voi duce cu plăcere pe insula Marken, o să vedeți și Zuyderzee. Ne întîlnim mîine la „Mexico-City“. Cum ? Femeia aceea ? Nu știu, cu adevărat nu știu nimic. N-am citit ziarele. Nici a doua zi și nici în zilele următoare.

Un sat de păpuși, nu-i așa? Nu se poate spune că-i lipsit de pitoresc. Dar nu pentru asta v-am adus pe această insulă, dragă prietene. Oricine poate să vă facă să admirați bonete, saboți și case împodobite cu motive decorative, în care pescarii fumează tutun fin în camere cu miros de mobilă ceruită..Eu, în schimb, sînt unul dintre puținii oameni care vă poate arăta ce-i aici cu adevărat important.

Am ajuns la dig. Trebuie să mergem de-a lungul lui, ca să ne depărtăm cît mai mult de aceste căsuțe atît de frumoase. Ne putem așeza aici. Ce părere aveți? Nu găsiți că-i una dintre cele mai minunate priveliști negative? Vedeți la stînga noastră acel morman de cenușă numit de cei de aici dună, digul cenușiu, la dreapta, plaja vînătă la picioarele noastre, și, în față, marea de culoare leșiatică și cerul nemărginit în care se răsfrîng apele palide? Un adevărat infern, dar un infern nu prea fierbinte. Numai linii orizontale, nici o strălucire, spațiul incolor, viața moartă. Nu așa arată oare sfîrșitul lumii, neantul, văzut și pipăit? Nici țipenie de om, da, asta mai cu seamă, nici țipenie de om. Numai dumneavoastră și cu mine, în fața planetei pustii! Cerul trăiește? Aveți dreptate, iubite prietene. Se

îngroaşe, apoi se surpă, deschide scări de aer, închide porţi de nori. Sînt porumbeii. N-aţi observat că cerul Olandei e plin de milioane de porumbei ce stau atît de sus, încît nici nu se văd, şi care bat din aripi, urcă şi coboară toţi odată, umplînd văzduhul cu uriaşe valuri de pene cenuşii, pe care vîntul le risipeşte peste tot. Porumbeii aşteaptă acolo sus, aşteaptă tot anul. Se rotesc deasupra pămîntului, se uită, ar vrea să coboare. Dar nu văd decît marea şi canalele, acoperişurile pline de firme, şi nici un cap pe care să se aşeze.

Nu înţelegeţi ce vreau să spun ? Trebuie să vă mărturisesc că mă simt obosit. Pierd şirul vorbei şi nu mai am acea minte limpede atît de mult lăudată odinioară de prietenii mei. Spun prietenii mei, din principiu. Căci nu mai am prieteni, ci numai complici. În schimb, aceştia sînt mai numeroşi şi reprezintă întreaga omenire. Şi, printre ei, primul sînteţi dumneavoastră. Cel de lîngă tine e totdeauna primul. Cum ştiu că n-am prieteni ? E cît se poate de simplu : am descoperit că n-am prieteni în ziua în care m-am gîndit să mă omor spre a le juca o farsă zdravănă, spre a-i pedepsi, într-un anume sens. Dar m-am pomenit că n-aveam pe cine pedepsi. Cîţiva ar fi fost surprinşi ; dar nimeni nu s-ar fi simţit pedepsit. Atunci am înţeles că n-aveam prieteni. De altminteri, chiar dacă aş fi avut, tot nu mi-ar fi folosit la nimic. Dacă aş fi putut să mă sinucid şi apoi să-i văd ce mutră fac, atunci, da, ar fi meritat. Dar pămîntul e negru, iubite prieten, lemnul e gros, giulgiul des. I-aş fi văzut cu ochii sufletului, e adevărat, dar numai dacă există un suflet şi dacă acest suflet are ochi. De asta însă nu sîntem siguri, nu sîntem niciodată siguri de nimic ! Altminteri, ar exista o ieşire, am izbuti să fim luaţi în serios. Numai propria-ţi moarte îi convinge pe oa-

meni de temeinicia motivelor tale, de sinceritatea ta, de adîncimea suferinței tale. Atîta vreme cît trăiești, cazul tău e îndoielnic, n-ai dreptul decît la scepticismul lor. De aceea, dacă ar exista fie și numai o șansă de a te bucura de spectacol, ar merita să le dovedești ceea ce nu vor să creadă, uimindu-i. Dar așa, te omori, și ce însemnătate mai poate avea dacă ei cred sau nu, de vreme ce tu nu mai ești de față spre a te desfăta cu mirarea sau cu căința lor, de altminteri atît de scurtă, spre a asista, așa cum își visează fiecare om, la propria-ți înmormîntare. Ca să nu mai fii îndoielnic, trebuie să nu mai fii, pur și simplu.

Și oare nu-i mai bine așa ? Nepăsarea lor ne-ar face să suferim mai mult. „O să mi-o plătești !" îi spunea o fată tatălui ei, care n-o lăsase să se mărite cu un adorator, prea ferches după gustul lui. După care s-a omorît. Dar tatăl n-a plătit nimic. Îi plăcea la nebunie pescuitul. După trei duminici, s-a întors la rîu, ca să uite, zicea el. Și nu se înșela : a uitat. La drept vorbind, de mirare ar fi fost dacă s-ar fi întîmplat altminteri. Crezi că mori spre a-ți pedepsi nevasta, și de fapt îi redai libertatea. De aceea e mai bine să nu vezi. Ca să nu mai vorbim ce riști să-i auzi vorbind despre ceea ce socotesc ei a fi fost pricina sinuciderii tale. Parcă-i aud : „S-a omorît fiindcă n-a mai putut îndura să..." Ah ! dragă prietene, ce puțină imaginație au oamenii ! Ei cred întotdeauna că te sinucizi pentru un motiv oarecare. Dar poți să te sinucizi foarte bine pentru două motive. Lor nu le dă însă prin cap una ca asta. Și atunci, la ce bun să mori de bună voie, să te sacrifici pentru ideea pe care vrei să și-o facă despre tine ? Căci, o dată mort, vor profita de asta spre a explica gestul tău prin tot felul de motive idioate sau vulgare. Martirii, dragă prietene, trebuie să

aleagă între a fi uitați, batjocoriți sau folosiți. Căci înțeleși nu vor fi niciodată.

Și apoi, să spunem esențialul : iubesc viața, și asta-i adevărata mea slăbiciune. O iubesc atît de mult, încît nu-mi pot închipui nimic în afara ei. O atare lăcomie are în ea ceva plebeian, nu găsiți ? Aristocrația implică neapărat o anume distanță față de tine însuți și de propria-ți viață. Dacă trebuie, mori ; te frîngi, dar nu te înclini ! Dar eu mă înclin, pentru că mă iubesc. După cele povestite, ce credeți c-am simțit ? Silă de mine însumi ? Vă înșelați ; mi-era silă mai curînd de ceilalți. Îmi cunoșteam, desigur, slăbiciunile, și le regretam. Le uitam, totuși, ca și pînă atunci, cu o încăpățînare vrednică de toată lauda. În schimb îi judecam în inima mea, clipă de clipă, pe ceilalți. Asta vă scandalizează ? Credeți poate că nu-i logic să fie așa ? Dar aici nu-i vorba de a fi sau nu logic. Important este să te strecori și, mai cu seamă, să eviți judecata. N-am spus să eviți pedeapsă. Căci pedeapsa fără judecată se îndură mai ușor. Are, de altminteri, un nume care-i o chezășie pentru nevinovăția noastră : îi spunem nefericire. Nu, important, în cazul de față, este să scapi de judecată, să eviți să fii într-una judecat, fără ca osînda să-ți fie vreodată rostită.

Dar lucrul nu-i chiar atît de ușor. Căci astăzi sîntem cu toții gata oricînd să-i judecăm pe ceilalți, după cum sîntem gata oricînd pentru desfrîu. Numai că de data asta nu mai avem a ne teme că vom da dovadă de slăbiciune. Dacă vă îndoiți, trageți cu urechea la ce se spune pe la mese, în luna august, în acele hoteluri pentru vilegiaturiști în care prea milostivii noștri compatrioți își fac cura de plictis. Dacă tot mai șovăiți să trageți concluziile, citiți scrierile oamenilor zilei. Sau mai curînd uita-

ţi-vă la ce se întîmplă în propria dumneavoastră familie, şi veţi fi lămurit. Dragă prietene, să ne ferim a le da fie şi cel mai mic pretext să ne judece. Altminteri, ne vor face mii fărîme. Trebuie să ne luăm tot atîtea precauţii ca şi îmblînzitorul de fiare sălbatice. Dacă are ghinionul să se taie cu briciul înainte de a intra în cuşcă, ce mai praznic pe fiare! Am înţeles asta în ziua în care mi-a trecut pentru prima oară prin minte că nu eram poate chiar atît de vrednic de admiraţie. Din clipa aceea am devenit bănuitor. Fiindcă sîngeram puţin, m-am gîndit că mă vor înhăţa şi mă vor înghiţi cu totul.

În aparenţă eram în aceleaşi raporturi cu contemporanii mei, şi totuşi, pe nesimţite, ceva între noi începea să sune fals. Prietenii mei nu se schimbaseră. Lăudau şi acum, cînd se ivea prilejul, armonia şi liniştea pe care le aflau în preajma mea. Dar eu nu eram sensibil decît la disonanţele, la tulburarea ce mă năpădea; mă simţeam vulnerabil, pradă acuzării publice. Semenii mei nu-mi mai păreau a alcătui auditoriul plin de respect de pînă atunci. Cercul în mijlocul căruia mă aflam se frînsese, iar ei se înşiraseră pe un singur rînd, ca la tribunal. În clipa în care m-am temut că aş putea fi judecat pentru ceva, am înţeles de fapt că în fiecare dintre ei exista o vocaţie irezistibilă pentru meseria de judecător. Da, erau aici, ca şi înainte, dar rîdeau. Sau mai curînd mi se părea că toţi cei pe care-i întîlneam mă priveau cu un surîs ascuns. Am avut chiar impresia, în acea vreme, că cineva îmi pune piedică. De cîteva ori, într-adevăr, m-am poticnit, fără pricină, intrînd în localuri publice. O dată am şi căzut de-a binelea. Francezul cartezian din mine şi-a venit repede în fire, punînd asemenea accidente pe seama singurei divinităţi în care poate

crede bunul-simț, adică pe seama întîmplării. Totuși, în mine se statornicea neîncrederea.

Acum, fiindcă eram mereu cu atenția trează, nu mi-a fost greu să descopăr că aveam dușmani. În primul rînd printre colegii mei de breaslă, apoi în viața mondenă. Pe unii îi îndatorasem cu ceva. Pe alții ar fi trebuit să-i îndatorez, dar n-o făcusem. Toate erau, de altminteri, așa cum trebuiau să fie, și descoperirea nu mi-a pricinuit prea mare supărare. Mai greu și mai dureros mi-a fost, în schimb, să admit că aveam dușmani chiar printre oamenii pe care-i cunoșteam foarte puțin, sau pe care nu-i cunoșteam de loc. Crezusem întotdeauna, cu acea candoare ce-mi este proprie și de care v-ați putut convinge pînă acum în cîteva rînduri, că toți acei ce nu mă cunoșteau ajungeau neapărat să mă iubească de îndată ce relațiile noastre deveneau mai strînse. Am constatat însă că am dușmani mai cu seamă printre cei care nu mă cunoșteau decît din auzite și pe care eu nu-i cunoșteam de loc. Fără îndoială, bănuiau că-mi trăiesc viața din plin, fără nici o constrîngere, lăsîndu-mă cu totul în voia fericirii ; și asta nu se iartă. Succesul, cînd e afișat într-un anume fel, l-ar face să turbeze chiar și pe un măgar. Pe de altă parte, viața mea era plină ochi, și, din lipsă de timp, eram silit să refuz multe avansuri. Din aceleași pricini uitam apoi toate aceste refuzuri. Dar avansurile îmi fuseseră făcute de oameni a căror viață nu era plină și care, tocmai de aceea, își aminteau de refuzul meu.

Iată de ce, ca să nu vă dau decît un exemplu, femeile, pînă la urmă, mă costau scump. Timpul pe care mi-l petreceam cu ele nu-l mai puteam da bărbaților, care adeseori nu mi-o iertau. Vedeți vreo ieșire dintr-o atare situație ? Fericirea și succesele nu se iartă decît atunci cînd consimți să le împarți

din plin cu alții. Dar ca să fii fericit trebuie să nu te ocupi prea mult de ceilalți. Astfel, toate ieșirile sînt închise. Nu ai de ales decît între a fi fericit dar judecat, sau iertat dar nefericit. Cu mine se făcea însă o nedreptate și mai mare : eram osîndit pentru o fericire trecută. Trăisem vreme îndelungată distrat și surîzător, cu iluzia unei armonii generale, cînd, în realitate, judecățile, săgețile și batjocurile se năpusteau din toate părțile asupra mea. În ziua în care mi-am dat seama de asta, am devenit, în sfîrșit, lucid și, sîngerînd din mii de răni, mi-am pierdut dintr-o dată toată puterea. Întreg universul a început atunci să rîdă în jurul meu.

Iată un lucru pe care nici un om (în afară de cei ce nu trăiesc, adică de înțelepți) nu-l poate îndura. Singura apărare e răutatea. Oamenii se grăbesc să judece spre a nu fi ei înșiși judecați. Ce vreți ? Ideea cea mai firească a omului, cea care-i vine în chip naiv, din străfundul firii sale, este ideea că e nevinovat. Din acest punct de vedere sîntem cu toții în situația acelui francez care, la Buchenwald, se încăpățîna să depună o reclamație la funcționarul ce-i înregistrase sosirea, el însuși prizonier. O reclamație ? Funcționarul și tovarășii săi rîdeau : „Degeaba, prietene. Aici nu se reclamă". „Dar, domnule, spunea francezul, cazul meu e excepțional. Sînt nevinovat".

Toți sîntem cazuri excepționale. Fiecare dintre noi invocă ceva anume. Fiecare se vrea nevinovat, cu orice preț, chiar dacă pentru asta ar trebui să învinuiască întreg neamul omenesc și însuși cerul. Nu-i veți face nimănui prea mare bucurie lăudîndu-l pentru strădaniile depuse spre a deveni inteligent sau generos. Dimpotrivă, veți vedea cum îi crește inima de fericire dacă-i veți admira generozitatea înnăscută. Dacă-i veți spune unui criminal

că greşeala pe care a făcut-o nu ţine nici de firea şi nici de caracterul său ci de împrejurări nefericite, vă va fi peste măsură de recunoscător. În timpul pledoariei, chiar va alege acel moment ca să plîngă. Totuşi nu văd nici un merit în a fi cinstit sau inteligent din născare. După cum eşti cu siguranţă la fel de răspunzător, fie că eşti criminal din fire, fie că devii criminal datorită împrejurărilor. Dar toţi aceşti excroci vor iertarea, adică se vor iresponsabili, căutînd fără ruşine o justificare în natură, sau o scuză în împrejurări, chiar dacă sînt contradictorii. Pentru ei important este să fie nevinovaţi şi ca virtuţile lor, cu care au fost dăruiţi din naştere, să nu poată fi puse la îndoială, iar greşelile lor, iscate dintr-o nenorocire trecătoare, să fie veşnic provizorii. V-am mai spus, totul e să scapi de judecată. Şi cum e greu să scapi de ea, şi aproape cu neputinţă să-ţi faci în acelaşi timp şi admirată şi iertată firea, toţi caută să fie bogaţi. De ce ? V-aţi întrebat vreodată ? Pentru putere, bineînţeles. Dar mai cu seamă pentru că bogăţia te sustrage judecăţii imediate, te scoate din mulţimea din metrou pentru a te închide într-o caroserie nichelată, te izolează în parcuri uriaşe, în vagoane de dormit, în cabine de lux. Bogăţia, dragă prietene, nu înseamnă, e drept, achitarea, ci doar o amînare, care nu-i însă nici ea de lepădat...

Mai cu seamă să nu vă credeţi prietenii cînd vă vor cere să fiţi sincer cu ei. O fac numai în nădejdea că-i veţi întări în excelenta idee pe care o au despre ei înşişi, oferindu-le o certitudine în plus, pe care o află în făgăduiala dumneavoastră de a fi sincer. Cum ar putea fi sinceritatea o condiţie a prieteniei ? A spune, cu orice preţ, adevărul este o pasiune care nu cruţă nimic şi căreia nimic nu-i rezistă. E un viciu, uneori un confort, sau un

egoism. Dacă, aşadar, vă aflaţi într-o atare situaţie, nu şovăiţi nici o clipă : făgăduiţi că veţi spune numai adevărul şi minţiţi cît puteţi mai bine. Veţi răspunde dorinţei lor celei mai ascunse, dovedindu-le astfel dragostea îndoit.

Lucrul e atît de adevărat, încît ne încredinţăm rare ori tainele celor mai buni decît noi. Pe aceştia am vrea să-i ocolim. Mai degrabă le spunem ce avem pe suflet celor ce ne seamănă şi care ne împărtăşesc slăbiciunile. Nu dorim deci să ne îndreptăm, nici să devenim mai buni, căci pentru asta ar trebui în primul rînd să renunţăm a mai judeca. Dar noi nu dorim decît să fim deplînşi şi încurajaţi să mergem pe drumul pe care am apucat. În fond, am vrea să nu mai fim vinovaţi şi să nu ne mai dăm osteneala de a ne purifica. Nu avem nici destul cinism, nici destulă virtute. Ne lipseşte atît energia binelui cît şi cea a răului. Îl cunoaşteţi pe Dante ? Adevărat ? Extraordinar ! Atunci ştiţi că Dante admite existenţa unor îngeri neutri în cearta dintre Dumnezeu şi Satana. El îi aşază în Limb, un fel de vestibul al infernului său. Ne aflăm în vestibul, dragă prietene.

Să avem răbdare ? Aveţi, fără îndoială, dreptate. Ne-ar trebui răbdarea de-a aştepta Judecata de apoi. Numai că noi sîntem grăbiţi. Ba chiar atît de grăbiţi, încît eu unul am fost silit să mă fac judecător-penitent. Totuşi, a trebuit mai întîi să mă împac cu ceea ce descoperisem şi să mă pun în bună ordine cu rîsul contemporanilor mei. Cu începere din seara în care am fost strigat, căci am fost cu adevărat strigat, a trebuit să răspund, sau măcar să caut răspunsul. Nu era uşor ; multă vreme am rătăcit la întîmplare. A trebuit mai întîi ca acel rîs ce-mi suna veşnic în urechi, precum şi cei care rîdeau, să mă înveţe să văd mai limpede în mine,

arătîndu-mi că nu eram atît de simplu pe cît crezusem. De ce zîmbiţi ? Adevărul acesta nu-i chiar atît de elementar pe cît pare. Atît doar că numim adevăruri elementare adevărurile pe care le descoperim în urma tuturor celorlalte.

Analizîndu-mă îndelung, am izbutit să văd duplicitatea profundă a făpturii omeneşti. Am înţeles atunci, tot căutînd prin amintiri, că modestia mă ajuta să strălucesc, umilinţa să înving şi virtutea să asupresc. Făceam războiul cu mijloace paşnice şi căpătam, prin mijloace aparent dezinteresate, tot ce rîvneam. De pildă, niciodată nu m-am plîns cînd prietenii uitau data zilei mele de naştere ; toţi se minunau chiar, cu o nuanţă de admiraţie în voce, de discreţia mea în această privinţă. Dar pricina dezinteresului meu era încă şi mai discretă : doream să fiu uitat ca să mă pot plînge mie însumi. Cu cîteva zile înaintea glorioasei date, atît de bine cunoscute mie, pîndeam, atent să nu-mi scape nimic din ceea ce ar fi putut deştepta atenţia sau memoria celor care nădăjduiam că mă vor uita (într-un an am fost chiar pe punctul de a truca un calendar de birou). Izbutind să-mi demonstrez astfel singurătatea, puteam să mă las în voia farmecului unei tristeţi virile.

Astfel, faţa tuturor virtuţilor mele îşi avea reversul ei, mai puţin impunător. E drept că defectele mele sfîrşeau întotdeauna prin a mă sluji. Silit fiind să ascund partea vicioasă a vieţii mele, trebuia să iau o înfăţişare rece care era confundată cu înfăţişarea virtuţii ; indiferenţa mea mă făcea iubit, egoismul meu culmina în generozitate. Mă opresc : prea multă simetrie ar dăuna acestei demonstraţii. Păream incoruptibil, iar eu n-am fost niciodată în stare să rezist în faţa unui pahar de vin sau a unei femei. Treceam drept activ, energic, şi împărăţia

mea era patul. Îmi proclamam peste tot loialitatea, și cred că nu există ființă pe care s-o fi iubit și pe care pînă la urmă să n-o fi trădat. Bineînțeles, trădam, dar eram în același timp și credincios, eram indolent, dar totodată munceam din răsputeri și, clipă de clipă, îmi ajutam aproapele, pentru propria-mi plăcere. Îmi repetam într-una aceste adevăruri evidente, dar nu aflam în ele prea mare consolare. În unele dimineți îmi instruiam procesul pînă la capăt, și ajungeam la concluzia că sentimentul în care excelam era mai cu seamă disprețul. De obicei îi disprețuiam cel mai mult tocmai pe cei pe care-i ajutam. Politicos, arătîndu-mă solidar și emoționat, scuipam zilnic în obrazul tuturor orbilor.

Sincer vorbind, există vreo scuză la toate astea ? Da, există, dar una atît de jalnică, încît mi-e cu neputință s-o invoc. Totuși, iat-o : n-am putut niciodată să iau cu adevărat în serios treburile omenești. N-aș fi putut spune în ruptul capului în ce constă seriozitatea lor ; știam doar că ea nu putea fi găsită în cele ce vedeam în mine și în jurul meu, căci totul mi se înfățișa doar ca un joc amuzant sau neplăcut. Există, într-adevăr, strădanii și convingeri pe care nu le-am înțeles niciodată. Am privit întotdeauna cu mirare și cu oarecare neîncredere acele ciudate făpturi care muncesc pentru bani, pe care pierderea unei „situații“ le face nefericite, sau care se sacrifică, dîndu-și importanță, pentru prosperitatea familiei. În schimb, îl înțelegeam mai bine pe acel prieten care-și pusese în gînd să nu mai fumeze și care izbutise pînă la urmă să se lase de fumat. Într-o dimineață, deschizînd ziarul și citind despre explozia primei bombe H și despre admirabilele ei efecte, a intrat fără să mai stea pe gînduri într-o tutungerie.

Uneori, fără îndoială, mă prefăceam că iau viața în serios. Curînd însă îmi devenea evidentă lipsa de seriozitate a seriozității însăși, și din acea clipă mă mulțumeam să-mi joc rolul, dar cît mai bine cu putință. Jucam rolul omului eficace, inteligent, virtuos, bun cetățean, indignat, indulgent, solidar, moral... Mă opresc, căci ați înțeles că eram ca și olandezii noștri, care în același timp sînt și nu sînt aici : eram absent tocmai cînd copleșeam cu prezența mea. N-am fost cu adevărat sincer și entuziast decît pe vremea cînd făceam sport și, în armată, cînd jucam piese pentru propria noastră plăcere. În amîndouă cazurile trebuia să respectăm o regulă de joc, care nu era serioasă, dar pe care ne plăcea să o socotim ca atare. Chiar și acum, stadionul înțesat de mulțime, cu meciurile lui de duminică, și teatrul, pe care l-am iubit cu o patimă nemărginită, sînt singurele locuri din lume unde mă simt nevinovat.

Dar cine ar admite că o asemenea atitudine e legitimă cînd e vorba de dragoste, de moarte sau de salariul celor obidiți ? Și totuși, ce era de făcut? Nu-mi puteam închipui dragostea Isoldei decît în romane sau pe scenă. Muribunzii îmi păreau uneori pătrunși cu adevărat de rolul pe care-l jucau. În schimb mi se părea că replicile clienților mei săraci se desfășoară întotdeauna după unul și același tipic. Astfel, trăind între oameni fără a le împărtăși interesele, nu izbuteam să cred în ceea ce făgăduiam. Eram destul de politicos și destul de indolent pentru a face ceea ce așteptau de la mine în meserie, în familie sau în viața mea de cetățean, dar procedam de fiecare dată într-un anume fel distrat, care strica totul. Mi-am trăit întreaga viață sub semnul duplicității și acțiunile mele cele mai serioase au fost, nu o dată, tocmai cele în care eram

cel mai puţin angajat. La urma urmei, oare nu asta e ceea ce nu mi-am mai putut ierta şi, adăugînd o prostie la atîtea altele, pricina ce m-a făcut să mă împotrivesc cu cea mai mare violenţă judecăţii ce se urzea în mine şi în jurul meu, silindu-mă să caut o ieșire ?

Cîtva timp am trăit ca şi cum nimic nu s-ar fi schimbat. Mergeam înainte pe vechiul meu făgaș. Ca un făcut, eram mai lăudat ca niciodată. Şi răul chiar de aici mi s-a tras. Vă amintiţi : „Nefericit cel ce nu aude despre sine decît cuvinte de laudă !“ Ah ! Ce vorbă înţeleaptă ! Nefericire mie ! Maşinăria a început, aşadar, să aibă tot soiul de capricii şi de poticneli ciudate.

Atunci a izbucnit în viaţa mea de fiecare zi gîndul morţii. Am început să număr anii pe care-i mai aveam de trăit. Căutam exemple printre oamenii de vîrsta mea care muriseră. Şi mă chinuia ideea că nu voi mai avea timp să-mi împlinesc menirea. Dar care menire, n-aş fi putut spune. Merita oare osteneala să mai fac ceea ce făcusem pînă atunci ? Dar nu era numai asta. Mă urmărea o teamă ridicolă să nu mor înainte de a-mi fi mărturisit toate minciunile. Nu lui Dumnezeu, şi nici unuia dintre reprezentanţii săi, vă daţi seama că eram deasupra unor asemenea lucruri, ci oamenilor, unui prieten, de pildă, sau unei femei iubite. Altminteri, chiar dacă în viaţa unui om nu s-ar fi ascuns decît o singură minciună, moartea o făcea definitivă. Nimeni, niciodată, nu va mai cunoaşte adevărul în acea privinţă, de vreme ce singurul care-l cunoştea era tocmai mortul, care luase taina cu el în mormînt. Această ucidere absolută a unui adevăr îmi dădea ameţeli. Astăzi, în paranteză fie spus, mi-ar prilejui mai degrabă plăceri rafinate. Gîndul, de pildă,

că eu sînt singurul ce cunosc adevărul despre un lucru căutat de toată lumea, şi că am la mine acasă un obiect care a pus zadarnic în mişcare poliţia a trei ţări, mă încîntă, pur şi simplu. Dar să lăsăm asta. Pe vremea aceea mă chinuiam, căci nu găsisem încă leacul.

Bineînţeles, încercam să-mi vin în fire. Ce însemnătate mai putea avea minciuna unui om în raport cu istoria generaţiilor, şi cît de nesăbuită era pretenţia de a aduce în lumina adevărului cine ştie ce jalnică înşelăciune, pierdută în oceanul secolelor precum grăuntele de sare în apa mării ! Îmi spuneam, de asemeni, că moartea trupului, dacă mă gîndeam la morţile pe care le văzusem, era, ea singură, o pedeapsă îndeajuns de mare, şi care răscumpăra totul. Prin ea îţi cîştigai, cu sudoarea agoniei, mîntuirea (adică dreptul de a pieri pentru totdeauna). Totuşi, neliniştea mea creştea, moartea îmi stătea zi şi noapte la căpătîi, mă sculam în fiecare dimineaţă cu ea în gînd, iar laudele ce mi se aduceau îmi păreau din ce în ce mai greu de îndurat. Socoteam că minciuna sporea o dată cu ele, întrecînd orice măsură, şi că niciodată nu-mi va mai sta în putinţă să-mi fac rînduială în viaţă.

Într-o bună zi n-am mai putut răbda. Prima mea reacţie a fost exagerată. De vreme ce eram un mincinos, o să-mi dau în vileag duplicitatea, aruncînd-o în obrazul tuturor acelor imbecili înainte chiar ca ei s-o fi descoperit. Provocat să dau pe faţă adevărul, voi răspunde sfidînd. Pentru a preîntîmpina rîsul, am hotărît să mă azvîrl pradă batjocurii generale. De fapt încercam şi de data asta să scap de judecată. Voiam să-i cîştig de partea mea pe cei care rîd, sau măcar să trec de partea lor. Mă gîndeam, de pildă, să îmbrîncesc orbii pe stradă, gînd ce trezea în mine o bucurie surdă şi neaşteptată,

arătîndu-mi cît de mult îi urîse întotdeauna ceva din sufletul meu ; plănuiam să înțep pneurile de la cărucioarele infirmilor, să urlu : „nespălaților", sub schelele pe care lucrau muncitori, să pălmuiesc copiii de țîță în metrou. Visam la toate acestea, dar n-am făcut nimic, sau dacă am făcut ceva asemănător, nu-mi mai aduc aminte. Turbam de mînie numai la auzul cuvîntului „adevăr". Eram totuși silit să-l rostesc mereu în pledoariile mele. Dar mă răzbunam blestemînd în mod public spiritul umanitar ; anunțam publicarea unui manifest în care cei asupriți urmau a fi demascați ca asupritori ai oamenilor de treabă. Într-o zi, pe cînd mîncam langustă pe terasa unui restaurant, un cerșetor nu-mi dădea pace. L-am chemat pe patron să-l alunge și am aprobat în chipul cel mai zgomotos discursul acelui împărțitor de dreptate. „N-ai ce căuta aici, îi spunea el. Pune-te și dumneata în locul acestor domni și doamne !" Îmi arătam, de asemenea, în fața cui voia să mă asculte, regretul că nu mai era cu putință să te porți ca un anume proprietar rus, al cărui caracter îmi stîrnise admirația : punea să-i biciuiască atît pe țăranii care-l salutau cît și pe cei ce nu-l salutau, pedepsind astfel o îndrăzneală pe care o găsea la fel de nerușinată în amîndouă cazurile.

Îmi amintesc de alte isprăvi și mai grave. Am început să scriu o *Odă la poliție* și o *Apoteoză a ghilotinei*. Mai cu seamă frecventam cafenelele specializate unde se adunau umaniștii noștri de profesie. Eram, se înțelege, bine primit, dat fiind bunele mele antecedente. Și dintr-o dată, cu înfățișarea cea mai nevinovată, dădeam drumul unui cuvînt de ocară : „Mulțumesc lui Dumnezeu", spuneam, sau, și mai simplu : „Dumnezeule !" Știți prea bine că ateii noștri de cafenea nu prea se

împacă cu cele sfinte. După ce rosteam acea enormitate, urma un moment de stupoare cînd toţi se uitau unii la alţii, uimiţi. Apoi izbucnea scandalul : unii fugeau afară din cafenea, alţii cotcodăceau indignaţi, ascultîndu-se numai pe ei, şi toţi se zvîrcoleau ca dracul în cristelniţă.

Găsiţi, probabil, că mă purtam copilăreşte. Totuşi, glumele acestea aveau, poate, o pricină mai serioasă. Voiam să stric jocul şi, mai cu seamă, să spulber reputaţia măgulitoare de care mă bucuram şi al cărei gînd mă făcea să turbez. „Un om ca dumneavoastră", mi se spunea cu amabilitate, iar eu simţeam cum pălesc de furie. Mă săturasem de stima lor, de vreme ce nu era generală, şi cum ar fi putut fi generală, de vreme ce eu n-o puteam împărtăşi ? De aceea, cel mai bun lucru era să acopăr totul, judecată şi stimă, cu vălul ridicolului. Trebuia cu orice preţ să dau frîu liber simţămîntului care mă înăbuşea. Voiam să spintec frumosul manechin pe care-l plimbam peste tot şi să le arăt tuturor ce avea înăuntru. Îmi amintesc, de pildă, de o conferinţă pe care trebuia s-o ţin în faţa unor tineri avocaţi stagiari. Enervat de elogiile excesive ale decanului nostru care mă prezentase auditoriului, nu m-am mai putut stăpîni. La început am vorbit cu înflăcărarea şi emoţia la care toată lumea se aştepta şi pe care le livram la comandă, cu cea mai mare uşurinţă. Dar deodată m-am pomenit recomandînd amalgamul ca metodă de apărare. Nu acel amalgam, le spuneam, perfecţionat de inchiziţiile moderne, care judecă în acelaşi timp un hoţ şi un om cinstit, pentru a-l împovăra pe cel de-al doilea cu crimele celui dintîi : trebuia, dimpotrivă, să-l aperi pe hoţ, punînd în lumină crimele omului cinstit, adică ale avocatului. Asupra acestui

punct m-am explicat cît se poate de limpede: „Să presupunem că am acceptat să apăr un biet cetățean care a ucis din gelozie. Socotiți și dumneavoastră, domnilor jurați, le-aș spune, cît de măruntă e vina unui om ce se mînie cînd își vede bunătatea firească pusă la grea încercare de vicleșugul sexului femeiesc. Și nu-i oare lucru mult mai grav că eu însumi mă aflu de partea cealaltă a barei, pe această bancă, fără să fi fost vreodată bun și fără să fi suferit vreodată din pricina înșelăciunii? Sînt liber, nu mă puteți osîndi, și totuși cine sînt eu? Un cetățean-soare, dacă e să judecăm după orgoliul care mă însuflețește, un țap desfrînat, mînios ca un faraon, trîndav ca un rege. N-am omorît pe nimeni? Încă nu, e adevărat. Dar n-am lăsat oare să moară făpturi vrednice de toată iubirea? Poate că da. Și poate că sînt gata s-o iau iar de la început. În timp ce omul acesta — priviți-l, și vă veți convinge — nu va mai săvîrși niciodată nimic din ce a săvîrșit. Și acum încă se mai miră de ce-a fost în stare să facă." Discursul meu i-a tulburat într-o oarecare măsură pe tinerii mei confrați. După o clipă de tăcere, s-au hotărît să izbucnească în rîs. Și-au recăpătat cu totul liniștea cînd am ajuns la concluzii, în care invocam, într-un chip cît se poate de elocvent, persoana umană și presupusele sale drepturi. În aceea zi, pînă la urmă a învins totuși obișnuința.

Am repetat aceste plăcute extravaganțe dar n-am izbutit decît să dezorientez puțin opinia publică. Nu să o dezarmez, și nici, mai cu seamă, să mă dezarmez. Uimirea pe care o întîlneam, în general, la cei ce mă ascultau, stinghereala lor oarecum reticentă, foarte apropiată de cea pe care mi-o arătați dumneavoastră acum — nu, e inutil

să protestaţi — nu mi-au adus liniştea. Căci, vedeţi dumneavoastră, nu-i deajuns să te învinuieşti pentru a-ţi şterge vina ; dacă ar fi aşa, aş fi acum neprihănit ca un mieluşel. Trebuie să ştii să te învinuieşti după o anume metodă, pe care am izbutit s-o pun la punct abia mult mai tîrziu şi pe care n-am putut-o descoperi înainte de a mă fi aflat în cea mai deplină părăsire. Pînă atunci, rîsul a plutit mai departe în preajma mea, şi toate strădaniile mele nesăbuite n-au izbutit să stîrpească din el o anume mlădiere binevoitoare, aproape drăgăstoasă, care-mi făcea rău.

Dar mi se pare că marea a început să se umfle. În curînd va pleca şi vaporul nostru, căci se apropie seara. Priviţi cum se adună porumbeii, acolo, sus. Se îngrămădesc unii într-alţii, mişcă abia simţit, iar lumina scade. Vreţi să tăcem puţin, ca să ne putem bucura în tihnă de ceasul acesta sinistru ? Vă interesez ? Sînteţi prea amabil. De altminteri, acum chiar sînt în primejdie de a vă interesa cu adevărat. Înainte de a mă explica în legătură cu judecătorii-penitenţi, trebuie să vă vorbesc despre desfrîu şi despre carceră.

Vă înşelaţi, vaporul merge repede. Dar Zuyderzee e o mare moartă, sau aproape. Din pricina malurilor joase, pierdute în ceaţă, nu ştii unde începe şi unde sfîrşeşte. Neavînd niciun reper, nu putem aprecia viteza. Înaintăm, dar nimic nu se schimbă. Parcă n-am pluti, ci am visa.

În arhipelagul grecesc aveam impresia contrarie. Noi insule răsăreau într-una pe cercul orizontului. Spinarea lor despădurită delimita cerul, malurile stîncoase contrastau limpede cu marea. Nici o confuzie nu era cu putinţă ; totul devenea reper în lumina necruţătoare. Şi de la o insulă la alta, pe micul nostru vapor care înainta leneş, aveam impresia că săltăm zi şi noapte, fără o clipă de răgaz, pe creasta valurilor mărunte şi răcoroase, printre stropi de spumă şi rîsete. De atunci toată Grecia pluteşte la nesfîrşit, undeva în mine, la marginea amintirii... Dar văd că am luat-o razna şi devin liric ! Vă rog să mă opriţi, dragă prietene !

Dar, fiindcă veni vorba, cunoaşteţi Grecia ? Nu ? Cu atît mai bine ! Ce-am face noi acolo, vă întreb ? În acele locuri n-au ce căuta decît su-

fletele curate. Știți că acolo prietenii se plimbă pe stradă doi cîte doi. mînă-n mînă ? Da, femeile rămîn acasă, iar pe străzi poți vedea plimbîndu-se în sus și-n jos cu gravitate, ținîndu-și prietenul de mînă, bărbați în puterea vîrstei, respectabili și purtînd mustăți. În Orient de asemeni, cîte o dată ? E adevărat. Dar spuneți-mi, ați îndrăzni să mă țineți de mînă pe străzile Parisului ? Glumesc ! Noi avem ținută, e lucru știut, murdăria ne ține țepeni. Înainte de a ne duce în insulele grecești ar trebui să ne spălăm din cap pînă-n picioare. Acolo aerul e cast, marea și plăcerea curate. Iar noi...

Să ne așezăm pe aceste șezlonguri. Ce pîclă ! Rămăsesem, cred, la carceră. Da, o să vă spun îndată despre ce-i vorba. După ce m-am zbătut în fel și chip, după ce-am scos tot ce se putea scoate din atitudinea mea impertinentă, descurajat de atîtea eforturi inutile, am hotărît să renunț cu totul la societatea bărbaților. Nu, nu, n-am căutat o insulă pustie, așa ceva nu mai există. M-am refugiat în preajma femeilor. Știți, ele nu condamnă cu adevărat niciuna dintre slăbiciunile noastre ; mai curînd încearcă să ne umilească sau să ne dezarmeze. De aceea femeia nu-i răsplata războinicului, ci a criminalului. E limanul, adăpostul lui, și de cele mai multe ori e arestat în patul ei. Nu-i oare tot ce ne-a mai rămas din paradisul terestru ? Descumpănit, am alergat la adăpostul meu firesc. Dar acum renunțasem la frazele frumoase. Mai jucam puțin, din obișnuință ; totuși, nu mai dădeam dovadă de aceeași imaginație. Mi-e greu s-o mărturisesc, de teamă să nu spun cine știe ce cuvinte grosolane : mi se pare că în acea vreme am simțit nevoia unei iubiri. Obscen, nu-i așa ? Eram, în orice caz, năpădit de o suferință

mocnită, de un fel de simțămînt de privațiune care m-a făcut mai disponibil și mi-a îngăduit, atît din nevoie, cît și din curiozitate, să mă leg mai mult de cîteva femei. Fiindcă simțeam nevoia să iubesc și să fiu iubit, m-am crezut îndrăgostit de-a binelea. Cu alte cuvinte am făcut pe prostul.

Mă surprindeam punînd adesea o întrebare pe care pînă atunci, ca orice bărbat cu experiență, o evitasem întotdeauna. Mă auzeam spunînd : „Mă iubești ?“ Știți că în asemenea situație obiceiul cere să răspunzi : „Dar tu ?“ Dacă răspundeam da, mă legam mai mult decît îmi îngăduiau adevăratele mele simțăminte. Dacă îndrăzneam să spun nu, riscam să nu mai fiu iubit, ceea ce m-ar fi făcut să sufăr. Cu cît era mai în primejdie simțămîntul în care nădăjduiam să-mi găsesc liniștea, cu atît îl ceream mai imperios de la partenera mea. Eram, așadar, silit să fac făgăduieli din ce în ce mai explicite și să pretind inimii mele un simțămînt tot mai adînc. Am făcut astfel o falsă pasiune pentru o femeiușcă nostimă, care citise cu atîta sîrguință revistele pentru femei, încît se pricepea să vorbească despre dragoste cu siguranța și convingerea unui intelectual vestind societatea fără clase. Această convingere, știți prea bine, e molipsitoare. Am început și eu să vorbesc despre dragoste și am sfîrșit prin a mă convinge singur că sînt îndrăgostit. Cel puțin pînă în clipa în care mi-a devenit amantă și cînd am înțeles că revistele care o învățaseră să vorbească despre dragoste, n-o învățaseră și cum s-o facă. După ce iubisem un papagal, am fost silit să mă culc cu un șarpe. Am căutat, așadar, aiurea, dragostea făgăduită în cărți, dar pe care n-o întîlnisem niciodată în viață.

Îmi lipsea însă entuziasmul. De mai bine de treizeci de ani mă iubeam numai pe mine. Cum aş fi putut nădăjdui să pierd o atare deprindere? Adevărul e că n-am pierdut-o cîtuşi de puţin şi că am rămas doar un veleitar al pasiunii. Am făcut făgăduieli în dreapta şi în stînga. Am contractat iubiri simultane, aşa cum, odinioară, avusesem legături multiple. Am nefericit mai multe făpturi chiar decît pe timpul splendidei mele indiferenţe. V-am spus că papagalul meu, în culmea disperării, a vrut să facă greva foamei? Din fericire am sosit la timp şi m-am resemnat să-i ţin mîna pînă în ziua în care l-a întîlnit pe inginerul cu tîmple cărunte — abia întors dintr-o călătorie în Bali — pe care i-l descrisese revista ei preferată. În orice caz, departe de a fi, cum se spune, tîrît şi iertat în veşnicia pasiunii, n-am făcut decît să sporesc numărul greşelilor şi rătăcirilor mai vechi; din care pricină am căpătat o asemenea silă de iubire, încît, ani în şir, n-am putut auzi fără să scrîşnesc din dinţi *Viaţa în roz* sau *Moartea din dragoste a Isoldei.* Am încercat atunci să renunţ, dintr-un anume punct de vedere, la femei şi să duc o viaţă castă. La urma urmei, prietenia lor trebuia să-mi ajungă. Dar asta însemna să renunţ la joc. În afara dorinţei, femeile mă plictiseau peste măsură şi, în chip vizibil, şi eu le plictiseam. Renunţasem la joc, la teatru, trăiam acum după adevăr. Dar adevărul, dragă prietene, e plictisitor la culme.

Nemaiaşteptînd nimic nici de la dragoste, nici de la castitate, m-am gîndit că-mi mai rămînea desfrîul, care înlocuieşte de minune dragostea, face rîsetele să amuţească, tăcerea să coboare, dăruind nemurirea. Pentru cel ajuns la un anume grad de beţie lucidă, şi care, culcat noaptea tîrziu

între două femei de stradă, se simte golit de orice dorinţă, speranţa nu mai e o tortură ; spiritul său domneşte peste toate timpurile iar durerea de a trăi nu mai există pentru el. Într-un sens, trăisem întotdeauna în desfrîu, de vreme ce dorisem întotdeauna să fiu nemuritor. Şi nu-i oare acesta străfundul firii mele precum şi urmarea acelei nemărginite iubiri de mine însumi despre care v-am vorbit ? Da, rîvneam cu toată fiinţa să fiu nemuritor. Mă iubeam prea mult pentru a nu dori ca preţiosul obiect al dragostei mele să nu dispară niciodată. Şi cum în stare de trezie, dacă ai ajuns să te cunoşti cît de cît, ţi-e peste putinţă să vezi de ce i-ar fi fost dăruită nemurirea unei maimuţe desfrînate, nu-mi mai rămînea decît să-mi procur succedanee de nemurire. Fiindcă doream viaţa veşnică, mă culcam cu tîrfe şi beam nopţi întregi. Dimineaţa, bineînţeles, simţeam în gură gustul amar al condiţiei mele de făptură muritoare. Dar ore în şir plutisem, preaferice, la mari înălţimi. Voi îndrăzni oare să vă mărturisesc ? Îmi amintesc încă şi acum cu duioşie de nopţile cînd mă duceam într-un local sordid ca să mă întîlnesc cu o dansatoare care mă onora cu favorurile ei şi pentru a cărei bună reputaţie m-am bătut chiar, într-o seară, cu un tinerel lăudăros. Mă lăfăiam noapte de noapte în spatele tejghelei, în lumina roşie şi în praful acelui lăcaş de desfătare, minţind de îngheţau apele şi bînd într-una fără oprire. În zori mă prăvăleam în patul, veşnic desfăcut, al prinţesei mele, care se lăsa mecanic în voia plăcerii, adormind o clipă mai tîrziu. Apoi venea ziua, luminînd blînd tot acel dezastru, iar eu mă ridicam, drept şi nemişcat în dimineaţa strălucitoare.

Alcoolul şi femeile mi-au adus, la drept vorbind, singura uşurare de care eram vrednic. Vă

încredințez acest secret, dragă prietene ; folosiți-l fără teamă ! Veți vedea că adevăratul desfrîu este izbăvitor, pentru că nu creează nici un fel de îndatorire. În desfrîu nu te posezi decît pe tine însuți ; iată de ce rămîne îndeletnicirea preferată a celor ce se iubesc pe ei înșiși mai presus de orice. E o junglă, fără viitor și fără trecut, fără făgăduință, mai cu seamă, și fără pedeapsă imediată. Locurile unde sălășluiește sînt depărtate de lume. Intrînd, lași în urmă atît teama cît și speranța. Vorbele, aici, sînt de prisos ; ceea ce cauți se poate căpăta și fără cuvinte, și adesea, da, chiar fără bani. Ah ! lăsați-mă, vă rog, să aduc omagiul meu femeilor necunoscute și uitate care m-au ajutat atunci. Îmi mai amintesc și astăzi de ele cu un anume respect.

M-am folosit din plin de acest mod de a mă elibera. Am putut chiar fi văzut într-un hotel, păcătuind, după cum se spune, în același timp cu o prostituată bătrînă și cu o fetișcană din cea mai bună societate. Cu cea dintîi făceam pe cavalerul îndrăgostit, iar pe a doua mă străduiam să o învăț anumite realități. Din nefericire, prostituata avea o fire foarte burgheză : nu după multă vreme a consimțit să-și scrie memoriile pentru un ziar religios foarte deschis la ideile moderne. Fetișcana, la rîndu-i, s-a măritat, spre a-și satisface instinctele dezlănțuite și spre a nu lăsa fără întrebuințare niște talente cu totul remarcabile. Sînt, de asemeni, foarte mîndru că am fost primit în acea vreme ca un egal într-o asociație masculină prea des calomniată. Dar asupra acestui lucru nu voi insista : știți bine că pînă și oamenii foarte inteligenți se fălesc atunci cînd pot goli o sticlă mai mult decît vecinul. Aș fi putut, așadar, să-mi aflu pacea și izbăvirea în acel prea fericit dez-

măț. Dar și de data asta am întîlnit o piedică în mine. A început să mă doară ficatul și m-a răzbit o oboseală îngrozitoare, care nu mi-a trecut nici pînă azi. Ne jucam de-a nemurirea și, după cîteva săptămîni, ne pomenim că abia ne mai putem tîrî de la o zi la alta.

Singurul folos al acestei experiențe, după ce-am renunțat la isprăvile mele nocturne, a fost acela de a-mi fi făcut viața mai puțin dureroasă. Oboseala care-mi măcina trupul tocise în același timp în mine multe puncte sensibile. Orice exces micșorează vitalitatea, deci și suferința. Spre deosebire de ceea ce se crede în mod obișnuit, desfrîul n-are în el nimic frenetic. E doar un somn nesfîrșit. Ați observat probabil că bărbații cu adevărat geloși n-au decît un singur gînd : să se culce cu femeia care, cred ei, i-a trădat. Bineînțeles, nu vor astfel decît să se asigure o dată mai mult că sînt încă stăpînii scumpei lor comori. Vor s-o aibă, cum se spune. Dar mai e ceva : îndată după asta, sînt mai puțin geloși. Gelozia fizică este un rezultat al închipuirii dar totodată și o judecată asupra ta însuți. Pui pe seama rivalului gîndurile urîte pe care le-ai avut în împrejurări asemănătoare. Din fericire, excesul plăcerii slăbește imaginația ca și judecata. Suferința adoarme o dată cu virilitatea și nu se trezește decît o dată cu ea. Pentru aceleași pricini, adolescenții își pierd, o dată cu prima lor femeie, neliniștea metafizică, iar anumite căsătorii care nu sînt decît un desfrîu birocratizat, devin în același timp dricurile cenușii ale îndrăznelii și imaginației. Da, dragă prietene, căsătoria burgheză a pus întreaga noastră țară sub semnul papucilor și halatului, și în curînd o va duce la groapă.

Exagerez ? Nu, dar pierd şirul. Voiam doar să vă spun cît de bine mi-au prins acele luni de orgie. Trăiam într-un fel de ceaţă, în care rîsul hohotea tot mai stins, încît pînă la urmă nici nu-l mai auzeam. Indiferenţa mea, şi pînă atunci atît de mare, nemaiîntîlnind nici o stavilă, se întindea ca o scleroză. Terminasem cu emoţiile ! Starea mea de spirit era mereu aceeaşi, sau mai bine-zis nici nu putea fi vorba de o stare de spirit. Plămînii tuberculoşi se vindecă uscîndu-se şi astfel fericitul lor stăpîn moare înăbuşit cu încetul. Aşa s-a întîmplat şi cu mine : o dată cu vindecarea, venea, liniştită, moartea. Trăiam încă din meseria mea, dar reputaţia îmi fusese mult ştirbită de vorbele mele extravagante iar existenţa mea dezordonată nu-mi mai îngăduia să-mi exercit profesia cu regularitate. E interesant de notat că oamenii nu mă osîndeau atîta pentru excesele nocturne, cît pentru cuvintele mele pline de sfidare. Clienţii deveneau bănuitori cînd, uneori, în pledoariile mele, mă auzeau rostind cuvîntul Dumnezeu. Se temeau, fără îndoială, că cerul nu va şti să le apere interesele la fel de bine ca un avocat priceput. De aici pînă la a trage concluzia că invocam divinitatea în măsura în care nu cunoşteam legea nu mai era decît un pas. Clienţii mei au făcut şi pasul acesta şi au început să mă caute tot mai rar. Din cînd în cînd, totuşi, mai pledam. Uneori, uitînd că nu mai cred în ceea ce spun, pledam chiar bine. Eram dus de propria mea voce şi o urmam ; nu mai puteam fi la înălţime, ca odinioară, dar mă ridicam, totuşi, de la pămînt, în zbor razant. În afara meseriei vedeam puţină lume. Întreţineam încă, dar cu mare efort, una sau două legături mai vechi. Mi se întîmpla chiar să petrec cu acele femei seri de pură prietenie, în care nu

simţeam faţă de ele nici cea mai mică dorinţă; doar că, ştiind dinainte că mă voi plictisi, abia ascultam ce mi se spune. Începusem să mă îngraş şi am crezut că, în sfîrşit, criza se terminase. Nu mă mai aştepta decît bătrîneţea.

Într-o zi însă, pe cînd mă aflam pe un transatlantic, pe puntea superioară, fireşte, călătorind cu o prietenă ce nu ştia că-mi sărbătoresc astfel vindecarea, am zărit deodată un punct negru în largul oceanului de culoarea fierului. Mi-am întors repede privirea şi inima a început să-mi bată cu putere. Cînd, cu mare greutate, am izbutit să mă uit iar într-acolo, punctul acela negru dispăruse. Tocmai voiam să strig, să chem prosteşte într-ajutor, cînd l-am văzut din nou. Era unul din acele resturi pe care le lasă vapoarele în urma lor. Totuşi, nu putusem îndura să-l privesc, căci mă gîndisem de îndată la un înecat. Am înţeles atunci, fără revoltă, aşa cum te împaci cu o idee despre care ştii de mult că-i adevărată, că acel strigăt care, cu atîţia ani în urmă, răsunase în spatele meu deasupra Senei, călătorise prin lume în tot acest răstimp, purtat de fluviu către apele Mînecii, peste întinderea nemărginită a oceanului, şi că mă aşteptase aici pînă în ziua cînd l-am întîlnit. Şi am mai înţeles că mă va aştepta mereu pe mări şi pe fluvii, pretutindeni unde se află apa amară cu care fusesem botezat. Spuneţi-mi, oare nu sîntem şi aici tot pe apă? Pe apa întinsă, monotonă, nesfîrşită, ale cărei margini se confundă cu cele ale pămîntului. Cum să cred că vom ajunge vreodată la Amsterdam? Nu vom mai ieşi niciodată din acest uriaş agheasmatar. Ascultaţi! Nu auziţi strigătul pescăruşilor nevăzuţi? Strigă spre noi, dar către ce ne cheamă?

Sînt aceiași care strigau, trimițîndu-și chemarea peste Atlantic, în ziua în care am înțeles pentru totdeauna că nu eram vindecat, că eram încolțit din toate părțile și că trebuia să mă împac cu acest gînd. Se sfîrșise cu viața orgolioasă, dar o dată cu ea se sfîrșise și cu mine, și cu răzvrătirea. Trebuia să mă supun și să-mi recunosc vina. Trebuia să trăiesc în carceră. E adevărat, nu cunoașteți acea temniță aflată sub pămînt, numită în evul mediu carceră. De obicei erai uitat aici pe viață. Temnița aceasta se deosebea de celelalte prin dimensiunile sale iscusit chibzuite. Nu era destul de înaltă ca să poți sta în picioare, dar nici îndeajuns de largă ca să te culci. Te îngrămădeai în ea cum puteai, trăind de-a curmezișul; somnul aici era o cădere, veghea o ghemuire. Dragul meu, invenția aceasta simplă era — și cînd vorbesc așa știu bine ce spun — cu adevărat genială. În fiecare zi, cu trupul strîns ca într-un cleşte, clipă de clipă, osînditul afla că e vinovat, și că a fi nevinovat înseamnă să te poți întinde cu voioșie din toate mădularele. Puteți să vă închipuiți în temnița aceea un om obișnuit să trăiască pe înălțimi și pe puntea superioară a vapoarelor ? Ce ? Poți fi închis în temniță și să fii nevinovat ? Improbabil, cu totul improbabil ! Dacă ar fi așa, raționamentul meu n-ar mai face două parale ! Refuz să examinez, fie și măcar pentru o clipă, ipoteza că nevinovăția s-ar vedea silită să trăiască gheboșată. De alminteri, nu putem afirma nevinovăția nimănui, dar putem afirma cu siguranță vinovăția tuturor. Fiecare om este o mărturie a crimelor tuturor celorlalți, iată credința și speranța mea.

Credeți-mă, religiile se înșală atunci cînd îi mustră pe oameni, zvîrlind, printre tunete și ful-

gere, porunci. Nu-i nevoie de Dumnezeu nici pentru a crea vinovăţia, nici pentru a pedepsi. Semenii noştri, ajutaţi de noi înşine, ne sînt de ajuns. Vorbeaţi de Judecata de apoi. Îngăduiţi-mi să rîd cu respect. O aştept fără teamă. Căci am cunoscut lucrul cel mai rău : judecata oamenilor. Pentru ei nu există circumstanţe atenuante şi chiar în buna intenţie văd o crimă. Aţi auzit măcar de carcera în care se scuipă, imaginată de curînd de un popor ce voia să arate că e cel mai de seamă de pe pămînt ? E vorba de o cutie zidită în care prizonierul stă în picioare, dar nu poate să se mişte. Poarta solidă care-l zăvorăşte în scoica lui de ciment se opreşte la înălţimea bărbiei. Nu i se vede decît faţa, pe care fiecare paznic care trece scuipă din belşug. Prizonierul, cu trupul pe de-antregul încătuşat, nu poate să se şteargă, deşi îi este îngăduit, e drept, să închidă ochii. Şi asta, dragul meu, au inventat-o oamenii. Pentru ca să dea la iveală această capodoperă n-au avut nevoie de Dumnezeu.

Atunci ? Atunci singura utilitate a lui Dumnezeu ar fi aceea de a chezăşui nevinovăţia, iar religia eu aş vedea-o mai curînd ca o mare spălătorie, ceea ce a şi fost, de altfel, dar pentru puţină vreme, trei ani mai exact, dar atunci nu se numea religie. De atunci săpunul lipseşte, avem nasul murdar şi ni-l ştergem unul altuia. Toţi chiulangii, toţi pedepsiţi, ne scuipăm unii pe alţii şi apoi zdup, la carceră cu noi ! Totul e cine scuipă primul. Îţi voi spune un mare secret, dragul meu. Nu aştept Judecata de apoi : ea are loc în fiecare zi.

Nu, nu-i nimic, tremur puţin din pricina umezelii ăsteia blestemate. De altfel, am ajuns. Stau aici. Luaţi-o înainte. Dar mai rămîneţi, vă rog, şi

intrați cu mine. N-am terminat, trebuie să continui. Să continui, iată lucrul cel mai greu. Știți, de pildă, de ce l-au răstignit pe cel la care vă gîndiți, poate, în clipa asta ? Bun, aveau nenumărate motive s-o facă. Întotdeauna există motive să ucizi un om. Dimpotrivă e cu neputință să aduci dovada că e îndreptățit să trăiască. Iată de ce crima își găsește întotdeauna avocați, iar nevinovăția doar uneori. Dar acea înspăimîntătoare agonie, în afară de pricinile ce ne-au fost atît de bine explicate timp de două mii de ani, mai avea una, cu deosebire însemnată, dar care, nu știu de ce, e tăinuită cu mare grijă. Adevărata pricină este că el știa că nu-i cu totul nevinovat. Nu purta povara greșelii de care era învinuit, dar făptuise altele, chiar dacă nu știa care sînt acelea. Sau poate știa ? Căci de la el porniseră toate. E cu neputință să nu fi auzit vorbindu-se despre uciderea pruncilor. Din pricina lui muriseră pruncii din Iudeia, uciși în timp ce părinții săi îl duceau la adăpost. Nu voise asta, bineînțeles. Soldații sîngeroși, pruncii sfîrtecați îl umpleau de groază și de silă. Dar, așa cum era, sînt sigur că nu putea să-i uite. Și acea tristețe ce se străvede în toate faptele sale nu-i oare melancolia fără leac a celui care auzea în ceasurile nopții vocea Rașelei plîngîndu-și pruncii și nevrînd a primi mîngîiere ? Gemetele ei se înălțau în noapte, Rașela își chema pruncii uciși din pricina lui, iar el trăia !

Știind ce știa, cunoscînd totul despre om — ah ! cine-ar fi crezut că adevărata crimă nu e să omori ci să nu mori tu însuți — față-n față zi și noapte cu nevinovata lui crimă, îi era din ce în ce mai greu să rămînă ceea ce era și să continue. Era mai bine să termine cu toate, să nu se apere, să moară, spre a nu mai fi singurul în viață și spre a merge

acolo unde nădăjduia că va fi ajutat. Dar n-a fost ajutat şi atunci s-a tînguit. Au avut însă grijă să-l cenzureze. Da, cred că evanghelistul al treilea e cel ce pentru întîia oară a trecut sub tăcere plîngerea lui. „Pentru ce m-ai părăsit?" e un strigăt de răzvrătire, nu credeţi? De aceea a şi fost suprimat. Să nu uităm că dacă Luca nu le-ar fi înlăturat, cuvintele acelea ar fi trecut aproape neobservate, sau, în orice caz, n-ar fi căpătat importanţa ce li s-a acordat mai tîrziu. Astfel, cenzorul strigă în gura mare ceea ce vrea să tăinuiască. Căci şi orînduirea lumii e ambiguă.

Nu se poate însă tăgădui că acela pe care l-au cenzurat n-a mai putut continua, şi, dragul meu, cînd spun asta, ştiu despre ce vorbesc. A fost o vreme cînd mă întrebam în fiecare clipă cum voi izbuti să ajung clipa următoare. Da, în lumea asta poţi să faci războiul, să maimuţăreşti dragostea, să-ţi chinuieşti semenul, să faci paradă prin ziare de propria-ţi persoană, sau numai să-ţi vorbeşti de rău vecinul în timp ce împleteşti la ciorap; dar în anumite cazuri faptul de a continua, simplul fapt de a continua, e un lucru ce întrece puterile unui om. Iar el nu avea puteri supraomeneşti, de asta puteţi fi sigur. Şi-a strigat suferinţa, agonizînd, şi de aceea îl iubesc, pe el, pe prietenul meu, care a murit fără a şti.

Din nefericire ne-a lăsat singuri, ca să continuăm, oricum şi oriunde, chiar ghemuiţi într-o carceră, ştiind ce ştia şi el, dar nefiind în stare să facem ce-a făcut şi să murim aşa cum a murit el. Au încercat, fireşte, să se slujească de moartea lui. Ce idee genială să ni se spună: „Nu sînteţi albi ca neaua, bun, asta-i lucru ştiut. Dar n-o să ne pierdem vremea cu fiecare dintre voi. Vom rezolva chestiunea dintr-o dată, pe cruce!" Dar

prea mulți oameni se cațără acum pe cruce, numai ca să fie văzuți de cît mai de departe, chiar dacă pentru asta trebuie să-l calce în picioare pe cel răstignit de atîta vreme. Prea mulți oameni au hotărît să aleagă mila în locul generozității. Vai, nedreptatea, nedreptatea ce i s-a făcut îmi sfîșie inima!

Văd că iar pune stăpînire pe mine vechiul nărav: nu mai am mult și o să încep să pledez. Iertați-mă și înțelegeți că am motivele mele. De pildă, numai la cîteva străzi de aici, se află muzeul „Domnului Isus de sub acoperiș". Pe vremea aceea foloseau drept catacombe podurile. Asta pentru că pivnițele de pe aici sînt pline cu apă. Dar astăzi, puteți fi liniștit, dumnezeul lor nu se mai află nici în pod și nici în pivniță. L-au cocoțat pe un jilț judecătoresc, în adîncul inimii lor, și lovesc, și judecă mai cu seamă, judecă într-una, în numele lui. El îi vorbea păcătoasei cu blîndețe: „Nici eu nu te osîndesc!"; iar ei osîndesc fără cruțare și fără alegere... În numele Domnului, iată-ți pedeapsa! În numele Domnului? Dar prietenul meu nu asta voia. Voia să fie iubit, doar atît. Mai sînt, bineînțeles, oameni care-l iubesc, chiar printre creștini. Dar îi numeri pe degete. Știuse dinainte că așa va fi, căci avea simțul umorului. Petru, știți doar, Petru cel fricos, se va lepăda de el: „Nu-l cunosc pe omul acesta... Nu știu ce vrei să spui..." etc. Sînt vorbe care întrec orice măsură! Iar el face un joc de cuvinte: „Pe piatra aceasta voi clădi biserica mea". Nimeni n-ar fi putut merge cu ironia atît de departe, nu găsiți? Și totuși, și de data asta, tot ei triumfă! „Vedeți, a spus-o dinainte!" Da, a spus-o, într-adevăr, căci știa bine cum stau lucrurile. Și apoi a plecat pen-

tru totdeauna, lăsîndu-i să judece şi să condamne, cu iertarea pe buze şi cu osînda în inimă.

Căci nu se poate spune că mila a pierit, nu, nici pomeneală, de dimineaţa pînă seara nu vorbim decît de ea. Numai că nimeni nu mai este declarat nevinovat. Pe leşul nevinovăţiei viermuiesc judecătorii, judecători de toate soiurile, cei ai lui Christos şi cei ai lui Antichrist, laolaltă înfrăţiţi în carceră. Căci nu trebuie să-i împovărăm numai pe creştini. Şi ceilalţi sînt vîrîţi pînă-n gît în toată treaba asta. Ştiţi ce s-a întîmplat cu una din casele care l-a adăpostit în acest oraş pe Descartes ? A devenit azil de nebuni. Da, trăim în mijlocul delirului general şi al persecuţiei. Noi înşine, fireşte, nu putem rămîne deoparte. Cred că v-aţi dat seama că nu cruţ pe nimeni şi nimic şi ştiu că şi dumneavoastră gîndiţi întru totul ca mine. Astfel, de vreme ce sîntem judecători cu toţii, sîntem cu toţii vinovaţi unii faţă de ceilalţi ; în felul nostru jalnic, sîntem Christoşi cu toţii, unul cîte unul răstigniţi, şi tot fără a şti. Sau, mai bine zis, am fi asta, dacă eu, Clamence, n-aşi fi găsit scăparea, singura soluţie, adevărul...

Mă opresc aici, iubite prietene, fiţi fără grijă ! Ne vom despărţi, de altfel, căci iată, am ajuns la uşa mea. Ce vreţi, cînd eşti singur, şi pe deasupra şi istovit, ţi se întîmplă uşor să te crezi proroc. La urma urmei, asta şi sînt, în pustiul acesta de piatră, de ceţuri şi de ape putrede : proroc fără vlagă pentru searbede vremi, Elie fără Mesia, ars de friguri şi îmbuibat cu alcool, cu spatele lipit de o uşă mucedă, cu degetul ridicat spre cerul scund, zvîrlind blesteme asupra oamenilor fără lege care nu pot îndura nici un fel de judecată. Căci n-o pot îndura, dragul meu, şi cu asta am spus totul. Cel care se supune unei legi nu se

teme de o judecată care-l așază la locul ce i se cuvine într-o rînduială în care crede. Dar cel mai mare chin pe care l-au suferit vreodată oamenii este acela de a fi judecați fără nici o lege. Și acesta-i chinul nostru. Uitînd de fire, judecătorii își dau frîu liber, dezlănțuindu-se la întîmplare și pierzînd orice măsură. Atunci, — nu-i așa ? — trebuie să încercăm să-i întrecem. Și astfel se iscă învălmășeala cea mare. Prorocii și tămăduitorii se înmulțesc văzînd cu ochii, grăbindu-se care mai de care să aducă legea cea bună, organizarea cea fără de cusur, înainte ca pămîntul să se fi pustiit. Dar, din fericire, eu sînt începutul și sfîrșitul, eu vestesc legea : sînt judecătorul-penitent.

Da, da, o să vă spun mîine în ce constă această frumoasă meserie. Plecați poimîine, trebuie, așadar, să ne grăbim. Nu vreți să veniți la mine ? Vă rog să sunați de trei ori. Vă întoarceți la Paris ? Parisul e departe, Parisul e frumos, nu l-am uitat. Îmi amintesc de felul cum apune acolo soarele, tot cam pe timpul ăsta. Seara se lasă foșnind uscat peste acoperișurile albastre de fum, vuietul orașului se aude înăbușit, fluviul pare că începe să curgă spre deal. Rătăceam la acea oră pe străzi. Știu, ceilalți rătăcesc și acum. Rătăcesc, prefăcîndu-se că se grăbesc către nevasta obosită, către casa severă... Ah ! prietene, știi ce înseamnă făptura singuratică rătăcind prin marile orașe ?...

Mă simt cît se poate de stînjenit că trebuie să vă primesc culcat. N-am mare lucru, doar puţină febră, pe care mi-o îngrijesc cu rachiu de ienupăr. Sînt învăţat cu asemenea accese. Cred că sufăr de friguri, pe care le-am căpătat pe vremea cînd eram papă. Nu glumesc decît pe jumătate. Ştiu ce gîndiţi : că e greu să descurci din spusele mele adevărul de minciună. Mărturisesc că aveţi dreptate. Nici chiar eu... Unul dintre cunoscuţii mei împărţea oamenii în trei categorii : cei care vor să nu aibă nimic de ascuns ca să nu fie siliţi să mintă, cei care preferă să mintă ca să aibă ceva de ascuns, şi, în sfîrşit, cei cărora le place atît minciuna cît şi misterul. Vă las să alegeţi singur locul ce mi se se potriveşte cel mai bine.

Dar ce însemnătate au toate astea ? Oare minciuna nu ne pune pînă la urmă pe drumul adevărului ? Iar poveştile mele, adevărate sau mincinoase, nu ţintesc toate acelaşi lucru, n-au toate acelaşi înţeles ? Atunci ce însemnătate mai are dacă sînt adevărate sau mincinoase, de vreme ce, şi într-un caz şi într-altul, arată ceea ce-am fost şi ceea ce sînt ? Uneori vezi mai limpede în cel ce minte decît în cel ce spune adevărul. Adevărul,

ca și lumina, orbește. Minciuna, dimpotrivă, e ca un frumos amurg, care pune în valoare fiecare lucru.

În sfîrșit, luați-o cum vreți, dar am fost făcut papă într-un lagăr de prizonieri.

Stați, vă rog. Văd că vă uitați la cameră. E goală, e drept, dar e curată. Un Vermeer, fără mobile și fără cratițe. Fără cărți, de asemeni, căci e mult de cînd nu mai citesc nimic. Odinioară casa mea era plină de cărți citite doar pe jumătate. E un obicei la fel de scîrbos ca și acela de a gusta doar puțin dintr-un pateu de ficat și de a arunca apoi restul. De altminteri, nu-mi mai plac decît confesiunile, iar autorii de confesiuni scriu mai cu seamă spre a se ascunde și a nu spune nimic din ceea ce știu. Tocmai atunci cînd pretind că trec la mărturisiri e cazul să devii bănuitor, căci e sigur că se pregătesc să împopoțoneze adevărul. Credeți-mă, sînt expert în materie. Iată de ce am rupt-o cu toate. N-am mai vrut în jurul meu nici cărți, nici obiecte de prisos, ci numai strictul necesar, o cameră curată și lustruită ca un sicriu. De altfel, cînd te întinzi pe unul din aceste paturi olandeze, atît de tari și cu cearșafurile atît de imaculate, parcă ai muri înfășurat în giulgiuri și îmbălsămat cu neprihănire.

Sînteți curios să-mi cunoașteți aventurile pontificale? Numai banalități, vă rog să mă credeți. Voi găsi oare puterea să vi le povestesc? Da, mi se pare că a început să-mi scadă temperatura. E așa de mult de atunci! Lucrurile s-au petrecut în Africa, unde, datorită domnului Rommel, războiul era în toi. Eu nu luam parte la lupte, liniștiți-vă. Nu luasem parte nici la cele din Europa. Fusesem mobilizat, bineînțeles, dar nu intrasem niciodată în foc. Într-un sens, îmi pare

rău. Poate că asta ar fi schimbat multe. Armata franceză n-a avut nevoie de mine pe front. Mi-a cerut doar să particip la retragere. Apoi am regăsit Parisul, și pe germani. Am fost ispitit să intru în Rezistență, despre care începea să se vorbească aproximativ în perioada în care am descoperit că sînt patriot. Zîmbiți ? N-aveți dreptate. Descoperirea am făcut-o pe coridoarele metroului, la Châtelet. Un cîine se rătăcise în acel labirint. Mare, cu blana țepoasă, cu o ureche sfîșiată, țopăia, privind vesel și adulmecînd picioarele care treceau. Am pentru cîini o dragoste veche și credincioasă. Îi iubesc pentru că ei iartă întotdeauna. Am chemat cîinele care ezita, vizibil cucerit, dînd din coadă cu entuziasm, la cîțiva pași în fața mea. Chiar atunci, un tînăr soldat german a trecut pe lîngă mine, călcînd sprinten. Ajuns în dreptul cîinelui, l-a mîngîiat pe cap. Fără să șovăie, animalul s-a luat după el, cu același entuziasm, și amîndoi s-au pierdut în depărtare. Ciuda și furia pe care le-am simțit împotriva soldatului neamț mi-au arătat în chip neîndoielnic că reacția mea era patriotică. Dacă acel cîine l-ar fi urmat pe un civil francez, lucrul m-ar fi lăsat cu totul indiferent. Dar așa, mi-l imaginam pe simpaticul animal în chip de mascotă a unui regiment german și simțeam cum mă cuprinde mînia. Testul era cît se poate de convingător.

M-am dus în zona sudică, să mă lămuresc în legătură cu Rezistența. Dar, o dată ajuns acolo și avînd toate informațiile necesare, am început să ezit. Hotărîrea mea mi se părea întrucîtva nebunească și, la urma urmei, de-a dreptul romantică. Cred mai cu seamă că acțiunea subterană nu se potrivea nici cu temperamentul, nici cu gustul meu pentru înălțimile scăldate în lumină. Aveam

impresia că mi se cere să țes zile și nopți în șir într-o pivniță, așteptînd ca niște brute să vină să mă scoată din bîrlogul meu, să destrame ceea ce țesusem și apoi să mă tîrască într-o altă pivniță unde să mă ucidă în bătăi. Îi admiram pe acei eroi ai adîncimilor, dar mă simțeam incapabil să-i imit.

Am trecut, deci, în Africa de nord, cu intenția vagă de a ajunge la Londra. Dar am renunțat, situația din Africa fiind tulbure și cele două părți părîndu-mi a avea dreptate în egală măsură. Văd, după expresia dumneavoastră, că socotiți că trec mult prea repede peste amănunte care-și au importanța lor. Și dacă am presupune că, judecîndu-vă la adevărata dumneavoastră valoare, trec peste ele repede tocmai pentru ca să le remarcați mai bine ? Fapt e că pînă la urmă m-am dus în Tunisia, unde o prietenă săritoare îmi găsise de lucru. Prietena aceasta era o făptură foarte inteligentă care făcea film. M-am dus după ea la Tunis, și nu i-am cunoscut adevărata meserie decît în zilele care au urmat debarcării Aliaților în Algeria. În aceeași zi a fost arestată de nemți, și eu de asemeni, dar fără voia mea. Nu știu ce s-a întîmplat cu ea. Mie unul nu mi-au făcut nici cel mai mic rău, și am înțeles, după ce trecusem printr-o spaimă cumplită, că era mai cu seamă vorba de o măsură de siguranță. Am fost internat lîngă Tripoli, într-un lagăr, unde nu eram prea rău tratați, dar în care sufeream de sete și de cele mai mari lipsuri. Noi, copiii acestei jumătăți de secol, n-avem nevoie de prea multe precizări cînd vrem să ne imaginăm asemenea locuri. Acum o sută cincizeci de ani, oamenii se înduioșau privind lacurile și pădurile. Astăzi avem lirismul închi-

sorii. Aşa că mă bizui pe dumneavoastră. Adăugaţi doar cîteva amănunte : căldura, soarele bătîndu-ne în creştet, muştele, nisipul, seceta.

Cu mine se afla un tînăr francez care credea cu tărie în Dumnezeu. Într-adevăr, e ca într-o poveste cu zîne. Un fel de Duguesclin, dacă vreţi. Din Franţa trecuse să lupte în Spania. Generalul catolic îl închisese, iar tînărul nostru, văzînd că în lagărele franchiste năutul era, dacă pot îndrăzni să spun aşa, binecuvîntat de Roma însăşi, căzuse pradă celei mai negre mîhniri. Nici cerul Africii, sub care ajunsese mai tîrziu, nici clipele de răgaz din lagăr nu-l lecuiseră de acea mîhnire. Dar meditaţiile îndelungi, precum şi soarele îl scoseseră oarecum din starea lui normală. Într-o zi, în timp ce, sub cortul peste care şiroiau valuri de plumb topit, zece oameni, printre care şi eu, gîfîiam înconjuraţi de roiuri de muşte, a început din nou să-şi strige diatribele împotriva celui pe care-l numea Romanul. Era nebărbierit de cîteva zile şi se uita la noi cu privirea rătăcită. Avea pieptul gol, scăldat în sudoare, iar mîinile îi alergau pe claviatura vizibilă a coastelor. Ne spunea că e nevoie de un nou papă care să trăiască printre cei nefericiţi, în loc să se roage pe un tron, şi că trebuie să trecem cît mai repede la fapte. Ne privea ţintă cu ochii lui rătăciţi, dînd din cap şi repetînd întruna : „Da, cît mai repede cu putinţă !“ Apoi s-a liniştit dintr-o dată, şi, cu vocea stinsă, ne-a spus că trebuie să-l alegem dintre noi, să găsim un om întreg, cu toate cusururile şi virtuţile lui, şi să-i jurăm ascultare dacă se leagă să păstreze vie, în el şi în ceilalţi, comunitatea suferinţelor noastre. „Cine dintre noi, a întrebat, are mai multe slăbiciuni ?“ În glumă, am ridicat degetul ; am fost singurul. „Bun, Jean-Baptiste e

omul care ne trebuie". Ba nu, n-a zis chiar așa, fiindcă atunci mă numeam altfel. A spus însă că gestul meu presupunea mari virtuți și a propus să fiu ales. Ceilalți s-au declarat de acord, în joacă, și totuși cu o anumită gravitate. Adevărul este că Duguesclin ne impresionase pe toți. Din cîte îmi amintesc, eu însumi nu rîdeam decît cu jumătate de gură. În primul rînd găseam că profetul nostru are dreptate, și apoi, ce să mai vorbim, soarele, munca istovitoare, lupta pentru apă ne cam scoseseră din minți. Așa se face că mi-am exercitat funcția de papă timp de cîteva săptămîni, și în mod din ce în ce mai serios.

În ce consta această funcție? Eram un fel de șef de grupă sau de secretar de celulă. Toți ceilalți, adică chiar și cei care nu credeau, au luat obiceiul să mă asculte. Duguesclin suferea, iar eu cîrmuiam în numele suferinței lui. Mi-am dat atunci seama că nu-i chiar atît de ușor pe cît se crede să fii papă, lucru de care mi-am amintit pînă și ieri, după ce v-am vorbit cu atîta dispreț despre frații noștri, judecătorii. Lucrul cel mai greu, în tabără, era împărțirea apei. Se alcătuiseră și alte grupuri, politice sau religioase, și fiecare își favoriza oamenii lui. Am fost pus, așadar, în situația de a mi-i favoriza pe ai mei, ceea ce însemna o primă concesie. Dar nici chiar în sînul propriului meu grup n-am putut respecta o egalitate deplină. Îi favorizam cînd pe unii, cînd pe alții, în funcție de starea lor fizică sau de munca pe care o îndeplineau. Aceste diferențieri pot avea consecințe grave, vă rog să mă credeți. Dar, hotărît lucru, mă simt obosit și nu mai vreau să mă gîndesc la acea perioadă. Să spunem, de pildă, că mi-am încheiat cariera în ziua în care am băut apa unui prieten muribund. Nu, nu era Dugues-

clin, el murise, cred, prea se lipsea de toate. Dacă ar mai fi trăit, de dragul lui aş fi rezistat mai mult, căci îl iubeam, da, îl iubeam, cel puţin aşa cred. Dar am băut apa, asta-i sigur, am băut-o spunîndu-mi că aveau mai mare nevoie de mine decît de celălalt, care oricum trebuia să moară, şi că eram dator să-mi port de grijă pentru ei. Astfel răsar imperiile şi bisericile, sub soarele morţii. Şi pentru a mai tempera cuvintele mele de ieri, vă voi spune marea idee ce mi-a venit vorbindu-vă de toate aceste întîmplări, pe care nici nu mai ştiu bine dacă le-am trăit sau le-am visat. Marea mea idee este că trebuie să-l iertăm pe papă. Mai întîi, pentru că are nevoie de iertare mai mult ca oricare altul. Apoi, pentru că numai aşa vom fi mai presus de el...

Aţi închis bine uşa ? Da. Vă rog să controlaţi. Iertaţi-mă, am complexul zăvorului. Chiar în clipa în care sînt pe cale să adorm, mă întreb întotdeauna dacă am tras sau nu zăvorul. În fiecare seară trebuie să mă ridic şi să verific uşa. V-am mai spus, nu poţi fi sigur de nimic. Să nu vă închipuiţi cumva că neliniştea mea în legătură cu zăvorul e o reacţie de proprietar înfricoşat. Odinioară nu-mi încuiam nici apartamentul, nici maşina. Nu păstram banii sub cheie, nu ţineam la avere. La drept vorbind, îmi era puţin ruşine că sînt bogat. Uneori mi se întîmpla chiar să exclam, în cursul tiradelor mele mondene : „Proprietatea, domnilor, e o crimă !“ Neavînd inima îndeajuns de generoasă ca să-mi împart bogăţiile cu un sărac care să le merite, le lăsam la îndemîna unor hoţi eventuali, nădăjduind să îndrept astfel nedreptatea cu ajutorul întîmplării. Astăzi, de altminteri, nu mai am nimic. Nu mă grăbesc, aşadar, să-mi pun la adăpost avutul, ci pe mine însumi şi

propria-mi prezență de spirit. Țin, astfel, să mă asigur că nu va mai intra nimeni pe poarta micului univers bine închis din toate părțile, în care sînt rege, papă și judecător.

Fiindcă veni vorba, vă rog să deschideți dulapul acela. Vedeți tabloul ? Da, uitați-vă bine la el. Nu-l recunoașteți ? E cel intitulat *Judecătorii cinstiți*. Asta nu vă spune nimic ? Aveți, oare, asemenea lacune de cultură ? Totuși, dacă ați citit ziarele, v-ați aminti că în 1934 a fost furat la Gand, din catedrala Saint-Baven, unul dintre panourile capodoperei lui Van Eyck, *Mielul mistic*. Panoul acela era cunoscut sub numele de *Judecătorii cinstiți*. Înfățișa cîțiva judecători veniți călare să se roage Mielului sfînt. A fost înlocuit cu o foarte bună copie, căci nimeni n-a mai putut găsi originalul. Ei bine, iată-l ! Nu, nu eu l-am furat. Un client care vine des la „Mexico-City" și pe care l-ați văzut acum cîteva seri i l-a vîndut într-o seară de beție gorilei, pentru o sticlă de băutură. Mai întîi l-am sfătuit pe prietenul nostru să-l agațe la loc potrivit și, vreme îndelungată, în timp ce erau căutați în lumea întreagă, cucernicii noștri judecători au tronat la „Mexico-City", peste bețivi și proxeneți. Apoi, la cererea mea, gorila mi l-a dat în păstrare. La început nu prea voia, dar s-a speriat cînd i-am arătat cum stau lucrurile. De atunci, acești prea stimabili magistrați sînt singura mea tovărășie. Ați văzut ce loc gol au lăsat pe perete, deasupra tejghelei.

De ce n-am restituit panoul ? Ah ! Ah ! Văd că aveți reacții de polițist. Ei bine, o să vă răspund așa cum aș face-o în fața judecătorului de instrucție, dacă cineva ar băga de seamă că tabloul a ajuns în camera mea. În primul rînd pentru că nu-i al meu, ci al patronului de la „Mexico-City",

care e cel puţin tot atît de vrednic să-l aibă ca şi episcopul de Gand. În al doilea rînd, pentru că nimeni din cei ce se perindă prin faţa *Mielului mistic* nu ar putea distinge copia de original şi, prin urmare, nimeni nu are de suferit din vina mea. În al treilea rînd, pentru că, în acest fel, sînt deasupra tuturor. Oamenilor le sînt înfăţişaţi spre admiraţie judecători mincinoşi, iar eu sînt singurul care-i cunosc pe cei adevăraţi. În al patrulea rînd, pentru că astfel îmi rămîne o şansă de-a ajunge la închisoare, idee ispititoare dintr-un anume punct de vedere. În al cincilea rînd, pentru că aceşti judecători merg să întîlnească Mielul, pentru că nici Mielul, nici nevinovăţia nu mai există şi, în consecinţă, iscusitul hoţ care a furat panoul este un instrument al unei justiţii necunoscute, căreia nu se cuvine să-i stăm împotrivă. În sfîrşit, pentru că astfel totul e în bună ordine. Dreptatea fiind pentru totdeauna despărţită de nevinovăţie, una aflîndu-se pe cruce, alta în dulap, sînt în măsură să lucrez în deplină libertate conform convingerilor mele. Pot să-mi exercit cu conştiinţa împăcată greaua profesiune de judecător-penitent la care m-am oprit după atîtea decepţii şi contradicţii, şi despre care, de vreme ce plecaţi, a venit momentul să vă vorbesc.

Îngăduiţi-mi însă mai întîi să mă ridic puţin ca să respir mai bine. Cît sînt de obosit! Încuiaţi-i, vă rog, pe judecătorii mei! Mulţumesc. Exercit meseria aceasta de judecător-penitent chiar în clipa de faţă. De obicei, birourile mele se află la „Mexico-City“. Dar marile vocaţii se prelungesc şi dincolo de locul de muncă. Chiar în pat, chiar avînd temperatură, continui să-mi fac meseria. E o meserie pe care, de altminteri, nu o exerciţi, ci pe care o trăieşti clipă de clipă. Să nu vă închi-

puiți că v-am vorbit atîta cinci zile în șir numai pentru propria mea plăcere. Nu, destul am vorbit altădată fără să spun nimic. Acum cuvintele mele pornesc de la o idee, și anume, evident, de la ideea de a face risetele să înceteze, de a evita judecata, deși, în aparență, nu există scăpare. Marea dificultate de a i te sustrage nu constă oare tocmai în aceea că sîntem primii care ne osîndim pe noi-înșine ? Pentru început trebuie deci să extindem condamnarea asupra tuturor, fără discriminare, pentru ca s-o mai atenuăm puțin.

Ca punct de plecare, am următorul principiu : nu admit nici un fel de scuze, niciodată și pentru nimeni. Neg bunele intenții, greșeala vrednică de stimă, greșeala necugetată, circumstanțele atenuante. Nu binecuvîntez, nu iert pe nimeni. Fac, pur și simplu, adunarea, și apoi zic : „Face atît. Ești un pervers, un satir, un mitoman, un pederast, un artist“ etc. Nici un cuvînt mai mult. În filozofie ca și în politică sînt deci pentru orice teorie care-i refuză omului nevinovăția și pentru orice practică ce-l tratează drept vinovat. Vedeți în mine, prea scumpul meu prieten, un partizan luminat al servituții.

Fără ea, la drept vorbind, nu există soluție definitivă. Am înțeles asta foarte repede. Odinioară aveam pe buze, de dimineața pînă seara, cuvîntul libertate. La micul dejun îl întindeam pe felia de pîine, îl mestecam pe îndelete ziua întreagă, duceam cu mine în lume o răsuflare minunat parfumată cu iz de libertate. Îi dădeam în cap cu acest cuvînt cheie oricui mă contrazicea, îl pusesem în slujba dorințelor și puterii mele. Îl murmuram în pat, la urechea prietenelor mele adormite, și el mă ajuta să le părăsesc cînd le era lumea mai dragă. Îl strecuram... Dar văd că mă înflăcărez și pierd

orice măsură... La urma urmei, mi s-a întîmplat să-i dau libertății și o întrebuințare mai dezinteresată, ba chiar — gîndiți-vă cît eram de naiv ! — s-o apăr de cîteva ori, fără să ajung, desigur, pînă într-acolo încît să mor pentru ea, dar riscînd, totuși, într-o oarecare măsură. Să-mi fie iertată această imprudență, căci nu știam ce fac. Nu știam că libertatea nu-i o răsplată, nici o decorație pe care o sărbătorești bînd șampanie ; nici un dar, o cutie cu dulciuri pe care s-o mănînci lingîndu-te pe buze de plăcere. Oh ! nu, dimpotrivă, e o corvoadă, o cursă lungă, în care alergi singur, pînă la extenuare. Nici urmă de șampanie, nici urmă de prieteni care să ridice paharul în cinstea ta, privindu-te cu dragoste. Ești singur în sala mohorîtă, singur în boxa acuzaților, în fața judecătorilor, și singur cînd hotărăști, în fața ta însuți sau în fața judecății celorlalți. La capătul oricărei libertăți se află o sentință ; iată de ce libertatea e o povară prea apăsătoare, mai cu seamă cînd ai febră, sau cînd ești nefericit, sau cînd nu iubești pe nimeni.

Ah ! dragul meu, pentru cine e singur, fără Dumnezeu și fără stăpîn, povara zilelor e îngrozitoare. Iată de ce trebuie să ne alegem un stăpîn, Dumnezeu nemaifiind la modă. Cuvîntul acesta, de altminteri, nu mai are nici un sens ; nu merită, rostindu-l, să riști să-i scandalizezi pe cei din jur. Uitați-vă la moraliștii noștri, atît de serioși și care-și iubesc atît de mult semenii ; nimic nu-i deosebește, în fond, de creștini, în afară de faptul că nu predică în biserici. Ce-i împiedică, după părerea dumneavoastră, să se convertească ? Respectul, poate, respectul față de oameni, da, respectul omenesc. Nu vor să scandalizeze, își păs-

trează simțămintele pentru ei. Am cunoscut, de pildă, un romancier ateu care se ruga în fiecare seară. Dar asta n-avea nici o importanță : ce mai săpuneală îi trăgea tot el lui Dumnezeu în cărțile pe care le scria ! Ce scuturătură, cum ar zice nu mai știu cine ! Un militant liber — cugetător căruia i-am vorbit despre asta, a ridicat, fără rea intenție de altfel, brațele către cer : „Nu-mi spuneți nimic nou, suspina acest apostol, toți sînt așa". După el, optzeci la sută dintre scriitorii noștri, dacă ar putea să nu semneze, ar scrie și ar adora numele lui Dumnezeu. Dar, tot după părerea lui, semnează pentru că se iubesc pe ei înșiși, și nu adoră nimic pentru că se urăsc. Cum totuși nu se pot împiedica să judece, se despăgubesc făcînd apel la morală. În fond, putem vorbi în cazul lor de un satanism virtuos. Ciudată epocă, într-adevăr ! De ce ne-am mira că mințile s-au tulburat și că unul dintre prietenii mei, ateu pe vremea cînd era un soț model, s-a convertit de cînd își înșală nevasta.

Ah ! micuții fățarnici, comedieni, ipocriți, cît sînt de înduioșători ! Ascultați-mă pe mine, toți sînt plini de credință, chiar cînd dau foc cerului. Atei sau devoți, moscoviți sau bostonieni, toți sînt creștini, din tată-n fiu. Dar tocmai asta-i, nu mai există nici un fel de tată, nici un fel de rînduială ! Sîntem liberi, trebuie să ne descurcăm singuri, și cum ei refuză tocmai libertatea și sentințele ei, îi vezi cum se roagă să li se dea peste degete, cum inventează reguli înspăimîntătoare, cum aleargă să înalțe ruguri în locul bisericilor, ca niște noi Savonarola. Nu cred însă decît în păcat, niciodată în grație. Deși, bineînțeles, se gîndesc la ea. Grația, asta vor, acel da, acea uitare de sine, fericirea de a fi ce se știe pe sine, căci mai sînt și senti-

mentali pe deasupra, logodna, fecioara fragedă, bărbatul drept, muzica. Eu, în schimb, care nu-s sentimental, știți ce-am visat ? O dragoste totală, a întregului suflet și a întregului trup, de fiecare zi și de fiecare noapte, o îmbrățișare neîntreruptă, o înflăcărare și o bucurie mereu înviate, și asta cinci ani în șir, după care, moartea. Dar vai !

Atunci — nu-i așa ? —, în lipsa logodnei sau a dragostei neîntrerupte, va fi căsătoria brutală cu puterea și cu biciul. Esențialul e ca totul să devină simplu, ca pentru copii, ca fiecare act să fie comandat, ca binele și răul să fie arătate în chip arbitrar, deci evident. Întrucît mă privește, sînt de acord cu toate astea, așa, sicilian și javanez cum sînt, cîtuși de puțin creștin, deși mă simt aproape de primul dintre ei. Dar pe podurile Parisului am aflat și eu că mă temeam de libertate. Trăiască, deci, stăpînul, oricare ar fi el, înlocuind legea cerului. „Tatăl nostru carele ești pentru un timp aici... O, conducătorii noștri, șefii noștri minunat de aspri, o, cîrmuitorii noștri cruzi și prea iubiți..." Vedeți, cred că esențialul e să nu mai fii liber și să te poți supune cu căință unuia și mai ticălos decît tine. Cînd vom fi cu toții vinovați, vom avea adevărata democrație. Fără să mai punem la socoteală, dragă prietene, că trebuie să ne răzbunăm pentru faptul că fiecare moare singur. Moartea e solitară, în timp ce servitutea e colectivă. Ceilalți dau socoteală și ei, și o dată cu noi, și ăsta-i lucrul cel mai important. Toți împreună, dar în genunchi, și cu capul plecat.

Nu-i oare mai bine să trăiesc după chipul și asemănarea societății, și pentru asta nu trebuie oare ca societatea să-mi semene ? Amenințarea, dezonoarea, poliția consfințesc asemănarea aceasta.

Batjocorit, hăituit, siluit, pot, în sfîrşit, să-mi dau întreaga măsură, să mă bucur de ceea ce sînt, să fiu aşa cum firea mea o vrea. Iată de ce, iubite prieten, după ce am salutat solemn libertatea, am hotărît pe ascuns că trebuia dată, fără întîrziere, pe mîna primului venit. Şi ori de cîte ori îmi stă în putinţă, încep să predic în biserica mea din „Mexico-City", îndemnînd poporul să se supună şi să caute cu umilinţă confortul servituţii, chiar dacă i-o înfăţişez sub numele adevăratei libertăţi.

Dar nu sînt atît de nebun încît să-mi închipui că vom fi sclavi chiar de mîine. Ştiu prea bine că sclavia va fi doar una dintre binefacerile viitorului. Pînă atunci, nu-mi rămîne decît să mă împac cu prezentul şi să caut o soluţie, măcar provizorie. A trebuit, aşadar, să găsesc un alt mijloc de a extinde judecata asupra tuturor, pentru ca povara ei să-mi fie mie însumi mai uşoară. Şi am găsit acest mijloc. Deschideţi, vă rog, puţin fereastra, e îngrozitor de cald. Dar totuşi nu chiar atît de cald, căci mi-e şi foarte frig. Ideea mea e simplă şi totodată fecundă. Cum să-i bagi pe toţi la apă, ca să ai dreptul să te usuci tu singur la soare? Să mă urc în amvon, ca mulţi dintre iluştrii mei contemporani, şi să blestem omenirea? E prea primejdios. Într-o bună zi, sau într-o noapte, rîsul izbucneşte cînd nici nu te aştepţi. Sentinţa prin care-i osîndeşti pe ceilalţi se întoarce pînă la urmă împotriva ta, pleznindu-te urît peste bot. Atunci, ce-i de făcut? o să-mi spuneţi. Vă voi arăta în ce constă ideea mea genială. Am descoperit că, în aşteptarea stăpînilor şi a bîtei, trebuie să facem ce-a făcut Copernic, adică să inversăm raţionamentul, şi astfel vom învinge. De vreme ce nu-i poţi osîndi pe ceilalţi fără ca, pe dată, să te judeci pe tine însuţi, trebuie să-ţi dai

singur în vileag toate păcatele, pentru a dobîndi dreptul de a-i judeca pe ceilalţi. De vreme ce orice judecător devine, mai de vreme sau mai tîrziu, penitent, trebuie să faci calea în sens invers, şi, începînd prin a fi penitent, să sfîrşeşti ca judecător. Mă urmăriţi ? Bun. Dar, ca să fiu şi mai limpede, o să vă spun cum lucrez.

Mai întîi mi-am închis biroul de avocat, am părăsit Parisul, am călătorit ; am căutat să mă stabilesc sub un alt nume undeva unde să nu duc lipsă de clienţi. Sînt multe asemenea locuri pe lume, dar întîmplarea, comoditatea, ironia şi, de asemenea, o anumită nevoie de a mă chinui, m-au făcut să aleg o capitală înconjurată de ape şi învăluită în ceţuri, strînsă în chinga canalelor, cu o populaţie numeroasă şi vizitată de oameni veniţi din lumea întreagă. Mi-am instalat biroul într-un bar din cartierul mateloţilor. Clientela din porturi e variată. Săracii nu se duc în cartierele locuite de cei bogaţi, în timp ce oamenii de bună condiţie ajung întotdeauna, după cum singur aţi putut vedea, fie măcar o singură dată, în mahalalele deochiate. Îi pîndesc mai cu seamă pe burghezi, şi anume pe burghezii care s-au rătăcit pe aici din întîmplare ; cel mai mare randament îl am cu ei. Cu ei obţin, ca un adevărat virtuoz, efectele cele mai rafinate.

De cîtăva vreme îmi exercit utila profesie la „Mexico-City". Ea constă mai întîi, după cum singur aţi putut observa, în a te mărturisi cît mai des în public. Mă învinuiesc, aşadar, de toate crimele cu putinţă. Nu-i prea greu, acum mă ajută memoria. Dar, atenţie, nu mă învinuiesc în chip grosolan, lovindu-mă cu pumnii în piept. Dimpotrivă, mă strecor cu dibăcie printre obstacole, nuanţez cît mai mult, fac nenumărate digresiuni,

îmi adaptez, în sfîrșit, spusele, la cel ce mă ascultă, silindu-l pînă la urmă la o mărturisire care o întrece pe a mea. Amestec ceea ce mă privește pe mine cu ceea ce-i privește pe ceilalți. Iau trăsăturile comune, experiențele pe care le-am îndurat împreună, slăbiciunile pe care le împărtășim cu toții, bunele maniere, omul zilei, cu alte cuvinte, așa cum există el în mine și în ceilalți. Din toate făuresc un portret care este al tuturor și al nimănui. O mască, la urma urmei, foarte asemănătoare cu măștile de carnaval, reproducînd modelul cu fidelitate dar și simplificîndu-l în același timp, și în fața cărora îți spui : „Mutra asta parcă mi-e cunoscută". Cînd portretul e gata, ca în astă seară, îl arăt, plin de întristare : „Iată, vai, cine sînt!" Rechizitoriul a luat sfîrșit. Dar, în aceeași clipă, portretul pe care-l întind contemporanilor mei devine o oglindă.

Acoperit cu cenușă, zmulgîndu-mi încet părul din cap, cu fața brăzdată de unghii, dar cu privirea pătrunzătoare, stau în fața omenirii întregi, recapitulîndu-mi rușinea, fără a pierde din vedere efectul pe care-l produc, și spunînd : „Eram cel mai rău dintre cei mai răi". Apoi, pe nesimțite, trec de la „eu" la „noi". Cînd ajung la „iată ce sîntem", le-am jucat festa și pot să le spun adevărul în față. Sînt ca ei, bineînțeles, toți fierbem în aceeași oală. Totuși, am asupra lor o anumită superioritate, aceea de a ști, care-mi dă dreptul să vorbesc. Sînt sigur că vedeți avantajul unei asemenea situații. Cu cît mă învinuiesc, cu atît sînt mai îndreptățit să vă judec, și mai mult decît atît, vă silesc să vă judecați singur, ceea ce mă ușurează într-o și mai mare măsură. Ah ! dragul meu, sîntem niște făpturi ciudate și nefericite, și dacă ne vom da cît de cît osteneala să ne amin-

tim felul cum am trăit, vom vedea că avem destule pricini de a ne mira și de a ne scandaliza de noi înșine. Încercați. Voi asculta, fiți pe pace, mărturisirea dumneavoastră, cu un adînc simțămînt de fraternitate.

Nu rîdeți ! Da, sînteți un client dificil, am văzut asta de la bun început. Dar o să ajungeți și dumneavoastră unde trebuie, e inevitabil. Ceilalți, în marea lor majoritate, sînt mai curînd sentimentali decît inteligenți, și de aceea pot fi mai ușor dezorientați. Pentru cei inteligenți îți trebuie mai multă vreme. Dar e de ajuns să le explici metoda cu de-amănuntul. Poți fi sigur că n-o vor uita și că vor medita la ea. Într-o bună zi, jumătate în joacă, jumătate fiindcă n-au altceva mai bun de făcut, se așază la o masă. Dumneavoastră nu sînteți numai inteligent, ci aveți și înfățișarea omului cu experiență. Recunoașteți, totuși, că vă simțiți azi mai puțin mulțumit de dumneavoastră decît erați acum cinci zile. Acum nu-mi mai rămîne decît să aștept să-mi scrieți sau să vă întoarceți. Căci vă veți întoarce, sînt sigur ! Mă veți găsi neschimbat. Și de ce m-aș schimba, de vreme ce mi-am aflat fericirea ce mi se potrivește ? Am acceptat duplicitatea, în loc să fiu nefericit din pricina ei. Mai mult chiar, m-am instalat cu tot dinadinsul în miezul ei, găsind acolo acel confort pe care l-am căutat întreaga viață. Am greșit, de fapt, cînd v-am spus că esențialul e să eviți judecata. Esențialul e să poți să-ți îngădui orice, chiar dacă ești nevoit din cînd în cînd să mărturisești în gura mare propria-ți josnicie. Acum îmi îngădui, din nou, orice, și de data asta nu mai rîde nimeni în spatele meu. Duc aceeași viață, de vreme ce, ca și înainte, mă iubesc pe mine însumi și mă slujesc de ceilalți. Numai că faptul de a-mi

mărturisi greşelile îmi îngăduie s-o iau din nou de la capăt cu inima uşoară şi să mă bucur îndoit, mai întîi de firea mea şi apoi de o plăcută căinţă.

De cînd am descoperit această soluţie, mă las în voia voluptăţii, a orgoliului, a plictiselii, a mîniei şi chiar a febrei pe care chiar acum o simt cu bucurie cum urcă. În sfîrşit, sînt iar stăpîn, şi pentru totdeauna. Am mai descoperit o înălţime, pe care nu mă caţăr decît eu, şi de pe care pot să-i judec pe toţi ceilalţi. Uneori, foarte rar, cînd noaptea e într-adevăr frumoasă, aud un rîs depărtat, şi îndoiala mă cuprinde din nou. Atunci strivesc tot ce mă înconjoară, întreaga lume cu făpturile ei, sub greutatea propriei mele infirmităţi, şi iată-mă din nou însănătoşit.

Voi aştepta, aşadar, oricît va fi nevoie, să veniţi să mă salutaţi la „Mexico-City". Luaţi de pe mine această pătură, vreau să respir. O să veniţi, nu-i aşa ? Am să vă arăt tehnica mea pînă în cele mai mici amănunte, căci simt o anumită afecţiune pentru dumneavoastră. Mă veţi vedea vorbindu-le cît e noaptea de lungă, făcîndu-i să priceapă că sînt nişte ticăloşi. Chiar din seara asta o voi lua iar de la început. Nu mă pot lipsi de asta, după cum nu mă pot lipsi nici de acele clipe cînd unul dintre ei se prăbuşeşte la pămînt, beat, izbindu-se cu pumnii în piept. Atunci, preaiubite prietene, mă înalţ, mă înalţ tot mai sus, respir în voie, mă aflu pe munte, cîmpia se întinde la picioarele mele. Ce beţie te cuprinde atunci ! Eşti Dumnezeu tatăl, şi împarţi pentru vecie certificate de rea purtare. Tronez printre îngerii mei răi, în slava cerului olandez, şi privesc cum urcă spre mine, ieşind din ceţuri şi ape, mulţimile ce se îndreaptă către Judecata de apoi. Se înalţă încet, şi iată, îl văd venind pe cel dintîi. Pe faţa-i rătăcită, pe care

și-o ascunde pe jumătate cu mîna, citesc tristețea condiției comune și deznădejdea de a nu afla scăpare. Iar eu îi plîng fără să-i dezleg, îi înțeleg fără să-i iert, și mai cu seamă simt, în sfîrșit, cum mă adoră !

Da, mă zbucium, cum aș putea rămîne întins liniștit în pat ? Trebuie să fiu mai înalt decît dumneavoastră, gîndurile mele mă fac să plutesc. În nopți ca acestea, în dimineți ca acestea mai curînd, căci căderea se săvîrșește în zori, ies din casă și încep să umblu cu pas grăbit de-a lungul canalelor. Pe cerul livid straturile de pene se subțiază, porumbeii mai urcă puțin, o lucire trandafirie vestește, deasupra acoperișurilor, că o nouă zi începe în lumea zămislită de mine. Pe Damrak se aude cel dintîi tramvai, și zgomotul lui, în aerul umed, spune că viața s-a trezit din nou aici și în întreaga Europă, și că în acea clipă chiar, sute de milioane de oameni, supușii mei, se smulg anevoie din așternutul lor, cu gura amară, îndreptîndu-se către o muncă fără bucurie. Atunci, plutind cu gîndul peste acest continent pe care-l stăpînesc fără ca el s-o știe, sorbind lumina de absint a zorilor, beat de cuvinte veninoase, sînt, în sfîrșit, fericit, sînt fericit, v-o spun, și vă interzic să nu credeți că sînt fericit, sînt fericit de moarte ! O, soarele, și plaja, și insulele bătute de alizee, o, tinerețe pierdută pentru totdeauna-n amintire !

Iertați-mă, dar trebuie să mă culc din nou. Mă tem că m-am cam înflăcărat ; totuși, nu plîng. Uneori ți se mai întîmplă să greșești, punînd la îndoială evidența însăși, chiar cînd ai descoperit secretul unei vieți plăcute. Soluția mea, bineînțeles, nu e ideală. Dar cînd nu-ți place viața pe care

o duci, cînd știi că trebuie s-o schimbi cu orice preț, n-ai de ales, nu-i așa ? Ce să faci pentru a fi altul ? Lucrul e cu neputință. Ar trebui să fii nimeni, să-ți uiți cu totul de tine pentru celălalt, măcar o singură dată. Dar cum ? Nu mă învinuiți prea mult. Sînt ca acel cerșetor bătrîn pe care l-am întîlnit pe terasa unei cafenele ; îmi strîngea mîna și nu voia să-mi mai dea drumul, în timp ce-mi spunea : „Ah, domnule, nu-s om rău, dar am pierdut lumina". Da, am pierdut cu toții lumina, diminețile, sfînta nevinovăție a celui ce se iartă pe sine.

Uitați-vă cum ninge. Trebuie să ies ! Orașul Amsterdam adormit în noaptea albă, canalele de jad întunecat sub podurile mici încărcate cu zăpadă, străzile pustii, pașii mei înăbușiți : voi întîlni pentru o clipă neprihănirea, ce va pieri o dată cu noroiul de mîine. Vedeți fulgii uriași ce se zbîrlesc lovindu-se de geam ? Sînt porumbeii. S-au hotărît să coboare, iubiții mei, acoperind apa și casele cu un strat gros de pene, zvîcnind la toate ferestrele. E o adevărată năvală. Poate ne aduc vestea cea bună. Toată lumea va fi mîntuită, nu numai cei aleși, bogățiile și durerile vor fi împărțite între toți, iar dumneavoastră, de pildă, cu începere de azi, vă veți culca în fiecare noapte pe dușumea pentru mine. Am devenit liric, nu găsiți ? Hai, recunoașteți că ați înmărmuri dacă un car s-ar coborî din cer, răpindu-mă, sau dacă zăpada ar lua dintr-o dată foc. Nu credeți să se întîmple ? Nici eu. Dar trebuie totuși să ies.

Bine, bine, stau liniștit, nu-mi duceți grija ! Vă sfătuiesc, de altminteri, să nu dați prea multă crezare nici emoției și nici delirului meu. Amîndouă sînt controlate. Acum, cînd veți începe să-mi vor-

biți despre dumneavoastră, voi afla dacă unul dintre scopurile pasionantelor mele mărturisiri a fost atins. Nădăjduiesc de fiecare dată că interlocutorul meu va fi polițist și că mă va aresta pentru furtul *Judecătorilor cinstiți*. Pentru rest — nu-i așa ? — nimeni nu mă poate aresta. În schimb, furtul acesta cade sub pedeapsa legii, iar eu am potrivit totul în așa fel, încît să fiu socotit complice ; ascund tabloul, dar îl arăt oricui vrea să-l vadă. Dacă m-ați aresta, ar fi un început frumos. Poate ar urma apoi și restul, s-ar putea, de pildă, să fiu decapitat, și atunci nu m-aș mai teme de moarte, aș fi mîntuit. Deasupra mulțimii adunate veți înălța capul meu șiroind de sînge proaspăt, pentru ca oamenii să se recunoască în mine, iar eu să-i stăpînesc din nou, prin exemplul meu. Totul va fi fost săvîrșit, îmi voi fi dus la capăt meseria mea de proroc mincinos care strigă într-un deșert din care nu mai vrea să iasă, și nimeni nu va mai ști de mine.

Dar, bineînțeles, nu sînteți polițist, ar fi fost prea simplu. Cum ? Ah, știți că bănuiam ? Așa se explică, deci, ciudata afecțiune pe care o simt pentru dumneavoastră. Vă îndeletniciți la Paris cu frumoasa meserie de avocat. Știam eu să sîntem din aceeași tagmă ! Nu semănăm oare toți unii cu alții, vorbind într-una fără a ne adresa nimănui, punîndu-ne mereu aceleași întrebări deși cunoaștem dinainte răspunsul ? Atunci povestiți-mi, vă rog ce vi s-a întîmplat într-o seară pe cheiurile Senei și cum ați izbutit să nu vă riscați niciodată viața. Rostiți cuvintele care, de ani de zile, răsună neîncetat în nopțile mele, și pe care le voi spune, în sfîrșit, prin gura dumneavoastră :

„O, tînără fată, aruncă-te încă o dată în apă ca să-mi dai încă o dată putința să te salvez, pe tine și pe mine!“ Încă o dată... ce imprudență! Să presupunem, iubite maestre, că ruga noastră s-ar împlini. Ar trebui să trecem la fapte. Brr...! Apa e atît de rece! Dar să nu ne neliniștim! Acum e prea tîrziu, va fi întotdeauna prea tîrziu. Din fericire!

EXILUL ŞI ÎMPĂRĂŢIA

(Nuvele)

Lui Francine

FEMEIA ADULTERĂ

O muscă firavă se rotea de cîteva clipe în autobuzul cu geamurile închise. Venită de nu se știe unde, se învîrtea fără zgomot, în zbor istovit. Janine o pierdu din ochi, apoi o văzu cum se lasă pe mîna nemișcată a bărbatului ei. Era frig. Musca se înfiora la fiecare pală de nisip izbită de vînt în geamuri. În lumina slabă a dimineții de iarnă, mașina înainta, se legăna, tîrîndu-se cu chiu cu vai, hodorogind din toate încheieturile. Janine își privi bărbatul. Marcel avea chipul unui faun îmbufnat : fruntea îngustă, năpădită de smocuri de păr încărunțit, nasul lat, gura ușor strîmbă. Cînd treceau peste vreo hîrtoapă, îl simțea cum tresare lîngă umărul ei. Apoi lăsa iar să-i atîrne moale trupul greoi și picioarele rășchirate, în ochi cu o privire fixă, din nou inertă, absentă. Dar mîinile lui mari și fără fir de păr, parcă și mai scurte din pricina pulovărului cenușiu care-i trecea de mînecile cămășii, acoperindu-i încheieturile, nu-și găseau astîmpăr. Strîngeau cu atîta putere o valiză mică de pînză pe care o ținea între genunchi, încît păreau să nu simtă mersul șovăitor al muștei.

Pe neașteptate, se auzi deslușit urletul vîntului, și ceața minerală care învăluia autobuzul se făcu

și mai deasă. Pumni întregi de nisip se prăvăleau acum peste geamuri, azvîrliți parcă de mîini nevăzute. Musca mișcă dintr-o aripă amorțită și își îndoi ușor labele, luîndu-și zborul. Autobuzul își încetini mersul, ca și cum ar fi vrut să se oprească. Apoi vîntul păru a se mai liniști, ceața se risipi puțin și mașina porni ceva mai repede. Ochiuri de lumină se deschideau în peisajul înecat de praf. Cîțiva palmieri subțiratici și albi, ca tăiați în metal, se iviră pentru o clipă în dreptul ferestrei :

— Ce țară ! spuse Marcel.

Autobuzul era plin de arabi ce se prefăceau că dorm, ascunși în burnusuri. Cei care-și ridicaseră picioarele pe bănci se clătinau de zguduiturile mașinii mai mult decît ceilalți. Tăcerea, nepăsarea lor începeau s-o apese pe Janine. I se părea că au trecut zile întregi de cînd călătorește, însoțită de escorta lor mută. Autobuzul plecase însă abia în zori, din locul unde se termina linia ferată, și de două ore se tîra, în dimineața rece, pe un podiș pustiu de piatră, care, atunci cînd porniseră, își întindea liniile drepte pînă în zarea roșiatică. Dar vîntul începuse dintr-o dată să bată și, treptat, înghițise întinderea nesfîrșită. Din acea clipă, cei din mașină nu mai putuseră vedea nimic ; amuțiseră unul cîte unul, continuîndu-și drumul în tăcere, învăluiți într-un fel de noapte albă. Din cînd în cînd, își ștergeau buzele și ochii înroșiți de nisipul care pătrundea în mașină.

— Janine !

Tresări la chemarea bărbatului ei. Îi trecu și de data asta prin minte cît de ridicol era acest nume pentru o femeie ca ea, puternică și înaltă. Marcel voia să știe unde se află mica valiză cu eșantioane. Ea pipăi cu piciorul locul gol de sub

bancă și, dînd peste ceva, socoti că trebuie să fie acolo. Nu putea să se aplece fără să i se taie răsuflarea. În liceu, totuși, fusese prima la gimnastică, și pe vremea aceea nu știuse niciodată ce-i oboseala. Oare cît era de atunci ? Douăzeci și cinci de ani. Douăzeci și cinci de ani nu înseamnă mare lucru, de vreme ce i se părea că nu mai departe decît ieri șovăise între o existență liberă și căsătorie, că nu mai departe decît ieri se gîndise cu spaimă la ziua cînd, poate, va îmbătrîni singură. Iată că nu era singură, și acel student în drept care o însoțea peste tot, clipă de clipă, se găsea acum alături de ea. Pînă la urmă acceptase, deși îl găsea cam mic de statură, și cu toate că nu-i prea plăcea rîsul lui lacom și scurt, și nici ochii lui negri, bulbucați. Dar îi plăcea curajul cu care știa să înfrunte viața, curaj pe care-l întîlneai la toți francezii din această țară. Îi mai plăcea și înfățișarea nenorocită pe care o lua cînd întîmplările sau oamenii îi înșelau așteptările. Dar mai cu seamă îi plăcea să se știe iubită, și el o copleșea cu stăruințele lui. Făcînd-o atît de mult să simtă că există pentru el, o silea să existe cu adevărat. Nu, nu era singură...

Claxonînd puternic, autobuzul își croia drum printre obstacolele invizibile. În mașină nu se mișca nimeni. Janine simți deodată că e privită și se întoarse către banca aflată în prelungirea băncii ei, de cealaltă parte a intervalului. Nu era un arab, și se miră cum de nu-l văzuse la plecare. Purta uniforma unităților franceze din Sahara și un chipiu din pînză cenușie care-i umbrea fața tăbăcită, prelungă și ascuțită, de șacal. O cerceta posac, privind-o țintă cu ochii lui spălăciți. Ea se înroși brusc și se întoarse iar către bărbatul ei, care se uita într-una drept înainte, în ceața și vîntul de

afară. Se strînse toată în palton. Dar în minte îi stăruia imaginea soldatului francez, lung și firav, atît de firav în tunica lui strîmtă, încît părea făcut dintr-o materie uscată și sfărîmicioasă, amestec de nisip și oase. Abia în acea clipă văzu mîinile descărnate și chipurile arse de soare ale arabilor din fața ei și tot abia atunci băgă de seamă cît de bine păreau să se simtă, în ciuda veșmintelor largi, pe banca pe care ea și bărbatul ei abia încăpeau. Își adună paltonul strîns în jurul trupului. Și totuși nu era grasă, ci mai curînd înaltă și plină, cu forme ispititoare, trezind încă dorinți — simțea asta din privirile bărbaților — cu fața copilăroasă, cu ochii limpezi și luminoși ce contrastau cu trupul mare, pe care-l știa cald și odihnitor.

Da, totul era altfel decît își închipuise. Se împotrivise atunci cînd Marcel a stăruit s-o ia în această călătorie plănuită de el încă din ziua cînd se sfîrșise războiul, și afacerile începuseră să meargă iar ca înainte. Pînă la război trăiseră destul de bine din mica prăvălie de stofe pe care Marcel o moștenise de la părinți, după ce renunțase la studii. Cînd ești tînăr nu e greu să fii fericit, dacă se întîmplă să locuiești într-unul din orășelele de pe malul mării. Dar Marcel prefera să stea acasă, și foarte curînd renunțase să mai cutreiere plajele împreună cu ea. Nu mai ieșeau din oraș, în mica lor mașină, decît pentru plimbarea de duminică. În restul timpului, Marcel se simțea mai bine în prăvălia cu stofe colorate, la umbra arcadelor acelui cartier pe jumătate indigen, pe jumătate european. Locuiau deasupra prăvăliei, în trei camere împodobite cu covoare arabe și cu mobile indigene. Nu avuseseră copii. Anii trecuseră, iar ei trăiseră în tot acest timp ascunși în aceeași penumbră, la adăpostul obloanelor pe ju-

mătate lăsate. Vara, plaja, plimbările și chiar cerul se aflau undeva, departe. În afară de afaceri, s-ar fi zis că nimic nu-l mai interesează pe Marcel. Ajunsese să creadă că adevărata lui pasiune este banul, și lucrul acesta nu-i plăcea, nici ea nu știa prea bine de ce. La drept vorbind trăgea și ea foloase de pe urma acestei patimi. Marcel nu era zgîrcit; dimpotrivă, era darnic, mai cu seamă cu ea. „Dacă mi s-ar întîmpla vreo nenorocire, vreau să te știu la adăpost", îi spunea el. Și într-adevăr, oamenii trebuie să se pună la adăpost de griji. Dar unde să se pună la adăpost și de celelalte lucruri care-i amenință, de acele lucruri ce nu seamănă cu grijile lor obișnuite? Simțea toate astea în chip nedeslușit și la mari răstimpuri. Îl ajuta pe Marcel să-și țină registrele la zi și-l înlocuia uneori în prăvălie. Cel mai greu îndura lunile de vară, cînd căldura ucidea pînă și obișnuita și plăcuta senzație de plictiseală.

Și deodată, tocmai cînd vara era în toi, a izbucnit războiul. Marcel mobilizat, apoi reformat, lipsa de stofe, afacerile care nu mai mergeau de loc, străzile pustii și fierbinți. O nenorocire întîmplată în acele zile ar fi lăsat-o pe drumuri: iată de ce, de cum se iviseră iar stofele pe piață, Marcel se gîndise să ia la rînd satele din sud și pe cele aflate pe podișurile cele mai înalte și, renunțînd la mijlocitori, să-și vîndă singur marfa negustorilor arabi. A stăruit s-o ia cu el. Janine știa cît de greu se călătorește, respirația o chinuia, ar fi vrut să rămînă acasă. Dar Marcel era încăpățînat, și ea îi făcuse pînă la urmă pe voie, deoarece ar fi obosit-o prea mult să-l refuze. Călătoreau acum împreună, dar nimic din cele ce vedea nu semăna cu ceea ce crezuse ea. Se temuse de căldură, de roiurile de muște, de hotelurile

murdare în care stăruie mirosul de anason. Dar nu se gîndise nici o clipă la frig, la vîntul tăios, la aceste podișuri polare, semănate cu morene. Visase palmieri și întinderi moi de nisip. Acum vedea că se înșelase și că pretutindeni în deșert domnește piatra, numai piatra, atît în cer, unde sălășluia, scrîșnitoare și înghețată, o pulbere de piatră, cît și pe pămînt, unde, printre grămezi de piatră, creșteau doar ierburi uscate.

Dintr-o dată mașina se opri. Șoferul, fără să se adreseze cuiva anume, rosti cîteva vorbe în limba aceea pe care Janine o auzise toată viața fără să ajungă s-o înțeleagă.

— Ce s-a întîmplat? întrebă Marcel.

Șoferul spuse, în franceză de astă dată, că fără doar și poate s-a înfundat carburatorul cu nisip, și Marcel blestemă încă o dată acele locuri. Șoferul rîse, arătîndu-și toți dinții. Îi asigură că nu-i vorba decît de un fleac și că va desfunda pe dată carburatorul, după care își vor putea vedea de drum. Cînd deschise ușa mașinii, vîntul rece se năpusti înăuntru, înțepîndu-le obrajii cu mii de fire de nisip. Arabii își înfundară nasul în burnusuri, ghemuindu-se cît puteau mai bine.

— Închide ușa, urlă Marcel.

Șoferul rîse și se urcă în mașină. Luă pe îndelete cîteva scule de sub tabloul de bord, apoi, fără să închidă ușa, dispăru din nou în ceață, undeva în spre botul mașinii. Marcel se văită:

— Poți fi sigură că ăsta n-a văzut în viața lui un motor.

— Liniștește-te! spuse Janine.

Deodată tresări. Pe marginea drumului, chiar lîngă mașină, se înălțau, neclintite, cîteva forme înfășurate în veșminte largi. De sub gluga burnusului și de sub pavăza de văluri nu li se zăreau

decît ochii. Tăcuţi, veniţi nu se ştie de unde, priveau la cei din maşină.

— Păstori, spuse Marcel.

În autobuz domnea liniştea cea mai deplină. Cu capetele plecate, călătorii păreau că ascultă glasul vîntului, slobozit pe podişurile fără de hotar. Janine constată cu uimire că nu se vedeau aproape de loc bagaje. Cînd se suiseră în maşină, la capătul liniei ferate, şoferul le urcase geamantanul pe acoperiş, alături de cîteva boccele. Înăuntru, în plasele de bagaje, nu zăreai decît bîte noduroase şi coşuri. Oamenii aceştia din sud plecau, pare-se, la drum, cu mîinile goale.

Dar iată-l pe şofer întorcîndu-se, cu acelaşi pas sprinten. Numai ochii îi rîd deasupra vălurilor sub care şi el şi-a ascuns faţa. Îi vesteşte că sînt gata de plecare. Închise uşa, vîntul amuţi, şi ploaia de nisip se auzi şi mai deslușit izbind în geamuri. Motorul tuşi, apoi se opri de-a binelea. Îndelung solicitat de demaror, porni în cele din urmă, şi şoferul îl făcu să urle, accelerînd.

Icnind puternic, maşina se urni din loc. Din mulţimea zdrenţăroasă şi nemişcată a păstorilor se înălţă o mînă care, o clipă mai tîrziu, pieri în urma lor, înghiţită de ceaţă. Maşina începu să salte pe drumul din ce în ce mai prost. Din pricina zguduiturilor, arabii se clătinau într-una. Janine simţea cum o cuprinde somnul, cînd, pe neaşteptate, se pomeni în faţă cu o cutiuţă galbenă plină cu betel. Soldatul-şacal îi surîdea. Ea şovăi o clipă, apoi luă o bucată şi mulţumi. Şacalul băgă cutia în buzunar şi surîsul îi pieri brusc. Acum se uita ţintă drept înainte, la drum. Janine se întoarse către Marcel, dar nu-i văzu decît ceafa puternică. Privea pe geam ceaţa tot mai groasă,

care urca din grămezile de pămînt sfărîmicios înălțate pe margini.

Trecuseră ore de cînd călătoreau astfel și oboseala stinsese, parcă, în mașină, orice urmă de viață, cînd, deodată, de afară se auziră strigăte. Copii îmbrăcați în burnusuri, învîrtindu-se ca sfîrlezele, țopăind și bătînd din palme, alergau în jurul mașinii, care înainta acum pe o stradă lungă, cu case scunde. Intrau în oază. Vîntul sufla și aici, dar zidurile opreau firișoarele de nisip, care nu mai întunecau lumina. Cerul rămînea însă acoperit. În mijlocul țipetelor, autobuzul se opri, cu un scrîșnet puternic de frîne, în fața arcadelor de lut ale unui hotel cu geamuri murdare. Janine coborî, dar cînd se văzu în stradă simți cum i se taie picioarele. Zărea deasupra caselor un minaret galben și subțire. La stînga se profilau cei dintîi palmieri ai oazei, și ar fi vrut să meargă către ei. Deși nu mai era mult pînă la amiază, frigul era puternic; Janine se înfioră în bătaia vîntului. Se întoarse spre Marcel, dar privirile îi căzură pe soldat, care se îndrepta către ea. Aștepta să-i surîdă sau să o salute. El trecu mai departe fără s-o privească, îndepărtîndu-se. Marcel cerea să i se dea jos cufărul cu stofe, o ladă neagră cocoțată pe acoperișul autobuzului. Lucrurile mergeau greu. Șoferul, care se apucase să coboare singur bagajele, se oprise din treabă și, suit pe acoperiș, perora în fața unui cerc de burnusuri strînse în jurul mașinii. Janine, înconjurată de fețe colțuroase, asaltată de strigăte guturale, își simți dintr-o dată oboseala.

— Urc, îi spuse lui Marcel, care se răstea nerăbdător la șofer.

Intră în hotel. Patronul, un francez slab și tăcut, îi ieși în întîmpinare. O duse, printr-o galerie

lungă ce se înălța deasupra străzii, la primul etaj, într-o cameră în care nu se vedea decît un pat de fier, un scaun vopsit în alb, un dulap fără perdele și, în spatele unui paravan de trestie, un spălător cu ligheanul acoperit de o pulbere fină de nisip. De cum plecă patronul, Janine simți frigul ce răzbătea din zidurile goale, spoite cu var. Nu știa unde să-și pună poșeta, unde să se așeze. Nu-i rămînea decît să se întindă pe pat sau să stea în picioare, și să tremure de frig. Încremenise în mijlocul camerei, cu poșeta în mînă, cu ochii țintă la un fel de ferestruică aflată sus, aproape de tavan, prin care se zărea cerul. Aștepta ceva, nici ea nu știa ce. Își simțea numai singurătatea, simțea frigul pătrunzînd-o pînă la oase, și o greutate și mai apăsătoare ca de obicei în dreptul inimii. Rămase așa, cu gîndurile pierdute, aproape fără să audă zgomotele ce urcau din stradă și prin care răzbătea din cînd în cînd vocea furioasă a lui Marcel, dar ascultînd acel murmur de fluviu care pătrundea prin ferestruică, stîrnit de vînt printre ramurile palmierilor, aflați acum atît de aproape. Apoi vîntul păru a se înteți, zvonul dulce de ape se făcu șuierat de valuri. Își închipuia, dincolo de ziduri, o mare de palmieri drepți și mlădioși, unduind în furtună. Nimic nu semăna cu ceea ce își închipuise ea, dar valurile nevăzute îi răcoreau ochii obosiți. Stătea așa, greoaie, cu mîinile atîrnînd, ușor încovoiată, simțind cum o pătrunde frigul de-a lungul picioarelor ca de plumb. Visa la palmierii drepți și mlădioși și la fata care fusese cîndva.

După ce se spălară, coborîră în sufragerie. Pe zidurile goale cineva zugrăvise cămile și palmieri, înecînd totul într-un sirop roz și violet. Prin fe-

restrele boltite se strecura o lumină sărăcăcioasă. Marcel îl întrebă pe patronul hotelului despre negustorii de prin partea locului. Apoi, un arab bătrîn, purtînd o decorație militară, le aduse masa. Marcel, preocupat, își fărămița felia de pîine. Nu-și lăsă nevasta să bea apă.

— Nu e fiartă. Bea mai bine vin.

Ei nu-i plăcea vinul, o moleșea. Și, pe deasupra, aveau la masă carne de porc.

— În *Coran* scrie că nu-i voie să mănînci carne de porc. Dar *Coranul* nu știe că nu te poți îmbolnăvi dacă porcul e bine fript. Tot noi ne pricepem mai bine să gătim ! La ce te gîndești ?

Janine nu se gîndea la nimic sau poate se gîndea la biruința bucătarilor asupra profeților. Dar trebuia să se grăbească. A doua zi, dis-de-dimineață, o vor porni iar la drum, tot mai spre sud. În acea după-amiază aveau de umblat pe la toți negustorii mai însemnați din oraș. Marcel îi ceru bătrînului arab să le aducă mai repede cafeaua. Acesta încuviință grav din cap, și ieși cu pași mărunți.

— Ia-o încetișor dimineața și nu te grăbi prea tare seara, spuse Marcel rîzînd.

Totuși, pînă la urmă sosi și cafeaua. O sorbiră la repezeală și ieșiră în strada rece și prăfuită. Marcel chemă un arab tînăr să-l ajute la căratul geamantanului, dar, din principiu, făcu întîi prețul. Părerea lui, pe care i-o spunea Janinei a nu știu cîta oară, se întemeia pe convingerea greu de înțeles că arabii cer întotdeauna un preț de două ori mai mare ca să fie siguri că vor primi un sfert din el. Janine, stînjenită, mergea în urma lor. Pe sub palton îmbrăcase o jachetă de lînă și acum ar fi vrut parcă să se facă mai mică. Carnea de porc, deși bine friptă, precum și picătura de vin pe care

o băuse, nu-i îngăduiau nici ele să se simtă prea bine.

Mergeau acum de-a lungul unei grădinițe publice cu copaci prăfuiți. În drum întîlneau arabi, ce se dădeau la o parte fără să pară a-i fi văzut, strîngîndu-și în față poalele burnusului. Janine găsea că pînă și cei îmbrăcați în zdrențe au o înfățișare mîndră pe care nu o mai întîlnise la arabii din orașul ei. Se ținea după arabul cu geamantanul, care-i croia drum prin mulțime. Trecură printr-o poartă ce se deschidea într-un fel de împrejmuire făcută din argilă și ajunseră într-o mică piață plantată cu aceiași arbori minerali. În fund, pe latura cea mai mare, se vedea un șir de arcade și nenumărate dugheni. Se opriră chiar în mijlocul pieței, în fața unei mici construcții în formă de ghiulea, spoită cu albastru. Înăuntru, în singura încăpere a casei, luminată doar prin ușa de la intrare, ședea, în spatele unei tejghele de lemn lustruit, un bătrîn arab cu mustață albă. Tocmai turna ceaiul, ridicînd și coborînd ceainicul deasupra a trei păhărușe colorate. Din prag, pînă să apuce să deslușească și altceva în penumbra dughenii, îi întîmpină mireasma răcoroasă a ceaiului de izmă. Se izbeau de ghirlande de ceainice de cositor, de cești și de tăvi de tot soiul, amestecate cu vrafuri de cărți poștale. După ce trecu de ele, Marcel se pomeni lîngă tejghea. Janine rămase la intrare, dîndu-se puțin la o parte, pentru a nu lua toată lumina. Abia în acea clipă zări, în penumbră, în spatele bătrînului negustor, doi arabi care o priveau surîzînd, așezați pe saci doldora ce umpleau toată partea din fund a dughenii. Pe pereți atîrnau covoare roșii și negre și basmale brodate, iar pe podea zăceau de-a

valma saci și lădițe cu mirodenii. Pe tejghea, în jurul unui cîntar cu talgere lucitoare de aramă și a unui metru vechi, cu cifrele și liniile șterse, se înșiruiau căpățîni de zahăr, dintre care una, desfăcută din scutecul ei gros de hîrtie albastră, era începută la vîrf. Cînd bătrînul negustor așeză ceainicul pe tejghea și îi salută, mirosul de lînă și de mirodenii care plutea în încăpere se făcu simțit îndărătul parfumului de ceai.

Marcel rostea cuvintele repede, cu acea voce scăzută pe care o avea ori de cîte ori vorbea despre afaceri. Apoi deschise geamantanul, arătă stofele și basmalele, dădu la o parte cîntarul și metrul ca să-și poată întinde marfa în fața bătrînului negustor. Își ieșise din fire, ridicase glasul, rîdea fără rost, aducea cu o femeie ce vrea să placă dar nu e sigură de ea. Cu mîinile desfăcute larg, mima gesturile celui care vinde și celui care cumpără. Bătrînul clătină din cap, trecu tava cu ceai celor doi arabi din spatele lui și spuse numai cîteva cuvinte, dar care părură a-l descuraja pe Marcel. El își adună stofele, le băgă la loc în geamantan, ștergîndu-și fruntea de o sudoare imaginară. Îl strigă pe micul hamal și porniră către arcade. În prima dugheană, deși negustorul luase aceeași înfățișare olimpiană, lucrurile merseră ceva mai bine.

— Uite ce mai aere își dau, spuse Marcel, parcă n-ar fi și ei tot negustori ! Viața nu-i ușoară pentru nimeni.

Janine mergea în urmă fără să răspundă. Vîntul aproape încetase. Cerul se însenina pe alocuri. O lumină rece, strălucitoare, cobora din fîntînile albastre ce se săpau în stratul gros de nori. Lăsaseră piața în urmă. Mergeau de-a lungul unor

ulițe, pe lîngă ziduri de argilă, peste care atîrnau trandafiri ofiliți de decembrie și, ici, colo, cîte o rodie uscată și viermănoasă. În tot cartierul stăruia o mireasmă de praf și de cafea, de scoarță de copac arsă, un miros de piatră și de oaie. Dughenile, scobite în zidurile de lut, se împuținaseră ; Janine simțea că n-o mai duc picioarele. Bărbatul ei, în schimb, era din ce în ce mai vesel. Începea să-și vîndă marfa și de aceea se arăta mai îngăduitor. Îi spunea Janinei „micuța mea". Călătoria se arăta a nu fi fost zadarnică. „Nici nu încape vorbă, spunea Janine, e mult mai bine să ne înțelegem de-a dreptul cu ei."

Se întoarseră în centru pe o altă stradă. Era tîrziu iar cerul se înseninase aproape cu totul. În piață se opriră. Marcel își freca mulțumit mîinile, privea cu duioșie la geamantanul așezat jos, în fața lor.

— Uită-te într-acolo, spuse Janine.

Din partea cealaltă a pieței venea către ei un arab slab, vînjos, înfășurat într-un burnus albastru, încălțat cu cizme galbene și moi, cu mănuși în mîini, și purtîndu-și mîndru fața arsă de soare, cu trăsături puternice. Numai vălul răsucit în chip de turban îl deosebea de acei ofițeri francezi de la Afacerile indigene, pe care Janine îi admirase uneori. Înainta cu pas măsurat în direcția lor, dar părea că privește undeva dincolo de ei, în timp ce-și scotea cu încetineală o mănușă. „Ăsta se crede general", spuse Marcel, dînd din umeri. Da, toți cei de aici aveau aceeași înfățișare mîndră, cel din fața lor însă întrecea orice măsură. Toată piața din jur era goală, dar el înainta drept înspre geamantan, fără să-l vadă, fără să-i vadă. Distanța care-i despărțea scădea treptat și arabul aproape ajunsese lîngă ei, cînd

Marcel apucă brusc de mînerul valizei, trăgînd-o la o parte. Arabul trecu ca și cum n-ar fi băgat de seamă nimic și se îndreptă cu pas neschimbat către zidul din fundul pieței. Janine își privi bărbatul : avea înfățișarea aceea nenorocită pe care o lua ori de cîte ori îl nemulțumea ceva.

— Își închipuie că le este îngăduit orice ! spuse el.

Janine nu răspunse nimic. Ura aroganța stupidă a acelui arab și se simți dintr-o dată nefericită. Voia să plece de aici, se gîndea la micul ei apartament. O descuraja gîndul că trebuie să se întoarcă la hotel, în camera înghețată. Deodată își aminti că patronul o sfătuise să se urce pe terasa fortului, de unde se vedea deșertul. Îi spuse asta lui Marcel, adăugînd că pot lăsa geamantanul la hotel. Dar Marcel era obosit, voia să doarmă puțin înainte de cină.

— Te rog, spuse Janine. El o privi, dintr-o dată atent.

— Bine, draga mea, îi spuse.

Îl așteptă în fața hotelului, în stradă. Mulțimea înveșmîntată în alb era tot mai numeroasă. Nu întîlneai nici o femeie și Janinei i se părea că nu văzuse niciodată atîția bărbați. Dar nici unul nu o privea. Unii, fără să pară că o văd, își întorceau încet către ea fața descărnată și tăbăcită, acea față care-i făcea pe toți să semene între ei, fața soldatului francez din mașină, fața arabului cu mănuși, vicleană și totodată mîndră. Își răsuceau chipul acela către străină, nu o vedeau, și apoi, cu pași ușori și neauziți, treceau pe lîngă ea. Simțea cum i se umflă gleznele, iar neliniștea, nevoia de a pleca din acel loc erau din ce în ce mai puternice. „Ce caut aici ?" Dar tocmai atunci Marcel coborî în stradă.

Cînd începură să urce scara fortului, era ora cinci după-amiază. Vîntul se oprise cu totul. Cerul, fără urmă de nor, era de un albastru ca peruzeaua. Frigul se făcuse mai uscat, înțepîndu-le obrajii. Pe la jumătatea scării, un arab bătrîn, lungit lîngă perete, îi întrebă dacă n-au nevoie de o călăuză, dar fără să facă vreo mișcare, ca și cum le-ar fi cunoscut, din capul locului, răspunsul. Scara, anevoioasă, în ciuda mai multor paliere de pămînt bătătorit, nu se mai termina. Pe măsură ce urcau, perspectiva se lărgea, iar ei se înălțau într-o lumină tot mai vastă, mai uscată, mai rece, prin care străbăteau, cu o limpezime desăvîrșită, pînă și cele mai slabe zgomote ale oazei. Aerul incandescent părea că vibrează în jurul lor, cu o vibrație tot mai lungă, pe măsură ce înaintau, ca și cum trecerea lor, izbind în cristalul luminii, ar fi dat naștere unei unde sonore cu cercuri din ce în ce mai largi. Și în clipa cînd, ajunși pe terasă, privirea le zbură dintr-o dată dincolo de pădurea de palmieri, către zarea nemărginită, Janinei i se păru că cerul întreg răsună de o singură notă, puternică și scurtă, al cărei ecou umplu treptat văzduhul înalt, apoi se stinse pe neașteptate, lăsînd-o tăcută în fața întinderii fără hotar.

De la răsărit la apus, privirea îi alunecă încet, fără a întîlni nici cel mai mic obstacol, de-a lungul unei curbe perfecte. La picioarele ei era orașul arab, cu terasele albastre și albe îngrămădite unele într-altele, însîngerate de petele de un roșu întunecat ale ardeilor ce se uscau la soare. Nu se vedea țipenie, dar din curțile interioare urcau, o dată cu aburul aromat al boabelor de cafea puse la prăjit, voci vesele sau tropăieli nedeslușite. Ceva mai încolo, pădurea de palmieri, împărțită, prin ziduri de argilă, în pătrate inegale, foșnea în

bătaia unui vînt care nu mai ajungea pînă la ea. Şi mai departe încă, pînă la marginea zării, începea, galbenă şi cenuşie, împărăţia pietrei, în care totul părea mort. Numai la oarecare depărtare de oază, lîngă uedul care, la apus, curgea de-a lungul pădurii de palmieri, se zăreau nişte corturi mari, negre. În jurul lor o turmă de cămile nemişcate, minuscule la acea depărtare, scriau pe pămîntul cenuşiu semnele întunecate ale unui alfabet straniu, al cărui înţeles ascuns trebuia descifrat. Deasupra deşertului tăcerea era nemărginită ca şi văzduhul.

Janine, sprijinită cu tot trupul de parapet, nu rostea nici un cuvînt, neputîndu-şi zmulge privirea de la golul ce i se căsca în faţă. Alături de ea, Marcel nu-şi găsea astîmpăr. Îi era frig, voia să coboare. „Ce era de văzut aici ?“ Dar ea nu-şi putea dezlipi privirile din zare. Acolo, tot mai spre miazăzi, unde cerul şi pămîntul se uneau într-o linie pură, i se părea deodată că o aşteaptă un lucru de care nu ştiuse pînă atunci dar care-i lipsise întotdeauna. În după-amiaza tîrzie, lumina scădea treptat, din cristalină devenea lichidă. Iar în inima unei femei pe care numai întîmplarea o adusese aici, se desfăcea încet un nod pe care-l strînseseră tot mai mult anii, obişnuinţa şi plictiseala. Privea aşezarea nomazilor. Nu-i vedea pe cei ce trăiau acolo, în preajma corturilor negre totul era încremenit, şi totuşi nu se putea gîndi decît la ei, deşi pînă în acea clipă abia ştiuse de existenţa lor. Fără casă, despărţiţi de lume, aceşti cîţiva oameni rătăceau de colo colo pe teritoriul nemărginit aşternut la picioarele ei şi care nu era decît o părticică dintr-o întindere uriaşă a cărei goană ameţitoare nu se oprea decît la mii de kilometri mai la sud, acolo unde cel dintîi fluviu

hrănește pădurea. Din timpuri străvechi, o mînă de oameni cutreiera fără odihnă pămîntul pîrjolit, secătuit, al acestui ținut fără hotar. Erau săraci lipiți dar nu slujeau nimănui, stăpîni în zdrențe, dar liberi, ai unei ciudate împărății. Fără să știe de ce, Janine simțea cum acest gînd o umple de o tristețe atît de dulce și de nemărginită, încît pleoapele i se închideau încet. Știa doar că împărăția aceea îi fusese făgăduită din totdeauna, și că totuși, niciodată, nu va fi a ei, niciodată, doar, poate, în această clipă trecătoare. Deschise ochii din nou către cerul încremenit și către valurile lui de lumină închegată, în vreme ce vocile care se înălțau din orașul arab amuțeau pe neașteptate. I se păru că timpul a stat în loc și că, din clipa aceea, nici un om nu va mai îmbătrîni și nu va mai muri. Pretutindeni, viața se oprise. Doar în inima ei cineva plîngea, de tristețe și de uimire.

Dar lumina își reluă mișcarea, soarele, limpede și înghețat, coborî, înroșind puțin zarea la apus, în timp ce la răsărit se îngroșa un val cenușiu, stînd să se surpe încet peste întinderea nemărginită. Un cîine urlă, și lătratul lui îndepărtat se înălță în aerul care se răcise. Janine își dădu dintr-o dată seama că nu-și mai putea stăpîni clănțănitul dinților.

— Murim de frig, spuse Marcel. Ce te-a apucat ? Hai la hotel.

Dar, stîngaci, îi cuprinse mîna. Ea se întoarse și-l urmă, ascultătoare. Bătrînul arab de pe scară, încremenit în locul în care-l lăsaseră, se uită după ei cum coboară spre oraș. Janine mergea fără să vadă nimic, apăsată dintr-o dată de o nesfîrșită oboseală, tîrîndu-și trupul a cărui povară i se părea acum de neîndurat. Exaltarea o părăsise. Se simțea prea mare, prea greoaie, prea albă pentru

împărăţia în care pătrunsese. Un copil, o fată tînără, bărbatul cu trup uscăţiv, şacalul cu mers furişat erau singurele fiinţe în stare să umble cu paşi uşori pe acel tărîm. Ei nu-i mai rămînea decît să se tîrască, pînă în somn, pînă în moarte.

Se tîrî pînă la restaurant, unde cină faţă în faţă, cu un soţ dintr-o dată tăcut, sau care nu-i vorbea decît de oboseala lui, în timp ce ea însăşi se lupta fără vlagă cu fierbinţeala ce-i cuprinsese trupul. Se tîrî apoi pînă la pat, urmată curînd de Marcel, şi stinse lumina, fără să-l mai întrebe. Camera era îngheţată. Janine simţea cum o năpădeşte frigul, pe măsură ce febra urca. Respira greu, sîngele îi zvîcnea în vine, dar nu izbutea să se încălzească ; o teamă neştiută creştea în ea. Se răsucea pe toate părţile în patul vechi de fier care troznea sub greutatea ei. Nu, nu voia să se îmbolnăvească. Bărbatul ei dormea şi trebuia să doarmă şi ea ; cu orice preţ. Prin ferestruică pătrundeau zgomotele înăbuşite ale oraşului. Vechile gramofoane din cafenelele maure îngînau melodii pe care le recunoştea vag şi care urcau pînă la ea purtate de vuietul unei mulţimi leneşe. Trebuia să doarmă. Dar ea număra corturile negre ; îndărătul pleoapelor ei păşteau cămile nemişcate ; pustiuri nemărginite se roteau în ea. Da, de ce venise aici ? Adormi întrebîndu-se.

Se trezi puţin mai tîrziu. În jur totul era tăcut. Dar la marginea oraşului cîini răguşiţi urlau în noaptea mută. Janine se înfioră. Începu iar să se răsucească în pat. Simţi, lipit de umăr, umărul puternic al bărbatului ei şi, pe jumătate adormită, se strînse lîngă el.

Alunecă pe aripile somnului fără să se scufunde, se agăţă de acel umăr, cu o deznădejde inconştientă, ca de singura-i scăpare. Vorbea, dar buzele-i nu scoteau nici un sunet. Vorbea, dar abia dacă se

auzea ea însăși. Nu simțea decît căldura lui Marcel. De peste douăzeci de ani, în fiecare noapte, ca acum, simțindu-i căldura, totdeauna împreună, chiar bolnavi, chiar pe drumuri, ca acum... Și apoi ce s-ar fi făcut singură acasă ? Fără copii ! Poate asta îi lipsea, un copil. Nici ea nu știa. Îl urma pe Marcel, fără să-și pună alte întrebări, mulțumită să simtă că cineva are nevoie de ea. Singura fericire pe care i-o dădea el era aceea de a se ști necesară. Nu o iubea, era sigură de asta. Dragostea, chiar cînd urăște, nu are chipul acesta posomorît. Dar care e adevăratul ei chip ? Se iubeau noaptea, fără să se vadă, pe bîjbîite. Mai exista oare și altă dragoste în afară de cea a întunericului, o dragoste care să strige în plină lumină ? Nu știa, în schimb știa că Marcel are nevoie de ea și că ea are nevoie de această nevoie, care o ajută să trăiască, în toate zilele și în toate nopțile, în toate nopțile mai cu seamă, în fiecare noapte, cînd el nu voia să fie singur, nici să îmbătrînească, nici să moară, cînd chipul lui lua acea înfățișare îndărătnică pe care ea o recunoștea și pe alte chipuri de bărbați, singura înfățișare care-i făcea să semene între ei pe toți acești nebuni ce se ascund sub masca înțelepciunii, pînă în clipa cînd, învinși de spaime, se aruncă cu deznădejde către un trup de femeie, ca să îngroape-n el, fără dorință, vedeniile înfricoșătoare iscate din singurătate și din noapte.

Marcel se mișcă puțin, ca și cum ar fi vrut să se îndepărteze de ea. Nu, nu o iubea, se temea doar de tot ce nu era ea. De multă vreme ar fi trebuit să se despartă, să doarmă singuri, pînă la sfîrșit. Dar cine poate dormi toată viața singur ? Doar cei pe care harul sau nefericirea i-au smuls dintre semenii lor. Ei dorm, noapte de noapte, în pat alături cu moartea. Dar Marcel nu va putea fi niciodată ca

eì, el mai cu seamă, copilul slab și fără apărare pe care durerea îl înspăimîntă întotdeauna, copilul ei, care avea nevoie de ea. În chiar clipa aceea, îl auzi scoțînd un geamăt. Se strînse și mai tare lîngă el, îi puse mîna pe piept. Și, în adîncul ei, îl strigă cu numele de iubire pe care i-l dădea altădată și pe care și-l mai spuneau uneori și acum, dar fără să se mai gîndească la înțelesul lui.

Îl strigă cu toată ființa. Avea și ea nevoie de el, de puterea lui, de micile lui manii, îi era și ei frică de moarte. „Dacă mi-aș putea stăpîni această frică aș fi fericită..." Deodată simți cum o năpădește o spaimă fără nume. Se depărtă de Marcel. Nu, nu putea să-și stăpînească teama, nu era fericită, va muri fără să-și fi aflat izbăvirea. O durea inima, simțea cum se înăbușe sub o povară uriașă sub care se zbătea din răsputeri, descoperind abia acum că o poartă de douăzeci de ani. Voia să scape de acea povară, chiar dacă Marcel, chiar dacă ceilalți n-ar fi fost niciodată izbăviți. Trează de-a binelea, se ridică și ascultă nemișcată o chemare ce i se părea că vine de undeva de foarte aproape. Dar de la hotarele nopții nu ajunse pînă la ea decît lătratul istovit și neîntrerupt al cîinilor din oază. Se pornise un vînt slab, și apele lui ușoare se auzeau curgînd printre ramurile palmierilor. Venea de la miazăzi, din acele ținuturi unde deșertul și noaptea se împreunau acum sub cerul încremenit, unde viața se oprise în loc, unde nimeni nu mai îmbătrînea și nu mai murea. Apoi apele vîntului secară, și ea nu mai știu dacă le auzise cu adevărat. Auzea doar o chemare mută, pe care, după voie, putea s-o asculte sau s-o înăbușe, dar al cărei înțeles, știa bine, îi va rămîne pentru totdeauna necunoscut dacă nu-i va răspunde pe dată. Da, pe dată, de asta era sigură!

Se ridică încet și rămase neclintită, pîndind răsuflarea bărbatului ei. Marcel dormea. O clipă mai tîrziu, nemaisimțind căldura patului, începu să tremure. Se îmbrăcă fără grabă, căutîndu-și hainele pe bîjbîite, la lumina slabă a felinarelor din stradă, care străbătea prin obloane. Cu pantofii în mînă, se îndreptă spre ușă. Mai așteptă o clipă în întuneric, apoi deschise ușa încetișor. Clanța scîrții și ea se opri, nemișcată. Inima îi bătea nebunește. Ascultă cu încordare și, liniștită de tăcerea din jur, mai apăsă puțin. I se păru că mișcarea clanței ține o veșnicie. Deschise, în cele din urmă, și se strecură afară, închizînd ușa la loc cu aceeași grijă. Cu obrazul lipit de lemn, așteptă. După o clipă ajunse la ea, îndepărtată, respirația lui Marcel. Se răsuci pe călcîie, primi în față aerul înghețat al nopții, și începu să alerge de-a lungul galeriei. Poarta hotelului era închisă. În timp ce se străduia să deschidă zăvorul, paznicul de noapte se ivi, cu fața obosită, în capul scării, rostind cîteva cuvinte în arabă.

— Mă întorc îndată, îi spuse Janine, și se afundă în noapte.

Ghirlande de stele coborau din cerul negru peste case și palmieri. Alerga de-a lungul drumului scurt, pustiu la acea oră, care ducea la fort. Frigul, nemaiavînd a se lupta cu soarele, pusese deplină stăpînire asupra nopții. Aerul înghețat îi ardea plămînii. Dar ea alerga, pe jumătate oarbă, prin întuneric. La capătul drumului se iviră lumini care începură să coboare către ea, șerpuind. Se opri și auzi un zgomot care semăna cu un foșnet de insecte. Luminile creșteau și, îndărătul lor, putu să vadă niște burnusuri uriașe sub care scînteiau roți subțiri de bicicletă. Burnusurile o atinseră în treacăt ; trei lumini roșii se iviră în întuneric în

urma ei și pieriră aproape în aceeași clipă. Din nou începu să alerge spre fort. Cînd ajunse la jumătatea scării simți atît de ascuțit arsura aerului în plămîni, încît vru să se oprească. Cu o ultimă sforțare ajunse, nu se știe cum, sus pe terasă, lîngă parapetul care-i apăsa acum pîntecele. Răsufla greu și pe ochi i se pusese parcă o ceață. Fuga nu izbutise s-o încălzească, tremura din toate încheieturile. Dar nu trecu mult și aerul rece pe care-l sorbea gîfîind începu să curgă lin în ea. Tremura încă, dar începea să simtă o ușoară căldură în trup. Ochii ei văzură, în sfîrșit, întinderile întunecate.

Nici o adiere, nici un zgomot nu tulburau singurătatea și tăcerea care o împresurau pe Janine. Arareori doar se auzea pocnetul înăbușit al pietrelor, pe care frigul le preschimba în nisip. După o clipă, însă, i se păru că deasupra capului ei cerul era tîrît într-un fel de rotire greoaie. În străfundurile nopții uscate și reci mii de stele se zămisleau fără odihnă și țurțurii lor scînteietori se desprindeau într-una și începeau să alunece pe nesimțite către zare. Janine nu-și putea lua ochii de la acele lumini plutitoare. Se rotea o dată cu ele și aceeași mișcare încremenită o apropia, încetul cu încetul, de străfundurile ființei ei, în care se înfruntau acum frigul și dorința. În fața ei stelele cădeau una cîte una, stingîndu-se printre pietrele deșertului, și, cu fiecare din ele, Janine se împotrivea tot mai slab nopții. Respira în voie, uitase de frig, de povara care-i chinuiește pe oameni, de existențele demente sau închircite, de spaima fără de sfîrșit a celor care trăiesc și care mor. Se oprea, după atîția ani în care alergase nebunește, fără țintă, izgonită de teamă. I se părea că și-a găsit rădăcinile, seva urca din nou în trupul ei, care nu mai tremura. Lipită cu tot pîntecele de parapet, întinsă

către cerul rotitor, aștepta ca în inima ei tulburată să coboare pacea și să se facă tăcere. Ultimele stele ale constelațiilor căzură în ciorchini, mai jos, pe cerul deșertului, și încremeniră. Atunci, lină și chinuitoare, apa nopții începu s-o umple pe Janine, îneca frigul, urcă încetul cu încetul din străfundurile tainice ale ființei sale, și se revărsă în valuri neîntrerupte pînă la gura-i plină cu gemete. O clipă mai tîrziu, răsturnată pe pămîntul înghețat, primea deasupra cerul întreg.

Cînd Janine se întoarse, ferindu-se cu aceeași grijă, Marcel nu se trezise încă. Dar mormăi ceva cînd ea se urcă în pat și, o clipă mai tîrziu, se ridică pe neașteptate. Îi vorbi, însă ea nu înțelese ce-i spune. Se sculă din pat și aprinse lumina, care o pălmui în față. Merse clătinîndu-se către spălător și bău îndelung din sticla cu apă minerală aflată acolo. Tocmai voia să se strecoare sub cearșaf, cînd se opri, cu un genunchi pe marginea patului, și o privi, fără să înțeleagă. Ea plîngea în hohote nestăpînite.

— Nu-i nimic, dragul meu, spunea într-una, nu-i nimic.

RENEGATUL SAU UN SPIRIT CONFUZ

Ce învălmășeală, ce învălmășeală! Trebuie să-mi rînduiesc gîndurile. De cînd mi-au tăiat limba, o altă limbă, nu știu, mi se zvîrcolește într-una sub țeastă, ceva vorbește, sau cineva, deodată se face tăcere, apoi iar ceva sau cineva vorbește, aud prea multe lucruri pe care nu le spun eu, ce învălmășeală, și dacă deschid gura, aud ca un scrîșnet de pietre ce se izbesc între ele. Să-mi pun rînduială în gînduri, să-mi pun într-un fel rînduială în gînduri, spune limba, și în același timp vorbește de altceva, da, întotdeauna mi-au plăcut treburile bine rînduite. Un lucru, cel puțin, e sigur, îl aștept pe misionarul care vine să mă înlocuiască. Mă aflu aici, la marginea drumului, la o oră depărtare de Taghâsa, ascuns după un morman de stînci prăbușite, și sub mine simt țeava puștii. Răsare soarele deasupra deșertului, e încă tare frig, peste puțină vreme va fi prea cald, pămîntul ăsta te face să-ți pierzi mințile, iar eu, de atîția ani... Stăpînește-te, nu mai ai mult de răbdat! Misionarul trebuie să vină în dimineața asta, sau diseară. Am auzit că-l însoțește o călăuză, poate călăresc amîndoi pe aceeași cămilă. Voi aș-

tepta, aştept, doar frigul, numai frigul mă face să tremur aşa. Mai rabdă, sclav nemernic!

De cînd mă ştiu tot rabd. Pe vremea cînd eram acasă, în satul acela din Masivul Central, lîngă taică-meu, un necioplit, lîngă maică-mea, o brută, şi vinul, şi supa cu slănină cea de toate zilele, şi vinul mai cu seamă, acru şi rece, şi iarna fără de sfîrşit, troienele de zăpadă, ferigile scîrboase, oh, voiam să plec, să le las în urma mea pe toate, să încep şi eu să trăiesc, în soare, cu apă limpede. M-am încrezut în vorbele preotului, îmi spunea cum e la seminar, se ţinea de capul meu cît era ziua de lungă, nu ducea lipsă de timp în satul acela de protestanţi pe care-l străbătea furişîndu-se pe lîngă ziduri. Îmi vorbea de viitor şi de soare, catolicismul, îmi spunea, e ca soarele de pe cer, şi mă punea să citesc, îmi băga latina cu de-a sila în blestemata asta de căpăţînă : „Băiatul nu e prost, dar e îndărătnic ca un catîr", da, în căpăţîna asta blestemată, cu care m-am izbit de toţi pereţii, dar care, de cînd mă ştiu, n-a sîngerat niciodată : „Ce mai căpăţînă de bivol", spunea porcul de taică-meu. La seminar nu-şi mai încăpeau în piele de mîndrie, aduseseră la dreapta credinţă un protestant, nu se puteau făli în toate zilele cu o treabă ca asta, cînd m-au văzut parcă au văzut soarele. Un soare cam palid, ce-i drept, de vină e băutura, au băut vin acru şi copiii lor au dinţii putrezi, bum, bum, să-l ucizi pe taică-tău, asta ar trebui să faci, dar nici o nădejde să vină aici ca misionar, e mort de cînd hăul, vinul acru i-a găurit maţele, mulţumeşte-te să-i faci de petrecanie misionarului.

Am o răfuială cu el şi cu stăpînii lui, cu stăpînii mei care m-au înşelat, cu împuţita aia de Europă, toţi m-au înşelat. Să fii misionar, altă vorbă nu

mai ştiau, să te duci printre sălbatici şi să le spui : „Acesta-i Domnul-Dumnezeul meu, priviţi-l, el nu loveşte şi nici nu ucide, vocea lui e blîndă cînd porunceşte, dacă e pălmuit întinde şi obrazul celălalt, e cel mai mare dintre dumnezei, închinaţi-vă lui, uitaţi-vă cît m-a făcut de bun, batjocoriţi-mă şi vă voi dovedi“. Da, am crezut bum, bum, şi mă simţeam plin de bunătate, mă făcusem voinic, eram aproape frumos, voiam să fiu batjocorit. Cînd mergeam în rînduri strînse şi negre, vara, pe sub soarele din Grenoble, şi cînd ne întîlneam în cale cu fete în rochii subţiri, eu nu-mi plecam ochii în pămînt, le dispreţuiam, aşteptam să mă batjocorească, şi uneori le auzeam cum rîd. Atunci îmi spuneam : „De m-ar lovi şi de m-ar scuipa în obraz“, dar rîsul lor asta şi făcea, rîsul lor întors către mine cu dinţi şi cu tăişuri care mă sfîşiau, şi cît de dulci îmi păreau batjocura şi suferinţa ! Duhovnicul meu nu ştia ce să mai creadă cînd mă auzea învinuindu-mă într-una : „Nu, fiule, n-ai dreptate, în tine sînt şi multe lucruri bune !“ Lucruri bune ! În mine nu era decît vin acru şi nimic altceva, cu atît mai bine, cum să te faci mai bun dacă nu eşti rău, măcar atîta înţelesesem şi eu din toată învăţătura lor. Altceva nici nu mai înţelesesem, n-aveam decît un singur gînd şi, ca un catîr ce eram, o ţineam una şi bună, căutam pedepsele cu lumînarea, mîncam mai puţin decît mi se dădea, voiam să fiu o pildă pentru ceilalţi, ca să mă ştie cu toţii, şi, ştiindu-mă, să slăvească învăţătura care mă făcuse mai bun, văzîndu-mă pe mine închinaţi-vă Domnului-Dumnezeului meu. Soare sălbatic ! răsare, şi deşertul îşi schimbă faţa, nu mai are culoarea ciclamelor de munte, o, munţii mei, şi zăpada pufoasă şi

moale, nu, e de un galben murdar, e ora cenușie dinaintea marii revărsări de lumină. Nimic, nimic, cît vezi cu ochii în zare, în fața mea, acolo unde podișul se pierde într-un cerc de culori suave. Îndărătul meu drumul urcă pînă la duna după care se ascunde orașul Taghâsa, al cărui nume de fier îmi zvîcnește sub țeastă de atîția ani. Cel dintîi mi-a vorbit despre el bătrînul preot pe jumătate orb, venit să petreacă ultimele zile la mănăstire, dar de ce spun cel dintîi, singurul, ar trebui să spun, iar pe mine, în timp ce-l ascultam, nu m-au tulburat nici străzile și nici casele de sare, nici zidurile albe sub soarele fierbinte, ci cruzimea locuitorilor lui sălbatici, orașul închis oricărui străin, unul singur din toți cîți încercaseră să intre, doar unul singur, după cîte știa el, putuse povesti ce văzuse acolo. L-au biciuit, i-au umplut gura cu sare și i-au presărat sare pe răni, apoi l-au izgonit în deșert, întîlnise niște nomazi, avusese norocul să le fie milă de el, iar eu, din acea zi, nu-mi mai puteam lua gîndul de la cele ce-mi spusese, de la focul sării și al cerului, de la casa idolului și de la sclavii lui, unde aș mai fi putut afla loc mai sălbatic, mai ațîțător, da, asta îmi era menirea, trebuia să merg la ei și să le vorbesc în numele Domnului-Dumnezeului meu.

Cei de la seminar nu mai știau cum să mă facă să-mi schimb gîndul, ziceau că trebuie să mai aștept, că un misionar s-ar afla acolo în prea mare primejdie, că nu eram încă destul de copt pentru cele ce mă așteptau, că trebuia să mă pregătesc cu multă grijă, cunoscîndu-mă pe mine însumi și supunîndu-mă la diferite încercări, după care poate îmi va fi îngăduit să plec! Dar eu nu voiam să mai aștept, eram gata să mă supun acelei pregătiri și acelor încercări de care îmi vorbeau, de vreme

ce ele se făceau la Alger, apropiindu-mă de locul mult rîvnit, dar de altceva nu voiam să aud, dădeam din căpățîna asta blestemată spunînd într-una același lucru, că vreau să mă duc printre oamenii cei mai sălbatici și să duc viața lor, să le arăt acolo, în orașul lor, în casa idolului lor, prin pilda purtării mele, că învățătura Dumnezeului meu este atotbiruitoare. Aveau să mă batjocorească, dar nu mă temeam de batjocură, prin ea va ieși la lumină adevărul, și, îndurînd-o fără crîcnire, îi voi supune pe acei sălbatici, precum un soare puternic. Puternic, da, ăsta era cuvîntul pe care-l rostogoleam într-una pe limbă, visam la puterea deplină, la acea putere prin care îți supui dușmanul, silindu-l să se predea, aducîndu-l la credința cea adevărată, și cu cît dușmanul va fi mai orbit, mai crud, mai sigur de el, mai zăvorît în credința lui, cu atît va fi mai mare biruința aceluia ce-l va fi înfrînt și al cărui nume îl va slăvi. Cît de jalnic era idealul preoților noștri, să aduci pe calea cea dreaptă cîteva biete oi rătăcite, îi disprețuiam pentru că ar fi putut atît de mult și îndrăzneau atît de puțin, nu știau să creadă cu tărie, dar eu știam, voiam ca înșiși călăii mei să-mi înalțe laude, vroiam să-i fac să cadă în genunchi și să strige: „Doamne, sîntem sclavii tăi", să stăpînesc numai prin puterea cuvîntului peste o armată de păcătoși. Ah! eram sigur că mintea mea nu se înșală, eu care în nici o altă privință nu eram sigur de mine, dar cînd îmi intră ceva în cap nimic nu mă mai poate întoarce din drum, în asta stă puterea mea, da, sînt puternic, eu, de care tuturor le era milă!

Soarele s-a mai înălțat o bucată pe cer, simt cum fruntea începe să-mi ardă. În jurul meu pietrele pocnesc înăbușit, numai țeava puștii e răcoroasă,

răcoroasă ca o pajişte cu iarbă, ca ploaia de seară, odinioară, cînd supa fierbea încetişor, mă aşteptau, tata şi mama, uneori îmi surîdeau, poate că-i iubeam. Dar s-a sfîrşit cu toate, un val de căldură începe să se ridice din pămînt, vino, misionarule, te aştept, acum ştiu cum se cuvine să fii primit, noii mei stăpîni m-au învăţat şi eu ştiu că ei au dreptate, dragostea trebuie ucisă. Cînd am fugit de la seminarul din Alger, mi-i închipuiam altfel pe aceşti sălbatici, doar un lucru era adevărat în visurile mele, sînt răi. Am furat banii seminarului, am lepădat veşmîntul preoţesc, am străbătut munţii Atlas, podişurile înalte şi deşertul, iar şoferul de pe autobuz îşi bătea joc de mine : „O s-o păţeşti", ce-i apucase pe toţi, şi valurile de nisip spulberate pe sute de kilometri, înaintînd şi dînd îndărăt sub bătaia vîntului, şi iarăşi muntele, numai vîrfuri negre, numai creste tăioase de fier, şi călăuza, pe marea de pietre întunecate, nesfîrşită, urlînd de căldură, arzînd cu mii de oglinzi sclipitoare, pînă la locul ăsta, aflat la hotarul ce desparte pămîntul negrilor de ţinutul alb, unde se înalţă oraşul de sare. Şi banii pe care mi i-a furat călăuza, prost, prost ca întotdeauna, i-i arătasem, dar m-a lăsat pe drumul cel bun, undeva pe aici, după ce m-a lovit: „Ăsta-i drumul, cîine, îmi ţin făgăduiala, acum du-te, or să te înveţe ei minte", şi m-au învăţat, ei sînt ca soarele, care arde ziua întreagă, strălucitor şi mîndru, ca soarele, care mă arde acum atît de tare, atît de tare, sfîşiindu-mă cu lăncile lui fierbinţi ţîşnite din pămînt, să mă adăpostesc, să mă adăpostesc repede, sub stînca cea mare, pînă nu-mi pierd minţile.

Ce umbră răcoroasă ! Cum de se poate trăi în oraşul de sare, în adîncul acelei căldări pline cu căldură albă ? Pe zidurile drepte ale caselor, cio-

plite cu tîrnăcopul și netezite grosolan, urmele lăsate de tăiș se zbîrlesc ca niște solzi sclipitori, îngălbeniți pe alocuri de nisipul auriu, dar cînd vîntul mătură zidurile drepte și terasele, albeața lor strălucitoare îți ia vederea, sub cerul curățat pînă la scoarța albastră. Eram ca orb în zilele cînd vîlvătaia încremenită ardea ore în șir pe terasele albe, ce păreau a se topi una într-alta, ca și cum odinioară ar fi pornit cu toții să netezească un munte de sare, în care ar fi scobit străzile, și casele, și ferestrele, sau ca și cum, da, mai curînd așa, ca și cum și-ar fi croit iadul alb și fierbinte cu o șuviță de apă clocotită, ca să arate că ei pot locui acolo unde nimeni n-ar mai fi fost în stare, la treizeci de zile de orice urmă de viață, în acea groapă din mijlocul deșertului, în care arșița amiezii îi ține pe oameni departe unul de altul, înălțînd între ei zăbrele de flăcări nevăzute și de cristale fierbinți și unde frigul nopții se abate asupra lor năprasnic, înghețîndu-i unul cîte unul în scoicile lor de sare, locuitori nocturni ai unei banchize uscate, eschimoși negri dîrdîind în iglourile lor cubice. Da, negri, căci poartă lungi veșminte negre, iar sarea care-i năpădește pînă-n vîrful unghiilor, sarea amăruie care le scrîșnește între dinți în timp ce dorm, cufundați în somnul polar al nopților, sarea pe care o beau o dată cu apa singurului izvor, aflat în adîncul unei crestături strălucitoare, lasă uneori pe straiele lor întunecate lungi dîre, ca urmele melcilor după ploaie.

O, Dumnezeule, îndură-te și dă o ploaie, o ploaie adevărată, o ploaie care să nu se mai sfîrșească, o ploaie cu bășici, o ploaie binecuvîntată! Ros de puhoaie, orașul cumplit s-ar surpa cu încetul, fără putință de scăpare, și, topit pe de-a-ntregul într-un șuvoi vîscos, i-ar tîrî către nisipuri pe cruzii lui

locuitori. Îndură-te, Dumnezeule, și dă o singură ploaie ! Care Dumnezeu, dumnezeii sînt ei ! Domnesc peste casele lor sterpe, peste sclavii lor negri care trudesc pînă la moarte în măruntaiele pămîntului, fiecare bulgăr de sare smuls din munte e plătit în ținuturile din miazăzi cu viața unui om, ei trec, tăcuți, înfășurați în vălurile lor de doliu, prin albul mineral al străzilor, și cînd se lasă noaptea și orașul întreg pare o umbră albă intră, încovoindu-și umerii, în bezna caselor, la adăpostul zidurilor de sare cu slabe licăriri. Se culcă și dorm, somn scurt și ușor, și de cum se trezesc se apucă iar să poruncească și să lovească, spun că sînt poporul ales, că numai Dumnezeul lor este Dumnezeul cel adevărat și că trebuie să i te supui. Sînt stăpînii mei, și nu știu ce-i mila, și, ca toți stăpînii, vor să fie singuri, să meargă singuri înainte, să domnească singuri, de vreme ce numai ei singuri au îndrăznit să-și ridice din sare și din nisip cetatea lor înghețată și fierbinte. Iar eu...

Ce învălmășeală, căldura se întețește, sînt lac de sudoare, ei nu asudă niciodată, acum pînă și umbra s-a înfierbîntat, simt cum soarele izbește în piatra sub care mă aflu, izbește, izbește ca un ciocan în toate pietrele, și aud cîntarea, cîntarea uriașă a amiezii, aerul și pietrele vibrează pe sute de kilometri, bum, așa cum alte ori aud tăcerea. Da, aceeași tăcere, sînt ani de atunci, m-a întîmpinat, cînd străjile m-au dus la ei, în soare, în mijlocul pieței, între terasele concentrice care se înălțau lin către capacul cerului de un albastru tăios, sprijinit pe marginile căldării. Eram acolo, în genunchi, în scobitura acelui scut alb, cu ochii mîncați de săbiile de sare și de foc care izbucneau din toate zidurile, palid de oboseală, cu urechea însîngerată de lovitura pe care mi-o dăduse călăuza,

iar ei, înalţi şi negri, mă priveau fără un cuvînt. Era amiază. Sub loviturile soarelui de fier cerul răsuna prelung, foaie de tablă încinsă de foc, era aceeaşi tăcere, şi ei mă priveau, timpul se scurgea încet, şi ei mă priveau, timpul trecea şi ei mă priveau într-una, iar eu nu le puteam înfrunta privirile, gîfîiam din ce în ce mai tare, şi dintr-o dată am început să plîng, atunci mi-au întors spatele în tăcere şi au plecat cu toţii în aceeaşi parte. Zăceam în genunchi şi nu le vedeam decît picioarele lucioase de sare în sandalele roşii şi negre, ridicînd marginea veşmintelor lungi şi negre, cu vîrful puţin înălţat, cu călcîiul lovind uşor pămîntul, iar cînd piaţa s-a golit, m-au tîrît la casa idolului.

Ghemuit pe vine, ca acum la adăpostul stîncii, şi focul cerului deasupra capului meu străpunge grosimea pietrei, am stat zile în şir în întunericul casei idolului, nu cu mult mai înaltă decît celelalte, împrejmuită cu ziduri de sare, dar fără nici o fereastră, cufundată într-o beznă sticloasă. Zile în şir, şi îmi dădeau doar o strachină cu apă sălcie şi un pumn de grăunţe pe care mi le aruncau aşa cum arunci la găini, iar eu mă repezeam să le adun. Toată ziua uşa rămînea închisă şi totuşi întunericul se făcea mai străveziu, ca şi cum soarele atotbiruitor ar fi izbutit să străbată prin grămezile de sare. N-aveam lampă, dar dacă mergeam pe bîjbîite de-a lungul zidurilor atingeam mănunchiurile uscate de frunze de palmier care împodobeau pereţii, şi, tocmai în fund, o uşiţă, cioplită grosolan, cu o clanţă pe care o ghiceam pipăind cu vîrful degetelor. După multe zile, la multă vreme după ce mă aduseseră aici, pierdusem socoteala zilelor şi a ceasurilor, dar îmi zvîrliseră pumnul de grăunţe de vreo zece ori şi îmi scurmasem

o gaură pentru nevoi pe care degeaba o tot astupam, duhoarea de vizuină plutea într-una în aer, da, multă vreme după ce mă aduseseră aici, ușa s-a dat în lături și i-am văzut intrînd.

Unul s-a îndreptat către ungherul în care mă ghemuisem. Simțeam pe obraz arsura sării, trăgeam în piept mireasma de praf a frunzelor de palmier și-l priveam cum vine către mine. S-a oprit la un metru, s-a uitat la mine țintă, fără un cuvînt, a făcut un semn și eu m-am ridicat, se uita la mine țintă cu ochii lui metalici care străluceau, fără expresie, pe fața-i întunecată de cal, apoi a ridicat mîna. Cu aceeași privire neclintită m-a apucat de buza de jos, mi-a răsucit-o fără grabă, aproape zmulgîndu-mi carnea, și, fără să-și descleșteze degetele, m-a silit să mă învîrt pe călcîie, împingîndu-mă de-a-ndaratelea pînă în mijlocul încăperii, m-a tras de buză pînă m-a făcut să cad în genunchi, nebun de durere, cu gura însîngerată, apoi mi-a întors spatele și s-a dus lîngă ceilalți. Înșiruiți de-a lungul zidurilor, se uitau la mine cum gem, în arșița cumplită a amiezii de foc care intra pe ușa larg deschisă, și în lumina aceea a țîșnit vrăjitorul, cu părul de rafie, cu pieptul strîns într-o platoșă de perle, cu pulpele goale sub fusta de paie, purtînd o mască din trestie și din sîrmă cu două găuri pătrate pentru ochi. În urma lui veneau muzicanții și femei îmbrăcate în rochii bălțate, cu falduri grele, care le ascundeau trupul. S-au pornit să danseze în fața ușii din fund, un dans primitiv, abia ritmat, doar se mișcau, apoi vrăjitorul a deschis ușița din spatele meu, stăpînii rămîneau neclintiți, privindu-mă într-una, iar eu m-am întors și am văzut idolul, i-am văzut cele două capete în chip de secure, și nasul de fier, răsucit ca un șarpe.

M-au dus la picioarele lui, m-au silit să beau o apă neagră și amară, înfiorător de amară, și pe dată capul a început să-mi ardă, rîdeam, iată batjocura, sînt batjocorit. M-au dezbrăcat, m-au ras în cap și pe trup, m-au uns cu ulei, mi-au biciuit obrazul cu funii ude muiate în sare, iar eu rîdeam, ferindu-mi capul de lovituri, dar de fiecare dată două femei mă apucau de urechi și mă întorceau cu fața către vrăjitor, nu-i vedeam decît ochii pătrați, și rîdeam, rîdeam într-una, cu sîngele curgînd șiroaie. Dintr-o dată s-au oprit, tăceau, nu vorbeam decît eu, toate începeau să mi se învălmășească în cap, apoi m-au ridicat, m-au silit să mă uit la idol, și n-am mai rîs. Știam că mă închinaseră lui, că trebuia să-i fiu slugă și să-l slăvesc, nu, n-am mai rîs, gîtuit de durere și de spaimă. Și acolo, în casa aceea albă, între zidurile acelea pîrjolite de soare, cu obrazul încordat, cu memoria sleită, am încercat, da, am încercat să mă rog idolului, nu-mi mai rămînea decît el, și chiar chipul lui hîd era mai puțin hîd decît restul lumii. Atunci mi-au legat gleznele cu o frînghie, nu mai lungă decît lungimea pasului meu, și iar au dansat, de data asta în fața idolului, apoi stăpînii au început să iasă unul cîte unul.

Cînd ușa s-a închis în urma lor muzica s-a pornit din nou, iar vrăjitorul a aprins un foc din scoarță de copac și a început să țopăie împrejur, silueta lui înaltă se frîngea de muchiile zidurilor albe, pîlpîia pe suprafețele netede, umplea încăperea de umbre săltărețe. A scrijelit pe pămînt, într-un colț, un pătrat, iar femeile m-au tîrît acolo, le simțeam mîinile uscate și ușoare, mi-au pus alături o strachină cu apă și o grămăjoară de grăunțe și au arătat către idol, iar eu am înțeles că nu trebuia să-mi desprind ochii de la el. Atunci vrăji-

torul a început să le cheme pe rînd lîngă foc, pe cîteva le-a bătut, și ele gemeau, apoi s-au dus și s-au închinat în fața idolului, stăpînul meu, în timp ce vrăjitorul dansa, și le-a izgonit pe toate din încăpere, pînă ce n-a mai rămas decît una, foarte tînără, ce nu fusese încă bătută și care se ghemuise pe vine lîngă muzicanți. A apucat-o de cozi, răsucindu-i-le tot mai strîns pe pumn, iar ea se răsturna treptat, cu ochii ieșiți din orbite, pînă cînd a căzut pe spate. Atunci vrăjitorul i-a dat drumul cu un țipăt, muzicanții s-au întors cu fața la perete, în timp ce îndărătul măștii cu ochi pătrați țipătul se umfla pînă la nebunie, iar femeia se zvîrcolea pe pămînt, cuprinsă de un fel de criză, apoi, în patru labe, cu capul ascuns în brațele împreunate, a țipat și ea, dar înăbușit, și atunci, urlînd într-una și neluîndu-și ochii de la idol, vrăjitorul a posedat-o repede, cu răutate, fără să se vadă ceva din chipul femeii, îngropat în cutele grele ale rochiei. Singur, cu mintea tulburată, am început atunci să strig și eu în neștire, da, am urlat de spaimă către idol, pînă cînd am fost zvîrlit cu o lovitură de picior lîngă perete, și am mușcat din sare, așa cum astăzi mușc din piatra stîncii, cu gura mea fără limbă, așteptîndu-l pe acela pe care trebuie să-l ucid.

Soarele a început să coboare. Printre crăpăturile stîncii văd gaura pe care o face în metalul încins al cerului, gură neobosită, la fel de neobosită ca și gura mea, ce varsă fără oprire fluvii de flăcări peste deșertul alb. Pe drum, înainte, nimic, nici cel mai mic nor de praf în zare, îndărăt, în spre oraș, sînt sigur că au început să mă caute, nu, nu încă, nu-mi deschideau ușa decît pe înserat, cînd aveam voie să ies puțin, după ce ziua întreagă curățasem casa idolului și înoisem ofrandele, iar

seara începea iar aceeași ceremonie, uneori eram bătut, alteori, nu, dar întotdeauna îi slujeam idolului, al cărui chip îl port însemnat cu fierul roșu în amintire și în speranță. Nici un dumnezeu nu mă posedase și nu mă supusese vreodată într-atîta, întreaga mea viață, toate zilele și toate nopțile mele îi erau închinate, și durerea sau lipsa durerii, lipsa durerii nu-i oare tot una cu bucuria, i le datoram tot lui, și chiar, da, chiar dorința, cînd, aproape în fiecare zi, eram de față la acel act impersonal și plin de răutate, pe care-l auzeam fără să-l văd, căci trebuia să mă întorc cu fața la zid dacă nu vroiam să fiu bătut. Dar, cu obrazul lipit de sare, sub umbrele bestiale care se zvîrcoleau pe pereți, ascultam lungul țipăt, gîtul mi-era uscat, o dorință fierbinte, fără sex, îmi încleșta tîmplele și pîntecul. Zilele treceau una după alta, abia le deosebeam între ele, ca și cum s-ar fi topit la căldura cumplită, sub dogoarea vicleană a zidurilor de sare, timpul nu mai era decît un clipocit inform, care se spărgea din cînd în cînd, la intervale regulate, într-un țipăt de durere sau de posesiune, o lungă zi fără vîrstă, peste care idolul domnea ca acest soare sălbatic peste casa mea de stînci, și acum, ca și atunci, plîng de durere și de dorință, mă arde o speranță rea, vreau să trădez, ling țeava puștii și sufletul ei dinlăuntru, sufletul ei, numai puștile au suflet, în ziua în care mi-au tăiat limba am învățat să mă închin sufletului nemuritor al urii.

Ce învălmășeală, ce furie, bum, bum, beat de căldură și de mînie, prosternat la pămînt, culcat peste pușca mea. Cine gîfîie aici ? Nu mai pot îndura căldura asta fără sfîrșit, așteptarea aceasta, trebuie să-l ucid. Nici o pasăre, nici un fir de iarbă, numai piatră, o dorință stearpă, tăcerea, strigătele

lor, limba din mine care vorbeşte şi, din ziua cînd m-au schilodit, lunga suferinţă searbădă şi pustie, lipsită pînă şi de apa nopţii, de noaptea la care visam, zăvorît împreună cu zeul, în vizuina mea de sare. Numai noaptea, cu stelele-i răcoroase şi fîntînile-i de beznă m-ar fi putut mîntui, m-ar fi putut scăpa de zeii răi ai oamenilor, dar, zăvorît între ziduri, nu-mi era îngăduit s-o privesc. Dacă cel pe care-l aştept mai întîrzie, o voi vedea cum urcă din deşert, cuprinzînd cerul întreg, viţă de aur îngheţată atîrnînd din zenitul întunecat, din care voi putea să beau pe săturate, să-mi umezesc gaura asta neagră şi uscată, pe care nici un muşchi de carne vie şi mlădioasă n-o mai răcoreşte, să uit de ziua cînd mi-am plătit cu limba nebunia.

Era cald, cumplit de cald, seara se topea, sau aşa mi se părea mie, aerul îmi înţepa ochii şi vrăjitorul a intrat fără mască. Îl urma o nouă femeie, aproape goală sub o zdreanţă cenuşie, iar faţa ei, acoperită cu un tatuaj care-i dădea infăţişarea zeului, nu exprima decît o nepăsare rea de idol. Viu îi era doar trupul teşit şi subţire, care s-a prăbuşit la picioarele zeului atunci cînd vrăjitorul a deschis uşa ce dădea către încăperea din fund. Apoi vrăjitorul a ieşit fără să se uite la mine, zăpuşeala creştea, iar eu rămîneam nemişcat, sub ochii zeului care mă privea pe deasupra acelui trup încremenit, dar cu muşchii zvîcnind uşor, şi cînd m-am apropiat de ea, faţa de idol a femeii a rămas neclintită. Numai ochii i s-au mărit privindu-mă ţintă, picioarele mele le atingeau pe ale ei, căldura s-a pornit dintr-o dată să urle, şi idolul, fără să scoată un cuvînt, privindu-mă într-una cu ochii lui măriţi, s-a răsturnat fără grabă pe spate, apoi şi-a strîns încetişor picioarele, şi

le-a ridicat, îndepărtînd treptat genunchii. Dar pe dată, bum, vrăjitorul mă pîndea, au intrat cu toții și m-au smuls de lîngă femeie, m-au bătut înspăimîntător la locul păcatului, păcatul ! care păcat, rîd în hohote, ce e păcatul, ce e virtutea, m-au dus lîngă zid, o mînă de oțel mi-a încleștat fălcile, o alta mi-a deschis gura, m-a tras de limbă pînă a început să sîngereze, eu scoteam oare acel urlet de animal ? și dintr-o dată am simțit pe limbă o mîngîiere ascuțită și răcoroasă, da, răcoroasă, în sfîrșit. Cînd mi-am venit în simțiri, eram singur în beznă, lipit de perete, plin de sînge închegat, un căluș de ierburi uscate cu miros ciudat îmi umplea gura fără limbă, care nu mai sîngera, și în acel gol nu trăia decît o durere chinuitoare. Am vrut să mă ridic, dar m-am prăbușit la pămînt, fericit, nespus de fericit că, în sfîrșit, voi muri, moartea e și ea răcoroasă, iar umbra ei nu adăpostește nici un zeu.

Nu, n-am murit, și într-o zi o ură tînără s-a ridicat o dată cu mine, a mers către ușa din fund, a deschis-o, a închis-o în urma mea, îi uram pe ai mei, idolul era acolo, și, din adîncul prăpastiei mele, nu mi-a fost deajuns să mă închin lui, ci m-am încrezut în el cu tărie, tăgăduind toate lucrurile în care crezusem pînă atunci. Slavă lui în veci, el era tăria și puterea, îl puteai nimici dar nu-l puteai întoarce de la credința lui, îl vedeam cum se uită peste capul meu cu ochii lui ruginiți, fără expresie. Slavă lui, el era stăpînul, singurul Dumnezeu, și prima lui însușire era răutatea, căci nu există stăpîni buni. Pentru întîia oară, zdrobit sub batjocură, cu trupul întreg strigîndu-și durerea, m-am dăruit lui cu totul, încuviințînd orînduirea-i făcătoare de rău, slăvind în el izvorul răului din lume. Prizonier în împărăția sa, în acel

oraș sterp cioplit într-un munte de sare, despărțit de întreaga fire, lipsit de florile puține și trecătoare ale deșertului, de întîmplările lui neașteptate sau de mîngîierile lui, de un nor ciudat, de o ploaie mînioasă și scurtă, de care pînă și soarele și nisipurile au parte, în acel oraș al ordinei, unghiuri drepte, camere pătrate, oameni țepeni, m-am socotit de bună voie cetățeanul lui chinuit și plin de ură și m-am lepădat de lunga poveste pe care mi-o băgaseră în cap, cîndva. Mă înșelaseră, numai împărăția răutății era de neînvins, da mă înșelaseră, adevărul este pătrat, greu, opac, nu îngăduie nuanțe, binele nu-i decît un vis, o închipuire nicicînd împlinită dar după care oamenii gonesc într-una pînă la istovire, o limită nicicînd atinsă, domnia lui nu-i cu putință. Numai răul își poate atinge propriile limite, numai el poate domni în chip absolut, să-l slujim, pentru ca împărăția lui să stăpînească pretutindeni, abia după aceea vom mai chibzui, ce înseamnă după aceea, numai răul este prezent, jos cu Europa, jos cu rațiunea, cu onoarea și crucea. Da, trebuia să mă convertesc la religia stăpînilor mei, da, da, eram sclavul lor, dar dacă și eu sînt la fel de rău ca și ei, atunci nu le mai sînt sclav, chiar dacă mi-s picioarele înlănțuite și gura mută. Căldura asta mă face să-mi pierd mințile, deșertul țipă jur-împrejur sub lumina neîndurătoare, iar de el, de celălalt, de dumnezeul milei, căruia e deajuns să-i rostesc numele pentru a mă cutremura de scîrbă, mă lepăd, căci acum îl cunosc. El visa și vroia să mintă, i-au tăiat limba pentru ca să nu-i mai înșele pe oameni cu cuvîntul lui, i-au bătut cuie pînă și în cap, în sărmanul lui cap, sărmanul meu cap, ce învălmășeală, sînt obosit, pămîntul nu s-a cutremurat, știu bine, n-a fost ucis nici un sfînt, nu

vreau să cred asta, nu există sfinţi, ci numai stăpîni răi prin care domneşte adevărul cel necruţător. Da, numai idolul are puterea, el este singurul Dumnezeu al acestei lumi ura este porunca lui, izvorul de viaţă dătător, apa răcoroasă ca izma, care îngheaţă gura şi arde pîntecele.

Din acea zi m-am schimbat cu totul, iar ei au înţeles, le acopeream mîinile cu sărutări cînd îi întîlneam în cale, eram unul de-ai lor, nu mă mai săturam admirîndu-i, mă încredeam în ei, nădăjduiam că-i vor schilodi pe ai mei cum mă schilodiseră şi pe mine. Şi cînd am aflat că o să vină misionarul, am ştiut ce am de făcut. O, ziua aceea, semănînd cu toate celelalte, aceeaşi zi orbitoare, care ţinea de o veşnicie ! Pe înserat s-a ivit una din străji, alergînd pe marginea căldării, şi, nu mult după aceea, m-au tîrît la casa idolului şi au zăvorît uşa. Unul dintre ei mă ţinea întins la pămînt, în întuneric, sub ameninţarea săbiei lui în formă de cruce, şi multă vreme a fost linişte, pînă cînd oraşul, atît de tăcut, s-a umplut dintr-o dată de o larmă necunoscută, am auzit glasuri pe care le-am înţeles cu greu pentru că rosteau cuvinte în limba mea, dar de cum răsunară, ascuţişul săbiei se aplecă deasupra ochilor mei iar straja mă privea ţintă, fără o vorbă. Atunci s-au apropiat două voci care-mi mai sună şi acum în urechi, una întreba de ce casa aceea era păzită şi dacă „uşa nu trebuie spartă, domnule locotenent“, cealaltă răspundea scurt : „Nu“, apoi după o clipă, adăugă că ajunseseră la o învoială, că oraşul se învoise să primească o garnizoană de douăzeci de oameni dar numai cu condiţia să-şi aşeze tabăra în afara zidurilor şi să respecte obiceiurile locului. Soldatul a rîs, „i-am pus cu botul pe labe“,

dar ofițerul nu știa ce să creadă, oricum, era prima oară cînd se învoiau să primească la ei pe cineva care să le îngrijească copiii, și acel cineva va fi preotul, apoi se vor ocupa și de teritoriu. Dar cealaltă voce spuse că-i vor tăia preotului „știa el ce“, dacă soldații nu vor fi în oraș. „Da de unde, a răspuns ofițerul, ba chiar părintele Beffort va ajunge aici înaintea garnizoanei, peste două zile.“ Nemișcat, întins la pămînt sub tăișul săbiei, nu mai auzeam nimic, mi se făcuse rău, o roată de ace și de cuțite mi se învîrtea în carne. Erau nebuni, nebuni de-a binelea, îi lăsau să se atingă de oraș, de puterea lor de neînvins, de Dumnezeul cel adevărat, și aceluia care trebuia să vină nu i se va tăia limba, el se va putea făli cu bunătatea lui nerușinată fără să fi plătit, fără să fi îndurat batjocura. Domnia răului va fi din nou întîrziată, îndoiala va stăpîni iară, oamenii își vor pierde iar timpul visînd la un bine cu neputință de atins, istovindu-se în strădanii deșarte, în loc să grăbească venirea singurei împărății cu putință, și priveam la tăișul săbiei care mă amenința, o, putere, numai tu domnești peste lume ! O, putere, și orașul se liniști treptat, ușa s-a deschis, am rămas singur, cu sufletul ars, amar, singur cu idolul, și i-am jurat atunci că voi scăpa de la pieire credința mea cea nouă, pe adevărații mei stăpîni, pe Dumnezeul meu cel neîndurat, că voi ști să trădez, oricît de scumpă va fi plata.

Bum, căldura a început să mai scadă, pietrele nu mai vibrează, acum pot să ies din adăpost și să privesc deșertul cum se acoperă treptat cu galben și portocaliu, ce se vor preschimba curînd în violet. Azi-noapte am așteptat pînă au adormit, înțepenisem zăvorul ușii, am ieșit cu pasul meu de totdeauna, măsurat de frînghie, știam străzile

pe de rost, știam de unde să iau pușca cea veche și ce intrare nu e păzită, și am ajuns aici la ceasul cînd noaptea pălește în jurul unui pumn de stele iar deșertul pare că se întunecă. Parcă ar fi trecut ani și ani de cînd stau ascuns în stîncile astea. Mai repede, mai repede, oh, de-ar veni o dată mai repede ! Peste puțin tot orașul va porni în căutarea mea, vor zbura pe caii lor spre cele patru zări, fără să știe că am plecat pentru ei și pentru a-i sluji cu credință, picioarele mi se înmoaie, sînt beat de foame și de ură. Dar iată, bum, bum, la capătul drumului, două cămile cresc văzînd cu ochii, aleargă în buiestru, întovărășite de umbrele lor scurte, aleargă ca întotdeauna, în felul acela al lor, vioi și totodată visător. Sînt ei !

Pușca, hai, iute, să-i trag iute piedica ! O, idole, Dumnezeul meu, fă ca puterea ta să rămînă neatinsă și ca batjocura să fie înzecită, ca ura să domnească necruțătoare peste o lume de osîndiți și ca răii să stăpînească de-a pururi, vie împărăția unui singur oraș de sare și de fier, în care negri tirani vor supune și vor pedepsi totul fără milă ! Și acum, bum, bum să trag în milă, să trag în neputință și în dragostea ei de semeni, să trag în tot ce întîrzie domnia răului în lume, să trag o dată, și încă o dată, și iată-i cum se clatină și cad, și cămilele aleargă întins către zare, acolo unde o coloană de păsări negre a țîșnit spre cerul neschimbat. Și eu rîd, rîd cu hohote, uite-l cum se zvîrcolește în veșmîntul acela pe care-l urăsc, ridică puțin capul, mă vede, pe mine, stăpînul lui înlănțuit și atotputernic, de ce îmi zîmbește, îi strivesc zîmbetul ! Ce minunat sună patul puștii izbind în chipul bunătății, o, mi-a fost dat să văd și ziua cînd cele ce trebuiau împlinite s-au făptuit, și pretutindeni în deșert, la multe ceasuri depăr-

tare, jur-împrejur, şacalii adulmecă văzduhul încremenit, apoi se pornesc să alerge, cu paşi mici şi plini de sîrguinţă către ospăţul de stîrv care-i aşteaptă. Am învins ! îmi înalţ braţele către cerul mai blînd, o umbră violetă începe să se desluşească în zare, o, nopţi ale Europei, o, patrie, copilărie, de ce trebuie să plîng în ceasul biruinţei ?

A mişcat, nu, zgomotul vine din altă parte, iată-i, sînt ei, stăpînii mei, îi văd cum vin ca un stol de păsări întunecate, se năpustesc asupra mea, mă apucă, vai mie, aşa, loviţi-mă, se tem că oraşul va fi trecut prin foc şi sabie, se tem de răzbunarea soldaţilor pe care i-am asmuţit, dar aşa trebuia, împotriva cetăţii sfinte. Acum apăraţi-vă, da, loviţi, loviţi, mai întîi în mine, adevărul e de partea voastră, o, stăpînii mei. Îi vor birui pe soldaţi, vor birui cuvîntul şi dragostea, vor ieşi din pustiuri şi vor trece dincolo de mare, întunecînd lumina Europei cu vălurile lor negre, loviţi-mă în pîntece, aşa, loviţi-mă în ochi, or să înece întreg continentul în sare, nu va mai rămîne nici fir de iarbă, tinereţea va pieri, mulţimi tăcute, cu picioarele înlănţuite, se vor tîrî alături de mine prin deşertul lumii, sub soarele crud al adevăratei credinţe, şi nu voi mai fi singur ! Vai mie, cum mă chinuie, cît de tare mă chinuie, furia lor e balsam pentru mine, şi pe această şa de război pe care mă sfîrtecă, oh, fie-vă milă, rîd, binecuvîntez lovitura ce mă ţintuieşte răstignit.

. . . .

Ce tăcere s-a lăsat peste deşert ! E noapte şi, sînt singur, mi-e sete. Şi aşteptarea fără capăt, unde-i oraşul, ce larmă se aude-n depărtare, poate soldaţii sînt biruitori, nu, asta nu, chiar dacă soldaţii au biruit, ei nu-s de ajuns de răi şi n-or să ştie să se poarte ca nişte stăpîni, vor spune iar

că trebuie să fim tot mai buni, şi iarăşi milioane de oameni vor sta între bine şi rău, sfîşiaţi de îndoială, buimaci, o, idole de ce m-ai părăsit ? Iată sfîrşitul, mi-e sete, trupul îmi arde, o beznă adîncă îmi umple ochii.

Ce vis lung, atît de lung, mă trezesc, nu, voi muri, se ivesc zorile, cea dintîi rază de lumină pentru ceilalţi oameni, iar pentru mine soarele necruţător şi muştele. Cine vorbeşte, nimeni, cerul nu se deschide, nu, nu, Dumnezeu nu vorbeşte pustiului, dar de unde vine acest glas care spune : „Dacă te învoieşti să mori pentru ură şi putere, cine ne va ierta ?" Aud oare în mine o altă limbă sau e tot acela care nu vrea să moară şi care, întins la picioarele mele, rosteşte într-una : „Nu-ţi fie teamă, nu-ţi fie teamă, nu-ţi fie teamă". Vai mie ! Şi dacă m-am înşelat iară ! Voi, oameni, odinioară fraţii mei, voi, singura mea scăpare, o, singurătate, nu mă părăsiţi ! Dar cine eşti tu, cu trupul plin de răni, cu gura însîngerată, eşti tu, vrăjitorule, soldaţii te-au învins, oraşul de sare e în flăcări, eşti tu, stăpînul meu prea iubit ! Leapădă chipul urii, fii bun, ne-am înşelat, vom lua totul de la capăt, vom înălţa iar din temelii cetatea milei, vreau să mă-ntorc acasă. Da, ajută-mă, aşa, întinde-mi mîna, dă-mi...

— Un pumn de sare umplu gura sclavului flecar.

CEI MUȚI

Iarna era în toi, dar deasupra orașului, care-și începuse forfota, se înălța o dimineață luminoasă. La capătul digului, marea și cerul se împreunau în aceeași strălucire. Yvars nu vedea însă nimic din toate astea. Înainta cu greu pe bicicletă, de-a lungul bulevardelor care domină portul. Își sprijinea piciorul infirm pe pedala fixă, în timp ce cu celălalt se chinuia să învingă pietrele caldarîmului, ude încă de umezeala nopții. Fără să ridice capul din pămînt, aplecat pe șa, ocolea șinele fostului tramvai, se ferea, sucind repede ghidonul, din calea mașinilor ce veneau din urmă, iar din cînd în cînd, mai sălta cu cotul tașca petrecută pe umăr, în care Fernande îi pusese masa de prînz. Și de fiecare dată se gîndea cu amărăciune la mîncarea dinăuntru: între feliile de pîine neagră, în loc de omleta pregătită cum îi plăcea lui, sau de carnea de vacă prăjită în ulei, nu avea decît o bucată de brînză.

Drumul la atelier nu-i păruse niciodată atît de lung. Îmbătrînea. La patruzeci de ani, chiar cînd ai rămas slab ca un țîr, nu mai ai putere ca altădată. De cîte ori citea cronicile sportive în care vreun atlet de treizeci de ani era numit ve-

teran, ridica din umeri. „Dacă și ăsta-i veteran, îi spunea el Fernandei, atunci, eu, ce dracu sînt ?" Știa însă că ziaristul nu se înșală cu totul. La treizeci de ani, fără să-ți dai măcar seama, începi să răsufli ceva mai greu. La patruzeci, nu ești încă bun de dus la groapă, dar nici mult nu mai ai pînă acolo. Poate de aceea trecuse atîta vreme de cînd nu se mai uitase la mare, în timp ce străbătea orașul de la un capăt la celălalt, în drum spre dogărie. La douăzeci de ani nu se mai sătura privind-o ; ea îi făgăduia un sfîrșit de săptămînă fericit, pe plajă. Deși șchiopăta, sau tocmai de aceea, îi plăcuse întotdeauna să înoate. Apoi anii trecuseră, se însurase cu Fernande, li se născuse băiatul, și, ca s-o poată scoate la capăt, începuse să muncească mai mult decît pînă atunci, făcînd sîmbăta ore suplimentare la dogărie, iar duminica ducîndu-se pe la casele oamenilor, unde repara ce apuca. Treptat pierduse deprinderea acelor zile de trăire violentă, care-l umpleau de o bucurie fără margini. Apa adîncă și limpede, soarele puternic, femeile, viața trupului : în țara lui nu exista altă fericire. Și fericirea aceasta trecea o dată cu tinerețea. Lui Yvars îi plăcea și acum marea, dar numai pe înserat, cînd apele golfului încep să se întunece. Ceasul acela era plin de dulceață pe terasa casei sale, unde se așeza după ce venea de la lucru, bucuros de cămașa curată pe care Fernande știa s-o calce atît de bine și de paharul aburit plin cu rachiu de anason. Se lăsa noaptea, pacea învăluia pentru scurtă vreme cerul, iar vecinii cu care stătea de vorbă coborau dintr-o dată glasul. Nu știa atunci dacă e fericit sau dacă-i vine să plîngă. În acele clipe era împăcat cu toate, și nu avea nimic mai bun de făcut decît să aștepte, fără grabă, nici el nu știa ce.

În diminețile în care mergea la lucru, dimpotrivă, nu-i mai plăcea să privească marea, ce-l întîmpina ca întotdeauna, dar la care nu se uita cu adevărat decît seara. În dimineața aceea înainta pe bicicletă și mai anevoie ca de obicei, fără să-și ridice ochii din pămînt : își simțea inima împovărată. Cînd se întorsese în ajun de la întrunire și cînd spusese acasă că vor relua lucrul, Fernande îl întrebase bucuroasă :

— Asta înseamnă că patronul vă mărește leafa ?

Din păcate, nu era așa : greva dăduse greș. Era limpede că nu știuseră cum să procedeze. În loc să chibzuiască bine, se lăsaseră duși de mînie, iar sindicatul nu se prea omorîse să-i sprijine, și avusese dreptate. Cincisprezece muncitori, de altfel, nu înseamnă mare lucru : sindicatul ținea seamă și de ceilalți dogari, care nu voiseră să-i urmeze. Nici măcar nu puteai să-i învinuiești prea mult. Dogăritul amenințat să piară de cînd cu construirea vapoarelor și a camioanelor-cisternă, nu mergea prea strălucit. Se cereau tot mai puține butoiașe și balerci ; de obicei se reparau butoaiele mari, făcute cu ani în urmă. Afacerile mergeau prost, e drept, și pentru patroni, totuși ei căutau să-și păstreze vechile cîștiguri ; calea cea mai la îndemînă li se părea tot aceea de a nu le mări muncitorilor leafa, deși viața se scumpise. Ce-i rămîne unui dogar de făcut cînd dogăritul e pe ducă ? Nu-ți schimbi meseria cu una cu două, după ce ți-ai dat atîta osteneală s-o înveți ; iar meseria lui era cu deosebire grea și cerea ucenicie lungă. Un bun dogar, care să se priceapă să încheie bine doagele, strîngîndu-le cu ajutorul focului și al cercurilor de fier, fără să folosească nici rafia, nici cîlții, nu se întîlnește pe toate drumurile. Yvars știa asta și de aceea era mîndru.

Meseria ți-ai mai putea-o schimba, dar cel mai greu e să renunți la ceea ce ai învățat, la propria ta iscusință. Dogăritul era frumos, dar fără căutare, asta era, n-aveai ce-i face. Își spunea așa, dar nu-i venea de loc ușor. Nu era ușor să-ți pui mereu lacăt la gură, să nu-ți poți niciodată vărsa focul și s-o pornești în fiecare dimineață pe același drum, de fiecare dată mai ostenit, ca să capeți, la sfîrșitul săptămînii, doar atîția bani cît se îndura patronul să-ți dea, și cu care te ajungeai din ce în ce mai greu.

Și într-o bună zi se mîniaseră. Mai erau doi sau trei care șovăiau, dar se înfuriaseră și ei după primele discuții cu patronul, care le spusese că dacă nu le place, n-au decît să-și caute de lucru în altă parte. Un om de omenie nu vorbește așa.

— Ce-și închipuie el ! spusese Esposito, c-o să facem pe noi de frică ?

Patronul, de altminteri, nu era om rău. Îl moștenise pe taică-său, crescuse de mic în atelier, și-i cunoștea aproape pe toți, de ani de zile. Uneori îi chema să mănînce ceva împreună cu el, în dogărie ; frigeau sardele sau cîrnați la un foc de așchii, și, după ce băuse un pahar de vin, nu era pe lume om mai cumsecade. De Anul nou dăruia fiecăruia cîte cinci sticle de vin bun și adesea, cînd vreunul din ei era bolnav sau cînd avea loc un eveniment mai deosebit, vreo căsătorie sau vreun botez, le dădea și bani. Cînd i se născuse fata, toată lumea primise bomboane. Pe Yvars îl poftise de cîteva ori să vîneze pe proprietatea lui de pe malul mării. Își iubea, fără îndoială, muncitorii, și le spunea adesea că taică-său începuse ca ucenic. Dar nu fusese niciodată la ei acasă, și nici măcar nu-și dădea seama de asta. Nu se gîndea decît la el, pentru că nu se cunoștea decît pe sine, iar

acum nu găsise nimic mai bun să le spună decît că dacă nu le place n-au decît să se ducă în altă parte. Se încăpățînase și el, cum s-ar zice. Numai că lui îi dădea mîna.

Făcuseră presiuni asupra sindicatului și atelierul își închisese porțile.

— Nu vă obosiți să puneți pichete de grevă, le spusese patronul. Cînd atelierul e închis, fac economii.

Mințea, dar cu o vorbă ca asta nu îmbunătățise lucrurile, de vreme ce le spunea în față că, dîndu-le să muncească, își face cu ei o pomană. Esposito, foc de mînios, îi spusese că nu se poartă ca un om de omenie. Patronul se înfuria repede și trebuiră să-i despartă. Dar muncitorii fuseseră astfel intimidați. Făceau grevă de douăzeci de zile, acasă femeile îi așteptau amărîte, cîțiva dintre ei își pierduseră curajul și, pe deasupra, sindicatul îi sfătuia să cedeze, făgăduindu-le un arbitraj și recuperarea zilelor de grevă prin ore suplimentare. Hotărîseră să înceapă lucrul. Bineînțeles, făcînd încă pe grozavii, zicînd că nu se dau bătuți nici în ruptul capului, că mai au încă un cuvînt de spus. Dar oboseala care-l cuprinsese în acea dimineață avea gustul amar al înfrîngerii iar în locul obișnuitei fripturi, știa că va mînca la prînz doar o bucată de brînză : nici o iluzie nu mai era cu putință. Zadarnic strălucea soarele, lui Yvars marea nu-i mai făgăduia nimic. Apăsa pe o singură pedală și, cu fiecare învîrtitură a roților, i se părea că a mai îmbătrînit puțin. Își simțea sufletul tot mai greu cînd se gîndea la atelier, la tovarășii de muncă, la patron, cu care în curînd va trebui să dea ochii. Fernande se neliniștise :

— Ce-o să-i spuneți ?

— Nimic.

Yvars încălecase pe bicicletă, dînd din cap. Strîngea din dinţi ; pe faţa lui mică, negricioasă şi zbîrcită, cu trăsături fine, nu puteai desluşi ce gîndeşte.

— O să muncim. Nu-i deajuns ?

Acum mergea pe bicicletă, cu fălcile încleştate, stăpînit de o mînie tristă şi rece, care-i întuneca pînă şi cerul.

Lăsă în urmă bulevardul şi marea şi intră pe străzile umede ale străvechiului cartier spaniol. Dădeau spre o parte a oraşului unde nu vedeai decît magazii, depozite de fier vechi şi garaje. Acolo se afla şi atelierul : un fel de hangar cu pereţii pînă la jumătate din cărămidă, iar în partea de sus, cu geamuri uriaşe, pînă la acoperişul de tablă ondulată. Atelierul dădea spre fosta dogărie : o curte împrejmuită cu ziduri vechi, părăsită de pe vremea cînd întreprinderea începuse să ia avînt, şi care acum nu mai slujea decît ca depozit de maşini stricate şi de butoaie vechi. Dincolo de această curte, despărţită de ea printr-o cărare pardosită cu ţigle sparte, începea grădina patronului, în fundul căreia se înălţa casa. Era mare şi urîtă, dar viţa sălbatică şi caprifoliul de la intrare îi dădeau o înfăţişare veselă.

Yvars înţelesese de îndată că porţile atelierului erau închise. În faţa lor aştepta în tăcere un grup de muncitori. De cînd lucra aici era prima oară cînd găsea dimineaţa porţile închise. Se vede treaba că patronul ţinuse să le arate că tot el e mai tare. Yvars o luă spre stînga, îşi duse bicicleta sub şopronul aflat în prelungirea hangarului, apoi se îndreptă către intrarea atelierului. Îl recunoscu de departe pe Esposito, un vlăjgan oacheş şi păros, ce lucra chiar lîngă el, pe Marcou, delegatul sindical, cu chipul lui de tenor, pe Saïd, singurul

arab din atelier, precum şi pe toţi ceilalţi, care-l priveau în tăcere cum se apropie. Dar înainte ca Yvars să fi ajuns lîngă ei, se întoarseră dintr-o dată cu toţii către porţi, care se crăpaseră puţin. În prag se ivi Ballester, contramaistrul, care deschise de-a binelea una din porţile grele şi, întors cu spatele către muncitori, începu s-o împingă încet pe şina ei de fontă.

Ballester, cel mai bătrîn dintre ei, era împotriva grevei, dar nu mai scosese nici un cuvînt spre a-şi arăta părerea din clipa în care Esposito îi spusese că în felul ăsta slujeşte interesele patronului. Acum stătea lîngă poartă, îndesat şi scurt în tricoul lui albastru, desculţ (numai el şi Saïd lucrau cu picioarele goale), privindu-i cum intră unul cîte unul, cu ochii lui atît de spălăciţi, încît, în contrast cu faţa-i bătrînă şi oacheşă, păreau fără culoare, iar gura i se crispase, tristă, sub mustaţa stufoasă şi pleoştită. Ei tăceau, umiliţi că intră ca după o înfrîngere şi furioşi pe propria lor tăcere, pe care le venea din ce în ce mai greu s-o rupă, pe măsură ce se prelungea. Treceau pragul fără să-l privească pe Ballester, ştiind că execută un ordin cînd îi sileşte să intre aşa : înfăţişarea lui amară şi mîhnită îi lămurea îndeajuns. Yvars se uită totuşi la contramaistru. Ballester, care ţinea mult la Yvars, clătină din cap fără să scoată o vorbă.

Se aflau acum cu toţii în micul vestiar din dreapta intrării : cîteva boxe deschise, despărţite între ele prin pereţi de scîndură nevopsită, pe care atîrnau, de o parte şi de alta, dulăpaşe închise cu cheia. Ultima boxă, dacă numărai de la intrare, aflată în unghiul format de pereţii hangarului, fusese transformată în cabină de duşuri, prevăzută

fiind şi cu un mic şanţ de scurgere săpat în pămînt. În mijlocul hangarului, pe locurile unde lucrau, se vedeau mai multe balerci gata terminate dar cu doagele strînse numai pe jumătate, aşteptînd să fie trecute prin foc, nişte bancuri solide, scobite adînc în lungime (în şanţul acesta alunecaseră funduri rotunde de lemn, din cele ce urmau să fie subţiate la rindea), precum şi cîteva focuri stinse. De-a lungul zidului, la stînga intrării, se înşiruiau mesele de lucru. În faţa lor se înălţau grămezile de doage care trebuiau date la rindea. Lîngă peretele din dreapta, nu departe de vestiar, luceau două mari ferăstraie mecanice, bine unse, puternice şi tăcute.

Hangarul devenise de multă vreme prea mare pentru cei cîţiva oameni care lucrau aici. În timpul arşiţei asta le prindea bine, dar iarna îngheţau de frig. Astăzi însă, spaţiul prea mare, lucrul părăsit, butoaiele uitate prin colţuri, cu doagele prinse la bază într-un singur cerc şi desfăcîndu-se la celălalt capăt ca tot atîtea flori mari de lemn, rumeguşul ce acoperea bancurile, lăzile cu scule şi ferăstraiele mecanice — totul te ducea cu gîndul la un loc lăsat de mult în paragină. Priveau în jurul lor, după ce-şi îmbrăcaseră flanelele vechi şi pantalonii decoloraţi şi cîrpiţi, şi şovăiau. Ballester nu-şi lua ochii de la ei.

— Începem ? spuse el.

Fiecare se îndreptă în tăcere către locul lui. Ballester mergea de la unul la celălalt, amintindu-le în cîteva cuvinte ce aveau de început sau de terminat. Nu-i răspundea nimeni. În curînd se auzi primul ciocan, izbind în pana de lemn căptuşită cu fier cu ajutorul căreia erau strînse cercurile pe partea umflată a butoiului, o rindea gemu poticnindu-se într-un nod de lemn şi unul dintre fe-

răstraie, pus în mişcare de Esposito, se porni cu un zgomot asurzitor. Saïd, chemat cînd de unul, cînd de altul, le aducea doage sau le aprindea focurile de aşchii, pe care erau apoi aşezate butoaiele, ce începeau să se umfle în corsetul lor de fier. Cînd nimeni nu avea nevoie de el, trecea la masa de lucru, unde, cu lovituri puternice de ciocan, se apuca să nituiască cercurile mari şi ruginite. Mirosul de aşchii arse începea să umple hangarul. Yvars, care dădea la rindea şi potrivea doagele tăiate de Esposito, trase în piept mireasma bine ştiută şi inima parcă i se mai uşură. Lucrau cu toţii în tăcere, dar, treptat, atelierul se umplu din nou de căldură şi de viaţă. Lumina proaspătă inunda hangarul, năvălind prin geamurile mari. Fumul se înălţa albastru în aerul auriu ; Yvars auzi în preajmă bîzîitul unei insecte.

În acea clipă, uşa aflată în peretele din fund, care dădea în fosta dogărie, se deschise, şi domnul Lassalle, patronul, se arătă în prag. Era subţire şi negricios ; abia împlinise treizeci de ani. Purta o cămaşă albă, cu gulerul larg răsfrînt peste un costum de gabardină bej, şi părea că se simte foarte în largul lui. Faţa lui, deşi osoasă, ascuţită ca o lamă de cuţit, inspira în general simpatie, şi, ca majoritatea celor ce au făcut sport, avea multă siguranţă în mişcări. Cînd trecu pragul, păru totuşi oarecum stînjenit. Le dădu bună ziua cu o voce mai puţin sonoră ca de obicei ; nimeni însă nu-i răspunse. Bătaia uniformă a ciocanelor şovăi puţin, se auziră cîteva lovituri stinghere, dar în clipa următoare răsună şi mai puternic decît înainte. Domnul Lassalle făcu cîţiva paşi nehotărîţi, apoi se îndreptă către Valery, băiatul care era la el numai de un an. Lîngă ferăstrăul mecanic, la cîţiva paşi de Yvars, potrivea un fund la o ba-

lercă, și patronul se opri, privindu-l cum lucrează. Dar Valery își vedea de treabă fără un cuvînt.

— Merge, băiete, merge ? spuse domnul Lassalle.

Mișcările tînărului deveniră dintr-o dată neîndemînatice. Aruncă o privire către Esposito care, alături, își încărca brațele uriașe cu un maldăr de doage, spre a i le duce lui Yvars. Esposito îl privea și el, fără a se opri din lucru, și Valery își băgă din nou nasul în balercă, nerăspunzîndu-i nimic patronului. Lassalle, puțin surprins, rămase o clipă în fața tînărului, apoi ridică din umeri și se întoarse către Marcou. Acesta, călare pe banc, tocmai termina de subțiat, cu mișcări încete și precise, marginea unui fund de butoi.

— Bună ziua, Marcou, spuse Lassalle, pe un ton ceva mai sec.

Marcou nu răspunse, străduindu-se să scoată cu rindeaua așchii cît mai subțiri.

— Ce v-a apucat, spuse Lassalle cu o voce puternică, întorcîndu-se de data asta către ceilalți muncitori. Bun, nu ne-am putut înțelege. Totuși, vrem, nu vrem, trebuie să lucrăm împreună. Atunci la ce vă slujesc toate astea ?

Marcou coborî de pe banc, ridică fundul de butoi, îi pipăi marginea rotundă cu podul palmei, își micșoră, cu vădită mulțumire, ochii languroși, și, fără o vorbă, se îndreptă către un alt muncitor, ce potrivea doagele unei balerci. În tot atelierul nu se auzea decît zgomotul ciocanelor și al ferăstrăului mecanic.

— Bine, spuse Lassalle, cînd o să vă treacă, să-mi trimiteți vorbă prin Ballester. Și ieși cu pași liniștiți.

O clipă mai tîrziu, în ciuda zgomotului din atelier, se auzi de două ori soneria. Ballester, care

tocmai se așezase și dădea să-și răsucească o țigară, se ridică greoi și porni către ușa din fund. După plecarea lui, loviturile de ciocan slăbiră; unul dintre muncitori chiar se oprise, cînd Ballester se ivi din nou. Le spuse doar atît, din ușă:

— Marcou, Yvars, vă cheamă patronul.

În prima clipă Yvars vru să se ducă să se spele pe mîini, dar Marcou îl apucă de braț din mers, iar el îl urmă șchiopătînd.

Afară, în curte, lumina era atît de proaspătă, atît de lichidă, încît Yvars o simțea pe față și pe brațele goale. Urcară scara, pe sub ramurile de caprifoi, pe care îmbobociseră cîteva flori. Cînd intrară în coridorul cu pereții plini de diplome, auziră un plînset de copil și vocea domnului Lassalle, care spunea:

— O s-o culci după ce mănîncă. Dacă nu-i trece, chemăm doctorul.

Apoi patronul se ivi pe neașteptate în coridor și-i duse într-un mic birou în care mai fuseseră și altă dată, mobilat într-un fals stil rustic, cu pereții împodobiți cu trofee sportive.

— Luați loc! le spuse Lassalle, așezîndu-se în spatele biroului. Ei rămaseră în picioare. V-am chemat pe amîndoi, pentru că dumneata, Marcou, ești delegatul sindicatului iar tu, Yvars, ești, după Ballester, cel mai vechi muncitor al meu. Nu am de gînd să începem iar discuțiile, pe care le socotesc încheiate. Nu pot cu nici un preț să vă dau ce-mi cereți. Ce-a fost de spus s-a spus, și se pare că am ajuns cu toții la concluzia că lucrul trebuie reluat. Văd că sînteți supărați pe mine, și asta mă doare, v-o spun deschis. Vreau să mai adaug doar atît: poate că o să fiu în stare să fac altădată pentru voi, dacă afacerile or să meargă mai bine, ceea ce nu pot face astăzi. Și, dacă se va putea,

o s-o fac înainte chiar ca voi să mi-o cereţi. Pînă atunci să încercăm să lucrăm împreună în bună înţelegere.

Tăcu, păru să chibzuiască, apoi îşi ridică ochii spre ei :

— Ei, ce ziceţi ?

Marcou privea pe fereastră. Yvars, cu dinţii încleştaţi, ar fi vrut să vorbească, dar nu era în stare.

— Văd că vă încăpăţînaţi cu toţii, spuse Lassalle. Nu-i nimic, o să vă treacă. Cînd o să vă vină mintea la cap, nu uitaţi ce v-am spus.

Se ridică, se apropie de Marcou şi-i întinse mîna.

— *Ciào !* spuse el.

Marcou se făcu palid, chipul lui de cîntăreţ cu succes la public împietri şi, timp de o clipă avu o expresie plină de răutate. Apoi se răsuci brusc pe călcîie şi ieşi. Lassalle, palid şi el, îl privi pe Yvars fără să-i întindă mîna.

— Duceţi-vă dracului, le strigă.

Cînd se întoarseră în atelier, muncitorii prînzeau. Ballester nu era acolo. Marcou spuse doar atît :

— Vorbe goale, şi se duse la locul său.

Esposito, care muşca din pîine, se opri şi-i întrebă ce-i răspunseseră patronului. Yvars spuse că nu-i răspunseseră nimic. Apoi îşi aduse taşca şi se aşeză pe bancul la care lucra. Începuse să mănînce, cînd îl zări în apropiere pe Saïd, culcat pe spate pe un morman de aşchii, privind în gol către geamurile înalte albăstrite de cerul care începuse să-şi piardă din strălucire. Îl întrebă dacă prînzise. Saïd îi spuse că a mîncat nişte smochine. Yvars se opri din mestecat. Tulburarea care nu-i dădea pace după întrevederea cu Lassalle i se risipi din-

tr-o dată, lăsînd locul unei minunate călduri lăuntrice. Se ridică, rupse în două pîinea din care mînca și, cînd Saïd se împotrivi, îi spuse că săptămîna viitoare lucrurile se vor îndrepta :

— Și atunci o să-mi dai și tu.

Saïd surîse. Începu să muște din pîinea cu brînză pe care i-o dăduse Yvars, dar fără grabă, ca un om căruia nu-i este foame.

Esposito luă o oală veche și aprinse un foc mic de așchii. Își încălzi cafeaua pe care și-o adusese într-o sticlă. Le spuse că era un dar pe care băcanul lui îl făcuse întregului atelier cînd aflase că greva a dat greș. Un borcănaș de muștar trecu din mînă în mînă. Esposito vărsă pentru fiecare din cafeaua gata îndulcită. Saïd o sorbi cu mai multă plăcere decît mîncase. Esposito bău cafeaua care mai rămăsese pe fund, de-a dreptul din oala fierbinte, plescăind din buze și înjurînd. Chiar atunci intră și Ballester și anunță începutul lucrului.

Pe cînd se ridicau, strîngîndu-și hîrtiile și vasele în care își aduseseră mîncarea, Ballester veni în mijlocul lor și, pe neașteptate, le spuse că eșecul grevei fusese, e drept, o lovitură grea pentru toți, pentru el, ca și pentru ei, dar că asta nu-i îndreptățește să se poarte ca niște copii, și că nu le slujea la nimic dacă făceau pe supărații. Esposito, care mai ținea încă oala în mîini, se întoarse către el ; fața lui mare și prelungă se făcuse roșie, Yvars știa dinainte ce va spune și că toți gîndeau la fel, că nu făceau pe supărații, că li se închisese gura — „dacă le place, bine, dacă nu, n-au decît să-și caute în altă parte de lucru“ — și că mînia și neputința dor uneori atît de mult, încît nici să strigi nu mai poți. Erau doar bărbați în toată firea, cum le-ar fi stat dacă s-ar fi apucat acum să zîmbească și să facă frumos ? Dar Esposito nu spuse nimic din

toate astea, mînia i se șterse treptat de pe chip, și el îl bătu încetișor pe umăr pe Ballester, în timp ce toți ceilalți își reluau lucrul. Din nou ciocanele răsunară, din nou marele hangar se umplu de larma binecunoscută și de mirosul așchiilor și al hainelor vechi, îmbibate de sudoare. Ferăstrăul cel mare huruia, mușcînd din lemnul verde al doagei pe care Esposito o împingea încet sub tăiș. Din locul tăieturii izvora un rumeguș umed, care acoperea cu un fel de pesmet mîinile mari și păroase ce strîngeau puternic lemnul, de o parte și de alta a lamei scrîșnitoare. După fiecare doagă retezată, timp de cîteva clipe nu se mai auzea decît zgomotul motorului.

Yvars, aplecat pe rindea, își simțea spinarea obosită. De obicei, oboseala venea mai tîrziu. Era limpede că în aceste săptămîni în care stătuse degeaba, își pierduse deprinderea de a lucra. Dar în același timp se gîndea că munca manuală, cînd nu-i numai muncă de precizie, devine tot mai grea o dată cu vîrsta. Oboseala aceasta îi vestea bătrînețea apropiată. Munca fizică ajunge pînă la urmă să fie un adevărat blestem, care precede sfîrșitul, și, după o zi istovitoare, somnul seamănă cu moartea. Avea dreptate băiatul lui cînd voia să se facă învățător, cei care țin discursuri despre munca manuală nu știu ce spun.

Cînd Yvars se îndreptă din șale, ca să mai răsufle puțin și să-și mai alunge gîndurile negre, soneria se auzi din nou. Suna prelung, dar într-un chip atît de ciudat, cu pauze scurte și cu reluări poruncitoare, încît muncitorii se opriră din lucru. Ballester o ascultă, surprins, apoi se hotărî și porni încet către ușă. Plecase de cîteva clipe, cînd soneria încetă. Se apucară iar de lucru. Dar nu după multă vreme ușa se trînti de perete și-l văzură pe

Ballester cum aleargă către vestiar. Ieși de acolo încălțat cu sandale și trăgîndu-și haina pe el, îi spuse lui Yvars în goană :

— Fetița să prăpădește, mă duc să-l aduc pe Germain, și alergă spre poartă.

Doctorul Germain era medicul atelierului ; locuia în același cartier. Yvars le spuse și celorlalți vestea fără să mai adauge nimic. Se adunaseră în jurul lui și se priveau între ei, stingheriți. Nu se mai auzea decît motorul ferăstrăului mecanic, învîrtindu-se în gol.

— Poate că nu e nimic grav, spuse unul din ei.

Apoi fiecare se întoarse la locul său, atelierul se umplu iar de zgomot, dar acum munceau cu mai puțină înverșunare, ca și cum ar fi așteptat ceva.

După un sfert de oră, Ballester intră din nou, își agăță haina în cui și, fără un cuvînt, ieși pe ușă. Prin geamuri se vedea cum lumina începe ușor să scadă. Puțin după aceea, în răstimpurile în care ferăstrăul nu mușca din lemn, se auzi înăbușit sirena unei ambulanțe, mai întîi în depărtare, apoi mai aproape. Acum se oprise la poartă, tăcută. O clipă mai tîrziu, Ballester se întoarse și toți se apropiară de el. Esposito oprise motorul. Ballester le spuse că, pe cînd se dezbrăca în camera ei, fetița se prăbușise la pămînt, ca secerată.

— Ce spui ! zise Marcou.

Ballester dădu din cap și făcu un gest vag către atelier ; dar se vedea că e tulburat. Se auzi din nou sirena ambulanței. Stăteau cu toții acolo, în atelierul tăcut, sub valurile de lumină galbenă ce se revărsau prin geamurile mari, și mîinile lor aspre atîrnau, inutile, de-a lungul pantalonilor vechi, murdari de rumeguș.

Restul după-amiezii trecu cu mare greutate. Yvars se simţea iar obosit şi cu inima împovărată. Ar fi vrut să vorbească ; dar nu avea nimic de spus, nici el, şi nici ceilalţi. Pe feţele lor tăcute se citea doar mîhnirea şi un fel de îndărătnicie. Uneori se năştea în el cuvîntul nenorocire, dar numai pentru o clipă, spre a pieri de îndată, ca o băşică de aer, care nici nu a apucat bine să ia fiinţă şi s-a şi spart. Dorea să se întoarcă acasă, la băiat, la Fernande, la terasa lui. Tocmai atunci Ballester vesti sfîrşitul lucrului. Ferăstraiele se opriră. Începură fără grabă să stingă focurile şi să-şi rînduiască sculele, apoi se îndreptară unul cîte unul către vestiar. Saïd rămase ultimul. Trebuia să mături hangarul şi să stropească pămîntul plin de praf. Cînd Yvars ajunse la vestiar, Esposito, uriaş şi păros, era sub duş. Stătea întors cu spatele, săpunîndu-se cu zgomot. De obicei glumeau pe socoteala lui, deoarece ursul acesta ruşinos îşi ascundea cu încăpăţînare părţile nobile. Dar astăzi nimeni nu păru să-l bage în seamă. Esposito ieşi deandaratelea, înfăşurîndu-şi prosopul în jurul şalelor, ca pe un şorţ. Apoi intrară pe rînd şi ceilalţi, şi Marcou tocmai se plesnea cu putere peste trupul gol, cînd, deodată, auziră cum poarta atelierului alunecă pe roata ei de fontă. Lassalle intră.

Era îmbrăcat tot ca atunci cînd venise prima oară dar avea părul în dezordine. Se opri în prag, îşi plimbă privirea prin atelierul mare şi pustiu, înaintă cîţiva paşi, se mai opri o dată şi se uită către vestiar. Esposito, cu şalele înfăşurate în prosop, se întoarse către el. Stătea aşa, gol, stînjenit, şi se lăsa uşor cînd pe un picior, cînd pe celălalt. Lui Yvars îi fulgeră prin minte că Marcou ar fi trebuit să spună ceva. Dar Marcou rămînea ascuns

după perdeaua de apă. Esposito își luă cămașa, și tocmai o trăgea pe el cu mișcări repezi, cînd Lassalle spuse :

— Bună seara, cu o voce puțin răgușită, și porni către ușă. Cînd Yvars se gîndi că ar fi trebuit să-l cheme înapoi, ușa se și închisese.

Yvars se îmbrăcă fără să se mai spele, le spuse și el bună seara, dar din toată inima, și toți îi răspunseră cu aceeași căldură. Ieși repede, se duse la bicicletă și se urcă în șa, simțind iar oboseala din spinare. Începu să străbată orașul forfotind de lume în înserarea care se lăsa. Mergea repede, voia să ajungă cît mai curînd la casa lui bătrînească și la terasă. Se va spăla în spălătorie, și apoi va sta să privească marea, care, mai întunecată decît de dimineață, îl însoțea încă de pe acum pe deasupra liniei înclinate a bulevardului. Dar și fetița îl însoțea, și Yvars nu-și putea lua nici o clipă gîndul de la ea.

Acasă, băiatul se întorsese de la școală și citea o revistă. Fernande îl întrebă pe Yvars dacă totul a mers bine. El nu-i răspunse, se spălă în spălătorie, apoi se așeză pe bancă, cu spatele rezemat de zidul scund al terasei. Deasupra lui atîrnau cîteva rufe cîrpite, cerul era străveziu, și, dincolo de zid, se întindea marea blîndă din fiecare seară. Fernande aduse rachiul de anason, două pahare, cana cu apă rece, și se așeză lîngă bărbatul ei. El îi povesti totul, ținînd-o de mînă, ca în primii lor ani de căsătorie. Cînd termină de vorbit, rămase nemișcat, cu fața spre mare, peste care cădea grăbită, de la un capăt la celălalt al zării, înserarea.

— El e de vină, spuse Yvars.

Ar fi vrut să fie tînăr, și să fie tînără și Fernande, și să plece amîndoi departe, dincolo de mare.

OASPETELE

Învăţătorul îi privea pe cei doi oameni cum urcă spre el. Unul era călare, celălalt mergea pe jos. Nu apucase încă pe cărarea pieptişă ce ducea către şcoala înălţată pe povîrnişul colinei. Se chinuiau din greu, înaintînd cu mare încetineală prin zăpadă, printre pietre, pe întinderea nesfîrşită a podişului înalt şi pustiu. Din cînd în cînd, calul se poticnea. Nu se auzea încă, dar se zăreau şuviţele de abur care-i ţîşneau atunci pe nări. Era limpede că măcar unul din cei doi bărbaţi cunoştea bine locurile. Ţineau drumul cel bun, deşi de cîteva zile era ascuns cu totul sub un strat de zăpadă murdară. Învăţătorul socoti că pînă sus pe colină mai au o jumătate de oră. Era frig ; intră în şcoală să-şi ia o flanelă.

Străbătu clasa goală şi îngheţată. Pe tablă, cele patru fluvii ale Franţei, desenate cu crete de culori diferite, curgeau de trei zile către estuarul lor. Zăpada căzuse pe neaşteptate pe la jumătatea lui octombrie, fără să fi fost vestită de obişnuitele ploi, şi cei douăzeci de elevi care locuiau în satele răspîndite pe podiş nu mai veneau la şcoală. Nu-i rămînea decît să aştepte timpul frumos. Daru nu mai făcea foc decît în singura lui cameră, învecinată

cu sala de clasă și avînd ferestrele către răsărit, înspre podiș. Una din ferestre dădea, ca și cele ale clasei, către miazăzi. Privită din partea aceea, școala se afla la cîțiva kilometri de locul unde podișul începea să coboare spre sud. Cînd vremea era senină, se zărea dunga violetă a șirului de munți, în care se deschidea poarta deșertului.

După ce se mai încălzi puțin, Daru se întoarse la fereastra de unde-i văzuse prima oară pe cei doi. Acum nu se mai zăreau. Începuseră, așadar, să urce pe potecă. Cerul nu mai era atît de întunecat ; în timpul nopții ninsoarea se oprise. Dimineața învăluise totul într-o lumină murdară, care abia se mai limpezise puțin, pe măsură ce norii groși se ridicau în înaltul cerului. Se făcuse două după-amiază, dar ai fi zis că ziua începe abia atunci. Totuși era mai bine decît în ultimele trei zile, cînd ninsoarea căzuse deasă, în întunericul fără sfîrșit, spulberată de palele de vînt care zgîlțîiau într-una ușa dublă a clasei. În tot acest răstimp, Daru stătuse în camera lui, de unde nu ieșea decît pînă la magazie, ca să dea de mîncare găinilor și să ia cărbuni. Din fericire, camioneta care venea regulat de la Tadjid, satul cel mai apropiat dinspre nord, îi adusese provizii cu două zile înainte de viscol. Peste patruzeci și opt de ore trebuia să vină iar.

De altfel, avea cu ce să reziste și unui asediu, căci camera îi era ticsită cu saci de grîu, pe care primăria îi lăsase în grija lui, spre a-i împărți acelora dintre elevii săi ale căror familii avuseseră de suferit de pe urma secetei. De fapt, nenorocirea îi lovise pe toți, căci toți erau săraci. Zilnic Daru împărțea copiilor cîte o rație, care, nu încăpea îndoială, le lipsise în acele zile de vifornițǎ. Poate că vreun tată sau vreun frate mai mare vor veni

astă seară, şi el le va putea da puţin grîu. Trebuiau s-o scoată la capăt pînă la recolta viitoare, doar pînă atunci. Gerul trecuse şi vapoare întregi cu cereale soseau acum din Franţa. Dar nu-i va fi uşor să uite mizeria acelor luni, armata de fantome în zdrenţe rătăcind sub soarele dogoritor, podişurile arse, pămîntul chircindu-se treptat, pîrjolit pînă în adîncuri, pietrele, făcîndu-se pulbere sub călcîi. Oile muriseră cu miile, şi, ici-colo, uneori neştiuţi de nimeni, şi oamenii.

În faţa mizeriei celorlaţi, el, care trăia aproape ca un călugăr în acel colţ uitat de lume, mulţumindu-se cu puţinul pe care-l avea şi cu traiul aspru, se simţise bogat cînd se gîndise la camera lui cu zidurile tencuite, la divanul îngust, la rafturile din lemn nevopsit, la fîntîna din curte, la camioneta care-i aducea în fiecare săptămînă apă şi hrană. Şi, deodată, începuse să cadă zăpada, pe neaşteptate, înainte ca ploaia să fi adus uşurarea mult nădăjduită. Viaţa era crîncenă în această ţară iar oamenii nu o făceau cu nimic mai uşoară. Daru se născuse însă aici. În oricare alt loc din lume s-ar fi simţit exilat.

Ieşi şi făcu vreo cîţiva paşi pe pămîntul bătătorit din faţa şcolii. Cei doi ajunseseră acum la jumătatea urcuşului. Îl recunoscu pe cel care mergea călare. Era Balducci, bătrînul jandarm pe care-l cunoştea de atîta vreme. Balducci ţinea în mînă o frînghie, la capătul căreia se afla un arab. Acesta venea în urma calului, cu mîinile legate şi cu capul în pămînt. Jandarmul făcu un gest de salut, Daru însă nu-i răspunse, neputîndu-şi lua ochii de la arab. Omul, înveşmîntat într-o djelaba, cîndva albastră, încălţat cu sandale şi cu ciorapi grosolani de lînă, purta un turban strîmt şi nu prea înalt. Balducci îşi mîna calul la pas, de teamă să

nu-l rănească pe arab, și grupul înainta anevoie.

Cînd socoti că poate fi auzit, Balducci strigă :

— Mi-a trebuit un ceas ca să fac cei trei kilometri de la El Ameur și pînă aici.

Daru nu-i răspunse. Scurt și îndesat în flanela lui groasă, îi privea cum urcă. Arabul nu-și ridicase capul nici măcar o singură dată.

— Bun venit, spuse Daru, cînd cei doi ajunseră în fața școlii. Intrați să vă încălziți.

Balducci coborî greoi de pe cal, ținînd într-una capătul frînghiei. Îi zîmbi învățătorului pe sub mustățile zbîrlite. Ochii lui mici și negri, înfundați sub fruntea arsă de soare, și zbîrciturile din jurul gurii îi dădeau o înfățișare atentă și sîrguincioasă.

Daru duse calul de căpăstru în magazie și se întoarse la cei doi oameni care-l așteptau acum în școală. Îi pofti în camera lui.

— O să fac focul în clasă, spuse el. Acolo ne vom simți mai în largul nostru.

Cînd se întoarse în cameră, văzu că Balducci se așezase pe divan. Deznodase frînghia care-l ținea legat de arab, iar acesta se ghemuise lîngă sobă. Cu mîinile legate, cu turbanul împins spre ceafă, privea către fereastră. Daru nu-i văzu în prima clipă decît buzele uriașe, groase, netede, aproape negroide ; nasul însă era drept, ochii întunecați, cu privirea înfrigurată. Turbanul descoperea o frunte încăpățînată și, sub pielea arsă de soare, dar care pălise puțin din pricina frigului, întregul chip avea o înfățișare neliniștită și totodată răzvrătită, ce-l izbi puternic pe Daru atunci cînd arabul, întorcîndu-și fața către el, îl privi drept în ochi.

— Treceți alături, le spuse învățătorul, o să vă fac un ceai de izmă.

— Mulțumesc, spuse Balducci. Ce corvoadă ! De-aș ieși mai repede la pensie !

Şi, adresîndu-se în arabă prizonierului :

— Hai, vino.

Arabul se ridică şi, fără grabă, ţinîndu-şi dinainte mîinile legate, trecu în clasă.

O dată cu ceaiul, Daru aduse şi un scaun. Dar Balducci se şi cocoţase pe prima bancă, în timp ce arabul se ghemuise lîngă catedră, în faţa sobei aflate între ea şi fereastră. Cînd întinse prizonierului paharul cu ceai, Daru şovăi o clipă în faţa mîinilor lui legate.

— N-am putea să-l dezlegăm ?

— Bineînţeles, spuse Balducci. Îl legasem doar pentru drum.

Dădu să se ridice. Daru însă i-o luă înainte, aşeză paharul pe duşumea şi îngenunche lîngă arab. Acesta, fără un cuvînt, se uita, cu ochii lui înfriguraţi, cum Daru îi desface legăturile. Cînd se văzu dezlegat, îşi frecă între ele încheieturile umflate, apucă paharul cu ceai şi sorbi lichidul fierbinte cu înghiţituri mici şi dese.

— Aşa, spuse Daru. Şi încotro, dacă nu-i cu supărare ?

Balducci îşi ridică mustaţa din paharul cu ceai :

— Aici, fiule.

— Ciudaţi elevi, n-am ce spune ! Dormiţi la mine ?

— Nu. Eu mă întorc la El Ameur. Iar tu o să-l predai pe omul ăsta la Tinguit. E aşteptat acolo.

Balducci îl privea pe Daru surîzîndu-i prietenos.

— Ce tot spui ! zise învăţătorul. Îţi baţi joc de mine ?

— Nu, fiule. Asta-i ordinul.

— Ordinul ? Dar eu nu-s un... Daru şovăi ; nu voia să-l mîhnească pe bătrînul corsican. Asta nu-i treaba mea.

— Cu asta n-ai spus mare lucru. La război nu faci numai ce-ți place.

— O să aștept atunci să înceapă războiul.

Balducci dădu din cap.

— Așa să faci. Dar pînă una alta astea sînt ordinele, și te privesc și pe tine. Se pare că au început să se miște. Peste tot se vorbește că se vor răscula. Trebuie să ne socotim ca și mobilizați.

Daru își păstra însă aceeași înfățișare încăpățînată.

— Ascultă, fiule, spuse Balducci. Țin mult la tine, fii om de înțeles. Nu sîntem decît doisprezece la El Ameur și trebuie să patrulăm pe un teritoriu mare cît un departament. Trebuie să fiu înapoi chiar astă-seară. Mi s-a spus să ți-l las pe amărîtul ăsta și să mă întorc fără întîrziere. Nu puteau să-l mai țină acolo. Tot satul era în fierbere, voiau să ni-l ia. Trebuie să-l duci la Tinguit chiar mîine. Nu ești tu omul care să se teamă de douăzeci de kilometri de mers pe jos. Asta-i tot ce ți se cere. Apoi o să te poți întoarce la elevii tăi și la viața liniștită de pînă acum.

Dincolo de zid, calul sforăi și lovi cu copita în dușumea. Daru privea pe fereastră. Vremea se îmbunătățea, cerul se lumina văzînd cu ochii deasupra podișului nins. Cînd toată zăpada se va fi topit, soarele va stăpîni iarăși, dogorînd ca și mai înainte cîmpiile de piatră. Și iarăși, zile de-a rîndul, o lumină uscată se va revărsa, din cerul încremenit, peste întinderea pustie, unde nimic nu amintea de oameni.

— Ce-a făcut ? spuse el întorcîndu-se către Balducci. Și înainte ca jandarmul să fi deschis gura, mai întrebă : Știe franțuzește ?

— Nu, nici o vorbă. De o lună îl tot caută, dar ai lui îl ascundeau. L-a omorît pe văru-său.

— E împotriva noastră ?

— Nu cred. Dar poți să știi ?

— De ce l-a omorît ?

— S-au certat între ei, cred. Se pare că unul îi era dator celuilalt niște grîu. Lucrurile sînt cam încurcate. L-a omorît pe văru-său cu un cosor. Cum ai tăia un berbec : hîrști, și gata !

Balducci se prefăcu a-și trece un tăiș peste beregată, și arabul îl urmărea acum atent, cu un fel de neliniște. Daru simți cum îl năpădește un val de mînie împotriva acestui om, împotriva tuturor oamenilor, a răutății lor jalnice, a urii lor neistovite, a setei lor de sînge.

Dar ceainicul bolborosea pe plită. Ii turnă iar ceai lui Balducci, șovăi, apoi îi turnă din nou și arabului, care bău și de data asta cu lăcomie. Cum își ținea brațele ridicate, veșmîntul i se desfăcu și învățătorul îi zări pieptul slab și vînjos.

— Îți mulțumesc, fiule, spuse Balducci. Și acum, am luat-o din loc.

Se ridică și se îndreptă către arab, scoțînd din buzunar o bucată de frînghie.

— Ce vrei să faci ? întrebă pe un ton sec Daru.

Balducci, nedumerit, îi arătă frînghia.

— Nu-i nevoie.

Bătrînul jandarm șovăi :

— Cum vrei. Măcar ești înarmat ?

— Am o pușcă de vînătoare.

— Unde ?

— În cufăr.

— Ar trebui s-o ții lîngă pat.

— De ce ? Nu văd de ce m-aș teme.

— Tu nu ești în toate mințile, fiule. Dacă se răzvrătesc, nimeni nu mai e la adăpost, aceeași primejdie ne pîndește pe toți.

— Mă voi apăra. Am vreme să-i văd cînd vin.

Balducci începu să rîdă, apoi, pe neașteptate, mustața îi acoperi dinții încă albi.

— Ai vreme să-i vezi ? Strașnic ! Asta și spuneam : întotdeauna ai fost cam țicnit. De asta te și iubesc atîta, și fiu-meu e la fel.

În timp ce vorbea, își scosese revolverul și îl așezase pe catedră.

— Ia-l. N-am nevoie de două arme pînă la El Ameur.

Revolverul strălucea pe scîndura vopsită în negru. Cînd jandarmul se întoarse către el, învățătorul îi simți izul de curea și de cal.

— Ascultă, Balducci, spuse deodată Daru, mi-e silă de toate astea, și de prizonierul tău mai mult ca de orice. Dar nici nu mă gîndesc să-l predau. Mă voi bate, dacă va trebui. Dar asta nu.

Bătrînul jandarm rămase în picioare în fața lui, privindu-l cu severitate.

— Nu e bine ce faci, rosti el rar. Nici mie nu-mi place treaba asta. Nu te obișnuiești atît de ușor să tîrăști după tine un om legat. Am îmbătrînit în slujbă, și tot mi-e rușine. Dar nici nu-i putem lăsa să-și facă de cap.

— Nu-l voi preda, repetă Daru.

— Asta-i ordinul, fiule, ți-am mai spus.

— Nu fac una ca asta orice s-ar întîmpla. Spune-le ce ți-am spus : nu-l predau.

Se vedea limpede că Balducci se străduie să găsească o soluție. Îl privi pe arab și apoi iar pe Daru. În sfîrșit se hotărî.

— Nu, n-o să le spun nimic. Dacă nu vrei să ne ajuți, n-ai decît, eu n-o să te denunț. Am primit ordinul să-ți las prizonierul, și ți-l las. Semnează-mi hîrtia asta.

— Nu-i nevoie. N-o să tăgăduiesc că mi l-ai adus aici.

— Ești nedrept cu mine. Știu că vei spune adevărul. Te-ai născut aici, ești un om de nădejde. Dar trebuie să semnezi ; ăsta-i regulamentul.

Daru deschise sertarul, scoase o sticluță cu cerneală violetă, tocul de lemn roșu cu peniță specială, cu care făcea literele model pe caietele de caligrafie ale elevilor săi, și semnă. Jandarmul împături cu grijă hîrtia și o puse în portofel. Apoi se îndreptă către ușă.

— Te însoțesc, zise Daru.

— Nu, spuse Balducci. Nu te strădui să fii politicos. M-ai jignit.

Îl privi pe arab, care stătea nemișcat în același loc, oftă cu necaz, și se întoarse iar către ușă :

— Rămîi cu bine, fiule, spuse el.

Ușa se trînti în urma lui. Balducci se ivi în dreptul ferestrei, apoi dispăru. Zăpada îi înăbușea pașii. Calul se mișcă dincolo de zid, găinile cotcodăciră speriate. O clipă mai tîrziu, Balducci trecu din nou prin fața ferestrei, ducînd calul de căpăstru. Înainta spre potecă, fără să se mai uite îndărăt, și se făcu nevăzut, urmat de cal. Un bolovan se auzi rostogolindu-se domol. Daru se întoarse către prizonier. Acesta nu se clintise din locul lui dar îi urmărea fiecare mișcare cu privirea.

— Așteaptă, spuse învățătorul în arabă și se îndreptă către ușa camerei. Pe prag se răzgîndi, se duse la catedră, luă revolverul și-l băgă în buzunar. Apoi, fără să se uite la prizonier, intră în cameră.

Rămase multă vreme întins pe divan, privind cum cerul se întunecă treptat și ascultînd tăcerea. În primele zile cînd venise aici, îndată după terminarea războiului, tăcerea aceasta îi păruse chi-

nuitoare. Ceruse un post în orășelul de la poalele munților care despart deșertul de podișurile înalte. Acolo, pereții stîncoși, verzi și negri către miazănoapte, trandafirii sau violeți spre miazăzi, se înălțau la hotarul veșnicei veri. Îl numiseră într-un post aflat mai la nord, chiar pe podiș. La început îndurase cu greu pustietatea și tăcerea acestor pămînturi sterpe, unde, cît cuprindeai cu ochii, nu vedeai decît pietre. Ici-colo, brazde adînci, aducînd cu niște arături, fuseseră săpate pentru a scoate la iveală o anume piatră de construcție. Oamenii din partea locului nu arau decît ca să culeagă pietre. Uneori rîcîiau cîțiva pumni din pămîntul strîns de-a lungul anilor în vreo văgăună, folosindu-l ca îngrășămînt pentru grădinile sărace de prin sate. Țara întreagă era pe trei sferturi acoperită numai cu pietre. Orașele se nășteau, străluceau, apoi, piereau ; oamenii trăiau, se iubeau sau se urau, apoi mureau. În acest deșert nimeni, nici el și nici oaspetele său, nu însemna nimic. Și totuși Daru știa că, departe de acest deșert, nici unul și nici celălalt n-ar fi putut trăi cu adevărat.

Cînd se ridică de pe divan, din sala de clasă nu se auzea nici cel mai mic zgomot. Îl uimi bucuria care-l năpădise la gîndul că arabul a fugit, că este iar singur și că nu mai are de luat nici o hotărîre. Dar prizonierul era tot acolo. Doar că se culcase cît era de lung între sobă și catedră, și, cu ochii deschiși, privea în tavan. Acum i se vedeau bine buzele groase, care-i dădeau o înfățișare îndărătnică.

— Vino, spuse Daru.

Arabul se ridică și-l urmă. Intrară amîndoi în cameră și învățătorul îi arătă un scaun lîngă masă,

chiar sub fereastră. Arabul se așeză jos, privindu-l pe Daru.

— Ţie foame ?

— Da, spuse prizonierul.

Daru puse pe masă două tacîmuri. Luă făină și ulei, frămîntă într-o farfurie puţin aluat și aprinse sobiţa cu gaz. În timp ce turta se cocea, ieși și aduse din magazie puţină brînză, cîteva ouă, curmale și lapte condensat. Cînd socoti că turta e coaptă, o puse la răcit pe marginea ferestrei, încălzi niște lapte condensat subţiat cu apă și sparse ouăle pentru omletă. În timp ce le bătea, se izbi cu braţul de revolverul pe care-l avea în buzunarul drept. Lăsă castronul pe masă, trecu în clasă și băgă revolverul în sertarul de la catedră. Cînd se întoarse în cameră, se înnopta. Aprinse lumina și-i întinse arabului mîncarea, spunîndu-i :

— Mănîncă.

Acesta luă o bucată de turtă, o duse repede la gură, dar se opri :

— Și tu ? spuse el.

— Mănînc și eu după ce termini tu.

Buzele groase se întredeschiseră, arabul șovăi, apoi mușcă zdravăn din turtă.

După ce termină de mîncat, arabul îl privi pe învăţător.

— Tu ești judecătorul ?

— Nu, la mine rămîi doar pînă mîine.

— De ce mănînci cu mine ?

— Mi-e foame.

Prizonierul tăcu. Daru se ridică și ieși. Aduse din magazie un pat de campanie, îl întinse între masă și sobă, perpendicular pe patul lui. Dintr-o valiză mare, care, sprijinită în picioare, într-un colţ, îi slujea drept raft pentru dosare, scoase două pături și le așternu pe patul de campanie. Apoi

se opri în mijlocul camerei, rămase așa o clipă și, în sfîrșit, se așeză pe patul lui. Terminase cu toate treburile și cu toate pregătirile. Acum nu mai avea încotro : trebuia să-l privească pe prizonier. Îl privi, așadar, încercînd să și-l închipuie cu fața schimonosită de furie. Dar nu izbutea. Nu vedea decît o privire întunecată și strălucitoare și o gură animalică.

— De ce l-ai omorît ? spuse, cu o voce atît de dușmănoasă, încît fu uimit el însuși cînd se auzi.

Arabul privi în lături.

— A fugit. Am alergat după el.

Înălță către Daru niște ochi întrebători și triști.

— Și acum ce-or să-mi facă ?

— Ți-e frică ?

Prizonierul se crispă, ferindu-și privirea.

— Îți pare rău ?

Arabul îl privi, cu gura deschisă. Era limpede că nu înțelege. Mînia punea stăpînire pe Daru. În același timp își simțea stîngaci și ne la îndemînă trupul mare, înghesuit între cele două paturi.

— Culcă-te aici, spuse cu nerăbdare. Ăsta-i patul tău.

Arabul nu se clintea. Îl strigă pe Daru :

— Ascultă !

Învățătorul îl privi.

— Jandarmul se întoarce mîine ?

— Nu știu.

— Vii și tu cu noi ?

— Nu știu. De ce ?

Prizonierul se ridică și se întinse peste pătură, cu picioarele către fereastră. Lumina becului îl izbea drept în ochi. Îi închise.

— De ce ? repetă Daru, stînd în picioare în fața patului.

Arabul deschise ochii sub lumina orbitoare și îl privi, străduindu-se să nu clipească.
— Vino cu noi, îi spuse.

Se făcuse miezul nopții și Daru tot nu adormise. Se băgase în pat după ce lepădase totul de pe el : avea obiceiul să doarmă gol. Dar cînd se văzu dezbrăcat, șovăi. Se simțea vulnerabil, ar fi vrut să-și pună hainele. Apoi ridică din umeri : văzuse multe în viață, și, dacă va fi nevoie, își va zdrobi adversarul. Din patul lui putea să-l vadă cum stă întins pe spate, tot nemișcat, cu ochii închiși sub lumina violentă. Cînd Daru stinse becul, întunericul se închegă parcă dintr-o dată. Treptat, noaptea începu să învie în fereastra unde cerul fără stele vibra stins. Învățătorul desluși curînd trupul culcat din fața lui. Arabul nu făcea nici o mișcare, dar părea că ține ochii deschiși. Un vînt slab dădea tîrcoale școlii. Poate că va izgoni norii și soarele va lumina iarăși.

În timpul nopții vîntul se înteți. Găinile dădură semne de neliniște, apoi se potoliră. Arabul se răsuci pe o parte, întorcîndu-se cu spatele la Daru, căruia i se păru că-l aude gemînd. Stătu la pîndă, urmărindu-i respirația, mai puternică și mai regulată decît pînă atunci. Asculta răsuflarea aceea atît de apropiată și se lăsa în voia gîndurilor, fără să poată adormi. În camera în care de un an se deprinsese să doarmă singur, prezența aceasta îl stingherea. Îl stingherea și pentru că îi impunea un fel de fraternitate, pe care o refuza în împrejurările de față, dar pe care o cunoștea bine : între bărbați, soldați sau prizonieri, care împart împreună aceeași cameră, se naște o ciudată legătură, ca și cum, părăsindu-și armurile o dată cu hainele,

s-ar întîlni în fiecare seară, dincolo de tot ce-i desparte, în străvechea comunitate a visului și a oboselii. Daru izgoni acest gînd : prostii, trebuia să doarmă.

Totuși, puțin mai tîrziu, cînd arabul se mișcă abia auzit, învățătorul era tot treaz. Cînd prizonierul se mișcă a doua oară, Daru se încordă, cu tot trupul la pîndă. Arabul se ridica încet, sprijinindu-se în coate, cu gesturi de somnambul. Așezat pe marginea patului, așteptă, neclintit, fără să-și întoarcă privirea către Daru, ca și cum ar fi ascultat cu toată ființa. Daru nu se clinti : își aminti că revolverul rămăsese în sertarul catedrei. Cel mai bun lucru ar fi fost să intervină pe dată. Totuși continuă să-l observe pe prizonier, care, cu aceeași mișcare alunecoasă, își lăsă picioarele pe dușumele, așteptă puțin, apoi porni să se ridice încet. Daru tocmai voia să-l strige, cînd arabul începu să meargă cu pași firești, dar fără să facă cel mai mic zgomot. Se îndreptă către ușa din fund, care dădea spre magazie. Apăsă pe clanță cu grijă și ieși, trăgînd ușa după el, dar fără s-o închidă. Daru nu se clintise : „Fuge, gîndea el. Cu atît mai bine !" Totuși își încordă auzul. La găini era liniște : însemna că omul e pe podiș. Atunci ajunse pînă la el un zgomot slab de apă, despre care se întrebă ce poate fi, pînă în clipa în care arabul se ivi din nou în ușă, o închise cu grijă și se culcă la loc, fără zgomot. Atunci Daru se întoarse cu spatele și adormi. Ceva mai tîrziu i se păru că aude, din adîncurile somnului, pași furișîndu-se în jurul școlii. „Visez, visez !" își spunea într-una. Și dormea mai departe.

Cînd se trezi, cerul era senin ; prin crăpăturile ferestrei pătrundea aerul rece și curat. Arabul dormea, încovrigat sub pături, cu gura căscată,

doborît de somn. Dar cînd Daru îl zgîlţîi, tresări puternic, privindu-l fără să-l recunoască, cu nişte ochi de nebun şi cu o expresie atît de înfricoşată, încît învăţătorul se dădu un pas îndărăt.

— Nu te teme. Sînt eu. Trebuie să mîncăm.

Arabul dădu din cap, încuviinţînd. Faţa lui era acum liniştită, dar avea aceeaşi expresie absentă şi distrată.

Cafeaua era gata. O băură, aşezaţi alături pe patul de campanie, muşcînd fiecare dintr-o bucată de turtă. Apoi Daru îl duse pe arab în magazie şi-i arătă robinetul la care să se spele. Se întoarse în cameră, strînse păturile şi patul de campanie, îşi făcu patul şi deretecă prin încăpere. Apoi ieşi în faţa şcolii, trecînd prin clasă. Soarele începuse să se înalţe pe cerul albastru. O lumină proaspătă şi vie se revărsa peste podişul pustiu. Pe cărare, zăpada începuse pe alocuri să se topească. Curînd aveau să iasă din nou la iveală pietrele. Aşezat la marginea podişului, învăţătorul privea întinderea pustie. Se gîndea la Balducci. Îl mîhnise şi, într-un fel, îl dăduse afară, ca şi cum n-ar fi vrut să fie băgat în aceeaşi oală cu el. Îi mai sunau încă în urechi cuvintele de bun rămas ale jandarmului, şi, fără să ştie bine de ce, îşi simţea sufletul nespus de pustiu şi de vulnerabil. În acea clipă, de partea cealaltă a şcolii, prizonierul tuşi. Daru îl ascultă, aproape fără voie, apoi, furios, azvîrli cu o piatră, care şuieră prin aer şi se înfundă în zăpadă. Crima prostească a acelui om îl revolta, dar ar fi păcătuit împotriva onoarei dacă l-ar fi predat; gîndul acesta era de ajuns pentru a-l face să se simtă umilit pînă la nebunie. Îi blestema pe ai săi, pentru că i-l trimiseseră pe arab, dar şi pe acesta, fiindcă îndrăznise să ucidă şi nu ştiuse să

fugă. Daru se ridică, se învîrti de cîteva ori prin fața școlii, așteptă, apoi intră înăuntru.

Arabul, aplecat deasupra pardoselii de ciment din magazie, se spăla pe dinți cu două degete. Daru îl privi, apoi îi spuse :

— Vino.

Intră în cameră primul. Îmbrăcă peste flanelă o haină de vînătoare și se încălță cu bocanci. Așteptă în picioare ca arabul să-și pună turbanul și sandalele. Trecură prin școală și învățătorul îi arătă tovarășului său ieșirea.

— Du-te, spuse el.

Arabul nu se clinti.

— Vin și eu, spuse Daru.

Arabul ieși. Daru intră în cameră și făcu un pachet cu pesmeți, curmale și zahăr. În sala de clasă, înainte de a ieși, șovăi o clipă în fața catedrei, apoi trecu pragul școlii și încuie ușa.

— Pe aici, spuse el.

O luă spre răsărit, urmat de prizonier. Dar nu apucaseră bine să se îndepărteze de școală, cînd i se păru că aude un zgomot slab în spatele lui. Se întoarse din drum, cercetă împrejurimile casei. Arabul îl privea, fără să pară a înțelege.

— Haidem, spuse Daru.

Merseră un ceas, apoi se odihniră lîngă un colț calcaros de stîncă. Zăpada se topea din ce în ce mai repede, soarele zbicea pe dată băltoacele, curăța văzînd cu ochii podișul, care, treptat, se usca și începea să vibreze asemeni aerului. Cînd porniră din nou la drum, pămîntul răsuna sub pașii lor. Din cînd în cînd, în față, o pasăre spinteca văzduhul, cu un țipăt de bucurie. Daru sorbea, răsuflînd adînc, lumina proaspătă. Un fel de exaltare creștea în el în fața întinderilor nesfîrșite, acum aproape cu desăvîrșire galbene sub bolta albastră

a cerului. Mai merseră încă o oră, coborînd înspre sud. Ajunseră la un fel de ridicătură turtită, alcătuită din stînci sfărîmicioase. Din acel loc, podişul începea să coboare, la răsărit, spre o întindere joasă pe care se puteau zări cîţiva copaci firavi, iar la sud, către nişte mari grămezi de stînci care dădeau întregii privelişti o înfăţişare chinuită.

Daru se uită cu atenţie în amîndouă direcţiile. La orizont nu se vedea decît cerul. Nu se zărea nici ţipenie de om. Se întoarse către arab, care îl privea fără să înţeleagă. Daru îi întinse un pachet :

— Ţine, spuse el. Ai aici curmale, pîine şi zahăr. Hrană pentru două zile. Iată şi o mie de franci.

Arabul luă pachetul şi banii, dar rămase cu mîinile încărcate în dreptul pieptului, ca şi cum n-ar fi ştiut ce să facă cu lucrurile primite.

— Acum, ia seama, spuse învăţătorul, arătînd cu mîna către răsărit. Ăsta-i drumul care duce la Tinguit. Pînă acolo faci două ore. La Tinguit te aşteaptă cei de la primărie şi de la poliţie.

Arabul privea spre răsărit ţinînd strîns la piept pachetul şi banii. Daru îl apucă de braţ şi îl răsuci cu faţa către miazăzi. La poalele înălţimii pe care se aflau se putea ghici, abia întrezărit, un alt drum.

— Acolo e drumul care trece peste podiş. După o zi de mers vei da de păşuni şi te vei întîlni cu cei dintîi nomazi. Te vor primi şi te vor adăposti, după legea lor.

Arabul se întoarse către Daru, şi un fel de spaimă începu să i se citească pe faţă.

— Ascultă, spuse el.

Daru clătină din cap.

— Nu, taci. Acum te las.

Îi întoarse spatele, făcu cîţiva paşi grăbiţi în direcţia şcolii, se mai uită o dată, nehotărît, la

arabul nemișcat, apoi plecă. Merse așa cîteva minute, fără să privească în urmă, auzind doar zgomotul propriilor săi pași, care răsunau pe pămîntul înghețat. După un timp, totuși, se uită îndărăt. Arabul era tot acolo, pe marginea colinei, cu brațele atîrnînd pe lîngă trup. Îl privea pe învățător. Daru simți cum i se pune un nod în gît. De furie, scoase o înjurătură, făcu un semn cu mîna, și porni la drum. Ajunsese departe, cînd se opri din nou și privi. Pe colină nu mai era nimeni.

Daru șovăi. Soarele se înălțase acum de-a binelea și începea să-i ardă fruntea. Învățătorul făcu calea întoarsă, la început cu pas nesigur, apoi cu hotărîre. Cînd ajunse pe colină, era lac de sudoare. Urcă povîrnișul aproape în fugă și se opri, gîfîind, în vîrf. La miazăzi, întinderile de piatră se desenau limpede sub cerul albastru, dar la răsărit, peste cîmpie, începea să se înalțe un abur cald. Și în această ceață ușoară, Daru, cu inima strînsă, îl descoperi pe arab, care înainta încet pe drumul închisorii.

Puțin mai tîrziu, stînd în fața ferestrei din sala de clasă, învățătorul privea, fără să vadă, lumina proaspătă zvîcnind din înaltul cerului pe toată întinderea podișului. În spatele lui, pe tablă, între meandrele fluviilor Franței, se așterneau, scrise cu creta de o mînă stîngace, cuvintele pe care le citise puțin mai înainte :

— L-ai predat pe fratele nostru. Vei plăti.

Daru privea cerul, podișul, și, dincolo de el, pămînturile nevăzute care se întindeau pînă la mare. În această țară nemărginită, pe care o iubise atît de mult, era singur.

JONAS SAU ARTISTUL LA LUCRU

„Azvîrliți-mă în mare... căci știu că eu abat asupra voastră această furtună."
Iona, I, 12.

Gilbert Jonas, pictor, credea în steaua lui. De altminteri, nu credea în nimic altceva, deși era plin de respect și chiar de o anume admirație față de credințele altora. Propria sa credință, totuși, nu era lipsită de virtuți, de vreme ce se întemeia pe convingerea ascunsă că el va obține întotdeauna mult de la viață, fără să merite nimic. De aceea, cînd, la treizeci și cinci de ani, se pomeni că vreo cîțiva critici încep să-și dispute gloria de a-i fi descoperit talentul, nu se arătă de loc surprins. Dar seninătatea lui, pe care unii o puneau pe seama înfumurării, se explica, dimpotrivă, printr-o modestie plină de încredere. Jonas era mai curînd recunoscător stelei sale, decît propriilor lui merite.

Se arătă ceva mai uimit cînd un negustor de tablouri se oferi să-i dea o sumă lunară, care-l scăpa de grija zilei de mîine. Zadarnic se strădui arhitectul Rateau, care, încă din vremea liceului, îl iubea pe Jonas și steaua lui, să-i arate că acești bani nu-i pot asigura decît o viață abia decentă,

și că negustorul, în schimb, nu avea decît de cîștigat.

— Voi primi, totuși, spunea Jonas.

Rateau, care izbutise, în tot ceea ce făcuse, numai luptîndu-se din greu, își certa prietenul.

— De ce să primești ? Discută mai întîi !

Dar degeaba, Jonas îi mulțumea în sinea lui stelei.

— Fie cum vrei, îi spuse el negustorului.

Și părăsi slujba pe care o avea în editura tatălui său, pentru a se consacra cu totul picturii. „Asta zic și eu noroc !“ spunea el.

De gîndit însă gîndea că de noroc nu se putuse plînge niciodată. De cînd se știa, tot norocos fusese. Astfel, simțea o duioasă recunoștință față de părinții săi, în primul rînd pentru că nu se ocupaseră prea mult de creșterea lui, lăsîndu-i răgazul să viseze în voie, și apoi pentru că se despărțiseră din motive de adulter. Cel puțin acesta era pretextul invocat de tatăl lui, care uita să precizeze că era vorba de un adulter cu totul neobișnuit : nu putuse răbda faptele de milostenie ale nevesti-si, adevărată sfîntă, care, fără gînd rău, se dăruise cu trup și suflet omenirii în suferință. Dar bărbatul se voia stăpîn deplin peste virtuțile nevestei. „M-am săturat pînă peste cap, spunea acest Othello, să mă văd înșelat cu toți săracii.“

Această neînțelegere nu fu decît spre folosul lui Jonas. Părinții lui, citind sau auzind că se cunosc destule cazuri de ucigași sadici născuți din părinți divorțați, se întrecură care mai de care să-l răsfețe în fel și chip, spre a curma răul din rădăcină. Cu cît erau mai puțin vizibile efectele șocului suferit, după părerea lor, de conștiința copilului, cu atît se nelinișteau ei mai mult : ravagiile ascunse sînt fără îndoială și cele mai adînci.

Era de ajuns, de pildă, ca Jonas să se declare mulțumit de el sau de ceea ce făcuse în ziua aceea, pentru ca neliniștea obișnuită a părinților lui să atingă limitele nebuniei. Îl copleșau atunci cu mii de atenții și copilul avea tot ce și-ar fi putut dori.

În sfîrșit, presupusa lui nenorocire îi adusese lui Jonas un frate devotat în persoana prietenului său Rateau. Părinții acestuia îl invitau adesea pe micuțul lui coleg de liceu, plîngîndu-l pentru soarta lui nefericită. Cuvintele lor pline de milă treziră în fiul lor, băiat voinic și sportiv, dorința de a-l lua sub aripa-i ocrotitoare pe Jonas, pe care-l admira încă de pe acum, văzîndu-l cum izbutește în toate fără să-și dea prea mare osteneală. Admirația și bunăvoința se potriviră bine laolaltă, transformîndu-se într-o prietenie pe care Jonas o primi, așa cum primea totul, în chip firesc și încurajator.

Cînd, fără să se fi omorît din cale afară, își termină studiile, norocul îi surîse iarăși : intră ca salariat la editura tatălui său, unde își făcu o situație, și, pe căi indirecte, își descoperi vocația de pictor. Tatăl lui Jonas, cel mai de seamă editor din Franța, socotea că, mai mult ca oricînd, și tocmai pentru că se ajunsese la o criză a culturii, viitorul este al cărții. „Istoria ne arată, spunea el, că oamenii, cu cît citesc mai puțin, cu atît cumpără mai multe cărți." Drept care el nu citea decît arareori manuscrisele ce i se aduceau și nu se hotăra să le publice decît în funcție de personalitatea autorului sau de actualitatea subiectului (singurul subiect mereu actual fiind sexul, editorul sfîrșise prin a se specializa), îngrijindu-se doar ca reclamele să fie cît mai extravagante și publicitatea gratuită. Îi oferi, deci, lui Jonas, o dată cu secția de lectură, mult

timp liber, căruia acesta se strădui să-i afle o întrebuinţare. Şi aşa descoperi Jonas pictura.

Pentru prima oară în viaţa lui se simţi cuprins de un zel neistovit, de care nu se crezuse niciodată în stare, începu curînd să picteze de dimineaţa pînă seara, şi, tot fără nici cea mai mică osteneală, excelă în acest exerciţiu. Nimic altceva nu părea să-l intereseze şi numai printr-o minune se putu însura la vîrsta cuvenită: pictura îl acapara cu totul. Fiinţelor şi împrejurărilor obişnuite din viaţă nu le rezerva decît un surîs binevoitor, care îl scutea să se mai ocupe şi altfel de ele. Trebui ca Rateau, care conducea în chip prea energic motocicleta pe care se afla şi prietenul său, să aibă un accident, pentru ca Jonas, cu mîna dreaptă imobilizată, în sfîrşit, printr-un bandaj, şi plictisindu-se de moarte, să se poată gîndi la dragoste. Ca şi pînă atunci, el se grăbi să vadă în acest grav accident un dar trimis de norocoasa lui stea. Dacă nu s-ar fi rănit, n-ar fi avut niciodată răgazul s-o privească pe Louise Poulin aşa cum merita ea să fie privită.

Rateau, de altfel, era de altă părere. Mic şi îndesat, nu-i plăceau decît femeile înalte. „Nu ştiu ce-ai găsit la furnica asta", spunea el. Louise era într-adevăr mică, cu pielea brună, cu părul şi cu ochii negri, dar bine făcută şi drăgălaşă la chip. Jonas, înalt şi zdravăn, se topea de dragul „furnicii", cu atît mai mult cu cît nimeni nu o întrecea în hărnicie. Vocaţia Louisei era activitatea. O atare vocaţie se potrivea de minune cu gustul lui Jonas pentru inerţie şi pentru foloasele ei. Louise se consacră mai întîi literaturii, atîta vreme cel puţin cît crezu că pe Jonas îl interesează editura. Citea tot ce-i cădea în mînă, la întîmplare, şi în cîteva săptămîni fu în măsură să vorbească despre orice

subiect. Jonas o admiră și se socoti definitiv scutit de obligația de a citi, de vreme ce Louise îl informa îndeajuns despre toate, îngăduindu-i astfel să cunoască esențialul cu privire la descoperirile contemporane. „Azi nu mai trebuie spus, afirma Louise, că X este rău sau urît, ci că se vrea rău sau urît." Nuanța era importantă, și risca cel puțin să ducă, așa cum se grăbi să observe Rateau, la condamnarea întregului neam omenesc. Dar Louise puse lucrurile la punct arătînd că acest adevăr, susținut fiind atît de presa specializată în confidențe sentimentale cît și de revistele filozofice, era universal și nu intra în discuție. „Fie cum vrei", spuse Jonas, și uită pe dată de cumplita descoperire, pentru a visa la steaua lui.

Louise lăsă baltă literatura de cum înțelese că pe Jonas nu-l interesează decît pictura. De îndată se consacră cu totul artelor plastice, cutreieră muzeele și expozițiile, tîrîndu-l după ea și pe Jonas, ce nu prea înțelegea pictura contemporanilor săi, din care pricină, în naivitatea lui de artist, se simțea stînjenit. Totuși se bucura că este atît de bine informat cu privire la tot ceea ce avea vreo legătură cu arta lui. E adevărat că, a doua zi chiar, uita pînă și numele pictorului ale cărui opere le văzuse în ajun. Dar Louise avea dreptate cînd îi amintea pe un ton ce nu admitea replică una din certitudinile care-i rămăseseră din perioada ei literară, și anume că, de fapt, nu uităm niciodată nimic. Hotărît lucru, steaua îl ocrotea și de astă dată pe Jonas, care putea astfel să se bucure, cu cugetul împăcat, atît de certitudinile memoriei cît și de comoditățile uitării.

Dar comorile de devotament pe care le risipea Louise străluceau mai minunat ca oricînd în viața de fiecare zi a lui Jonas. Acest înger păzitor al său

îl scutea să-și mai cumpere pantofi, haine și rufe, treabă care, după cum se știe, mai scurtează cu o bucată zilele atît de scurtei noastre vieți. Fără să pregete, se lupta de una singură cu toate acele nenumărate născociri ale mașinii de ucis timpul, începînd cu imprimatele obscure ale securității sociale și terminînd cu dispozițiile mereu reînnoite ale fiscalității. „Da, spunea Rateau, e limpede. Dar la dentist tot nu poate merge în locul tău." Asta n-o putea face, într-adevăr, în schimb telefona, reținînd orele cele mai bune ; se ocupa de golirea rezervorului de la mașină, de închirierea camerelor la hotel pe timpul vacanței, de aprovizionarea cu cărbuni ; cumpăra ea însăși darurile pe care Jonas dorea să le ofere, alegea și expedia flori în numele lui, și mai găsea încă, în unele seri, răgazul de a trece pe la el cînd nu era acasă, spre a-i pregăti patul pe care, în acele nopți, el nu mai avea nevoie să-l facă înainte de a se culca.

Cu același devotament Louise intră în acest pat, apoi se ocupă de întîlnirea cu primarul, îl duse pe Jonas la primărie cu doi ani înainte ca talentul lui să fi fost, în sfîrșit, recunoscut și organiză călătoria de nuntă în așa fel încît să nu rămînă nici un muzeu nevizitat. Nu fără a fi găsit însă, mai înainte, în plină criză a locuințelor, un apartament de trei camere, în care se mutară la întoarcere. Turnă apoi, aproape unul după altul, doi copii, o fată și un băiat, conform planului ei, care prevedea trei copii, și care fu îndeplinit nu la mult timp după ce Jonas părăsise editura pentru a se consacra definitiv picturii.

De cum născu, de altfel, Louise nu se mai dărui decît, la început, copilului său, apoi copiilor săi. Mai încercă și acum să-l ajute pe Jonas, dar nu mai avea cînd. Îi părea rău că nu se mai poate în-

griji de el, dar firea ei hotărîtă nu-i îngăduia să stăruie prea mult asupra acestor păreri de rău. „N-avem încotro. Fiecare cu meseria lui.“ Vorbă de care de altfel Jonas se declara încîntat ; căci el ţinea, ca toţi artiştii epocii sale, să treacă drept un meşter. Meşterul trebui aşadar să se descurce mai mult singur, văzîndu-se silit să-şi cumpere el însuşi pantofi. Totuşi, nu numai că Jonas găsea că toate astea sînt în firea lucrurilor, dar el află aici o nouă pricină de a se socoti norocos. E drept că obosea umblînd prin magazine, dar oboseala lui îşi afla răsplata în acel ceas de singurătate care dă atîta preţ fericirii cuplului.

Problema spaţiului vital rămînea, totuşi, problema cea mai importantă a acestei familii proaspăt întemeiată, căci în jurul ei timpul şi spaţiul, într-o îngemănată mişcare, se micşorau văzînd cu ochii. Naşterea copiilor, noua meserie a lui Jonas, locuinţa strîmtă precum şi venitul lui modest, care făcea cu neputinţă cumpărarea unui apartament mai mare, nu lăsau decît un cîmp restrîns îndoitei activităţi a Louisei şi a lui Jonas. Apartamentul se afla la etajul întîi al unui palat din secolul al XVIII-lea, în cel mai vechi cartier al capitalei. Mulţi artişti locuiau aici, credincioşi principiului că în artă căutarea noului trebuie să se facă într-un cadru vechi. Jonas, care împărtăşea şi el această convingere, se bucura mult că trăieşte într-un asemenea cartier.

Nu se putea plînge : de vechi, apartamentul era vechi. Dar cîteva modificări foarte moderne îi dăduseră o înfăţişare originală, care consta în primul rînd în faptul că li se oferea celor care locuiau aici un mare volum de aer în ciuda suprafeţei reduse. Încăperile, neobişnuit de înalte şi împodobite cu ferestre superbe, fuseseră, fără

îndoială, destinate, dacă judecai după proporțiile lor mărețe, unor recepții fastuoase. Dar necesitățile aglomerării urbane și renta imobiliară îi constrînseseră pe proprietarii succesivi să despartă camerele prea mari prin niște pereți subțiri și să înmulțească astfel boxele pe care le închiriau la prețuri pipărate turmei lor de locatari. Lucrul nu-i împiedica să laude ceea ce ei numeau „cubajul important de aer". Acest avantaj nu putea fi negat. El trebuia însă atribuit imposibilității în care se aflaseră proprietarii de a despărți camerele și în înălțime. Dacă lucrul ar fi fost cu putință, este neîndoielnic că ei nu s-ar fi dat îndărăt de la nici un sacrificiu pentru a oferi cîteva adăposturi mai mult tinerei generații, în acea vreme foarte dornică de căsătorie și nespus de prolifică. Cubajul mare de aer nu prezenta însă numai avantaje. El avea neajunsul de a face ca încăperile să se încălzească greu iarna, ceea ce, din nefericire, îi obliga pe proprietari să majoreze plata caloriferului. Vara, din pricina ferestrelor imense, apartamentul era literalmente violat de lumină : jaluzelele lipseau. Proprietarii renunțaseră la ele, descurajați, fără îndoială, de înălțimea ferestrelor și de prețul lemnăriei. La urma urmei puteau fi foarte bine înlocuite cu niște perdele groase, care nu le puneau nici un fel de problemă în legătură cu prețul de cost, de vreme ce erau plătite de chiriași. Proprietarii, de altfel, nu pregetau să le vină acestora în ajutor, oferindu-le la prețuri exorbitante perdele provenite din propriile lor magazine. Filantropia imobiliară era într-adevăr pentru ei doar o ocupație de agrement. În mod obișnuit acești prinți ai timpului nostru se îndeletniceau cu vînzarea stămburilor și a catifelelor.

Jonas se extaziase în fața avantajelor apartamentului și trecuse repede peste neajunsuri. „Fie cum vrei“, îi spusese el proprietarului cînd venise vorba de plata caloriferului. În privința perdelelor, era de aceeași părere cu Louise, care găsea că e deajuns să pună doar la ferestrele din dormitor, lăsîndu-le pe celelalte goale. „N-avem nimic de ascuns“, spunea acest suflet curat. Jonas fusese mai cu seamă cucerit de încăperea cea mai mare, care avea tavanul atît de înalt încît nici nu putea fi vorba să-ți instalezi acolo un bec. Intrai fără să urci vreo scară în această cameră legată printr-un coridor îngust de celelalte două, mult mai mici, și care dădeau una într-alta. În partea din fund a apartamentului era bucătăria, alături de closet și de o cămăruță numită pompos sală de duș. Ar fi putut, la o adică, să treacă drept așa ceva cu condiția ca să se fi instalat aici un duș, ca țeava lui să fi fost așezată vertical și ca locatarii apartamentului să consimtă să primească jetul de apă binefăcător fără să facă nici cea mai mică mișcare.

Din pricina înălțimii cu adevărat neobișnuite a tavanului și din pricina strîmtimii camerelor, apartamentul semăna cu o ciudată construcție din paralelipipede alipite, aproape în întregime de sticlă, numai uși și ferestre, în care mobilele nu aveau pe ce se rezema, iar ființele, pierdute în lumina albă și violentă, păreau a pluti ca niște marionete într-un acvarium vertical. Mai mult, toate ferestrele dădeau către curte, adică, la mică distanță, spre alte ferestre în același stil, în spatele cărora se zărea, foarte aproape, desenul înalt al unor noi ferestre ce dădeau către o a doua curte. „Parcă am fi în sala oglinzilor“, spunea Jonas, încîntat. Sfătuiți de Rateau, hotărîseră să instaleze camera conjugală într-una din cele două încăperi

mici, cealaltă urmînd să adăpostească copilul pe care-l așteptau. Încăperea cea mare slujea lui Jonas drept atelier în timpul zilei și tot aici se adunau cu toții seara la ora mesei. De altfel se putea, la urma urmei, mînca și în bucătărie, cu condiția ca Jonas, sau Louise, să stea în picioare. Rateau pe de altă parte făcuse peste tot nenumărate instalații ingenioase. Porțile rulante, etajerele escamotabile și mesele pliante izbuteau să compenseze puținătatea mobilelor, accentuînd înfățișarea de cutie cu surprize a acestui original apartament.

Dar cînd camerele se umplură cu tablouri și cu copii, trebuiră să se gîndească neîntîrziat la o schimbare. Înainte de nașterea celui de al treilea copil, Jonas lucra în încăperea cea mare, Louise tricota în camera conjugală, în timp ce copiii ocupau camera din fund, făcînd aici un tărăboi nemaipomenit sau tîrîndu-se, așa cum puteau, prin tot apartamentul. Hotărîră atunci să așeze leagănul noului născut într-un colț al atelierului, pe care Jonas îl izolă de restul încăperii printr-un paravan făcut din tablouri suprapuse, ceea ce le îngăduia să audă plînsetele copilului și să poată astfel sări fără întîrziere. Jonas, de altminteri, nu trebuia niciodată să-și lase lucrul, căci Louise i-o lua înainte. Fără să mai aștepte țipetele copilului, ea intra într-una în atelier, pe vîrful picioarelor, e drept, și cu mii de precauții. Jonas, înduioșat de grija ce i se purta, o asigură într-o zi pe Louise că nu e atît de sensibil și că zgomotul pașilor ei nu-l stînjenește cîtuși de puțin de la lucru. Louise îi răspunse că mai era și copilul, care nu trebuia trezit. Jonas, plin de admirație pentru această inimă de mamă ce i se dezvăluia astfel, rîse din tot sufletul de greșeala lui. Nu îndrăzni să spună că aparițiile precaute ale Louisei

îl stinghereau mai mult decît o intrare zgomotoasă, în primul rînd pentru că ţineau mai mult, apoi pentru că presupuneau o gesticulaţie anume : Louise, înaintînd cu brajele larg depărtate, cu trupul aplecat uşor pe spate şi zvîrlind piciorul mult înainte, nu putea trece neobservată. Metoda putea chiar să se întoarcă împotriva intenţiilor mărturisite ale Louisei, de vreme ce ea era în fiecare clipă ameninţată să se izbească de vreunul din tablourile ce zăceau peste tot în atelier. Zgomotul îl trezea atunci pe copil, care îşi arăta nemulţumirea aşa cum putea, adică ţipînd cît îl ţinea gura. Tatăl, încîntat de capacitatea pulmonară a fiului său, alerga să-l răsfeţe, înlocuit fiind curînd în această treabă de nevastă-sa. Jonas ridica atunci pînzele trîntite pe jos, apoi, cu penelul în mînă, asculta fermecat vocea nepotolită şi răsunătoare a fiului său.

Tot în acea vreme succesul îi adusese lui Jonas nenumăraţi prieteni. Aceştia îşi arătau bunele sentimente la telefon sau prin vizite făcute pe nepusă masă. Telefonul, care, după adîncă chibzuinţă, fusese aşezat în atelier, suna adesea, trezindu-l întotdeauna din somn pe copil, ale cărui ţipete se împleteau cu ţîrîitul poruncitor al aparatului. Dacă se întîmpla ca, în acea clipă, Louise să poarte de grijă celorlalţi copii, ea se grăbea să alerge, aducîndu-i şi pe ei lîngă cel mic, dar aproape întotdeauna îl găsea pe Jonas ţinînd într-o mînă copilul iar în cealaltă penelul şi receptorul telefonului care îi transmitea o invitaţie prietenească la masa de prînz. Jonas se minuna că există oameni care vor să ia masa împreună cu el, în ciuda conversaţiei lui atît de banale, dar ar fi preferat să iasă seara, spre a-şi păstra întreagă ziua de lucru. Din nefericire, aproape întotdeauna prietenul nu

putea să se întîlnească cu el decît în cutare zi anume, și numai la masa de prînz, pe care ținea neapărat să i-o rezerve iubitului său Jonas. Și iubitul Jonas primea : „Fie cum vrei !" — punea receptorul în furcă : „Ce om drăguț !", și-i întindea copilul Louisei. Apoi se așternea pe lucru, din care era curînd nevoie să se întrerupă pentru masa de prînz sau de seară. Trebuiau să dea la o parte pînzele, să desfacă masa pliantă și să se așeze în jurul ei împreună cu cei mici. Mîncînd, Jonas mai arunca din cînd în cînd cîte o privire către tabloul început, și uneori i se întîmpla, cel puțin în primele timpuri, să i se pară că micuții mestecă și înghit mai încet decît și-ar fi dorit el, lucru care îl făcea să găsească fiecare masă din cale afară de lungă. Dar într-o zi citi în ziar că pentru a asimila bine trebuie să mănînci pe îndelete, și de atunci fiecare masă fu pentru el o pricină de îndelungă bucurie.

Uneori era vizitat de noii săi prieteni. Rateau însă nu venea decît după cină. Ziua era la slujbă, și apoi știa că pictorii lucrează la lumina zilei. Dar noii prieteni ai lui Jonas făceau aproape cu toții parte din tagma artiștilor sau a criticilor. Unii pictaseră cîndva, alții voiau să picteze, iar alții, în sfîrșit, se ocupau de ceea ce fusese sau urma să fie pictat. Toți, desigur, puneau mai presus de orice munca artistului și se plîngeau de organizarea lumii moderne, în care această muncă, precum și exercițiul meditației, indispensabil oricărui artist, devin atît de dificile. Se plîngeau așa după-amieze întregi, rugîndu-l pe Jonas să nu se întrerupă din lucru, să-și vadă de treabă ca și cum ar fi fost singur, să nu se sinchisească de prezența lor și să nu se poarte cu ei cum te-ai purta cu niște burghezi care nu știu ce preț are timpul pentru un artist.

Jonas, bucuros că are nişte prieteni care nu se supără cînd lucrează în prezenţa lor, se întorcea la tabloul lui, fără a înceta să răspundă la întrebările ce i se puneau sau rîzînd cînd se povesteau anecdote.

O purtare atît de firească îi făcea pe prietenii săi să se simtă din ce în ce mai bine. Buna lor dispoziţie era atît de neprefăcută încît uitau pînă şi de ora mesei. În schimb, copiii lui Jonas aveau în această privinţă o memorie mult mai bună. Ei dădeau buzna în cameră, se strecurau printre oaspeţi, erau luaţi în braţe, săltau de pe genunchii unuia pe genunchii celuilalt. Pătratul de cer care se desena deasupra curţii începea în cele din urmă să se întunece şi Jonas lăsa din mînă penelul. Nu-i mai rămînea decît să-şi invite prietenii la ce se va găsi de mîncare şi să continue a vorbi, pînă noaptea tîrziu, despre artă, bineînţeles, dar mai cu seamă despre pictorii fără talent, plagiatori sau interesaţi, care nu erau de faţă. Lui Jonas îi plăcea să se scoale devreme, ca să poată profita de lumina de dimineaţă. Ştia că-i va veni greu, că micul dejun nu va fi gata la timp şi că se va simţi obosit. Dar se bucura totodată că, într-o singură seară, află atîtea lucruri care nu puteau decît să-i folosească în arta lui, deşi într-un fel de care nu-ţi puteai da seama la prima vedere. „În artă, ca şi în natură, nimic nu se pierde, spunea el. Să-i mulţumesc stelei mele !“

O dată cu prietenii veneau uneori şi discipolii ; Jonas devenise şef de şcoală. La început faptul îl uimise, căci nu putea vedea ce ar fi avut de învăţat alţii de la el, cînd el însuşi mai avea atîtea de învăţat. Artistul din el bîjbîia în întuneric ; cum ar fi putut atunci să le arate altora calea cea adevărată ? Dar înţelese destul de repede că un

discipol nu era neapărat cineva care vrea să învețe ceva. Mai adesea, dimpotrivă, te făceai discipol din plăcerea dezinteresată de a-ți învăța maestrul. Din acea clipă putu accepta, cu umilință, marea cinste ce i se arăta. Discipolii îi explicau lui Jonas, de dimineața pînă seara, ce pictase și pentru ce. Jonas descoperea astfel în opera sa o seamă de intenții ce-l surprindeau oarecum, și o mulțime de lucruri care nici nu-i trecuseră prin cap cînd pictase. Se crezuse sărac, și iată că, datorită elevilor săi, se pomenea dintr-o dată bogat. Uneori, în fața atîtor bogății nebănuite, Jonas simțea parcă o ușoară mîndrie : „E adevărat, totuși, își spunea el. Chipul acela din ultimul plan te silește să nu vezi nimic altceva. Nu prea înțeleg ce vor să spună cînd vorbesc de umanizare indirectă. Trebuie totuși să recunosc că în tabloul ăsta am obținut un efect neobișnuit." Curînd însă se grăbea să pună pe seama stelei sale această incomodă măiestrie. „Steaua e cea care deschide drumuri noi. Eu rămîn lîngă Louise și lîngă copii."

Discipolii aveau de altfel și un alt merit : îl obligau pe Jonas să fie mai sever cu el însuși. Îl înălțau într-atîta în slăvi, mai cu seamă cînd vorbeau de conștiința lui de artist și de puterea lui de muncă, încît nici o slăbiciune nu-i mai era îngăduită. Își pierdu astfel vechiul său obicei de a ronțăi o bucățică de zahăr sau de ciocolată după ce terminase o parte mai dificilă dintr-un tablou și înainte de a se așterne iar pe lucru. Dacă ar fi fost singur, s-ar fi lăsat, totuși, învins de slăbiciune. Dar fu ajutat în acest proces moral de prezența aproape constantă a discipolilor și a prietenilor, în fața cărora s-ar fi simțit oarecum stînjenit să ronțăie ciocolată și pe care, de altminteri, nu și-ar fi îngăduit niciodată să-i întrerupă din con-

versaţia lor atît de interesantă, cu nevinovata lui manie.

Discipolii îi pretindeau totodată să rămînă credincios esteticii sale. Jonas, care trudea din greu şi îndelung pentru a avea din cînd în cînd un fel de străfulgerare, în care realitatea i se arăta dintr-o dată într-o lumină cu desăvîrşire nouă, nu poseda decît o foarte vagă idee despre propria lui estetică. Discipolii săi, dimpotrivă, aveau mai multe, contradictorii şi categorice ; şi, în această privinţă, nu era de glumit cu ei. Jonas ar mai fi dorit uneori să se lase în voia capriciului, acest prieten umil al artistului. Dar frunţile încruntate ale discipolilor, în faţa acelora dintre tablourile lui care se îndepărtau de ideea lor, îl sileau să mediteze ceva mai mult asupra artei sale, lucru din care nu avea decît de cîştigat.

În sfîrşit, discipolii îl ajutau pe Jonas şi în alt chip, silindu-l să-şi spună părerea în legătură cu propriile lor producţii. Nu trecea zi în care să nu i se aducă vreo pînză abia schiţată, pe care autorul ei o aşeza între Jonas şi tabloul la care lucra, pentru ca schiţa să beneficieze astfel de cea mai bună lumină. Trebuia să-şi spună părerea. Pînă atunci Jonas încercase întotdeauna o ruşine ascunsă la gîndul că el nu fusese niciodată în stare să judece o operă de artă. Cu excepţia cîtorva tablouri care-l umpleau de entuziasm şi a unor mîzgăleli grosolane care săreau în ochi oricui, totul i se părea deopotrivă de interesant şi de indiferent. Se văzu deci nevoit să-şi înjghebeze un arsenal de judecăţi, cu atît mai variate cu cît discipolii săi, avînd, ca toţi artiştii din capitală, un oarecare talent, era silit să stabilească, atunci cînd erau cu toţii de faţă, nuanţe cît mai diverse, care să-i mulţumească pe fiecare în parte. Această binevenită

obligație îl sili așadar să-și facă un vocabular de specialitate și să aibă păreri despre arta lui. Dar, în ciuda acestei strădanii, nu-și pierdu bunăvoința înnăscută. El înțelese repede că discipolii săi nu-i cereau critici, cu care n-aveau ce să facă, ci numai cuvinte de încurajare, și, dacă era cu putință, laude. Trebuia doar să aibă grijă ca laudele să nu semene între ele. Jonas nu se mai mulțumi deci să fie doar binevoitor, așa cum fusese întotdeauna. Fu binevoitor cu ingeniozitate.

Și astfel se scurgea timpul lui Jonas, care picta în mijlocul prietenilor și discipolilor, așezați pe scaune dispuse acum în rînduri concentrice în jurul șevaletului. Adesea, la ferestrele din față, apăreau și vecinii, mărind numărul privitorilor. Jonas discuta, schimba păreri, examina pînzele ce i se arătau, îi surîdea Louisei cînd aceasta trecea prin atelier, potolea plînsetele copiilor și răspundea călduros la telefon, fără să lase o clipă din mînă penelul, cu care, din cînd în cînd, mai adăuga o tușe la tabloul început. Într-un anume sens, viața lui era plină, fiecare ceas era bine întrebuințat și Jonas mulțumea cerului că nu-i îngăduie să afle ce-i plictiseala. Pe de altă parte, însă, trebuie să pui multe tușe una lîngă alta pentru ca să umpli un tablou, și Jonas se gîndea că nici plictiseala nu-i de lepădat, de vreme ce poți să scapi de ea printr-o muncă îndîrjită. Producția lui Jonas, dimpotrivă, scădea pe măsură ce prietenii lui deveneau mai interesanți. Chiar în puținele ceasuri cînd era cu desăvîrșire singur, se simțea prea obosit pentru ca să mai încerce să cîștige timpul pierdut în ajun. Și în acele ore se mulțumea să viseze la o nouă organizare, care să împace plăcerile prieteniei cu virtuțile plictiselii.

Îi vorbi despre toate acestea Louisei, care, la rîndul ei, începuse să se neliniștească în legătură cu cei doi copii mai mari, care creșteau văzînd cu ochii, și cu strîmtimea camerei lor. Se gîndea că n-ar fi rău să-i culce în încăperea cea mare, îndărătul unui paravan, iar pe sugaci să-l ducă în camera cea mică, unde telefonul nu-l va mai trezi din somn. Și cum micuțului nu-i trebuia prea mult loc, Jonas va putea să-și instaleze tot acolo și atelierul. Pe oaspeți îi vor primi în încăperea cea mare, iar Jonas, care știa că va fi înțeles în nevoia lui de a fi singur, va putea să circule între cele două camere, vizitîndu-și prietenii, sau lucrînd, după voie. Mai mult, copiii trebuind să se culce devreme, oaspeții nu-și vor mai putea îngădui să rămînă pînă noaptea tîrziu.

— Minunat, spuse Jonas, după ce se gîndi puțin.

— Și apoi, adăugă Louise, dacă prietenii tăi vor pleca devreme, o să fim și noi doi mai mult timp împreună.

Jonas o privi. O umbră de tristețe trecu pe fața Louisei. Mișcat, o luă în brațe și o strînse la piept cu duioșie. Ea rămase așa, și, timp de o clipă, se simțiră fericiți ca la începutul căsătoriei lor. Dar Louise i se desprinse din brațe : camera era poate prea mică pentru Jonas. Începu să facă măsurători cu metrul de tîmplărie și descoperiră că, dacă țineau seama de locul ocupat de pînzele răspîndite prin tot atelierul, dintre care cele mai multe erau ale discipolilor, el lucra, de obicei, într-un spațiu doar cu puțin mai mare decît cel care urma să-i fie atribuit. Fără să mai stea pe gînduri, Jonas începu mutarea.

Norocul nu-l părăsea însă : cu cît lucra mai puțin, cu atît faima lui creștea. Expozițiile lui erau așteptate cu nerăbdare și dinainte socotite adevă-

rate evenimente. Se mai găseau, e drept, vreo cîțiva critici, printre care și doi dintre vizitatorii obișnuiți ai atelierului lui Jonas, care-și scriau cronicile la temperatură oarecum călduță. Dar indignarea discipolilor îl despăgubea pe Jonas din plin de un necaz atît de mic. Desigur, afirmau aceștia din urmă cu tărie, și ei prețuiau înainte de orice lucrările din prima sa perioadă, dar căutările lui actuale pregăteau o adevărată revoluție. Jonas se mustra în sinea lui pentru ușoara iritare pe care o simțea ori de cîte ori i se ridicau în slăvi primele opere și mulțumea cu multă căldură. Numai Rateau mormăia : „Ciudate lighioane ! Te iubesc în chip de statuie, nemișcat. Omul viu nu le place." Dar Jonas își apăra discipolii : „Tu nu poți înțelege, îi spunea el lui Rateau. Ție îți place tot ce fac eu." Rateau rîdea : „De de unde ? Mie nu tablourile tale îmi plac, ci pictura ta."

Oricum, tablourile erau admirate în continuare și, în urma unei expoziții primite cu multă căldură, negustorul propuse, din proprie inițiativă, o creștere a sumei lunare. Jonas acceptă, exprimîndu-și recunoștința. „Cine te-ar auzi, îi spuse negustorul, ar crede că ții la bani." Atîta bunăvoință cuceri inima pictorului. Dar cînd îi ceru negustorului autorizația de a dona un tablou pentru o vînzare de binefacere, acesta vru să știe dacă o atare treabă „îi putea aduce vreun profit". Jonas n-ar fi putut să-i spună. Negustorul îi propuse deci să rămînă cinstit la cele hotărîte în contract, care îi acorda privilegiul exclusiv asupra vînzării.

— Un contract e un contract, spuse el.

În contractul lor binefacerea nu fusese prevăzută.

— Fie cum vrei, spuse pictorul.

Noua organizare a casei nu-i aduse lui Jonas decît satisfacții. Putea acum, într-adevăr, să se izoleze destul de des spre a răspunde numeroaselor scrisori pe care le primea și pe care politețea sa nu le putea lăsa fără răspuns. Unele se ocupau de arta lui Jonas, altele, cu mult mai numeroase decît primele, de autorul scrisorii, care, fie voia să fie încurajat în vocația lui pentru pictură, fie cerea un sfat sau un ajutor bănesc. Acum numele lui Jonas apărea din ce în ce mai des în ziare și se pomeni și el solicitat, ca atîția alții, să intervină spre a denunța niște nedreptăți cu totul revoltătoare. Jonas răspundea, scria despre artă, mulțumea, dădea sfaturi, se lipsea de o cravată spre a trimite un mic ajutor, semna, în sfîrșit, manifestele de protest atît de îndreptățite ce-i erau înfățișate. „Nu cumva te-ai apucat de politică? Las-o mai bine pe seama scriitorilor și a fetelor urîte“, spunea Rateau. Nu, el nu semna decît acele manifeste care se declarau străine de orice spirit de partid. Dar toate făceau caz de independența lor de opinii. Cît era săptămîna de mare, Jonas umbla cu buzunarele doldora de scrisori, la care nu mai apuca să răspundă la timp și care îl năpădeau într-una. Răspundea celor mai stăruitoare, care veneau în general de la necunoscuți, punîndu-le deoparte, în așteptarea unui moment mai prielnic, pe cele la care voia să răspundă pe îndelete, adică pe acelea care-i fuseseră trimise de prieteni. De atîtea obligații uitase ce înseamnă să mai poți hoinări în voie, cu inima senină. Se simțea mereu în întîrziere și mereu vinovat, chiar cînd picta, lucru ce i se mai întîmpla din cînd în cînd.

Louise, din ce în ce mai ocupată cu creșterea copiilor, se lupta și cu acele treburi ale casei care, în alte împrejurări, i-ar fi revenit lui. Jonas era

nefericit. La urma urmei pictura era pentru el o plăcere, în timp ce ea avea parte de ce era mai rău. Își dădea seama de asta mai ales cînd ea era plecată cu treburi în oraș. „La telefon", striga băiatul cel mare, și Jonas lăsa baltă tabloul la care lucra, pentru a se apuca din nou de el, cîteva clipe mai tîrziu, cu cugetul împăcat și cu o invitație suplimentară. „Plata gazului", urla încasatorul în ușa deschisă de unul dintre copii. „Numaidecît, numaidecît !" Cînd Jonas termina cu telefonul sau cu plata gazului, un prieten, un discipol, sau amîndoi uneori, se țineau după el, pînă în cămăruță, spre a termina conversația începută. Cu timpul toți oaspeții ajunseseră să cunoască bine micul coridor. Nu se mai urneau de acolo, flecăreau între ei, îi cereau lui Jonas părerea strigînd peste capetele celorlalți sau dădeau buzna, pentru o clipă, în cămăruță. „Aici cel puțin, exclamau cei care intrau, te mai poate vedea omul pe îndelete." Jonas se înduioșa : „Aveți dreptate, spunea el, în ultima vreme nu mai apucăm să ne mai vedem". Simțea și el cît îi dezamăgește pe cei pe care nu mai avea cînd să-i vadă, și lucrul îl mîhnea. Adeseori era vorba de prieteni pe care ar fi dorit mult să-i întîlnească. Dar prea numeroasele lui ocupații nu-i mai îngăduiau să accepte toate invitațiile. Lumea începuse să-l vorbească de rău : „Umblă cu nasul pe sus. De cînd s-a ajuns, nu mai știe de prieteni." Sau : „Nu se iubește decît pe sine". Nu aveau dreptate, el iubea pictura, o iubea pe Louise, copiii, pe Rateau, pe încă vreo cîțiva prieteni, și nutrea o mare simpatie pentru toată lumea. Dar viața e scurtă, timpul zboară ca vîntul, iar energia lui Jonas avea și ea o margine. Era greu să pictezi lumea și oamenii și, în același timp, să trăiești în mijlocul lor. Nu putea nici măcar să se plîngă sau

să explice cuiva toate acestea, căci se pomenea bătut pe umăr : „Socotește-te fericit ! Gloria se plătește !"

Vrafurile de scrisori creșteau, așadar, discipolii nu-l lăsau să răsufle nici o clipă, cei din lumea mare îl vizitau de dimineața pînă seara. Pe aceștia din urmă Jonas îi prețuia, de altfel, pentru că, în loc să se pasioneze, ca toată lumea, după genealogia familiei regale engleze sau după concursurile gastronomice, erau interesați de pictură. De fapt era vorba mai cu seamă de femei din lumea mare, ale căror purtări erau uimitor de firești. Ele nu cumpărau niciodată tablouri dar își aduceau prietenii la artist acasă, în speranța, rareori împlinită, că vor cumpăra ei în locul lor. În schimb îi dădeau o mînă de ajutor Louisei, mai cu seamă pregătind ceaiul pentru vizitatori. Ceștile treceau din mînă în mînă, străbăteau coridorul, de la bucătărie pînă în încăperea cea mare, făceau apoi calea întoarsă și aterizau în cele din urmă în micul atelier în care Jonas, în mijlocul unui mic grup de prieteni și de vizitatori care umpleau camera, continua să picteze, pînă în clipa în care era nevoit să lase jos penelul și să ia, cu recunoștință, ceașca pe care o fascinantă făptură o umpluse, anume pentru el, cu ceai.

Își bea ceaiul, privea schița pe care unul dintre discipoli tocmai o așezase pe șevalet, rîdea cu prietenii, se întrerupea brusc spre a-l ruga pe vreunul dintre ei să pună la poștă teancul de scrisori pe care le scrisese în timpul nopții, îl ridica de jos pe băiatul mijlociu care i se încurcase printre picioare, poza pentru o fotografie, și apoi : „Jonas, la telefon", flutura prin aer ceașca cu ceai, își croia drum, cerîndu-și scuze, prin mulțimea îngrămădită în coridor, se întorcea iar în atelier, picta

un colț de tablou, se oprea din lucru spre a răspunde fascinantei făpturi că-i va face, neîndoielnic, portretul, și iar începea să picteze. Lucra, și deodată : „Jonas, trebuie să semnezi ceva !“ „Cine-i, spunea el, factorul ?“ „Nu, ocnașii din Cașmir.“ „Bine, viu îndată !“ Alerga la ușă unde îl aștepta un tînăr prieten al oamenilor înarmat cu un manifest de protest, voia să știe dacă politica nu are aici nici un amestec, semna după ce primise asigurări liniștitoare și ascultase un discurs mustrător în legătură cu îndatoririle pe care i le creează privilegiile sale de artist și se întorcea din nou în atelier unde îi erau prezentați, fără ca el să le poată înțelege numele, un proaspăt campion de box sau cel mai mare dramaturg dintr-o țară străină. Dramaturgul, care nu știa franceza, stătea în fața lui timp de cinci minute, exprimînd prin niște priviri pline de emoție tot ceea ce nu putea spune mai limpede prin cuvinte, în timp ce Jonas încuviința din cap cu o sinceră simpatie. Din fericire această situație fără ieșire era curmată de intrarea vijelioasă a ultimului predicator la modă, care ținea să fie prezentat marelui pictor. Jonas, încîntat, nu întîrzia să-i comunice acest lucru, apoi mai pipăia o dată teancul de scrisori din buzunar, apuca pensula, dădea să picteze, dar înainte de asta trebuia să mulțumească pentru perechea de prepelicari primiți chiar atunci în dar, se ducea să-i închidă în camera conjugală, se întorcea în atelier, accepta o invitație la masă din partea donatoarei prepelicarilor, ieșea din nou, la strigătele Louisei, spre a constata, pe viu, că prepelicarii nu fuseseră dresați pentru viața de apartament, drept care îi închidea în camera de duș, unde se porneau să urle în asemenea hal, încît, pînă la urmă, nimeni nu-i mai auzea. Din cînd în cînd,

pe deasupra capetelor vizitatorilor, Jonas întîlnea privirea Louisei, şi i se părea că această privire e tristă. Venea, în sfîrşit, şi seara, unii plecau, alţii mai rămîneau în camera cea mare, privind înduioşaţi cum Louise culcă copiii, ajutată graţios de o elegantă doamnă cu pălărie, ce se socotea nefericită că va ajunge atît de curînd la ea acasă, unde viaţa, risipită pe două etaje, era infinit mai puţin intimă şi mai lipsită de căldură decît viaţa familiei Jonas.

Într-o sîmbătă după-amiază, Rateau îi aduse Louisei un ingenios aparat de uscat rufe, care se putea fixa de tavanul bucătăriei. Apartamentul era tixit de lume, iar în cămăruţă, înconjurat de cunoscători, Jonas o picta pe donatoarea cîinilor, pictat fiind la rîndul lui de un artist oficial. Acesta, după cum spuse Louise, executa o comandă a statului. „Tabloul se va numi *Artistul la lucru*." Rateau se retrase într-un colţ, de unde îşi privi prietenul care, în chip vădit, era cu totul absorbit de treaba lui. Unul dintre cunoscători, care nu-l văzuse niciodată pe Rateau, se aplecă spre el :

— Ce zici ? Nu arată rău de loc !

Rateau nu-i răspunse.

— Pictezi probabil, continuă celălalt. Şi eu. Ascultă ce-ţi spun : e în declin.

— Crezi ? spuse Rateau.

— Da. Aşa-i succesul. Nimeni nu-i rezistă. E un om sfîrşit.

— E în declin, sau e sfîrşit ?

— Un artist în declin e un artist sfîrşit. Nu vezi ? Nu mai are ce picta. Îl pictează alţii pe el, ca să-l agaţe pe perete.

Mai tîrziu, în toiul nopţii, în camera conjugală, Louise, Rateau şi Jonas, ultimul în picioare, cei-

lalţi doi aşezaţi pe marginea patului, tăceau. Copiii dormeau, cîinii fuseseră trimişi la ţară, Louise spălase un maldăr de farfurii şi de ceşti, Jonas şi Rateau le şterseseră. Oboseala era plăcută.

— De ce nu vă luaţi o servitoare ? spuse Rateau în faţa vrafului de farfurii murdare.

Dar Louise, cu melancolie :

— Unde s-o mai culcăm şi pe ea ?

Tăceau, aşadar.

— Eşti mulţumit ? întrebă deodată Rateau. Jonas surîse, dar cu un aer obosit.

— Da. Toţi sînt drăguţi cu mine.

— Nu, spuse Rateau. Nu te încrede în ei. Printre ei sînt şi oameni răi.

— La cine te gîndeşti ?

— La prietenii tăi pictori, de pildă.

— Ştiu, spuse Jonas. Dar aşa sînt cei mai mulţi dintre artişti. Nici chiar cei mai mari nu sînt niciodată siguri că există. De aceea caută dovezi, judecă, condamnă. Asta îi întăreşte, e un început de existenţă ! Sînt atît de singuri !

Rateau clătina din cap :

— Crede-mă, spuse Jonas, eu îi cunosc. Trebuie iubiţi.

— Dar tu exişti ? spuse Rateau. Tu nu vorbeşti niciodată de rău pe nimeni.

Jonas începu să rîdă :

— Nu vorbesc, dar gîndesc adeseori. Numai că eu uit.

Deveni dintr-o dată grav :

— Nu, nu sînt sigur că exist. Dar voi exista, de asta nu mă îndoiesc.

Rateau o întrebă pe Louise ce crede de toate astea. Ea ieşi din toropeală şi spuse că Jonas are dreptate : părerea oaspeţilor lor nu avea nici o importanţă. Importantă era doar munca lui Jonas. Şi

ea simţea că copilul îl stînjeneşte în lucru. Crescuse şi vor trebui să cumpere un divan care va mai lua din spaţiu. Cum se vor descurca pînă cînd vor găsi un apartament mai mare? Jonas cerceta cu privirea camera conjugală. Fără îndoială că nu va fi formula ideală, din pricina patului foarte lat. Totuşi, camera era toată ziua liberă. Îi spuse planul său Louisei, care chibzui. În dormitor, cel puţin, Jonas nu va fi deranjat; nu vor îndrăzni să se culce pe patul lor.

— Tu ce părere ai? întrebă la rîndul ei Louise pe Rateau.

Acesta îl privea pe Jonas. Jonas se uita la ferestrele din faţă. Apoi îşi ridică ochii către cerul fără stele şi se duse să tragă perdelele. Cînd se întoarse, îi surîse lui Rateau şi se aşeză lîngă el pe pat, fără un cuvînt. Louise, care se vedea că e frîntă de oboseală, le spuse că merge să facă un duş. Cînd cei doi prieteni rămaseră singuri, Jonas simţi cum umărul lui Rateau îl atinge pe al său. Privind drept înainte, Jonas spuse:

— Îmi place să pictez. Aş vrea să pictez toată viaţa, zi şi noapte. Nu-i ăsta un adevărat noroc?

Rateau îl privea cu dragoste:

— Da, spuse el, e un adevărat noroc.

Copiii creşteau şi Jonas era fericit cînd îi vedea veseli şi voinici. Acum se duceau la şcoală, de unde se întorceau la ora patru. Jonas putea să se bucure de prezenţa lor şi sîmbăta după-amiază, şi joia, şi, de asemeni, cît era ziua de lungă, în timpul numeroaselor şi nesfîrşitelor lor vacanţe. Nu erau încă destul de mari ca să se joace în linişte, dar se arătau îndeajuns de puternici ca să umple apartamentul cu certurile şi cu rîsetele lor. Trebuiau potoliţi, mustraţi, ameninţaţi cu bătaia. Rufăria trebuia spălată, nasturii cusuţi; Louise nu mai pri-

didea. Fiindcă nu puteau să găzduiască o servitoare și nici măcar s-o introducă în strînsa intimitate în care trăiau, Jonas sugeră că n-ar fi fost rău să se facă apel la ajutorul sorei Louisei, Rose, care rămăsese văduvă cu o fată mare. „Da, spuse Louise, cu Rose n-o să ne simțim stînjeniți. Oricînd vom vrea, îi vom putea spune că nu mai e nevoie de ea." Jonas se bucură de această soluție care o ușura atît pe Louise cît și propria lui conștiință, chinuită de gîndul că nevastă-sa se obosește prea mult. Ușurarea fu cu atît mai mare cu cît sora își aducea adeseori și fata în ajutor. Erau două suflete de aur ; virtutea și sentimentele cele mai dezinteresate ieșeau la iveală în toate manifestările firii lor cinstite. Făcură minuni pentru a veni în ajutorul rudelor, și nu-și cruțară de loc timpul. Le veni în ajutor plictiseala vieților lor singuratice precum și plăcerea de a se simți la îndemînă în casa Louisei. Într-adevăr, după cum era de așteptat, nimeni nu încercă vreun simțămînt de stinghereală în prezența lor, iar cele două femei se socotiră aici, încă din prima zi, ca la ele acasă. Încăperea cea mare căpătă cele mai felurite întrebuințări, fiind în același timp sufragerie, loc unde se călcau rufele și cameră de copii. În cămăruța în care dormea cel mic, depozitară pînzele lui Jonas și așezară un pat de campanie pe care dormea Rose, cînd venea singură.

Jonas ocupa camera conjugală și lucra în spațiul dintre pat și fereastră. Trebuia doar să aștepte ca odaia să fie dereticată, întotdeauna abia după cea a copiilor. Apoi nu-l mai deranja nimeni, în afară de cazul cînd se lua ceva din dulap : singura mobilă de acest fel din casă se afla în dormitor. Vizitatorii, deși mai puțin numeroși, căpătară noi tabieturi, și, împotriva tuturor speranțelor

Louisei, nu şovăiau, spre a putea flecări cu Jonas în tihnă, să se întindă pe patul conjugal. Din cînd în cînd veneau şi copiii, să-şi sărute tatăl. „Arată-ne tabloul !“ Jonas le arăta tabloul la care picta şi-i săruta cu dragoste. Cînd îi trimitea din cameră simţea că inima lui le aparţine, în întregime şi pentru totdeauna. Fără ei viaţa lui n-ar fi fost decît pustiu şi singurătate. Îi iubea tot atît cît îşi iubea şi pictura, pentru că numai ei pe lumea asta mai erau atît de vii ca şi ea.

Totuşi, fără să ştie de ce, Jonas lucra mai puţin ca înainte. Era tot plin de sîrguinţă dar picta mai anevoie, chiar în clipele cînd era singur. În acele clipe stătea şi privea cerul. Toată viaţa lui fusese distrat şi absent, acum deveni visător. În loc să picteze, se gîndea la pictură, la vocaţia lui. „Îmi place să pictez“, îşi spunea încă, dar mîna care ţinea penelul îi atîrna de-a lungul trupului, iar el asculta muzica îndepărtată a unui aparat de radio.

Faima lui începuse să scadă. I se aduceau articole pline de reticenţe, altele de-a dreptul ostile, şi, din cînd în cînd, cîte unul atît de răuvoitor, încît Jonas simţea o strîngere de inimă. Dar îşi spunea că şi aceste atacuri pot folosi la ceva şi că ele îl vor îndemna să lucreze mai bine. Cei care veneau să-l mai vadă se purtau cu mai puţin respect, aşa cum te porţi cu un vechi prieten faţă de care n-ai a te sfii. Cînd voia să lucreze : „Ai tot timpul“, îi spuneau. Jonas simţea că, într-un fel, ei îl anexau încă de pe acum propriului lor eşec. Dar, într-un anume sens, această nouă solidaritate îi încălzea parcă inima. Rateau ridica din umeri :

— Prost mai eşti. Nu vezi că nu te iubesc ?

— Ba acum au început să mă iubească puţin, răspundea Jonas. Puţină dragoste e lucru mare.

Ce importanță mai poate avea felul în care o capeți!

Jonas continua deci să vorbească, să scrie scrisori și, de bine, de rău, să picteze. Din cînd în cînd picta chiar cu tot dinadinsul, mai cu seamă duminica după-amiază, cînd copiii plecau la plimbare cu Louise și cu Rose. Seara, după ce lucrase puțin la tabloul început, era fericit. În acea vreme picta ceruri.

În ziua în care negustorul îl încunoștiință că, avînd în vedere că vînzarea scăzuse simțitor, este nevoit, cu părere de rău, să-i micșoreze suma lunară, Jonas îl aprobă întru totul, dar Louise arătă oarecare îngrijorare. Erau în septembrie și copiii aveau nevoie de îmbrăcăminte, căci nu mai era mult și începea școala. Curajoasă ca întotdeauna, încercă să le lucreze ea hainele, dar curînd trebui să se lase păgubașă. Rose, care știa să coasă nasturi și să cîrpească, nu se pricepea la croitorie. În schimb, se pricepea la treaba asta verișoara bărbatului ei, care veni s-o ajute pe Louise. Uneori ea se instala în camera lui Jonas, pe un scaun, într-un colț, unde această făptură tăcută rămînea atît de liniștită, încît Louise îi sugeră lui Jonas să picteze o *Lucrătoare*. „Bună idee“, spuse Jonas. Se puse pe treabă, strică două pînze, apoi se apucă iar de cerul început. A doua zi se plimbă vreme îndelungată prin apartament și, în loc să picteze, se lăsă în voia meditațiilor. Un discipol foarte înfierbîntat îi aduse un lung articol, pe care altfel Jonas nu l-ar fi citit, din care află că pictura lui era lipsită de valoare și că importanța ei fusese exagerată ; negustorul îi telefonă pentru a-i vorbi iarăși despre îngrijorarea lui în legătură cu cifra scăzută a vînzărilor. Jonas rămînea însă mai departe pierdut în visuri și în meditații. Îi spuse dis-

cipolului că articolul cuprindea și lucruri adevărate, dar că el, Jonas, mai avea încă mulți ani de lucru. Negustorului îi răspunse că îi înțelege îngrijorarea dar că nu i-o împărtășește. Avea în fața lui o operă măreață, cu adevărat nouă ; va lua totul de la început. În timp ce vorbea, simți că nu se înșală și că steaua lui îl ocrotește. Totul era să se organizeze cum trebuie.

În zilele următoare încercă să lucreze în coridor, apoi în sala de duș, în sfîrșit, în bucătărie. Dar pentru prima oară se simțea stingherit în lucru de oamenii pe care-i întîlnea peste tot, atît de cei pe care abia îi cunoscuse, cît și de ai săi, pe care-i iubea. Cîtva timp nu mai pictă, ci doar cugetă. Dacă vremea ar fi fost bună, ar fi pictat peisaje. Din păcate, iarna bătea la ușă, și, pînă în primăvară, nu se putea face mare lucru. Încercă, totuși, dar trebui să renunțe curînd : frigul îl pătrundea pînă la oase. Își petrecu mai multe zile în tovărășia tablourilor, fie așezat în fața lor, fie privind din cînd în cînd pe fereastră. Își luă obiceiul să plece de acasă în fiecare dimineață. Ieșea cu gîndul să facă schița vreunui copac, a unei case strîmbe, a unui chip întîlnit în cale. Cînd începea să se înnopteze, nu făcuse nimic. Cea mai mică ispită, jurnalele, o întîlnire întîmplătoare, vitrinele, căldura cafenelelor, îl prindea, dimpotrivă, cu totul. În fiecare seară se culca cu conștiința încărcată, străduindu-se zadarnic să-și găsească tot felul de scuze. După această perioadă de gol aparent era sigur că o să se apuce iar să picteze, mai bine ca înainte. Zbuciumul era lăuntric, și steaua nu va întîrzia să se înalțe, din nou curată, scînteietoare, din mijlocul acelor neguri întunecate. Nu mai ieșea din cafenele. Descoperise că alcoolul îi dă starea de exaltare pe care o avea

în zilele cînd lucra pînă la istovire, pe vremea cînd se gîndea la tabloul pe care-l picta cu acea dragoste și căldură pe care nu o mai simțise decît față de copiii lui. La al doilea pahar de coniac, regăsea în el acea emoție sfîșietoare, care-l făcea stăpînul și totodată sclavul acestei lumi. Numai că se bucura de ea în gol, cu mîinile trîndave, fără s-o fixeze într-o operă. Dar nimic nu semăna mai mult cu bucuria pentru care trăia, și el își petrecea acum ore nesfîrșite, visînd, așezat la o masă, în cafenele zgomotoase și pline de fum.

Totuși se ferea de locurile și de cartierele frecventate de artiști. Cînd se întîlnea cu vreo cunoștință care începea să-i vorbească de pictură, era cuprins de o adevărată spaimă. Se vedea cît de colo că vrea să fugă, și pînă la urmă chiar fugea. Știa ce se spune în spatele lui : „Se crede Rembrandt", și chinul lui sporea. Nu mai surîdea, iar vechii lui prieteni trăgeau de aici o concluzie ciudată, dar inevitabilă : „Dacă nu mai surîde înseamnă că e foarte mulțumit de sine". Știind asta, se făcea tot mai sălbatic, mai bănuitor. Era de ajuns ca, intrînd într-o cafenea, să fie recunoscut de cineva din cei de față, pentru ca totul să se întunece în el. Rămînea o clipă nemișcat, în picioare, plin de neputință și de o ciudată mîhnire, ascunzîndu-și tulburarea și nevoia lacomă și neașteptată de prietenie. Se gîndea la privirea plină de bunătate a lui Rateau și ieșea repede în stradă. „Ce mutră !" spuse într-o zi cineva, chiar lîngă el, în clipa în care pleca.

Nu mai frecventa decît cartierele mărginașe, unde nu-l cunoștea nimeni. Acolo putea să vorbească, să surîdă, să fie la fel de binevoitor ca înainte, căci toată lumea îl lăsa în pace. Își făcu și cîțiva prieteni, care nu cereau prea mult de la el.

Îi plăcea mai cu seamă tovărășia unui băiat ce-l servea într-un bufet de gară, unde mergea adesea. Acesta îl întrebase o dată „ce făcea în viața de toate zilele“.

— Sînt pictor, răspunsese Jonas.

— Pictor sau zugrav ?

— Nu, pictor.

— Atunci e greu, spusese celălalt.

Și nu mai discutaseră despre asta niciodată. Da, era greu, dar Jonas avea s-o scoată la capăt de îndată ce va ști cum să-și organizeze lucrul.

Umblînd și bînd pe unde nimerea, mai făcu și alte cunoștințe. Femeile îl ajutară. Putea să le vorbească, înainte sau după dragoste, putea mai ales să se laude puțin, ele îl înțelegeau, chiar dacă nu erau convinse de spusele lui. Uneori i se părea că simte iar în el vechea dorință de lucru. Într-o zi, încurajat de una din prietenele lui, se hotărî. Se întoarse acasă, încercă să lucreze din nou în dormitor, mai cu seamă că lipsea croitoreasa. Dar, după un ceas, puse pînza lîngă perete, îi surîse Louisei fără s-o vadă și ieși. Bău toată ziua și își petrecu noaptea la prietena lui, fără s-o poată, de altminteri, dori. Dimineața, Louise îl primi cu fața răvășită de durere. Ea vru să știe dacă se culcase cu femeia aceea. Jonas îi spuse că nu, deoarece fusese beat, dar că se culcase cu altele înainte. Și pentru prima oară, cu inima zdrobită, o văzu pe Louise privindu-l cu acea expresie de om ce se îneacă, pe care o dă surpriza și o durere prea mare. Descoperi atunci că nu se mai gîndise la ea în tot acest răstimp și se rușină. Îi ceru iertare, făgăduindu-i că de mîine totul va fi ca înainte. Louise nu putea vorbi și își întoarse capul spre a-și ascunde lacrimile.

A doua zi Jonas plecă de acasă dis-de-dimineață. Ploua. Se întoarse ud pînă la piele, cu brațele încărcate de scînduri. În camera cea mare doi prieteni, veniți să afle noutăți, își beau cafeaua.

— Jonas își schimbă maniera. Începe să picteze pe lemn, spuseră ei. Jonas surîse.

— Nu-i vorba de asta. Dar mă apuc într-adevăr de ceva nou.

Se duse în micul coridor în care dădeau ușile de la sala de duș, de la closet și de la bucătărie. Se opri în unghiul drept pe care-l făceau cele două coridoare și cercetă îndelung zidurile înalte ce urcau pînă la tavanul întunecat. Avea nevoie de un scaun fără spetează, pe care se duse să-l ceară portarului.

Cînd se întoarse în apartament, vizitatorii se mai înmulțiseră și, pentru a ajunge la capătul coridorului, avu de luptat cu dragostea prietenilor, fericiți că-l pot vedea, și cu întrebările familiei. Nevasta lui ieșea chiar în acea clipă din bucătărie. Jonas puse jos scaunul și o strînse puternic la piept. Louise îl privi :

— Te rog mult să n-o mai iei de la capăt.

— Nu, spuse Jonas. Voi picta. Trebuie să pictez.

Dar se uită la ea ca și cum n-ar fi văzut-o, și părea că-și vorbește lui însuși. Se așternu pe lucru. La jumătatea zidurilor construi un podeț, obținînd astfel ceva care semăna cu o cămăruță suspendată, foarte strîmtă, dar înaltă și adîncă. Spre seară totul era gata. Cu ajutorul scaunului, Jonas se prinse cu mîinile de marginea podețului și, pentru a pune la încercare rezistența întregii construcții, trase de cîteva ori cu putere de ea. Apoi se amestecă printre oaspeți, și toți se bucurară că-l văd din nou atît de prietenos. Seara, după ce casa se mai goli puțin, Jonas luă o lampă

cu gaz, un scaun, un taburet şi o ramă. Le urcă pe toate în cămăruţa lui suspendată, sub privirea uimită a celor trei femei şi a copiilor.

— De acum înainte, zise el din ungherul lui înalt, voi lucra fără să mai stingheresc pe nimeni.

Louise îl întrebă dacă era sigur că va putea să picteze acolo.

— Bineînţeles, spuse el, am nevoie de loc foarte puţin. Voi fi mai liber. Există pictori de seamă care au pictat la lumina luminării şi...

— E destul de solid podeţul ?

Podeţul era solid.

— Fii liniştită, spuse Jonas, e o soluţie minunată, şi coborî.

A doua zi în zori urcă iar sus, se aşeză pe scaun, puse rama pe taburet, sprijinind-o de perete, şi aşteptă aşa, fără să aprindă lampa. Singurele zgomote pe care le auzea limpede veneau de la bucătărie sau de la closet. Toate celelalte păreau îndepărtate, iar vizitele, ţîrîitul soneriei sau al telefonului, tot acel du-te-vino zilnic, conversaţiile ajungeau la el în chip nedesluşit, ca şi cum ar fi venit din stradă sau din curtea vecină. Mai mult, în timp ce tot apartamentul era scăldat într-o lumină crudă, aici penumbra era odihnitoare. Din cînd în cînd venea cîte un prieten şi se oprea dedesubt.

— Ce faci acolo, Jonas ?

— Lucrez.

— Fără lumină ?

— Da, pentru moment.

Nu picta, dar medita. În această penumbră şi în această linişte abia tulburată, care, dacă o asemuia cu tot ceea ce trăise el pînă atunci, i se părea liniştea deşertului sau a mormîntului, îşi asculta

propria inimă. Toate acele zgomote nu mai aveau parcă nici o legătură cu el, deși i se adresau lui. Era ca un om care moare singur, la el acasă, în somn : dimineața telefonul sună, febril și insistent, în casa pustie, deasupra unui trup de-a pururi surd. Dar el trăia, el asculta în sine această liniște, își aștepta steaua, încă ascunsă, dar care se pregătea să urce din nou, să răsară, în sfîrșit, strălucitoare, peste acele zile goale și tulburi. „Strălucește, strălucește, spunea el. Nu mă lipsi de lumina ta.“ Nu se îndoia că steaua va străluci din nou. Dar trebuia să mai mediteze o vreme, acum că avea, în sfîrșit, norocul să fie singur fără să se despartă de ai săi. Trebuia să descopere un lucru pe care nu-l înțelesese încă limpede, deși îl știuse întotdeauna și deși pictase întotdeauna ca și cum l-ar fi știut. Trebuia să dezlege, în sfîrșit, acea taină, care nu era numai taina artei, știa bine. Iată de ce nu aprindea lampa.

Acum Jonas se urca în fiecare zi în cămăruța lui suspendată. Vizitatorii se împuținară, căci Louise, ocupată cu gospodăria, nu avea timp de vorbă. Jonas cobora la vremea mesei, după care urca iar în ungherul lui. Rămînea aici ziua întreagă, nemișcat în întuneric. Noaptea cobora și se culca lîngă nevastă-sa, care la acea oră dormea de mult. După cîteva zile o rugă pe Louise să-i dea să mănînce sus, ceea ce ea și făcu, cu o grijă care-l înduioșă pe Jonas. Pentru ca să n-o mai obosească și altă dată, îi spuse să facă cîteva provizii, pe care le luă sus cu el. Cu timpul, nu mai coborî de loc ziua. Dar de provizii abia de se atingea.

Într-o seară o chemă pe Louise și îi ceru cîteva pături :

— O să dorm aici.

Louise îl privea, cu capul dat pe spate. Deschise gura vrînd să spună ceva, dar tăcu. Cerceta doar chipul lui Jonas, cu o privire neliniştită şi tristă ; dintr-o dată el văzu cît de mult îmbătrînise, şi ce urme adînci lăsase şi asupra ei oboseala vieţii lor. Se gîndi atunci că n-o ajutase niciodată cu adevărat. Dar înainte ca el să-i poată vorbi, ea îi surîse cu o dragoste care-i dădu lui Jonas o strîngere de inimă.

— Cum vrei tu, dragul meu, spuse ea.

De atunci îşi petrecu şi nopţile sus şi nu mai coborî aproape de loc. Curînd casa se goli de vizitatori, de vreme ce Jonas nu mai putea fi văzut nici în timpul zilei şi nici seara. Unora li se spunea că a plecat la ţară, altora, cînd minciuna devenea obositoare, că şi-a găsit un atelier. Numai Rateau venea cu sfinţenie. Se urca pe scaunul fără spetează iar capul lui mare şi cumsecade depăşea nivelul podeţului :

— Cum merge ? spunea el.

— Minunat.

— Lucrezi ?

— E ca şi cum aş lucra.

— Dar nu văd nici o pînză !

— Totuşi lucrez.

Dialogul acesta, purtat în condiţiile arătate, nu putea fi multă vreme prelungit. Rateau dădea din cap, cobora, o ajuta pe Louise reparînd vreun lighean sau vreo broască de uşă, apoi, fără să se mai urce pe scaun, îşi lua rămas bun de la Jonas, care-i răspundea din întuneric : „Noapte bună, frate". Într-o seară, Jonas adăugă la aceste cuvinte şi un „mulţumesc".

— De ce-mi mulţumeşti ?

— Pentru că mă iubeşti.

— Mare noutate ! spuse Rateau şi plecă.

Într-o altă seară, Jonas îl chemă pe Rateau, care veni grabnic. Pentru prima oară lampa era aprinsă. Jonas se apleca peste marginea podețului cu o expresie adînc neliniștită :

— Dă-mi o pînză, spuse el.

— Dar ce-i cu tine ? Ai slăbit, semeni cu o umbră.

— De cîteva zile aproape nu mai mănînc. Dar nu-i nimic, trebuie să lucrez.

— Mai întîi mănîncă.

— Nu, nu mi-e foame.

Rateau aduse o pînză. Înainte de a se face nevăzut în ungherul său, Jonas îl întrebă :

— Cum o mai duc ?

— Cine ?

— Louise și copiii.

— Sînt bine. Ar fi și mai bine dacă ai fi cu ei.

— Dar sînt cu ei. Nu uita să le spui că sînt tot timpul cu ei.

Și dispăru. Rateau își arătă față de Louise îngrijorarea. Ea îi mărturisi că de cîteva zile e foarte neliniștită. „Ce să fac ? Ah ! Dacă aș putea picta în locul lui !" Îl privea pe Rateau cu ochi nefericiți. „Nu pot trăi fără el", spuse ea. Avea din nou chipul ei de fată, care-l uimi pe Rateau. Acesta își dădu dintr-o dată seama că Louise roșise.

Lampa rămase aprinsă toată noaptea și toată dimineața următoare. Cînd Rateau sau Louise veneau să-l întrebe ce face, le răspundea doar atît : „Lăsați-mă, lucrez". La prînz mai ceru niște gaz. Lampa, care începuse să fumege, străluci din nou cu o flacără vie pînă seara. Rateau rămase să cineze cu Louise și copiii. La miezul nopții își luă rămas bun de la Jonas. Așteptă o clipă sub ungherul în care lampa mai ardea încă, apoi plecă

fără să spună nimic. În dimineața celei de a doua zi, cînd Louise se trezi, lampa era tot aprinsă.

Începea o zi frumoasă dar Jonas nu-și dădea seama de asta. Întorsese pînza cu fața la perete. Frînt de oboseală, aștepta, așezat pe scaun, cu mîinile odihnindu-i-se pe genunchi cu palmele în sus. Își spunea că de acum înainte nu va mai picta niciodată, era fericit. Auzea strigătele copiilor, zgomotul apei și al farfuriilor. Louise vorbea. Cînd trecea vreun camion pe bulevard, ferestrele mari zăngăneau. Lumea era acolo, tînără, vrednică să fie iubită. Jonas asculta minunata larmă a oamenilor. Venind de atît de departe, ea nu mai zădărnicea acea forță fericită din el, arta lui, acele gînduri cărora nu le putea da glas, pe veci tăcute, dar care-l înălțau deasupra tuturor lucrurilor, într-un aer liber și tare. Copiii alergau prin camere, fetița rîdea, și chiar și Louise, pe care n-o mai auzise rîzînd de atîta vreme. Îi iubea! Cît de mult îi iubea! Stinse lampa și, în întunericul care-l învăluia iarăși, i se păru că vede steaua, strălucitoare ca întotdeauna. Era ea, nu se înșela, și o mai privea încă, plin de recunoștință, cînd se prăbuși fără zgomot.

— Nimic grav, spunea, puțin mai tîrziu, doctorul pe care-l chemaseră. Muncește prea mult. Într-o săptămînă e pe picioare.

— Se va vindeca, sînteți sigur? îl întrebă Louise, cu chipul răvășit.

— Se va vindeca.

În cealaltă cameră, Rateau privea pînza, în întregime albă, în mijlocul căreia Jonas scrisese, cu litere foarte mici, doar un singur cuvînt, ce putea fi descifrat, dar care nu știai dacă trebuie citit *solitar* sau *solidar*.

PIATRA CARE CREŞTE

Maşina coti cu greu pe drumul de argilă clisoasă. Farurile luminară în noapte, de o parte a şoselei, apoi de cealaltă, două bărăci de lemn acoperite cu tablă. Lîngă cea de a doua, pe dreapta, se zărea, în ceaţa uşoară, un turn construit din grinzi cioplite grosolan. Din vîrful turnului pornea un cablu metalic, invizibil la bază, dar care pe măsură ce cobora în lumina farurilor, strălucea din ce în ce mai puternic, spre a se pierde în spatele povîrnişului care tăia şoseaua. Maşina încetini şi se opri la cîţiva metri de bărăci.

Omul din dreapta şoferului ieşi, trudindu-se, din deschizătura, prea strîmtă pentru el, a portierei. O dată ajuns afară, lîngă maşină, doborît de oboseală, înfipt greoi pe picioare, părea că ascultă mersul încetinit al motorului. Apoi se îndreptă în direcţia povîrnişului şi intră în conul de lumină al farurilor. Se opri în vîrful povîrnişului, cu spatele uriaş proiectat pe întunericul nopţii. După o clipă, întoarse capul. Faţa neagră a şoferului lucea deasupra tabloului de bord, surîzătoare. Omul făcu un semn ; şoferul întrerupse contactul. O linişte adîncă şi răcoroasă se lăsă

peste drum și pădure. Se auzi atunci zgomotul apelor.

Omul privea fluviul, în vale. Nu se vedea decît o largă mișcare de întuneric, semănată cu solzi strălucitori. Dincolo de ea, un întuneric mai dens, parcă închegat : fără îndoială, celălalt mal. Dacă te uitai bine, zăreai, totuși, pe acel mal încremenit, o lumină gălbuie care părea flacăra unei lanterne îndepărtate. Uriașul se întoarse către mașină și făcu un semn din cap. Șoferul stinse farurile, apoi le aprinse, începînd să semnalizeze la intervale regulate. Pe povîrniș, omul acum se ivea, acum dispărea, mai înalt și mai masiv cu fiecare înviere. Deodată, de cealaltă parte a fluviului, la capătul unui braț nevăzut, o lanternă se înălță de mai multe ori în aer. La un ultim semn al celui care pîndea de pe povîrniș, șoferul stinse definitiv farurile. Mașina și omul dispărură în beznă. Acum fluviul era aproape vizibil, sau, mai curînd, se zăreau cîțiva dintre lungii lui mușchi lichizi, care străluceau în răstimpuri. De fiecare parte a drumului, nespus de aproape, se desena pe cer pădurea întunecată. Ploaia ușoară care udase drumul cu o oră mai devreme stăruia încă în aerul călduț, făcînd și mai apăsătoare liniștea și nemișcarea acelui mare luminiș din inima pădurii virgine. Pe cerul negru tremurau stele încețoșate.

Dar de pe celălalt mal se înălță un zăngănit de lanțuri și un clipocit înăbușit de ape. Deasupra barăcii, la dreapta omului care aștepta nemișcat, cablul se încordă. Un scîrțîit surd începu să-l străbată, în timp ce dinspre fluviu se ridica un zgomot, nemărginit și totodată slab, de ape răscolite. Scîrțîitul deveni uniform, zgomotul de ape crescu și mai mult, apoi se preciză, pe măsură ce lanterna se apropia. Acum se putea vedea bine

cercul de lumină gălbuie care o înconjura. Nimbul acesta se lărgi treptat, apoi se micşoră din nou, în timp ce lanterna strălucea în ceaţă, începînd să lumineze, deasupra şi în jurul ei, un fel de acoperiş pătrat din ramuri uscate de palmier, sprijinit la cele patru colţuri pe nişte beţe groase de bambus. Acest adăpost rudimentar, pe lîngă care se agitau umbre nedesluşite, înainta domol către mal. Cînd ajunse pe la mijlocul fluviului, se zăriră limpede, în lumina galbenă, trei bărbaţi goi pînă la brîu, aproape negri, purtînd pălării de formă conică. Stăteau nemişcaţi, bine înfipţi pe picioarele lor uşor depărtate, cu trupul aplecat puţin înainte din pricina curentului puternic, ce izbea cu apele sale nevăzute în marginea unei plute mari şi rudimentare ce se ivi abia la urmă, din noapte şi din ape. Cînd bacul se apropie mai mult, omul zări în spatele adăpostului, în partea dindărăt, doi negri înalţi, purtînd şi ei pălării mari de pai şi îmbrăcaţi doar cu nişte pantaloni de pînză groasă. Stăteau alături, mînuind din răsputeri nişte prăjini, care se afundau încet în fluviu, spre partea dindărăt a plutei, în timp ce negrii, cu aceeaşi mişcare încetinită, se aplecau deasupra apei, pînă la limita echilibrului. În faţă, cei trei mulatri, nemişcaţi, tăcuţi, priveau cum se apropie malul, fără să-şi ridice ochii către cel care-i aştepta.

Dintr-o dată, bacul se izbi de capătul unui debarcader ce înainta în apă, luminat abia atunci de lanternă, care, în urma loviturii, începu să se legene. Negrii încremeniră cu mîinile înălţate, agăţaţi de capătul prăjinilor uşor cufundate în apă, dar cu muşchii încordaţi, străbătuţi de un freamăt neîntrerupt, ce părea că vine din apă şi din apăsarea ei. Ceilalţi oameni de pe plută zvîrliră

nişte lanţuri în jurul stîlpilor debarcaderului, săriră pe el, şi desfăşurară un fel de punte rudimentară, al cărei plan înclinat acoperi partea din faţă a plutei.

Omul se întoarse la maşină şi se urcă în ea, în timp ce şoferul punea motorul în mişcare. Maşina se căţără încet pe povîrniş, se profilă o clipă pe cer, apoi se înclină către fluviu, începînd să coboare. Cu frîna pusă, înainta încet, alunecînd uşor pe noroi, oprindu-se, apoi pornind din nou. Străbătu debarcaderul cu zgomot mare de scînduri săltate, ajunse la capătul lui, unde mulatrii aşteptau în tăcere, de o parte şi de alta, şi trecu încetişor pe plută. Cînd roţile de dinainte o atinseră, aceasta se scufundă puţin, dar săltă aproape de îndată la suprafaţă, primind întreaga greutate a maşinii. Şoferul duse maşina pînă în partea dindărăt a plutei, în faţa acoperişului pătrat de care atîrna lanterna. Fără să mai întîrzie, mulatrii strînseră puntea mobilă şi îşi făcură vînt pe bac, dezlipindu-l de malul noroios. Fluviul se arcui sub plută şi o ridică la suprafaţa apei, pe care începu să alunece încet, la capătul unui drug înalt de fier, ce alerga pe cer, de-a lungul cablului. Negrii traseră prăjinile pe bac. Omul şi şoferul ieşiră din maşină şi rămaseră neclintiţi la marginea plutei, privind în susul apei. Nimeni nu vorbise în timpul manevrei, şi, chiar şi acum, toţi stăteau la locurile lor, nemişcaţi şi tăcuţi, în afară de unul dintre negri, care-şi răsucea o ţigară din hîrtie groasă.

Omul privea către locul unde fluviul se ivea din marea pădure braziliană, coborînd către ei. Lat de mai multe sute de metri, apăsa cu apele lui tulburi şi mătăsoase marginea bacului, apoi, slobod la cele două capete, se aşternea din nou într-un singur val puternic, curgînd lin prin pădurea în-

tunecată, către mare și noapte. În aer plutea un miros veșted, venit din apă sau din cerul spongios. Se auzea clipocitul apelor grele sub bac și, de pe cele două maluri, în răstimpuri, chemarea broaștelor sau ciudate țipete de păsări. Uriașul se apropie de șofer. Acesta, mic și slab, sprijinit de unul din stîlpii de bambus, își înfundase mîinile în buzunarele unei salopete, cîndva albastră, dar care acum era îmbîcsită de praful roșu ce le scrîșnise toată ziua între dinți. Cu un surîs fericit pe fața lui tînără dar plină de zbîrcituri, privea, fără să vadă, stelele istovite ce mai pluteau încă pe cerul umed.

Dar țipetele de pasăre se auziră mai limpede, amestecate cu niște cîrîituri necunoscute și, aproape în aceeași clipă, cablul începu din nou să scîrțîie. Negrii își înfundară prăjinile și bîjbîiră, cu mișcări de orbi, în căutarea fundului. Omul se întoarse către malul pe care-l părăsiseră. Era acoperit de noapte și de ape, nemărginit și sălbatic, ca și continentul de arbori ce se întindea dincolo de el, pe mii de kilometri. Între oceanul atît de apropiat și această mare vegetală, mîna de oameni care plutea la acel ceas pe fluviul sălbatic părea pe veci pierdută. Cînd pluta se izbi de un nou debarcader, ai fi putut crede că ajunsese, cu toate odgoanele rupte, la țărmul unei insule învăluite în întuneric, după zile întregi de navigație înspăimîntată.

Cînd coborîră pe pămînt, se auzi, în sfîrșit, și glasul oamenilor. Șoferul îi plătise, iar ei, cu o voce ciudat de veselă în noaptea apăsătoare, salutau în portugheză mașina care pornea mai departe la drum.

— Ei spus şaizeci de kilometri pînă la Iguape. Mai ai de mers trei ore şi terminat. Socrate mulţumit, vesti şoferul.

Omul rîse, cu un rîs bun, puternic şi cald, care îi semăna.

— Şi eu, Socrate, sînt mulţumit. Sînt bucuros că drumul e tare.

— Tu prea greu, domnu' d'Arrast, tu prea greu, rîdea şi şoferul, fără să se poată opri.

Maşina luase oarecare viteză. Gonea printre ziduri înalte de arbori şi de vegetaţie luxuriantă, învăluită într-o mireasmă molatică şi dulceagă. Muşte luminoase îşi încrucişau zborul, săgetînd fără odihnă întunericul pădurii şi, la răstimpuri, păsări cu ochi roşii se izbeau pentru o clipă de parbrizul maşinii. Uneori, un urlet ciudat venea pînă la ei din străfundurile nopţii, şi atunci şoferul îşi privea vecinul, holbîndu-şi ochii în modul cel mai comic.

Drumul cotea cînd la dreapta, cînd la stînga, traversînd nenumărate pîrîuri, pe podeţuri de scînduri şubrede, care săltau la trecerea maşinii. După o oră, ceaţa începu să se îndesească. Se porni o ploaie măruntă, subţiind lumina farurilor. În ciuda zguduiturilor, d'Arrast aproape adormise. Nu mai gonea prin pădurea umedă, ci din nou pe drumurile din Serra, pe care le străbătuseră în acea dimineaţă, plecînd din San Paolo. Acele drumeaguri de ţară erau învăluite zi şi noapte într-un praf roşu, al cărui gust îl mai simţeau încă în gură şi care, jur-împrejur, cît vedeai cu ochii, acoperea vegetaţia rară a stepei. Soarele apăsător, munţii palizi şi mîncaţi de puhoaie, zebuşii costelivi întîlniţi în cale, avînd drept alai stoluri obosite şi jalnice de vulturi urubu, lunga, nesfîrşita călătorie prin deşertul

roşu... Tresări. Maşina se oprise. Erau în Japonia : case cu decoraţie fragilă de fiecare parte a drumului şi, în case, chimonouri furişate. Şoferul vorbea cu un japonez îmbrăcat într-o salopetă murdară, pe cap cu o pălărie de pai, braziliană. Apoi maşina porni din nou.

— Spus numai patruzeci kilometri.

— Unde eram ? La Tokio ?

— Nu, Registro. La noi toţi japonezii venit aici.

— De ce ?

— Nimeni ştiut. Ei galbeni, domnu' d'Arrast.

Pădurea începuse să se mai rărească, iar drumul se făcuse mai bun dar era la fel de lunecos. Maşina patina pe nisip. Prin geam pătrundea o adiere umedă, călduţă, puţin acrişoară.

— Tu simţit ? spuse şoferul, trăgînd aerul în piept cu lăcomie, ăsta miros de mare. Pînă la Iguape puţin.

— Dacă nu ni se termină benzina, spuse d'Arrast.

Şi adormi din nou, liniştit.

În zori, d'Arrast, abia trezit din somn, privea cu uimire din patul lui la încăperea în care se afla. Pereţii mari erau proaspăt spoiţi pînă la jumătate cu o vopsea întunecată. În partea de sus fuseseră cîndva albi, dar acum erau acoperiţi pînă în tavan cu un strat de var gălbui şi scorojit. Paturile erau aşezate pe două rînduri, cîte şase de fiecare parte. Numai unul era desfăcut, la celălalt capăt al rîndului în care se afla el, şi acela era gol. Dar, auzind un zgomot din stînga, se întoarse către uşă, în pragul căreia stătea rîzînd Socrate, cu cîte o sticlă de apă minerală în fiecare mînă.

— Fericită amintire ! spunea el.

D'Arrast se scutură din amorțeală. Da, spitalul în care primarul îi găzduise în ajun se numea „Fericită amintire".

— Amintire sigură, continuă Socrate. Spus mai întîi construit spital și mai tîrziu construit apa. Pînă atunci, fericită amintire, ține apa care pișcă și te spală.

Plecă, rîzînd și cîntînd, cîtuși de puțin obosit, după cum se vedea, de strănuturile cumplite care-l scuturaseră toată noaptea, și din pricina cărora d'Arrast nu putuse închide nici o clipă ochii.

D'Arrast se trezise acum de-a binelea. Prin ferestrele cu gratii din fața lui zărea o curte mică. Argila roșie fusese desfundată de ploaia care se vedea șiroind fără zgomot peste un pîlc înalt de aloes. O femeie trecea ținînd întinsă cu amîndouă mîinile deasupra capului o basma. D'Arrast se culcă iar, dar în clipa următoare se ridică și coborî din pat, care se îndoi și gemu sub greutatea lui. Socrate intră chiar atunci.

— Primar așteaptă afară, domnu' d'Arrgast.

Dar, în fața expresiei lui d'Arrast :

— Nu te grăbi, el niciodată grăbit.

După ce se rase, cu apă minerală, d'Arrast se îndreptă către ieșirea pavilionului. Primarul, care avea proporțiile și, sub ochelarii înrămați cu aur, înfățișarea unei nevăstuici amabile, părea absorbit în contemplarea ursuză a ploii. Dar un surîs încîntător i se așternu pe chip de îndată ce-l zări pe d'Arrast. Își îndreptă trupul scund, și făcu repede cîțiva pași înainte, încercînd să-l strîngă în brațe pe „domnul inginer". Chiar atunci o mașină frînă în fața lor, de cealaltă parte a micului zid care împrejmuia curtea, derapă pe lutul ud și se opri de-a curmezișul.

— Judecătorul ! spuse primarul.

Judecătorul, ca și primarul, era îmbrăcat într-un costum albastru închis. Dar era mult mai tînăr, sau cel puțin așa părea, din pricina staturii lui elegante și a obrazului său fraged, de adolescent uimit. Acum străbătea curtea, îndreptîndu-se către ei și ocolind băltoacele cu multă grijă. Cînd ajunse la cîțiva pași de d'Arrast, întinse brațele către el, urîndu-i bun venit. Era mîndru că-l poate primi pe domnul inginer, venirea lui era o mare cinste pentru sărmanul lor oraș, iar el, judecătorul, se bucura nespus la gîndul serviciilor neprețuite pe care domnul inginer le va aduce orașului Iguape prin construirea micului dig ce va pune la adăpost de inundațiile periodice cartierul de pe malul fluviului. Să poruncești apelor, să supui fluviile, ah ! ce nobilă meserie, și nu mai încăpea nici o îndoială că sărmanii locuitori ai orașului Iguape nu vor uita niciodată numele domnului inginer și că, mulți ani de acum înainte, îl vor pomeni în rugăciunile lor. D'Arrast, subjugat de atîta farmec și de atîta elocință, mulțumi, fără a îndrăzni să se mai întrebe ce legătură poate exista între un judecător și un dig. De altfel, după părerea primarului, trebuiau să se ducă la club, unde persoanele cele mai de vază din oraș doreau să-l primească pe domnul inginer cu toată cinstea, înainte de a merge să viziteze împreună cartierul de pe malul fluviului. Dar cine erau aceste persoane de vază ?

— Eu însumi, spuse primarul, în calitate de primar, domnul Carvalho, aici de față, căpitanul portului, și alți cîțiva, mai puțin însemnați. De altfel, nu va fi nevoie să stați de vorbă cu ei, căci nu știu franțuzește.

D'Arrast îl chemă pe Socrate și-i spuse că se va întoarce către prînz.

— Bine, spuse Socrate. Eu mers Grădina Fîntînii.

— Grădina... ?

— Da, toţi ştiut unde este, nu teamă la tine domnu' d'Arrast.

Ieşind, d'Arrast îşi dădu seama că spitalul se afla chiar la marginea pădurii, ale cărei ramuri uriaşe se întindeau aproape pînă peste acoperişuri. Pe toată suprafaţa arborilor cădea o pînză subţire de apă, pe care pădurea deasă o sorbea fără zgomot, ca un burete uriaş. Oraşul, cam vreo sută de case acoperite cu ţiglă de culoare spălăcită, era aşezat între pădure şi fluviu, al cărui vuiet depărtat ajungea pînă la spital. Maşina străbătu mai întîi nişte străzi noroioase şi ajunse curînd într-o piaţă pătrată, destul de mare. Printre bălţi, lutul roşu mai păstra încă urme de cauciucuri, de roţi de căruţă şi de copite. De jur-împrejurul pieţei se vedeau case scunde, cu tencuiala felurit colorată, iar în spatele lor se înălţau cele două clopotniţe rotunde ale unei biserici în stil colonial, spoită în alb şi în albastru. Peste acest decor sărac plutea, venind dinspre estuar, un miros de sare. Prin mijlocul pieţei rătăceau cîteva siluete, ude leoarcă. Pe lîngă case umbla, cu paşi mărunţi, cu mişcări încete, o mulţime pestriţă de gauchos, de japonezi, de indieni metişi, precum şi o seamă de personalităţi locale, ale căror haine elegante, de culoare închisă, păreau aici exotice. La trecerea maşinii se dădeau la o parte, apoi rămîneau pe loc, urmărind-o cu privirea. Cînd maşina se opri în faţa uneia din casele din piaţă, în jurul ei se formă, în tăcere, un cerc de gauchos uzi pînă la piele.

La club, un fel de mic bar la primul etaj, mobilat cu o tejghea de bambus şi cu nişte măsuţe

înalte din tablă groasă, persoanele de vază se strînseseră în număr mare. Se bău rachiu de trestie în cinstea lui d'Arrast, după ce primarul, înălțînd paharul, îi urase bun venit și toată fericirea pe care și-o putea dori. Dar în timp ce d'Arrast își bea rachiul lîngă fereastră, un lungan cu pantaloni de călărie și cu jambiere de piele veni către el și, clătinîndu-se puțin pe picioare, îi ținu un mic discurs încîlcit, din care inginerul nu înțelese decît cuvîntul „pașaport". D'Arrast șovăi, apoi scoase hîrtiile, pe care celălalt i le zmulse cu lăcomie. După ce răsfoi pașaportul, lunganul manifestă o proastă dispoziție evidentă. Își reluă discursul, scuturînd hîrtiile sub nasul inginerului, care, fără să-și piardă cumpătul, privea liniștit la furiosul său interlocutor. În acea clipă judecătorul se apropie surîzînd și vru să știe ce s-a întîmplat. Bețivul își aruncă o clipă ochii asupra firavei făpturi ce-și îngăduia să-l întrerupă, după care, clătinîndu-se în chip și mai primejdios, începu să fluture pașaportul pe sub nasul noului venit. D'Arrast, fără grabă, se așeză la o măsuță și așteptă. Dialogul deveni foarte viu și, cu totul pe neașteptate, judecătorul se răsti cu o voce năprasnică, de care nu l-ai fi crezut niciodată în stare. În chip la fel de neașteptat, lunganul bătu pe dată în retragere, ca un copil care a făcut o poznă. La un ultim răcnet al judecătorului, o porni către ușă, cu mersul nesigur al unui școlar leneș ce a fost pedepsit, și ieși.

Judecătorul se grăbi să-i explice lui d'Arrast, cu o voce melodioasă, că grosolanul personaj era șeful poliției, că el îndrăznea să pretindă că pașaportul nu este în regulă și că, pentru obrăznicia lui, va fi pedepsit. Domnul Carvalho se adresă

apoi persoanelor de vază, care se şi grăbiseră să-l înconjoare pe d'Arrast, şi păru că le întreabă ceva. După o scurtă discuţie, judecătorul îi ceru domnului inginer toate scuzele cu putinţă, rugîndu-l să considere că numai beţia putea să explice o asemenea nesocotire a sentimentelor de respect şi de recunoştinţă pe care i le datora tot oraşul Iguape şi cerîndu-i să binevoiască a hotărî el însuşi ce pedeapsă să i se aplice jalnicului personaj. D'Arrast răspunse că nu voia nici o pedeapsă, că incidentul era lipsit de importanţă şi că el nu dorea decît să ajungă cît mai repede la fluviu. Luă atunci cuvîntul primarul, care afirmă, pe un ton plin de o duioasă bunătate, că o pedeapsă era totuşi necesară, că vinovatul va rămîne la arest şi că vor aştepta cu toţii ca eminentul lor oaspete să binevoiască a-i hotărî soarta. Nici un fel de cuvînt de împotrivire nu putu îndupleca asprimea lui surîzătoare, şi d'Arrast se văzu nevoit să promită că va mai chibzui. Apoi hotărîră să viziteze cartierul de lîngă fluviu.

Fluviul îşi revărsa apele gălbui peste malurile joase şi alunecoase. Lăsaseră în urma lor ultimele case din Iguape şi acum se găseau între fluviu şi un povîrniş înalt şi abrupt, de care se agăţau colibe de ramuri şi de chirpici. În faţa lor, la capătul povîrnişului, ca şi pe celălalt mal, începea, pe neaşteptate, pădurea. Dar albia apelor se lărgea văzînd cu ochii printre copaci, pînă la o linie nedeslușită, de un cenuşiu gălbui : marea. D'Arrast se îndreptă în tăcere către povîrniş, al cărui perete purta urme încă proaspete ce arătau pînă unde se ridicase apa în diferite rînduri. O potecă plină de noroi ducea la colibe. În faţa lor, cîţiva negri priveau în tăcere la noii veniţi. Cîteva perechi se ţineau de mînă şi, chiar pe marginea po-

vîrnişului, în fața adulților, un şir de copii de vîrstă fragedă, cu pîntecele umflat şi cu picioarele subțiri, își holbau ochii rotunzi.

Cînd ajunse în fața colibelor, d'Arrast îl chemă cu un semn pe comandantul portului, un negru mare şi surîzător, îmbrăcat într-o uniformă albă. D'Arrast îl întrebă în spaniolă dacă putea intra într-o colibă. Comandantul îl asigură că da, găsea chiar că ideea e minunată, şi că domnul inginer va vedea lucruri foarte interesante. Se adresă negrilor, vorbindu-le vreme îndelungată, şi arătînd cînd spre d'Arrast, cînd spre fluviu. Negrii îl ascultau fără un cuvînt. Cînd comandantul tăcu, nimeni nu se clinti din loc. El le vorbi din nou, cu glas repezit. Apoi se adresă direct unuia dintre oameni, care negă dînd din cap. Comandantul spuse atunci cîteva cuvinte cu o voce poruncitoare. Omul se desprinse dintre ceilalți, oprindu-se în fața lui d'Arrast, şi-i arătă drumul cu mîna. Dar privirea lui era duşmănoasă. Era un bărbat destul de vîrstnic, cu părul încărunțit, lînos şi scurt, cu fața îngustă şi zbîrcită. Avea trupul încă tînăr, umerii uscați şi zdraveni iar sub pantalonii de pînză şi sub cămaşa zdrențuită i se ghiceau muşchii puternici. O luară înainte, urmați de comandant şi de mulțimea negrilor, şi se cățărară pe un nou povîrniş, şi mai abrupt, pe care colibele din pămînt, din cutii de tinichea şi din trestie se țineau atît de greu că trebuiseră întărite cu bolovani. În drum se întîlniră cu o femeie ce cobora pe cărare, alunecînd din cînd în cînd pe tălpile goale, şi care purta pe creştet un bidon de tablă plin cu apă. Ajunseră la un fel de piață mică, înconjurată de trei colibe. Omul se îndreptă către una din ele şi împinse o uşă de bambus cu țîțînile din liane. Apoi se trase la o parte, fără un

cuvînt, uitîndu-se la inginer cu aceeași privire neclintită. În colibă, d'Arrast nu văzu în prima clipă decît un foc abia mocnit, aprins chiar în mijloc, de-a dreptul pe pămînt. Apoi desluși, într-un ungher, în fund de tot, un pat de aramă, fără așternut și cu o somieră stricată, iar în ungherul opus, o masă, pe care se înșiruiau vase de lut. Între masă și pat se afla un fel de poliță, pe care fusese așezată la loc de cinste o cromolitografie înfățișîndu-l pe Sfîntul Gheorghe. În rest, doar un morman de zdrențe, îngrămădite în dreapta ușii, și niște șorțuri de toate culorile, spînzurate la uscat de tavan, deasupra focului. D'Arrast, nemișcat, trăgea în piept izul de fum și de sărăcie care se ridica din pămîntul colibei, tăindu-i răsuflarea. În spatele lui, comandantul bătu din palme. Inginerul se întoarse și, în prag, în lumina de afară, zări silueta grațioasă a unei tinere negrese care-i întindea ceva : el luă paharul și bău rachiul gros de trestie. Fata întinse tava după paharul gol și ieși, cu o mișcare atît de lunecoasă și de vie, încît d'Arrast simți dintr-o dată dorința s-o oprească.

Dar cînd ieși în urma ei, nu o mai recunoscu în mulțimea negrilor și a persoanelor de vază din oraș, care se adunaseră în jurul colibei. Îi mulțumi bătrînului, iar acesta se înclină, fără un cuvînt. Apoi porni înapoi. Comandantul, care mergea în urma lui, își reluase explicațiile, întrebîndu-l totodată cînd își va începe lucrările societatea franceză din Rio și dacă digul va putea fi terminat înaintea marilor ploi. D'Arrast îi răspunse că nu știe : gîndurile lui rătăceau însă departe. Cobora către fluviul răcoros, sub ploaia măruntă. Asculta acel vuiet uriaș pe care-l auzea fără încetare de cînd sosise aici și despre care nu

putea niciodată spune dacă vine dinspre pădure sau dinspre fluviu. Cînd ajunse pe mal, privi în depărtare către linia tremurată a mării, către miile de kilometri de ape pustii, către Africa și, dincolo de ea, către Europa, de unde venea el.

— Domnule comandant, spuse el, din ce trăiesc oamenii aceștia ?

— Muncesc, cînd au unde. Sîntem săraci.

— Și ei sînt cei mai săraci ?

— Da, sînt cei mai săraci.

Judecătorul, care sosea în acea clipă, alunecînd ușor pe tălpile pantofilor lui fini, spuse că negrii îl iubeau încă de pe acum pe domnul inginer, care le va da de lucru.

— Știți poate, spuse el, că nu e zi în care să nu danseze și să nu cînte ?

În clipa următoare, cu totul pe neașteptate, îl întrebă pe d'Arrast dacă se gîndise la pedeapsă.

— Ce pedeapsă ?

— Ați uitat de șeful poliției ?

— Să-l iertăm.

Judecătorul spuse că lucrul nu e cu putință și că vinovatul trebuie pedepsit, în timp ce d'Arrast pornea îndărăt către Iguape.

În mica Grădină a Fîntînii, misterioasă și tăcută sub ploaia măruntă, ciorchini de flori ciudate se revărsau de-a lungul lianelor, printre bananieri și pandanus. Grămezi de pietre ude însemnau locul de răscruce al cărărilor, pe care umbla la acea oră o mulțime pestriță. Metiși, mulatri, gauchos vorbeau între ei cu voce scăzută sau se afundau, mergînd agale, pe aleile de bambuși pînă la locul unde pîlcurile de copaci se îndeseau, devenind de nepătruns. Acolo, cu totul pe neașteptate, începea pădurea.

D'Arrast îl căuta pe Socrate în mulțime, cînd se pomeni cu el în spate.

— Azi sărbătoare, rîse Socrate, sprijinindu-se cu amîndouă mîinile de umerii uriași ai lui d'Arrast și țopăind în voie.

— Ce sărbătoare ?

— Cum ? se miră Socrate, și trecu în fața lui d'Arrast. Tu nu știut ? Sărbătoarea lui Domnu' nostru Isus Christos. În fiecare an toți venit la grotă cu ciocan.

Socrate arătă cu mîna, dar nu spre grotă, ci către un grup de oameni care, într-un colț al grădinii, părea că așteaptă ceva.

— Uite cum fost. Ascultă. Într-o zi statuia lui Isus venit de la mare pe fluviu. Pescarii găsit pe ea. Frumoasă ! Frumoasă ! Ei spălat pe ea aici în grotă. Și o piatră crescut în grotă. În fiecare an, azi sărbătoare. Spargi, spargi cu ciocan bucăți din piatră, care purtat noroc. Tu spargi, spargi, ea crește, crește. Minune !

Ajunseră la grotă. Peste capetele celor ce așteptau, puteau zări intrarea scundă. Înăuntru, în întunericul străpuns de flacăra lumînărilor, o siluetă ghemuită izbea cu un ciocan. Omul, un gaucho deșirat cu mustăți lungi, se ridică și ieși, ținînd în palma deschisă, în așa fel încît să poată fi văzută, o bucățică de stîncă jilavă, pe care se grăbi s-o ascundă cu grijă în pumn, chiar înainte de a se fi îndepărtat cu totul. Un alt bărbat intră după el în grotă, încovoindu-și spinarea.

D'Arrast se întoarse și privi. În jurul lui pelerinii așteptau, fără să-l vadă, neclintiți sub ploaia care curgea din copaci în văluri subțiri. Aștepta ca și ei, în fața grotei, în aburul ploii, și nu știa ce. De o lună, de cînd venise în această țară, aștepta într-una ceva. Aștepta, în căldura roșie a

zilelor umede, sub stelele mărunte ale nopții, în ciuda meseriei lui, în ciuda șoselelor și a digurilor ce trebuiau construite, ca și cum munca pentru care venise aici nu era decît un pretext, prilejul unei surprize sau al unei întîlniri pe care nu și-o putea nici măcar închipui dar care-l aștepta, cu răbdare, la capătul lumii. Își alungă gîndurile și se îndepărtă de grotă, fără ca nimeni din micul grup să-i fi aruncat vreo privire, îndreptîndu-se către ieșirea grădinii. Trebuia să se întoarcă la fluviu și să se apuce de lucru.

Dar la poartă îl aștepta Socrate, care discuta cu însuflețire cu un bărbat mic și solid, lat în spate, cu pielea de un negru gălbui. Era ras în cap, din care pricină fruntea-i, frumos boltită, părea și mai mare. În schimb fața lui lată și netedă era împodobită cu o barbă foarte neagră, tăiată pătrat.

— El, campion, spuse Socrate în chip de prezentare. Mîine mers procesiune.

Omul, îmbrăcat în haine marinărești de pînză groasă, purtînd un tricou cu dungi albastre și albe pe sub bluza de marinar, îl cerceta atent pe d'Arrast cu ochii săi negri și liniștiți. În același timp surîdea, arătîndu-și dinții foarte albi între buzele pline și lucioase.

— El vorbit spaniola, spuse Socrate și, întorcîndu-se către necunoscut : Povestește la domnu' d'Arrast.

Apoi se îndreptă dansînd către un alt grup. Omul nu mai zîmbi, privindu-l pe d'Arrast cu o curiozitate fățișă.

— Te interesează, căpitane ?

— Nu sînt căpitan, spuse d'Arrast.

— Nu-i nimic. Dar ești domn. Mi-a spus mie Socrate.

— Eu, nu. Dar bunicul meu a fost. Și tatăl lui și toți cei din care se trage tatăl lui. Azi nu mai există domni în țara noastră.

— Înțeleg, spuse negrul rîzînd, toți sînt domni.

— Nu, n-ai înțeles. Nu mai există nici domni, nici oameni din popor.

Celălalt chibzui o clipă, apoi spuse :

— Nimeni nu muncește, nimeni nu suferă ?

— Ba da, milioane.

— Atunci, ăștia sînt oameni din popor.

— Dacă vrei, da, poporul există și azi. Dar stăpînii lui sînt polițiștii sau negustorii.

Fața binevoitoare a mulatrului se întunecă. Apoi el mormăi :

— Ptiu ! să cumperi și să vinzi ! Ce treabă murdară ! Iar polițiștii sînt mai răi decît cîinii.

Cu totul pe neașteptate izbucni în hohote de rîs.

— Tu nu vinzi ?

— Nu prea. Fac poduri, drumuri.

— Bună treabă ! Eu sînt bucătar pe un vas. Dacă vrei, îți fac mîncarea noastră de fasole neagră.

— Sigur că vreau.

Bucătarul se apropie de d'Arrast și-l apucă de braț.

— Ascultă, mi-a plăcut ce mi-ai spus. Vreau să-ți spun și eu ceva. Poate o să-ți placă și ție.

Îl trase aproape de ieșire, pe o bancă de lemn udă, sub un pîlc de bambuși.

— Eram pe mare, în dreptul Iguapei, pe un mic petrolier care aprovizionează porturile de pe coastă. Pe bord a izbucnit focul. Nu din vina mea, căci îmi cunosc meseria. Dar așa-i cînd e să se-ntîmple o nenorocire. Am izbutit să punem bărcile pe apă. În timpul nopții s-a stîrnit o furtună pe

mare, barca s-a răsturnat, iar eu m-am dus la fund. Cînd m-am ridicat din nou la suprafață, m-am izbit cu capul de barcă. Am început să plutesc la întîmplare. Noaptea era întunecoasă, valurile mari, eu nu prea știam să înot, și îmi era și frică. Deodată am văzut în depărtare o lumină și am ghicit că acolo e turnul bisericii Domnului nostru Isus Christos, din Iguape. I-am făgăduit atunci Domnului Isus că, dacă mă ajută să scap cu viață, o să car pe creștet în timpul procesiunii o piatră grea de cincizeci de kilograme. N-o să mă crezi, dar apele s-au liniștit, și sufletul meu o dată cu ele. Am înotat lin, stăpînit de o mare fericire, și am ajuns la țărm. Mîine îmi voi ține făgăduiala.

Îl privi dintr-o dată pe d'Arrast, cu chipul bănuitor :

— Îți vine să rîzi ?

— Nu. Făgăduielile trebuiesc ținute.

Bucătarul îl bătu pe umăr.

— Vino la fratele meu, pe malul fluviului. O să-ți fierb niște fasole.

— Nu, spuse d'Arrast, acum am treabă. Diseară, dacă vrei.

— Bine. Dar la noapte se dansează și se fac rugăciuni în coliba cea mare. E sărbătoarea Sfîntului Gheorghe.

D'Arrast îl întrebă dacă va dansa și el. Fața bucătarului se întunecă ; pentru prima oară, îi ocoli privirea.

— Nu, nu voi dansa. Mîine trebuie să car piatra, și e tare grea. O să mă duc diseară la sărbătoarea sfîntului, dar o să plec devreme.

— Ține mult ?

— Toată noaptea, pînă dimineața tîrziu.

Se uită la d'Arrast, cu o privire oarecum ruşinată.

— Vino la dans. O să mă iei la întoarcere cu tine. Altfel voi rămîne şi voi dansa. Poate n-o să fiu în stare să mă stăpînesc.

— Îţi place să dansezi ?

Ochii bucătarului se aprinseră şi în ei se desluşi un fel de lăcomie.

— Îmi place. Şi mai sînt şi ţigările de foi, sfinţii, femeile... Uiţi de toate, nu mai asculţi de nimeni.

— Sînt şi femei ? Toate femeile din oraş ?

— Nu din oraş, ci din colibe.

Bucătarul zîmbi din nou.

— Vino. De căpitan o să ascult. Şi o să mă ajuţi să-mi ţin făgăduiala.

D'Arrast se simţi uşor enervat. Ce-i păsa lui de acea făgăduială absurdă ? Dar, cînd privi chipul deschis şi frumos care-i surîdea încrezător, pielea neagră lucind de sănătate şi de viaţă, se pomeni spunînd :

— Voi veni. Dar acum aş vrea să te mai duc cîţiva paşi.

Fără să ştie de ce, o vedea în acelaşi timp în închipuire pe tînăra negresă, înfăţişîndu-i ofranda de bun venit.

Ieşiră din grădină, străbătură mai multe străzi noroioase şi ajunseră în piaţa publică plină de gropi, care părea şi mai mare din pricina caselor scunde aflate jur-împrejur. Deşi ploaia nu se înteţise, apa curgea acum şiroaie pe tencuiala zidurilor. Prin văzduhul spongios, vuietul fluviului şi al copacilor ajungea, înăbuşit, pînă la ei. Înaintau cot la cot, d'Arrast, călcînd greoi, bucătarul, cu pasul hotărît şi elastic. Acesta ridica din cînd în cînd capul şi surîdea către tovarăşul său. O apu-

cară înspre biserică, ce se vedea pe deasupra caselor, ajunseră la marginea pieței, străbătură apoi alte străzi pline de noroi, peste care stăruia un miros agresiv de mîncare gătită. Uneori cîte o femeie, în mînă cu o farfurie sau vreo unealtă de bucătărie, își arăta pentru o clipă în prag chipul curios. Trecură prin fața bisericii, apoi pătrunseră într-un cartier vechi, strecurîndu-se printre aceleași case scunde, și, pe neașteptate, se auzi desluşit vuietul fluviului nevăzut, în spatele cartierului de colibe, pe care d'Arrast îl recunoscu îndată.

— Bun. Acum te las. Pe diseară, spuse el.

— Da, în fața bisericii.

Dar, în timp ce-i vorbea, bucătarul îl apucase pe d'Arrast de mînă. Șovăia. Apoi se hotărî :

— Tu nu l-ai chemat niciodată pe Dumnezeu în ajutor, nu i-ai făgăduit niciodată nimic ?

— Ba da, o dată, cred.

— În timpul unui naufragiu ?

— Da, dacă vrei.

Și d'Arrast își trase mîna brusc. Dar, în clipa în care vru să pornească înapoi, întîlni privirea bucătarului. Șovăi, apoi surîse.

— Pot să-ți spun, deși e un lucru fără însemnătate. Cineva trebuia să moară din vina mea. Mi se pare că atunci l-am chemat pe Dumnezeu în ajutor.

— I-ai făgăduit ceva ?

— Nu. Aș fi vrut să-i făgăduiesc.

— S-a întîmplat de mult ?

— Cu puțină vreme înainte de a veni aici.

Bucătarul își prinse barba cu amîndouă mîinile. Ochii îi străluceau.

— Ești un adevărat căpitan. Casa mea e și a ta. O să mă ajuți să-mi țin făgăduiala. Are să fie

ca și cum ai fi făgăduit tu însuți. O să-ți fie de ajutor.

D'Arrast surîse.

— Nu cred.

— Ești mîndru, căpitane.

— Cîndva am fost mîndru, acum sînt doar singur. Dar spune-mi, bunul Isus ți-a răspuns întotdeauna la chemare ?

— Nu întotdeauna, căpitane.

— Și atunci ?

Bucătarul izbucni într-un rîs proaspăt și copilăresc.

— E liber să-mi răspundă cînd vrea el, nu ?

La club, unde d'Arrast luă masa cu persoanele cele mai de vază din Iguape, primarul îi spuse că va trebui să semneze în cartea de aur a orașului, pentru ca să se păstreze măcar această mărturie despre marele eveniment pe care-l constituia venirea sa aici. Judecătorul, la rîndu-i, găsi cîteva formule noi pentru a lăuda nu numai virtuțile și talentele domnului inginer ci și modul plin de simplitate în care oaspetele lor înțelegea să reprezinte printre ei marea țară căreia avea cinstea să-i aparțină. D'Arrast le răspunse doar că era convins că aceasta era într-adevăr o mare cinste, dar că, pe de altă parte, societatea sa era bucuroasă de a fi obținut adjudecarea acelor lucrări de lungă durată. Judecătorul protestă însă în fața unei atît de mari modestii.

— Fiindcă veni vorba, spuse el, v-ați gîndit cum să-l pedepsim pe șeful poliției ?

D'Arrast îl privi surîzînd.

— Da.

El, d'Arrast, va socoti că i se face un hatîr și o favoare cu totul deosebită dacă-l vor ierta pe acel personaj, spunîndu-i totodată că își dato-

rează iertarea oaspetelui lor. Astfel, șederea sa printre generoșii locuitori ai frumosului oraș Iguape, pe care se bucură atît de mult să-i cunoască, va putea începe într-o atmosferă de bună înțelegere și de prietenie. Judecătorul, atent și surîzător, încuviință din cap. Medită o clipă la formula folosită de interlocutorul său, ca unul ce se pricepea la asemenea lucruri, apoi se adresă asistenței, îndemnînd-o să aplaude tradițiile pline de mărinimie ale marei națiuni franceze, după care, întors din nou cu fața către d'Arrast, se declară satisfăcut.

— Așa stînd lucrurile, încheie el, vom cina diseară cu șeful poliției.

D'Arrast spuse că era invitat de niște prieteni la ceremonia dansului, în cartierul cocioabelor.

— A, da! spuse judecătorul. Sînt bucuros că vă duceți acolo. Veți vedea, nu poți să nu iubești poporul nostru cînd ai apucat să-l cunoști.

În aceeași seară, d'Arrast, bucătarul și fratele acestuia erau așezați în jurul unui foc stins, în mijlocul colibei pe care inginerul o vizitase de dimineață. Fratele nu păruse surprins văzîndu-l din nou. Vorbea foarte prost spaniola și se mărginea aproape numai să dea din cap. Bucătarul, în schimb, voise la început să afle tot felul de lucruri cu privire la catedrale, apoi le vorbise pe larg despre supa de fasole. Se făcuse aproape întuneric. D'Arrast îi mai putea încă vedea pe bucătar și pe fratele lui, dar deslușea cu greu, în fundul colibei, silueta ghemuită a unei bătrîne și pe aceea a fetei, care, și de astă-dată, îi adusese să bea. În vale se auzea zgomotul monoton al fluviului.

Bucătarul se ridică și spuse: „E timpul". Se ridicară, dar femeile rămaseră nemișcate. Nu ieșiră decît bărbații. D'Arrast șovăi o clipă, apoi îi urmă. Noaptea se lăsase de-a binelea și ploaia se oprise. Cerul, de un negru spălăcit, părea lichid. În apa lui străvezie și întunecată, aproape de marginea zării, începeau să se aprindă stelele, ce se stingeau aproape în aceeași clipă, căzînd una cîte una în fluviu, ca și cum cerul și-ar fi picurat ultimele lumini. Aerul dens mirosea a fum și a apă. Se auzea vuietul foarte apropiat al pădurii uriașe și încremenite. Și dintr-o dată se înălțară în depărtare bătăi de tobă și cîntece. La început surde, apoi deslușite, se apropiară din ce în ce mai mult, apoi amuțiră. Puțin după aceea se ivi o procesiune de tinere negrese, îmbrăcate în rochii albe de mătase ieftină, cu talia foarte joasă. În urma lor mergea un negru înalt, strîns într-o tunică roșie, peste care-i atîrna un șirag de dinți colorați, iar în spatele lui veneau de-a valma cîțiva bărbați îmbrăcați în pijamale albe și un grup de muzicanți purtînd triunghiuri și tobe mari și joase. Bucătarul spuse că trebuiau să se țină după ei.

Coliba la care ajunseră mergînd de-a lungul malului, la cîteva sute de metri depărtare de ultimele cocioabe, era mare, goală, relativ confortabilă, cu pereții tencuiți pe dinăuntru. Pe jos avea pămînt, acoperișul, de stuf și trestie, se sprijinea pe un stîlp central, iar zidurile erau lipsite de orice podoabă. În fund, pe un mic altar, acoperit cu ramuri de palmier și încărcat cu luminări ce nu izbuteau să împrăștie pe de-a-ntregul întunericul încăperii, se zărea o superbă cromolitografie înfățișînd un sfînt Gheorghe nespus de chipeș care străpungea cu lancea un balaur mustăcios. Sub altar,

un fel de firidă împodobită cu hîrtie creponată adăpostea, între o lumînare şi o strachină cu apă, o mică statuie de argilă, vopsită în roşu, înfăţişînd un zeu cu coarne, ce flutura în aer, cu o mişcare sălbatică, un uriaş cuţit din poleială.

Bucătarul îl duse pe d'Arrast într-un colţ, unde amîndoi rămaseră în picioare, lipiţi de perete, aproape de uşă.

— De aici, şopti bucătarul, o să putem pleca fără să supărăm pe nimeni.

Coliba era într-adevăr ticsită de bărbaţi şi de femei. Începuse să fie cald. Muzicanţii se aşezară de o parte şi de alta a micului altar. Dansatorii şi dansatoarele se despărţiră în două cercuri concentrice, bărbaţii formînd cercul din interior. În mijloc, veni căpetenia neagră cu tunică roşie. D'Arrast se sprijini cu spatele de perete, încrucişîndu-şi braţele la piept.

Dar căpetenia, rupînd cercul dansatorilor, se îndreptă către ei şi, plin de gravitate, îi spuse cîteva cuvinte bucătarului.

— Ia-ţi mîinile de la piept, căpitane. Te strîngi şi nu îngădui să pogoare în tine harul sfîntului.

D'Arrast îşi lăsă braţele în jos. Aşa cum stătea, cu braţele atîrnînd pe lîngă trup, cu spatele lipit de perete, părea el însuşi, cu picioarele şi mîinile sale mari şi greoaie, cu faţa-i uriaşă lucind de sudoare, un zeu bestial şi paşnic. Negrul cel înalt îl privi, apoi, mulţumit, se întoarse la locul lui. Începu pe dată să cînte, cu o voce de trîmbiţă, primele note dintr-o melodie, pe care toţi ceilalţi le reluară în cor, acompaniaţi de tobe. Cercurile porniră atunci să se învîrtească în sens invers, într-un fel de dans greoi, cu paşi apăsaţi, ce semăna mai curînd cu un tropăit, uşor subliniat de dubla şerpuire a şoldurilor.

Zăpuşeala crescuse. Pauzele erau însă tot mai scurte, opririle tot mai rare, iar dansul se întețea văzînd cu ochii. Fără ca ritmul celorlalţi dansatori să se fi încetinit, dansînd el însuşi într-una, negrul cel înalt rupse din nou cercurile, îndreptîndu-se către altar, de unde se întoarse cu un pahar plin cu apă şi cu o lumînare, pe care o înfipse în mijlocul camerei. Vărsă apa în jurul luminării, desenînd astfel două cercuri concentrice, apoi, îndreptîndu-se din şale, înălţă către acoperiş o privire de nebun. Cu tot trupul încordat, aşteptă, neclintit.

— Sfîntul Gheorghe pogoară. Priveşte, priveşte, şopti, cu ochii ieşiţi din orbite, bucătarul.

Cîţiva dansatori căzuseră în transă, dar într-un fel de transă încremenită, cu mîinile la spate, cu pasul ţeapăn, cu privirea moartă. Alţii dansau într-un ritm şi mai rapid decît pînă atunci, răsucindu-şi trupul în convulsii şi scoţînd ţipete nearticulate. Ţipetele sporiră treptat şi, cînd se contopiră într-un urlet colectiv, căpetenia, privind într-una în sus, scoase, ţinîndu-şi răsuflarea, un strigăt prelung, abia modulat, în care reveneau într-una aceleaşi cuvinte.

— Ascultă, şopti bucătarul, spune că el este cîmpul de luptă al zeului.

Inginerul se uită la bucătar, izbit de vocea lui schimbată : cu privirea fixă, aplecat înainte, cu pumnii strînşi, acesta reproducea, stînd pe loc, tropăitul ritmat al celorlalţi. Şi abia atunci d'Arrast îşi dădu seama că el însuşi dansa de o bucată de vreme, cu întreg trupul lui greoi, dar fără să-şi mişte picioarele.

Dintr-o dată, tobele se dezlănţuiră ca turbate şi, o dată cu ele, porni a se învîrti nebuneşte şi diavolul cel roşu. Cu privirea în flăcări, cu mîinile

și picioarele învîrtejite în jurul trupului, se culegea pe sine îngenunchind cînd pe un picior, cînd pe celălalt, întețind ritmul pînă într-atîta, încît te așteptai în fiecare clipă să-l vezi risipindu-se în bucăți. Dar, pe neașteptate, se opri în plin avînt, întorcînd către cei de față o privire mîndră și fioroasă, în timp ce tobele răpăiau de se cutremura coliba. Un dansator țîșni atunci dintr-un colț întunecat, îngenunche, și-i întinse posedatului o sabie scurtă. Negrul cel înalt luă sabia, privind într-una în jurul lui, și începu s-o răsucească deasupra capului. În aceeași clipă, d'Arrast îl zări pe bucătar dansînd alături de ceilalți. Inginerul nu-l văzuse cînd plecase de lîngă el.

Un praf înăbușitor se înălța de sub picioarele dansatorilor în lumina roșiatică și tulbure, îngroșînd și mai mult aerul, care ți se lipea parcă de piele. D'Arrast simțea cum îl cuprinde oboseala ; respira tot mai greu. Nu văzuse de unde au apărut uriașele țigări de foi pe care le fumau acum dansatorii, fără să se oprească nici o clipă din dans. Mirosul lor ciudat umplea coliba, îmbătîndu-l ușor. Îl văzu în schimb pe bucătar, care trecea chiar atunci pe lîngă el, dansînd și trăgînd, ca și ceilalți, din țigară.

— Nu fuma, îi spuse.

Bucătarul mîrîi, ritmîndu-și în continuare pasul, cu ceafa străbătută de un tremur prelung și neîntrerupt, și privind țintă către stîlpul din mijloc, cu expresia unui boxer năucit de lovituri. Alături de el, o negresă grasă, mișcîndu-și, cînd la dreapta, cînd la stînga, fața bestială, lătra fără încetare. Dar negresele tinere, mai cu seamă, intrau în transa cea mai înspăimîntătoare, cu tălpile țintuite de pămînt și cu tot trupul străbătut de zvîcnituri tot mai violente pe măsură ce urcau înspre umeri.

Capul li se zbuciuma dinainte înapoi, parcă despărțit de trunchi. Tot atunci începură cu toții să urle fără oprire, scoțînd un lung țipăt colectiv și monoton, fără modulații, ca și cum trupurile s-ar fi încordat din cap pînă în picioare, cu toți mușchii și cu toți nervii, spre a da glas acelui strigăt neîntrerupt și istovitor prin care vorbea, în sfîrșit, în fiecare dintre ei, o ființă ce tăcuse cu desăvîrșire pînă atunci. Și, în timp ce țipătul continua, femeile începură să cadă una cîte una. Căpetenia neagră îngenunchea lîngă fiecare, strîngîndu-le repede și convulsiv tîmplele, cu mîinile lui mari și negre. Ele se ridicau, clătinîndu-se, porneau din nou să danseze și să strige, la început încet, apoi din ce în ce mai tare și mai repede, apoi cădeau iarăși și iarăși se ridicau, luînd-o de la capăt de nenumărate ori, pînă cînd strigătul general slăbi, deveni răgușit, degeneră într-un fel de lătrat aspru, care le scutura trupurile ca un sughiț. D'Arrast, istovit, cu mușchii înțepeniți de lungul său dans nemișcat, gîtuit de propria-i tăcere, simți că se clatină pe picioare. Căldura, praful, fumul țigărilor de foi, mirosul trupurilor omenești făceau aerul cu neputință de respirat. Îl căută cu privirea pe bucătar, dar nu-l zări nicăieri. D'Arrast se lăsă atunci să alunece de-a lungul peretelui, ghemuindu-se pe vine și încercînd să-și stăpînească greața care-l cuprindea.

Cînd deschise ochii, aerul era tot înăbușitor, dar zgomotul încetase. Numai tobele răpăiau surd și fără întrerupere, iar în toate ungherele colibei grupuri de bărbați înveșmîntați în pînză albă țopăiau pe loc. În mijlocul încăperii, de unde paharul și lumînarea fuseseră luate, cîteva fete, în stare semihipnotică, dansau cu mișcări lente, mereu gata parcă să se lase depășite de ritmul tobelor. Cu

ochii închişi, drepte, se legănau uşor înainte şi înapoi, aproape fără să se clintească din loc. Două, obeze, aveau chipul acoperit cu un văl de rafie. Între ele se afla o negresă înaltă şi subţire, pe care d'Arrast o recunoscu de îndată ca fiind fata gazdei sale. Era îmbrăcată cu o rochie verde şi purta o pălărie de vînătoare dintr-o mătase albastră foarte subţire, cu marginea ridicată în faţă şi împodobită cu pene bogate. În mînă ţinea un arc, jumătate verde jumătate galben, şi o săgeată, în vîrful căreia era înfiptă o pasăre multicoloră. Pe trupul plăpînd, frumosu-i cap se legăna încet, puţin răsturnat pe spate, iar pe obrazul adormit se răsfrîngea o melancolie liniştită şi nevinovată. Cînd muzica se oprea, ea se clătina, toropită. Ritmul înteţit al tobelor era ca o tulpină nevăzută, în jurul căreia fata îşi încolăcea arabescurile moi, pentru ca, pe neaşteptate, să se oprească iar, o dată cu muzica, clătinîndu-se pînă aproape să cadă şi scoţînd un strigăt ciudat de pasăre, ascuţit, şi totuşi melodios.

D'Arrast, fascinat de acel dans încetinit, se uita la Diana neagră, cînd, dintr-o dată, în faţa lui se ivi bucătarul. Obrazul său neted era acum descompus, iar din privirea lui, în care nu se mai desluşea decît un fel de lăcomie nebănuită, pierise orice bunătate. Cu asprime, ca şi cum ar fi vorbit unui străin, îi spuse :

— E tîrziu, căpitane. Or să danseze toată noaptea, dar nu vor să mai rămîi.

Cu capul greu, d'Arrast se ridică şi-l urmă pe bucătar, care se îndreptă către ieşire, strecurîndu-se pe lîngă perete. Pe prag, bucătarul se dădu la o parte, ţinînd deschisă uşa de bambus, şi d'Arrast ieşi. Se mai întoarse o dată şi-l privi pe mulatru, care rămăsese locului.

— Vino. Nu mai e mult şi va trebui să cari piatra.

— Rămîn aici, spuse bucătarul cu răceală.

— Şi făgăduiala?

Fără să răspundă, bucătarul împinse încet uşa, pe care d'Arrast o ţinea proptită cu o singură mînă. Rămaseră astfel o clipă. Apoi d'Arrast dădu drumul uşii şi, ridicînd din umeri, se îndepărtă.

Noaptea era plină de miresme răcoroase. Deasupra pădurii, stelele rare ale cerului austral, învăluite într-o ceaţă nevăzută, licăreau slab. Aerul umed era apăsător. Totuşi, la ieşirea din colibă, părea de o minunată prospeţime. D'Arrast urcă povîrnişul lunecos şi ajunse la primele colibe, poticnindu-se ca un om beat pe cărările pline cu gropi. Dinspre pădure venea un vuiet stins, întregul continent se înălţa în noapte, şi d'Arrast se simţea năpădit de un soi de greaţă. I se părea că ar vrea să lepede din el tot acel ţinut, tristeţea întinderilor sale uriaşe, lumina verde tulbure a pădurilor, clipocitul nocturn al marilor fluvii pustii. Pămîntul acesta era prea mare, aici sîngele şi anotimpurile se contopeau, iar timpul devenea lichid. Aici viaţa era una cu pămîntul, şi, pentru a i te integra, trebuia să te culci şi să dormi, ani de-a rîndul, de-a dreptul pe argila clisoasă sau uscată. Acolo, în Europa, domnea ruşinea şi mînia. Aici, exilul sau singurătatea, în mijlocul acestor nebuni lascivi şi agitaţi, care dansau ca să moară. Dar, prin noaptea umedă, plină de miresme vegetale, ciudatul strigăt de pasăre rănită al frumoasei adormite ajunse iar pînă la el.

Cînd d'Arrast, chinuit de o migrenă cumplită, se trezi după un somn neliniştit, o căldură umedă strivea oraşul şi pădurea nemişcată. Acum aştepta

la ieşirea din spital, uitîndu-se la ceasul de mînă, care stătuse. Uimit de lumina puternică şi de tăcerea ce se înălţa din oraş, se întreba ce oră putea să fie. Cerul, de un albastru intens, atîrna peste primele acoperişuri spălăcite. Vulturi urubu, cu penele gălbui, dormeau, ţintuiţi de căldură, pe casa din faţa spitalului. Unul din ei se scutură pe neaşteptate, deschise pliscul, se pregăti în chip vădit să-şi ia zborul, plesni de două ori din aripile prăfuite, se înălţă cu cîţiva centimetri deasupra acoperişului, şi căzu la loc, adormind aproape de îndată.

Inginerul coborî spre oraş. Piaţa principală era pustie, ca şi străzile pe care venise. În depărtare şi pe cele două maluri ale fluviului, o ceaţă joasă plutea deasupra pădurii. Căldura cădea vertical, şi d'Arrast căută un loc cît de mic la umbră, spre a se adăposti. Văzu atunci sub streaşina uneia dintre case un bărbat mic de statură, care-i făcea semne. Cînd ajunse mai aproape îl recunoscu pe Socrate.

— Ei! Domnu d'Arrast, plăcut la tine sărbătoarea?

D'Arrast spuse că în colibă fusese prea cald şi că cerul şi noaptea îi plăceau mai mult.

— Da, spuse Socrate, la voi numai liturghia. Nimeni nu dansează.

Îşi freca mîinile, sărea într-un picior, se răsucea în loc, rîdea cu gura plină pînă la urechi.

— Asta nu bine, asta nu bine.

Apoi îl privi pe d'Arrast, plin de curiozitate.

— Tu mers de obicei la biserică?

— Nu.

— Atunci unde tu mers?

— Nicăieri. Nu ştiu.

Socrate rîdea într-una.

— Cum ! un domn fără biserică, fără nimic !
Rîdea și d'Arrast.

— Da, precum vezi, nu mi-am găsit locul. Și atunci am plecat.

— Rămîi cu noi, domnu' d'Arrast, eu iubesc pe tine.

— Aș vrea din tot sufletul, Socrate, dar nu știu să dansez.

Rîsul lor răsuna în tăcerea orașului pustiu.

— Ah, spuse Socrate, eu uitat... Primarul vrea văzut pe tine. El mîncat acum la club.

Și fără altă vorbă, o luă în spre spital.

— Unde te duci ? strigă d'Arrast.

Socrate se prefăcu a sforăi.

— Dormit. Nu mult și început procesiunea.

Și, luînd-o la fugă, se porni din nou să sforăie.

Primarul voia doar să-i ofere lui d'Arrast un loc de onoare, de unde să vadă procesiunea. Îi comunică inginerului intenția sa, după ce mai întîi îl îmbiase să guste dintr-o mîncare cu carne și orez care l-ar fi pus pe goană și pe un paralitic. La început vor privi de pe balconul casei judecătorului, aflată chiar în fața bisericii. Apoi se vor muta la primărie, pe strada cea mare ce duce de la piață la biserică, pe care penitenții trebuiau s-o străbată la întoarcere. D'Arrast nu va fi însoțit decît de judecător și de șeful poliției, el, primarul, fiind silit să participe la ceremonie. Șeful poliției, aflat într-adevăr în sala clubului, se învîrtea într-una în jurul lui d'Arrast, surîzînd neobosit și asaltîndu-l cu un puhoi de cuvinte de neînțeles, dar vădit pline de afecțiune. Cînd d'Arrast coborî, șeful poliției se repezi înaintea lui, ținîndu-i toate ușile deschise în cale.

Sub soarele de plumb, prin orașul pustiu, cei doi bărbați se îndreptau către casa judecătorului. Nu-

mai pașii lor răsunau în acea tăcere. Dar, deodată, se auzi o detunătură în strada vecină, și vulturii urubu cu gîtul golaș își luară zborul de pe toate casele, în mănunchiuri greoaie și buimace. Aproape în aceeași clipă, sute de pocnitori se auziră din toate părțile, ușile se deschiseră și oamenii începură să iasă de prin case, umplînd străzile strîmte.

Judecătorul își exprimă în fața lui d'Arrast nespusa mîndrie de a-l primi în casa lui, nevrednică de o asemenea cinste, după care îl conduse la primul etaj, pe o frumoasă scară în stil baroc, vopsită în albastru. La trecerea lui d'Arrast, se deschiseră cîteva uși, prin care se iviră capete oacheșe de copii ce dispărură de îndată, cu rîsete înăbușite. În camera de oaspeți, de o frumoasă arhitectură, se aflau doar cîteva mobile, din crengi de palmier împletite, și niște colivii mari cu păsări ce făceau o larmă asurzitoare. Balconul pe care se așezară dădea în mica piață din fața bisericii, unde începuse să se adune o mulțime neînchipuit de tăcută, ce rămînea nemișcată sub căldura care se revărsa din cer în valuri aproape vizibile. Numai copiii alergau în jurul pieței, oprindu-se din cînd în cînd și aprinzînd pocnitori, ale căror detunături se țineau lanț. Văzută din balcon, cu zidurile-i tencuite, cu scara cu zece trepte spoite în albastru, cu cele două turnuri albastre și aurii, biserica părea mai mică.

Deodată, din biserică se auzi orga. Mulțimea, întoarsă cu fața către intrare, se rîndui pe cele două laturi ale pieței. Bărbații se descoperiră, femeile îngenunchează. Orga îndepărtată cîntă vreme îndelungă un fel de marș. Dinspre pădure se auzi un zumzet ciudat de insectă. Un avion minuscul, cu aripile străvezii și cu carcasa fragilă, neobișnuit în acea lume fără vîrstă, țîșni deasupra

arborilor, se lăsă puțin deasupra pieței, și trecu, cu un huruit asurzitor, peste capetele ridicate spre el. Apoi avionul viră, zburînd către estuar.

Mulțimea își îndreptă din nou atenția către biserică, în penumbra căreia se desfășura acum o mișcare nedeslușită. Orga tăcuse, înlocuită de alămuri și de tobe nevăzute. Penitenții, în veșminte largi și negre, ieșiră unul cîte unul din biserică, se adunară iar la un loc în fața porții și coborîră treptele. După ei veneau penitenții albi, purtînd prapuri roșii și albaștri, urmați de cîțiva băieți înveșmîntați în chip de îngeri și de un grup de copii din Confreria Fecioarei Maria, cu fetișoarele negre pline de gravitate și, în sfîrșit, pe o raclă vopsită în toate culorile, purtată de persoanele de vază din oraș, care asudau în hainele lor negre, icoana Domnului Isus Christos, ținînd în mînă o trestie, pe frunte cu cununa de spini, sîngerînd și clătinîndu-se deasupra mulțimii îngrămădite pe treptele bisericii.

După ce coborîră scara, cei ce purtau racla se opriră o clipă, în care timp penitenții încercară să se înșiruie într-o oarecare ordine. D'Arrast îl văzu atunci pe bucătar. Tocmai ieșea din biserică, gol pînă la brîu și purtînd pe capul lui bărbos un uriaș bolovan pătrat, așezat de-a dreptul pe țeastă, care nu-i era apărată decît de o foaie de plută. Coborî cu pas sigur treptele bisericii, cu piatra bine potrivită în arcuitura brațelor sale scurte și vînjoase. Cînd ajunse în spatele raclei, procesiunea porni. Din biserică se iviră atunci muzicanții, îmbrăcați cu tunici viu colorate și suflînd din răsputeri în alămurile împodobite cu panglici. Penitenții grăbiră pasul, în sunetele unui marș vioi, apucînd pe una din străzile care dădeau în piață. După ce racla dispăru în urma lor,

nu se mai văzură decît bucătarul și ultimii muzicanți. După ei, în zgomot de pocnitori, porni și mulțimea, în timp ce avionul, scoțînd un huruit asurzitor, se arătă iar deasupra ultimelor grupuri. D'Arrast nu-l scăpa din ochi pe bucătar, care abia se mai deslușea în depărtare : i se păruse deodată că umerii mulatrului încep să se încovoaie. Dar de la acea distanță nu putea vedea prea bine.

Judecătorul, șeful de poliție și d'Arrast porniră către primărie, pe străzile pustii, printre prăvăliile închise și printre casele zăvorîte. Pe măsură ce se îndepărtau de fanfară și de pocnitori, liniștea punea iar stăpînire pe oraș. Cîțiva vulturi urubu se întorceau în zbor, poposind pe acoperișuri, unde păreau a fi încremenit de o veșnicie. Primăria se înălța pe o stradă îngustă dar lungă, care ducea de la unul din cartierele mărginașe la piața bisericii, pustie în acea clipă. Din balconul primăriei, cît vedeai cu ochii, nu se zărea decît un drum plin de gropi, pe care ploaia din ajun lăsase cîteva băltoace. Soarele, care coborîse puțin, mai bătea în fațadele oarbe ale caselor de pe cealaltă parte a străzii.

Așteptară, mult, atît de mult, încît d'Arrast, tot privind la soarele răsfrînt pe zidul din față, se simți iar cuprins de oboseală și de amețeală. Strada pustie, cu casele goale, îl atrăgea, și, în același timp, trezea în el un fel de silă. Din nou, vroia să plece din țara aceasta. Totodată, nu-și putea lua gîndul de la bolovanul uriaș, și ar fi vrut ca încercarea aceea să se fi terminat. Tocmai se pregătea să le spună celorlalți să coboare cu toții spre a vedea ce se întîmplă, cînd clopotele bisericii se porniră dintr-o dată să bată puternic. Chiar atunci, din stînga, de la capătul

străzii, ajunse pînă la ei o mare larmă și tot atunc se ivi și mulțimea, nespus de însuflețită. De de parte puteai vedea cum pelerinii și penitenții s îngrămădeau, de-a valma, în jurul raclei, înain tînd, în zgomot de pocnitori și cu urlete de bucu rie, de-a lungul străzii înguste. În cîteva clipe umplură cu totul, revărsîndu-se către primări într-o îmbulzeală de nedescris : vîrstele, rasele costumele se pierdeau într-un puhoi pestriț se mănat cu ochi și guri ce strigau, din care se iveau ca niște lăncii, puzderie de lumînări, a căror fla cără abia de se ghicea în lumina arzătoare a zilei Dar cînd procesiunea ajunse aproape și cîn mulțimea, îmbulzindu-se sub balcon, păru că în cepe să urce pe ziduri, d'Arrast își dădu seama c bucătarul lipsește.

Sări de la locul lui și, fără să-și mai ceară iertare, părăsi balconul și camera și coborî în goană scara. Se pomeni în stradă, în larma asurzitoare a clopotelor și a pocnitorilor. Trebui să se lupte cu mulțimea veselă, cu cei ce purtau lumînări, cu penitenții jigniți. Dar, fără să dea un pas îndărăt, înaintînd cu trupul lui mare în susul puhoiului de oameni, își croi drum cu o mișcare atît de năvalnică încît, cînd se trezi singur, în urma mulțimii, tocmai la capătul străzii, se clătină pe picioare, gata să se prăbușească. Se lipi de zidul fierbinte, așteptînd să i se potolească răsuflarea. Apoi porni mai departe. Chiar atunci pătrunse în stradă un pîlc de oameni. Cei din față mergeau de-a-ndaratelea, și d'Arrast văzu că-l înconjurau pe bucătar.

Acesta ajunsese la capătul puterilor. Din cînd în cînd se oprea, apoi, încovoiat sub piatra uriașă, mai alerga puțin, în felul în care aleargă hamalii și muncitorii culi, cu pașii mărunți și grăbiți ai mi-

zeriei, lovind pămîntul cu toată talpa. Jur-împrejur, penitenții, cu veșmintele murdare de praf și pătate de ceară, îl încurajau prin strigăte ori de cîte ori îl vedeau că se oprește. La stînga bucătarului, mergea, sau alerga, în tăcere, fratele acestuia. Lui d'Arrast i se păru că va trece o veșnicie pînă cînd pîlcul de oameni va ajunge la el. Cînd se aflã aproape în dreptul lui, bucătarul se opri din nou, aruncînd în jur priviri stinse. Văzîndu-l pe d'Arrast, rămase nemișcat, cu fața întoarsă către el, dar fără să pară a-l recunoaște. O sudoare uleioasă și murdară îi acoperea obrazul cenușiu, prin barbă i se scurgeau șuvițe de salivă, o spumă neagră și uscată i se închegase pe buze. Încercă să zîmbească, dar, sub greutatea care-l țintuia locului, se vedea bine cum tremură din tot trupul. Numai în dreptul umerilor mușchii îi înțepeniseră într-un fel de spasm. Fratele, care-l recunoscuse pe d'Arrast, îi spuse doar atît :

— A și căzut o dată.

Și Socrate, răsărit nu se știe de unde, veni și-i strecură la ureche.

— Dansat prea mult, domnu' d'Arrast. Toată noaptea. Acum obosit.

Bucătarul porni din nou, cu același pas grăbit și sacadat, nu ca un om ce ar vrea să înainteze ci ca unul care caută să scape de povara ce-l strivește, de parcă ar fi nădăjduit că, alergînd, o va face mai ușoară. D'Arrast se pomeni, fără să știe nici el bine cum, la dreapta bucătarului, sprijinindu-și abia simțit mîna pe spatele acestuia și mergînd alături de el, cu pași mici, grăbiți și greoi. Racla pierise la celălalt capăt al străzii iar mulțimea, care, neîndoielnic, umpluse piața, nu părea să mai înainteze. Bucătarul, mergînd între fratele său și d'Arrast, cîștigă la repezeală teren.

Nu-l mai despărţeau acum decît vreo douăzeci de metri de grupul care se îngrămădise în faţa primăriei spre a-l vedea trecînd. Totuşi, pe neaşteptate, se opri iar. Mîna lui d'Arrast se făcu mai grea.

— Hai, bucătare, spuse el, mai ai puţin.

Mulatrul tremura, saliva începu să-i curgă din gură, în timp ce sudoarea îi ţîşnea prin toţi porii. Încercă să răsufle adînc, dar se opri. Apoi porni iar, făcu trei paşi, se poticni. Piatra îi alunecă pe umăr, crestîndu-i-l adînc, şi-i căzu la picioare. Pierzîndu-şi echilibrul, bucătarul se prăbuşi pe o parte. Cei care mergeau înainte se îmbulziră cît ai clipi în jurul lui, scoţînd strigăte puternice. Cineva culese de pe jos foaia de plută, în timp ce alţi cîţiva încercau să ridice piatra spre a i-o pune din nou pe cap.

Aplecat peste el, d'Arrast îi ştergea cu palma umărul mînjit de sînge şi de praf, în timp ce omul, cu faţa lipită de pămînt, gîfîia pironit locului, surd la cele ce se petreceau în jurul lui. La fiecare răsuflare căsca gura cu lăcomie, ca şi cum atunci ar fi tras aer în piept pentru ultima oară. D'Arrast îl apucă strîns în braţe şi-l ridică aşa cum ai ridica un copil. Îl ţinea în picioare, lipit de el. Uşor aplecat, îi vorbea în faţă, ca şi cum ar fi vrut să-i insufle întreaga lui putere. Bucătarul, însîngerat şi plin de pămînt, se desprinse însă de el, după cîteva clipe, pe chip cu o expresie rătăcită. Clătinîndu-se, se îndreptă către piatră, pe care ceilalţi începuseră s-o ridice. Dar se opri, uitîndu-se la bolovan cu o privire moartă şi dînd din cap în semn de împotrivire. Apoi lăsă să-i cadă braţele de-a lungul trupului şi se întoarse către d'Arrast. Lacrimi mari i se prelingeau, în tăcere, pe chipul răvăşit. Voia să vorbească, vorbea, dar gura lui abia de putea alcă-

tui silabele. „Am făgăduit“, spunea el. Şi apoi, cu vocea înecată în lacrimi : „Ah, căpitane. Ah ! căpitane !“ Chiar atunci fratele lui se ivi din spate, îl strînse în braţe şi bucătarul, plîngînd, i se lăsă cu totul în voie, înfrînt, cu capul răsturnat pe umărul acestuia.

D'Arrast îl privea, neştiind ce să-i spună. Se întoarse şi văzu în depărtare mulţimea, care striga într-una. Atunci smulse foaia de plută din mîinile celui care o ţinea şi se îndreptă către piatră. Le făcu semn celor din jur s-o ridice şi o aşeză pe cap, aproape fără sforţare. Uşor încovoiat sub povară, cu umerii aduşi înainte şi gîfîind puţin, privea în pămînt, ascultînd hohotele de plîns ale bucătarului. Apoi porni la drum cu paşi mari şi, fără să-şi încetinească mersul, străbătu distanţa care-l despărţea de mulţimea îngrămădită la capătul străzii, croindu-şi drum cu hotărîre printre primele rînduri, care-i făcură loc să treacă. Intră în piaţă, în larma clopotelor şi a pocnitorilor, printre două şiruri de oameni tăcuţi, care-l priveau cu uimire. Înainta cu acelaşi pas năvalnic, şi mulţimea se despicase în două, deschizîndu-i o cărare pînă la biserică. Greutatea începea să-i strivească ţeasta şi ceafa, dar izbuti să vadă biserica şi, în faţa ei, racla, care părea că-l aşteaptă. Mergea într-acolo şi trecuse de mijlocul pieţei cînd, dintr-o dată, fără să ştie de ce, o coti la stînga, părăsind drumul bisericii şi silindu-i pe pelerini să-i iasă înainte. Auzea în spate un tropăit de paşi. În faţă vedea căscîndu-se nenumărate guri. Nu înţelegea ce-i strigă, dar i se părea că mai auzise cuvîntul portughez pe care îl rosteau fără încetare. Deodată îi ieşi înainte Socrate, care rostogolea nişte ochi înspăimîntaţi, vorbind fără şir şi arătîndu-i biserica rămasă în urmă. „La biserică, la biserică“, ăsta era

cuvîntul pe care-l striga Socrate și mulțimea. D'Arrast nu se întoarse însă din drum. Socrate i se feri atunci din cale, cu brațele înălțate comic către cer, în timp ce strigătele mulțimii scădeau treptat. Cînd d'Arrast apucă pe cea dintîi stradă ce-i ieși înainte, pe unde mersese în ajun cu bucătarul, și despre care știa că duce la cartierul de pe malul fluviului, din piață, rămasă mult în urma lui, nu se mai auzea decît un vuiet nedeslușit.

Piatra începea să-l apese dureros pe țeastă și, spre a se mai ușura de greutate, avea nevoie de toată puterea brațelor sale uriașe. Cînd ajunse la primele străzi de pe povîrnișul lunecos, umerii îi înțepeniseră cu totul. Se opri și ascultă. Era singur. Își potrivi bine piatra pe foaia de plută și coborî cu pași prevăzători, dar hotărîți, spre cartierul colibelor. Cînd ajunse, gîfîia și brațele îi tremurau în jurul pietrei. Grăbi pasul, sosi, în sfîrșit, în mica piață, unde se înălța coliba bucătarului, alergă către ea, deschise ușa izbind-o cu piciorul și, cu o smucitură puternică, azvîrli piatra în mijlocul încăperii, peste focul care mai pîlpîia. Și aici, îndreptîndu-și trupul, devenit dintr-o dată uriaș, trase în piept cu lăcomie izul bine știut de sărăcie și de cenușă, ascultînd cum urcă în el valul unei bucurii fără nume, tainice și nerăbdătoare.

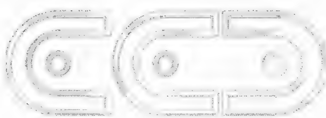
Cînd stăpînii colibei sosiră, îl găsiră pe d'Arrast în picioare, cu spatele rezimat de perete, cu ochii închiși. În mijlocul încăperii, pe locul unde fusese focul, se afla piatra, pe jumătate îngropată, plină de cenușă și de pămînt. Rămaseră în prag, fără să înainteze, privindu-l pe d'Arrast în tăcere, ca și cum l-ar fi întrebat ceva. Dar el nu rostea nici un cuvînt. Atunci fratele îl duse lîngă piatră pe bucătar, care se lăsă să cadă la pămînt. Apoi se așeză și el, făcînd semn celorlalți.

Lîngă el veni bătrîna, apoi fata nopții, dar nimeni nu-l privea pe d'Arrast. Se ghemuiseră în jurul pietrei, tăcuți. Numai vuietul fluviului urca pînă la ei, prin aerul apăsător. Din colțul lui întunecos, d'Arrast asculta, fără să vadă pe nimeni, și zgomotul apelor îl umplea de o fericire năvalnică. Stătea cu ochii închiși, salutînd, plin de bucurie, propria-i forță, salutînd, încă o dată, viața care începea din nou. Undeva, foarte aproape, izbucni o detunătură. Fratele se îndepărtă puțin de bucătar și, pe jumătate întors către d'Arrast, fără a-l privi, îi arătă locul gol :

— Așază-te cu noi.

C U P R I N S

Scanare și prelucrare digitală

de

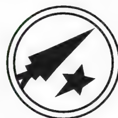

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

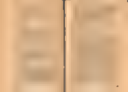

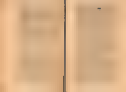

[illegible]

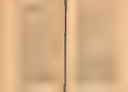

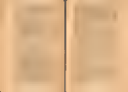

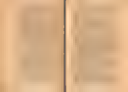

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

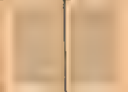

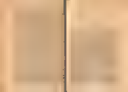

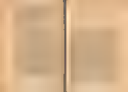

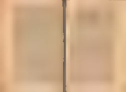

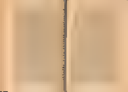

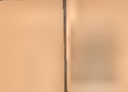

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

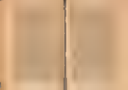

[illegible]

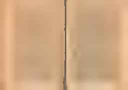

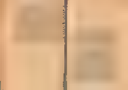

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

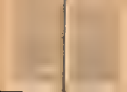

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

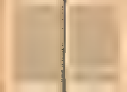

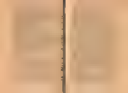

[illegible]

[illegible]

[illegible]

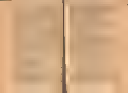

[illegible]

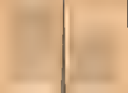

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

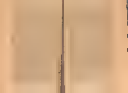

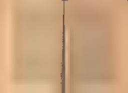

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

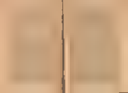

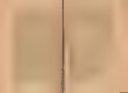
[illegible]

[illegible]

